

2010 OKT. 14

55983
93/39 FI H79
2010/5

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXVIII. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXVIII. évfolyam • 5. szám
2010. október

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honism@gmail.com
selmeczikovacs@gmail.com

Megjelenik

a
Nemzeti Erőforrás Minisztérium

a
Nemzeti Kulturális Alap

a
Magyar Nemzeti Múzeum

és a
Magyar Művelődési Intézet
és Képzőművészeti Lektorátus

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletéga
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Olvasószerkesztő:
Balahó Zoltán

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
ETO-Print Nyomdaipari Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Balassa Zoltán újságíró, Kassa
Bándi László egyesületi elnök, Veszprém
Bartha Éva a Honismereti Szövetség titkára,
Budapest
Beregszászi Balázs levéltáros, Mosonmagyaróvár
Dukrét Géza ny. tanár, Nagyvárad
Fabulya Lászlóné ny. tanár, egyesület elnök,
Békéscsaba
Földesi Ferenc dr. ny. alezredes, szerkesztő,
Veszprém
Gábrriel Tibor egyesületi titkár, Budapest
Gáti József dr. kancellár, Óbudai Egyetem,
Budapest
Gécziné Laskai Judit rajztanár, PhD hallgató ELTE,
Budapest
Halász Péter MMIKL főtanácsos, Gyimesközéplek
Iancu Laura néprajzkutató, Budapest
Kaczián János egyesületi elnök, Szekszárd
Kiss Margit ny. tanító, egyesületi elnök, Kolozsvár
Kobzos Kiss Tamás zenész, Budapest
Kodolányi János író (1899–1969)
László Gergely Pál helytörténész, Istensegítség
László József ny. tanár, Keszthely
Majdán János dr. docens, Pécsi Tudományegyetem,
Pécs
Marossy Endre dr. hadtörténetíró, címzetes főiskolai
docens, Budapest
Mirk László ny. tanár, Csíkszereda
Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna dr. ny. tanár, Makó
Pintér István tanár, Hódmezővásárhely
Polgárdy Géza dr. művelődéstörténész, újságíró,
Budapest
Simor Ferencné Bokody Éva dr. tájházigazgató, Siklós
Szecskó Károly dr. történész, ny. levéltáros, Eger
Szidiropulosz Archimedesz történész,
a Trianoni Szemle főszerkesztője, Budapest
Szöllősy Tibor dr. orvos, Nyírmada
Szulovszky János dr. tudományos főmunkatárs,
MTA Történettudományi Intézet, Budapest
Udvarhelyi Nándor geológus, Miskolc

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteltdíjukról.

Az első borítón Nappal, Holddal, esthajnal-csillaggal
ékített moldvai pásztorcsuklya és egy régi
lujzikalagori bunda oldalhímének egybeillesztett képe
(Harangozó Imre fotomontázsa)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Jerney János, a „kiválóan tudományos hazafi” (<i>Halász Péter</i>)	3
Kétszáznegyvenöt éve született Kovács János, Eger mecénása (<i>Szecső Károly</i>)	12
Száznyolcvan éve született lehotkai Lehoczky Tivadar, Bereg helytörténésze (<i>Polgárdy Géza</i>)	13

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

<i>Kodolányi János</i> : Egy „ural-altáji” est tanulságairól	17
Ifjúsági honismereti munka Békés megyében (<i>Fabulya Lászlóné</i>)	19

SORSKÉRDÉSEK

Hiteles tanúságtevők az 1916-os román betörésről (<i>Mirk László</i>)	24
Trianon előzményei (<i>Marossy Endre</i>)	28
Mi veszett el Trianonban? (<i>Majdán János</i>)	31
Trianon mai szemmel (<i>Szidiropulosz Archimédész</i>)	35
Trianoni emlékek Mosonmagyaróváron (<i>Beregszászi Balázs</i>)	39
A dél-erdélyi székely telepítés 1888–1911 között (<i>László Gergely Pál</i>)	41

TERMÉS

A középkori egyetem Óbudán (<i>Gáti József</i>)	52
David-tól Dávidig. Történelmi morzsák egy településtörténethez (<i>Földesi Ferenc</i>)	56
A caporettoi áttörés (1917) (<i>Pintér István</i>)	63

KRÓNIKA

A Honismereti Szövetség tisztújító küldöttgyűléséről (<i>Bartha Éva</i>)	68
A técsői hősök emlékművének avatásai (<i>Szöllősy Tibor</i>)	69
Lajtha László emléktáblát avattak Széken (<i>K. K. T.</i>)	72
Kőváry László Honismereti Kör, Kolozsvár (<i>Kiss Margit</i>)	73
Partiumi és Bánsági Emlékvédő és Emlékhely Társaság (<i>Dukrét Géza</i>)	75
„Irodalmi szomszédolás” Rimaszombatban (<i>Balassa Zoltán</i>)	76
„Be van az életem zárva, Móduvának ládjába...” (<i>Halász Péter</i>)	81
A Tolna megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület kapcsolatai és akciói (<i>Kaczián János</i>)	83
Helyismeret a Csongrád Megyei Levéltári Napok keretében (<i>Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna</i>)	85
„Budapesti História” – Emlékkönyvek (<i>Gábel Tibor</i>)	90
Fodrászmúzeum Budapesten (<i>Szűlovsky János</i>)	92

Galambosiné Drávucli Julianna (1960–2010, Siklós) (<i>Simor Ferencné Bokody Éva</i>)	95
--	----

KÖNYVESPOLC

Emlékművek, katonatemetők, kegyeleti helyek az I. világháborúról (<i>Marossy Endre</i>)	96
Képes albumok Erdélyről (<i>Udvarhelyi Nándor</i>)	96
Gazda László: Csángómagyar falvak. Moldvai magyar vonatkozású települések történeti tára I. A-G. (<i>Jancu Laura</i>)	99
Várostörténet szócikkekben. Keszthelyi életrajzi lexikon (<i>László József</i>)	99
Kriston Vízi József: Szalmabáb a kerékpáron. Néprajzi tanulmányok (<i>Gécziné Laskai Judit</i>)	101
VILLA FILIP – folyóirat Révfűlöpön (<i>Bánda László</i>)	102
A HONISMERET ÉVFORDULÓNAPTÁRA	104

ÉRTESÍTJÜK Tisztelt Szerzőinket, hogy HONISMERET folyóirat szerkesztőbizottságában bekövetkezett változások miatt leveleiket, írásait a következőkben **Dr. Selmeczi Kovács Attila szerkesztő** nevére küldjék. Levélben: **Honismeret Szerkesztősége 1370 Budapest Pf. 364.**, villámpostán: **honism@gmail.com** vagy **selmeczikovacs@gmail.com**. Telefon: 06-30/435 52 64

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé válik, ha a korrektúra megtagadásával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat e-mail-en egyszerű WORD formátumban küldi el számunkra, vagy gépelt kézirat esetén a szerkesztőség címére. Ha képeket küldenek, azokat JPG formátumban, 300 DPI felbontásban e-mail-en vagy CD-n kérjük megküldeni. A közlésre szánt cikket csak a szerző nevének és postacímének feltüntetésével tudjuk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

MNM VERÁNÓ Könyvesbolt (1053 Budapest, Magyar u. 40.)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

Jerney János, a „kiválóan tudományos hazafi”

A XVIII. század második felében, a magyar felvilágosodás hajnalán, a nemzeti identitás bontakozásának idején „benne volt a levegőben”, hogy ázsiai gyökereinket keresni, ápolni, kutatni kell, s itt az Ázsiát nem föltétlenül földrajzi értelemben kell értenünk, hanem inkább úgy, hogy *Keleten, túl a Kárpátokon*, a magyarság *honfoglalás előtti szálláshelyein*. Aligha véletlen, hogy a reformkor kezdetén, néhány évtized alatt több jeles tudós is elindult – Kőrösi Csoma Sándor, Jerney János, Reguly Antal és mások – az „őshaza”, vagy legalábbis az őshazá(k)ból a Kárpát-medencébe tartó magyarok szálláshelyeinek felkutatására. Sőt, éppen ekkoriban kezdett a „távoli” őshazák mellett megfoganni a közvéleményben egy jóval „közelebbi őshaza”, nevezetesen *Etelköz*, a magyarok honfoglalást megelőző szállásterületének megismerése utáni vágy. A madéfalvi veszedelmet (1764) követően Moldvába menekült székelyekkel együtt bujdosó papjuk, Zöld Péter 1781-ben írt jelentéséből¹ a „művelt közönség” legalábbis tájékozódhatott arról, hogy a székely

exodussal Moldvába került, már jelentős számú magyart találtak a Szeret, a Prut és a Dnyeszter folyók közti tájakon, akiket a székely nyelvjárás szerint Zöld Péter nevezett az irodalomban először *csángóknak*.

Jerney János már iskolás korában igen sok „keleti magyarokkal” foglalkozó könyvet, útleírást elolvasott. Eljátszhatunk a gondolattal, hogy olvasmányai során megismerhette Csokonai 1799-ban írt versét, amelyben – a szerző Európában akkoriban megindult társadalmi változások nyomán – abban reménykedik, hogy

*Vajha Moldvának is kies parlagjai,
Ameddig terjednek a Pontus habjai,
Magyar Koronánknak árnyékába menne,
S a csángó magyar is polgártársunk lenne!*

Bizonyítékunk ugyan nincs rá, de talán – ismerhette. Moldvai (etelközi) útjára ugyanis már az 1840-es évek elejétől készülődött, s élete e nagy célkitűzésében talán a Zöld Pétertől Csokonain keresztül ívelő kanóc lángja is szerepet kapott, kaphatott...

Az azonban biztos, hogy moldvai útjának előkészítése, tervezése során felhasználta az előtte nyolc esztendővel ott járt P. Gegő Elek, 1838-ban megjelent beszámolóját.² Arról ugyan nem találtam adatot, hogy Jerney személyes kapcsolatban állt-e Gegővel, de úti beszámolójában többször is hivatkozik rá, valószínűleg Gegő munkájában találkozott először Bandinus XVII. századi moldvai leírásával.

¹ Zöld Péter: Notitia de rebus Hungarorum qui in Moldavia et ultra degant, scripti ab. Adm. R. D. Zöld Parocho Csik-Delniensis in Sicilia data ad A. R. P. Vincent Blaho. [Ismeret és a Moldvában és az azon túl élő magyarok tetteiről]. In: Molnár János (szerk.): Magyar Könyvesház III. Pozsony 1783. 414-428. old.; újabban Pater Zöld (Szöcs János tanulmányával). Bibliotheca Moldaviensis. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2002.

² P. Gegő Elek: A moldvai magyar telepekről. Buda 1838. (Reprint kiadása: Státus könyvkiadó. Csíkszereda 1999.)

Családjának, eszméinek eredete

A török alatt elpusztult lakosságú Dorozsmát a XVIII. század elején, 1719-ben Jászfényszaruból és Jászapátiból települt *jászok* népesítették be. Később a Mátra vidékéről, Nógrád és Heves megyéből, s a Bükk hegységből *palócok* csatlakoztak hozzájuk.³ Ebbe a vegyes etnikumba született a XIX. század hajnalán, 1800. május 12-én Jerney János⁴, s talán nem járunk messze az igazságtól, ha úgy gondoljuk, hogy a cseperedő gyermek számára falujának ez a két etnikai csoportja jelentette elsősorban a törzssőkös magyarságot, s képzelete később a tőlük megismert, immáron egységesült nyelvjárást vetítette vissza a honfoglalást követő, középkori időkbe.

Jerney János iskoláit is Dorozsmán kezdte, a középiskola első (latin) osztályát is itt végezte, csak a másodikról folytatta Szegeden a piaristáknál. A szorgalmas és sikeresen tanuló gyermeket apja tizenöt éves korában pesti egyetemre íratta, mégpedig a bölcsészetre. Az ebből a korból fennmaradt néhány verse alapján elmélyülten gondolkodó, az életet komolyan vevő ifjú lehetett. 16 esztendősen korában fogalmazta meg életelvét, amihez aztán később is igyekezett magát tartani:

*Éltünk után a jövőndő
Úgy áldozik porunknak,
Ha jót s hasznost magunk után
Hagyunk maradékunknak.*⁵

Följegyezték róla, hogy sokat olvasott, különösen az utazásokról szóló könyvek vonzották. Az útleírások azonban egyre kevésbé elégitették ki érdeklődését, s mindinkább megérlelődött benne a vágy: keletre kell utaznia, hogy mindent a saját szemével lásson. Bölcsészeti tanulmányait befejezve Pozsonyba ment a jogakadémiára, ahol 1818-tól *politikát, kereskedelmi-, magán- és büntetőjogot* tanult, s „magát szorgalmával kitüntette”. Ezek a szakismeretek később valószínűleg megkönnyítették számára a tudományos kutatást, az oklevelek, hiteles helyek anyagának feldolgozását, de a pozsonyi évek nemzetpolitikai elveinek kialakulására és későbbi közéleti tevékenységére nézve sem múlhattak el nyomtalanul, mert az udvar és a nemesi vármegyék közti egyre inkább elmérgesedő küzdelem sok embert készített állásfoglalásra, és jelentős mértékben segíthette az amúgy is meglehetősen szabadelvű ifjú tájékozódását.

A joggyakorlatot az 1820-as esztendő során Heves megyében végezte egy ítélőtáblai bíró ügyvédi irodájában, s augusztus 23-án esküdött fel, mint *táblai hites jegyző*. Egy évre rá a szentmártoni⁶ törvényszakon ügyvédi vizsgát tett, s 1821. december 20-án oklevelet nyert. Akkori szokás szerint mindjárt a jászkun kerületi „tisztelhetbeli alügyész”-i címért folyamodott, ami hivatalt jelentett volna számára, de Somogyi Antal főkapitány úgy terjesztette fel kérelmét, hogy azt József nádor elutasította. Mindez nem szegte kedvét, mert így idejét, erejét nem vonta el a közigazgatásban óhatatlan adminisztrációs munka, s mivel anyagilag megengedhette magának, a bécsi egyetemre ment, hogy régészetet, keleti irodalmat és nyelvtudományt tanuljon.

Jerney azon tudósok közé tartozott, akiknek egész tudományágára gyakorolt hatása még életében megmutatkozott. Elsősorban a jóval fiatalabb – utóbb magasabbra jutó – Horváth Mihály (1809–1878) volt az, aki sokat köszönhetett neki a pályáján való elindításért, s ezt később – a Magyar Történeti Társulat elnökeként, püspökként, miniszterként – sem felejtette el. Kovách Pál (jogtudor, apát, dorosmai plébános) is a Jerney által föltárt szakirodalom alapján készítette el *A káptalanok, mint hiteles helyek* című doktori értekezését.⁷

Tudományos munkássága

Pályája kezdetén Jerney János szakmailag olyan felkészült volt, amilyen csak lehetett a XIX. század húszas éveiben, amikor az összehasonlító régészet és nyelvtudomány, valamint az oknyomozó történettudomány – különösen Bécsben és Pozsonyban, Pestről nem is beszélve – meglehetősen gyermekcipőben járt. Kőrösi Csoma Sándornak bizonyára felkészültebb tanárai voltak a németországi egyetemeken, s ha Jerneynek több ismeretet sikerül szereznie a különböző török nyelvekben, talán biztosabb alapokra

³ Péter László: Jerney János (1800–1855) Szeged 1988. 5. old.

⁴ Péter 1988. 5. old.

⁵ Figyelő 1882. 157. old.

⁶ A mai Kunszentmárton.

⁷ Péter 1988. 8. old.

rákhatja elméleteit. De hát tanult mestersége, az ügyvédi-jogászai szakismeretek mellett nem volt olyan tanára, aki megfelelő ösztönzést és kontrollt jelenthetett volna számára szellemi kalandozásai során.

Így talált rá a Tudományos Gyűjtemény 1924-ben kiírt pályázata, amely már címével is szinte provokálta őt, aki már az akkoriban szétéberedő elterjedt fixa ideát vallotta, hogy a kunok tulajdonképpen magyarul beszéltek, s ezen felül az egyéb török nyelvek is – mint például a hun, a tatár, a besenyő – egymás (és a magyar) tájsházáinak tekinthetők. A pályázat címe így szólt: „Egy volt-e a régi kun nemzet nyelve a magyar nemzet nyelvével?” Jerney valósággal ráharapott a témára, s „bebizonyította”, hogy a két nyelv – igenis egy volt. Meg is nyerte a százforintos pályadíjat, de azt – a sors különös fintoraként – csak több mint egy évtized múlva kapta kézhez, maga a pályamunka pedig később „elkallódott”. Munkájában Jerney kimutatta, hogy a kunok magyarul beszéltek – *volna*. Elmélete ugyan utólag nem bizonyult helyesnek, de József nádor figyelmét felkeltette, s 1822-ben végre kinevezte „tisztelheteli alügyésznek”. Félegyházára költözött tehát, s ez után már csak hivatali szabadidejében búvárkodhatott.

Megírta és 1827-ben kiadta a jászkútról szóló tanulmányát, ebben számba veszi a jeles reliktum eredetére vonatkozó elméleteket – például, hogy *sárkányfogból* készült volna –, továbbá helyreigazította a Szegei Alsóvárosi templom építése befejezésének esztendejét (nem 1103, hanem 1503); 1833-ban pedig megjelent Dorozsma török előtti időszakát feldolgozó helytörténeti munkája.

Ezek a művek azonban inkább szárnypótlások, ujjgyakorlatok voltak, bár az orosz-lankörök már itt is megmutatkoztak. 1832-ben aztán Dorozsmára került segédlelkésznek Horváth Mihály, a későbbi jeles történész, a szabadságharc történetének feldolgozója, aki nagyra becsülte Jerneyt „magyar zománcú tudományosságért”, s méltó szellemi társa lett a vidéki elszigeteltségben. A közös érdeklődésen alapuló barátság sokat jelentett mindkettőjük számára, s Horváth Mihály később sokszor idézett Jerney keleti utazásainak beszámolóiból.

Az elkövetkező évtized szorgos munkával telt, de ezekből az erőfeszítésekből mintha hiányozna az átgondolt, tervszerű építkezés. Az életművet áttekintve úgy érzem, az 1833 és hozzávetőleg 1843 közötti években munkásságát inkább az ötletszerűség, mint a céltudatosság jellemezte, inkább alapozott, mint építkezett, miáltal ezek az alapok mintha túlzott méretűek lennének a felépítményhez képest.

Jerney János munkásságának ez az évtizede több fejezetre tagolódik.

Egy részüket a *segéd tudományok* körébe sorolhatjuk. Ide tartozik az *oklevelek gyűjtése*. Egész életében szenvedélyesen gyűjtötte az eredeti okleveleket, s 1838-ra 4071 darabos gyűjteményét 25 kötetbe kötötte, ami halála után a kecskeméti református főiskola gyűjteményébe került.⁸ Ennek Előszavában olvashatjuk, hogy „Magyarország a régi oklevelek hazája – ekképp nyilatkozott egy már régen elhunyt nagyteknélyű diplomatikusunk a „honi oklevelek tömérdeksége fölött... És valósággal – írja Jerney – alig létezik Európában tartomány, mely annyi régi oklevelekkel bővelkedne, mint ide hazánk. Ennek oka, hogy ősi alkotmányunk szerint a magyar javak és örök birtokok nyolcszáz év óta okmányok erejénél fogva szerveztettek, kormányoztattak és őriztettek meg.”⁹ Ehhez a műfajhoz kapcsolódik jogi végzettségére alapozott, s különféle *hiteles helyekről* (33 káptalanról és 37 konventről) összeállított, bár egyenként meglehetősen csekély érdemi anyagot tartalmazó munkája.¹⁰

Alapozó munkásságának másik része a *nyelvészet* és a *nyelvtörténet* témaköréhez tartozik. Ehhez is hosszú időn keresztül gyűjtötte az anyagot: a XIV. századig számba vett minden hozzáférhető hely-, határ-, vidék-, hegy-, völgy-, erdő-, folyó-, család-, személy-, hivatal- és eszköznevet, s egyéb „bármirészen magyar szóelemet tartalmazó neveket és szólásformákat”, de a *Magyar nyelvkincsek Árpádék korából* címet viselő munka csak 1854-ben látott napvilágot. Első kötete az oklevelekből bányászott személy- és helységneveket tartalmazza betűrendbe szedve, sajnos a források megjelölése nélkül; második kötete pedig – voltaképpen haszontalanságnak tűnik – az általa föllet, hamisított oklevelek alapján összeállított „nyelvkincseket” tartalmazza. Az ötezer „vezérszó”, vagyis *szócikk*, számát tekintve abban a korban jelentős teljesítménynek számított. A munka értelmét maga a szerző is abban látta, hogy egyrészt „hajdani nyelvünk tömör; valamint hajlékony tulajdona állítatik a világ elé”. Másrészt pedig, ahogy Gyárfás István megfogalmazta¹¹ „az addig használt szófejtéseken kívül, irott történeti emlékek kritikai vizsgálatát is elvégezte”. Mindazonáltal a szavak értelmezésével és magyarázatával nem foglal-

⁸ Thaly Kálmán ismertette a Századokban 1877.

⁹ Jerney János: A magyarországi káptalanok és konventek, mint hiedelmes és hiteles helyek története. In.: Magyar Történelmi Társ. A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottmánya II. Pest 1855. XIII. old.

¹⁰ Ugyanott.

¹¹ Gyárfás István: Jerney János emlékezete. Az MTA Könyvkiadó hivatala. Bp. 1883. 12. old.

kozott. Ahogy – szinte már túlzott szerénységgel – írja: „Nem bocsátkozunk a szók magyarázatába (...) a bölcselő nyelvészek föladatául marad a bővebb fejtegetés. Ők bizonyosan tudni fogják, mikép fordítassanak haszonra anyagaink, hol keressék a gyököket, mit miért tartsanak eredeti magyar szónak.”¹²

Számos tanulmánya, könyve foglalkozik **magyarság rokon népeivel**. Hogy ez a rokonság egyik vagy másik nép, népcsoport esetében milyen *jellegű* és milyen *mértékű*, arról ma is heves indulatokkal vitatkoznak a hozzáértők és kevésbé hozzáértők. Elképzelhető, hogy csaknem kétszáz esztendővel ezelőtt mennyire tisztázatlan volt ez a kérdés. Bár az is kétségtelen, hogy a faj- a nyelv- és a kulturális rokonság kérdései akkoriban még nem kuszálódtak annyira össze, és a hozzá kapcsolódó viták – talán – nem mérgesedtek el úgy, mint manapság. Annyiban azonban igaza lehetett Jerneynek, hogy az általa „rokonoknak” tekintett *avarok, kunok, jászok, besenyők, palócok, székelyek* a középkorban azonos kulturális körhöz tartoztak; *életmódjuk, társadalmi berendezkedésük, világnézetük, szokásaik, értékrendjük* kétségtelen rokonságot mutatott, s jól felismerhetően megkülönböztette őket más európai (görög, germán, latin, szláv) népektől. Ilyenformán talán nem kellene égne az állnia a hajunknak, ha Jerney közelebbi és távolabbi rokonainkról szóló, minden bizonnyal kevésbé megalapozott, mai szemmel nézve sok naivitást tartalmazó, de alapvetően nemes szándékú, jó felé tekintő műveit olvassuk. Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy ebben a sokaknak talán kotyvalék-szerű, de a XIX. század elejének nemzeti élet-halál harca során „kotyvasztott” fürdővizben *ott van a gyermek* is: a magyar nemzeti identitás felvilágosodásban született és a reformkorban cseperedő csecsemő! Talán maga is átérezte írásainak nemzetpolitikai jelentőségét, s ezért akarta azokat – a szabadságharc leverését követő önkényuralom idején – összegyűjtve, *Magyar őstörténeti tanulmányok* címmel kinyomtatni. 1854-ben már gyűjtötték rá az előfizetőket, de a kötet „bizonyos körülmények miatt” nem jelent meg.

Kun-avarokról szóló írásához¹³ detektívhistóriába illő esemény szolgáltatott anyagot. *Wadasi és jeszeniczai idősb Jankovich Miklós* (1772–1846) táblabíró, könyv- és régiséggyűjtő 1837-ben, egy budai régiségárusnál több tárgyat vásárolt. Ezek között találta meg Jerney egy látogatása alkalmával azt a pecsétnyomót, amit egy óbudai szegény napszámos talált a Duna parti fűvenyben, s bevitte a szobán forgó őszereshez. A leletet feldolgozó írásában Jerney azt írja, hogy ez a pecsétnyomó a IX. században működött vetvári püspökséghez kapcsolható. Urolf, az avarok által elpusztított lorchí érsekség helyett 804-ben Passauban felállított püspökség feje volt, s a morvai szlávok között térített. Azt Jerney is megállapítja, hogy az avar meg morva fejedelmekhez intézett bulla az egyetlen bizonyíték a vetvári püspökség létrehozására. Neve is bizonytalan, *Vetvarnak* írták, de nem tudjuk, hogy mondták, lehetett *Óvár*, vagy talán *Födvár*. František Palacký Csehország történetében¹⁴ kétségbe vonja a vetvári kun-avar püspökség létezését. Jerney azonban egy elegáns kézlegyintéssel elintézi a kérdést: „Ha időmet hasztalan vitákra fordítani akarnám, még számos [érvet] hozhatnék fel.”

A **kunokkal** Jerney több művében is foglalkozott. Már volt szó 1825-ben készített pályamunkájáról, amely megragadta a „jászkun hazafi nemes ambícióját”. Az *elveszett* pályamunka egy részét később, *Keleti utazása* első kötetében, a „*Tatár emlékmaradványokról*” címet viselő értekezésben rövidítve, átdolgozva felhasználta. Gyárfás¹⁵ szerint Horvát István (1784–1846) irodalomtörténész a „kun vagyis cumanus nyelvről” írt fejtegetésében¹⁶ Jerney nyomán haladt, bár a forrásra nem hivatkozik.

Etelközi és lebediai utazása során Jerney nagy figyelmet szentelt az ott található kőszobroknak, amiket eredeti helyükön, a kurgánok közelében, vagy különböző múzeumokban talált. Ezeket részint lerajzolta, néhányat pedig magával hozott, s azt állította, hogy „*azokat magyar és rokon szkíta, hun, besenyő és kun nép állíthatta*.” Ezekről a szobrokról még akkor, Pestre érkezésük idején megállapították, hogy „*nem mongolokat, hanem kunokat*” ábrázolnak.¹⁷ A kérdést végül is Fodor István, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója tette tisztába 1984-ben megjelent tanulmányában.¹⁸ Megállapítja, hogy „*Jerney idejében a tudományos köztudatban meglehetősen fellejártó és pontatlan elképzelés élt az orosz seregek által azelőtt nem rég meghódított déli tartományokban igen nagy számban fellelhető emberalakos*.”

¹² Jerney János: Magyar nyelvkinccsek Árpádék korszakából II. Pest 1854. 8. old.

¹³ Jerney János: Anno Vetvári kun-avar püspök pecsétnyomója DCCCXXVI. Tudománysz. Pest 1838. III. füzet.

¹⁴ František Palacký (1798–1876): Geschichte von Böhmen. Praha [é. n.]

¹⁵ Gyárfás 1883. i. h.

¹⁶ Tudományos Gyűjtemény 1833.

¹⁷ Gyárfás 1883. i. h.

¹⁸ Fodor István: Jerney János a dél-országi kun sírszobrokról. Múzeumi kutatások Csongrád megyében. Szerk.: Juhász Antal. Szeged 1984. 31–48. old.

csészetartó sírszobrokról, melyek nagy része ősi temetkezéseket jelölt, kurgánokon állott.” Jerney szobrokra vonatkozó elméletét kortársai és utódai elvetették, mások megerősítették, sokan félremagyarázták, általában olyanok, akik nem is olvasták Jerney műveit. Fodor István azonosította a szobrokat, megerősítette azok XI–XIII. századi kunoktól való származását, s megállapítja, hogy Jerney nem állította egyértelműen a szobrok magyar voltát.

A palócok kun származását Jerney – kora tudományos szemlélete alapján, Horvát István nyomán – elfogadott ténynek tekintette. Elsősorban lengyel és orosz források ’polovcok’-ra, ’polovecek’-re vonatkozó híradásaira alapozta ezt a föltételezést, s „természetesnek vette a hun-szkíta népcsaládba tartozó polovec–palóc–kun–kazár azonosságot.”¹⁹ Mint Kósa László megállapítja, „a nemzeti önismeret lelkes ifjúkorában olyan magyar népcsoportra volt szükség, amelynek régiségéhez nem férhetett kétség.”²⁰ Jerney két tételből indult ki. (1) A palóc nemzet a hun-scyta népcsalád egyik felekezete, amely saját nyelvén magát kun néven nevezi; *Cuman*, *Cumanus* meg *Hunus* néven említik a magyar krónikákban és a bizánci történetíróknál, míg az orosz lengyel történetekben *palócz* néven fordul elő. (2) „Magyar hazánk egyik terjedelmes vidékén élő magyar népfaj hivatik palóc néven, és éppen ezen palócok valódi kun maradékoknak mutatathók fel a magyar történetírás útmutatása szerint, mely adatok egybe vetése után semmi sem bizonyosb annál: miképp a ’híres palócz nemzet ivadékaik honunkban velünk együtt élnek maiglan.”²¹ Később Hunfalvy helyezte új, realisabb alapokra a palóc őstörténet kérdését.²²

A jászokkal részint azért foglalkozott Jerney, mert dorozsmai lévén, magát is jásznak tekintette, részint pedig, mert miután megkapta a Jászkun kerület tiszteletbeli alügyészi kinevezését; hivatalból Félegyházán lakott, s volt módja búvárkodni a kerületi és a községi levéltárakban. Ennek során figyelt fel Jászberény levéltárában őrzött régi jászkürtre, s igyekezett összeszedni a rá vonatkozó ismereteket és közléseket. Több más régi kürttel összehasonlítva ismerteti ezt és a hasonló kürtöket, s „egy hazafihoz” címzve 1828-ban megírta a Tudományos Gyűjteménynek²³. Számba vette a kürtre vonatkozó nézeteket, nem hallgatva el Décsy Antal véleményét sem, miszerint a kürt nem más, mint „griffmadár körmeiből készült szentségtartó pogány papi ereklye”.²⁴ Jellemző Jerneyre, hogy nem akarta gyarapítani a jászkürtre vonatkozó elméletek számát, dolgozata végén szerényen megjegyzi: „Távol sem akarok ítéletet hozni a dolgokról, sőt véleményemet nem más, mint javaslat képen terjesztem elő, melyet ennekutána minden vizsgáló által figyelemre véteni óhajtassék”.

Még moldvai útja előtt foglalkozott az úgynevezett **izmaelitákkal**, akik – szerinte – a jászok elődei voltak. 1844-ben felolvasást tartott a Magyar Tudományos Akadémián *A magyarországi izmaelitákról, valamint a volgai- bolgárokról és a magyar nyelvű néplekezetekről*. Szerinte a névtelen jegyző Nagy Bolgáriából hozta be az izmaelitákat, akik „vallásra mohamedánok, vérségre besenyő-palócok, nyelvük a magyartól csak szójárásilag különbözik, számuk száz ezer, s több megyében laknak: Pesten, Nyírségben, Jászságban.” Jerney meggyőződése szerint „a jászok az izmaeliták ivadékaik, a palóc nyelvjárás jászok közötti vesztese magyar hatás, de a hegyek közötti palócok megőrizték.”²⁵

Amikor Jerney Jánost 1838-ban az Akadémia rendes tagjává választották, székfoglalóját 1838. november 10-én, **a magyarországi besenyőkről** tartotta.²⁶ Ebben megállapítja, hogy „Tömerdek gyűlésvész népeket, s’ vendég lakosokat keblébe fogadó édes magyarhonunk határi közt már alapítása’ első századaiban egy, a többi nemzetekétől különböző névvel jelölt, saját polgári belső szerkezettel bíró népesség tűnik föl, melyről írónk a tárgy fontosságához képest kielégítő magyarázást nem tévén, eddigelé a tudós világgal kellően meg nem ismertették.” Ez a dolgozat is azon munkái közül való, amelyek

¹⁹ Kósa László: Palóc őstörténet. In.: *Kósa-Filep: A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Akad. Bp. 1978. 15. old.

²⁰ A kérdésről bővebben ld., *Fülep Antal–Kósa László: Palócok*. In.: *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Akad. Bp. 1978. 157–158. old.

²¹ Jerney János: A’ palócz nemzet és a palócz krónika orosz és lengyel évkönyvek nyomán. Magyar Történelmi Tár I. Pest 1855. 3–4. old.

²² Hunfalvy Pál: Magyarország ethnographiája. Bp. 1876. 363. old.

²³ Jerney János: Gondolatok a’ jász-kürtökről, a’ kor hasonló több kürtök ősmértetésével. MDCCCXXVII. Szegeden.

²⁴ Fris és legújabb előadás a jászokról és kürtjökről és ennek értelméről vagyis magyarázatáról. Miskolcz 1814.

²⁵ Tudománytár 1844.

²⁶ Megjelent Jerney János: A’ magyarországi besenyőkről. Magyar Tudóstársaság Évkönyve V. 1838–1840. Budán 1842. 144–184. old.

meggyőződése szerint a magyar és a különféle türk népek közti nyelvrokonságra, sőt a nyelvi azonosságra épültek, azt mintegy természetesnek elfogadva nyúltak tárgyakhoz.

Hogy ezek az alapozó munkák a maguk korában semmilyen szempontból nem voltak másodrendűek, azt igazolja, hogy szerzőjük ebben az időben, 1837-ben lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, és 1838-ban választották rendes taggá. De talán nem esem az elfogultság vétkébe, ha úgy gondolom, hogy ezek az alapozó kutatások és publikálások – kimondva, kimondatlanul; tudatosan, vagy ösztönösen – mind az etelközi és a lebediai (moldvai, beszarábiai) utazásokat, kutatásokat – Jerney legnagyobb tudományos teljesítményét – készítették elő.

Etelközi utazása és a moldvai magyarok

Ha Jerney Jánosnak az avarokról, besenyőkről, jászokról, kunokról, palócokról, székelyekről készített munkáit elsősorban – bár korántsem kizárólag – a korábbi kutatási eredmények szemlészésének, mégpedig jórészt kritikátlan szemlészésének mondjuk, hangsúlyoznunk kell, hogy a moldvai és a beszarábiai magyarokról, akiket az ő idejében – Zöld Péter nyomán – már nevezhetünk *csángóknak* is –, minden tekintetben új, saját gyűjtéseinek, kutatásainak eredményeként felmutatott ismeretekkel gyarapította a tudományt. Nem véletlenül írta róla Sági Lajos²⁷ hogy „...a havasalföldi és moldvai magyarok viszonyairól, történetük és társadalmi fejlődésük előzményeiről mindeddig senki sem nyújtott annyi sokoldalú és kimerítő adatokat a magyar közönségnek, mint Jerney János az ő keleti utazásában. E tárgy fontossága, mely iránt napjaink eseményei új meg új érdeklődést ébresztenek magában, méltóvá teszi Jerneyt legmelegebb elismerésünkre és megemlékezésünkre.”²⁸

Rendkívül körültekintően készült etelközi útjára. Bár fiatal korában úgy gondolta, hogy „zarándoklat nélkül, könyvekből is élvezhetni a messzi országok ismeretét”, de hamarosan rájött, hogy „hiteles kútfőkből kell mindezeket kinyomozni (...) s az egy- vagy közeli legrégibb írókat kezdém olvasni.” Ám ezek sem elégítették ki, „miután több helyek homályos és a régi lakhelyzet ismeretére nézve kétes kitételűek, vagy éppen hiányosak...” Ekkor – mint írja – „gyermekkori vágyaim éledtek föl ujolag bennem: Keletre kell utaznod, megvizsgálandó azon földet, melyen e szép hazát szerzette hős magyar elődök egykoron laktak; felkutatnod az onnan ideköltözött ősök történetére viszonyló emlékeket...”²⁹

Az anyagi és a tudományos, szellemi alapozás mellett testét fizikailag is igyekezett erősíteni. Ha nem is edzette magát olyan következetesen és kíméletlenül, mint nagy elődje, Kőrösi Csoma Sándor, egy éven keresztül gyakorolta a korlátozott vizivást és a „tejevést”. Ez utóbbinak aztán nagy hasznát vette, amikor Moldva és Beszarábia többnyire zsidó kocsmáiban tojásnál és tejnél egyéb vacsorára sokszor nem is nagyon számíthatott.

Jerney egész etelközi útjáról naplót vezetett, pontosabban naplószerű feljegyzéseket készített, ezek alapján állította össze úti beszámolóját. Az úti-feljegyzésekben sajátosan keverednek a mindennapi élmények az irodalmi olvasmányokból való ismeretekkel, így voltaképpen egyszerre szól ez a *kétdimenziós útinapló* a szerző térben és időben történő utazásáról. A *harmadik dimenzió* az *Adattár*. Ezek a részek jól illeszkednek egymáshoz, s Jerney az útleírása során többször is utal az *Adattárban* (Bizonyítvány) közölt anyagra.

1844. április 23-án Pestről indult a nagy útra, „jó kedvvel és egészséggel”. Először dorozsmai birtokára ment, hogy elrendezze a gazdaság ügyeit, majd kocsin utazott tovább Orsovára, ahonnan a Zrinyi nevű gőzhajón folytatta útját, s négy és fél nap múlva, május 24-én Galacnál lépett Moldva földjére. „Üdvöz légy Etelköz, Árpád vezér előbbi hazája” – jegyezte naplójába, s mindjárt magyarázatot is fűz e helynévhez (Etel-kuzu), amiben a Bodrog-köz, Sár-köz mintájára alkotott „vízköz” szavunkat látja meg. S már itt arra az elhatározásra jut, hogy „Moldva minden helységeknek nevét figyelemmel megvizsgáljam, kipuhatólandó, vajjon oláh nyelvben minő értelmet adnak, s nem fekszik-e bennük eltorzított s oláhossított magyar név?” Meglehetősen naiv és mai szemmel nézve bizonytalan koncepcióval kezdte tehát Jerney Moldva hely- és helységneveinek vizsgálatát, aminek hátrányai meg is mutatkoznak az *Adattárban* szereplő szócikkek sokszor kritikátlan szövegében, ami azonban nem kisebbíti valós eredményeinek értékét, hiszen – ne feledjük – Jerney az elsők között volt, aki e témával foglalkozott.

Utazását úgy tervezte, hogy minél hamarabb a legtávolabbi céljához érjen, s visszafelé tértében kívánta részletesen megvizsgálni (lerajzolni, ásatni, utánajárni) a látottakat, a hallottakat és a találtakat.

²⁷ Sági Lajos (1843–1878) miniszteri fogalmazó, földrajzi szakíró.

²⁸ Sági Lajos: *Híres magyar utók* II. Jerney János. Athenaeum. Bp. 1874. 913. old.

²⁹ Jerney János: *Keleti utazása a Magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844–1845. I–II.* Pest 1851. 2. old.

Ez a terve elvileg helyesnek bizonyult, de visszatérte során már szembetalálkozott a moldvai csángók kutatóinak örök veszedelmével, a csángómagyarokat gyakorlatilag túszként kezelő román hatóságok gyanakvásával, bizalmatlanságával, ellenkezéseivel, végső soron attól való félelmükkel, hogy napfényre kerülnek erőszakos asszimilációs törekvéseik.

Útja során meglátogatta azokat a Moldvában élő jeles magyar személyeket, akiket nem kerültek el más, korabeli magyar utazók sem, mint a Szászkuton nyomorgó Márk Mózes református lelkész, az akkor már Klézsen szolgálatában Petrás Incze Jánost, aki „nyílt barátsággal” fogadta, ő pedig „felhasználta az alkalmat ismeretei gyarapítására”. Megtudta, hogy 1844-ben Moldvában négy római katolikus egyházmegye létezett (a jászvásári, a szereti, a besztercei és a tatrosi kerületben), s ezekben 18 parókiát számoltak össze, de ez a szám – mint Petrás felvilágosította – folyamatosan változik, mert kevés a pap, s hol ide, hol oda helyezik őket. Az összes római katolikus lélek az 1842. évi tábla szerint 43 244-re megyen, de ez az adat sem pontos, mert népszámláláskor „az adózó családokaták vétetvén jegyzékbe, a lélekszám meghatározására gond nem fordítatik.”

A Petrással való beszélgetés során világosodott meg Jerney János számára, hogy a moldvai magyarok két nagy etnikai csoportra oszlanak: a csángókra és a székelyekre. Megtudja továbbá, hogy „csángóknak tartatnak mindazok, kik nem székely eredetűek, ha már el is oláhosodtak nyelv tekintetében.”³⁰ Jerney egyébként már ekkor, moldvai útjainak első heteiben felismerte, miszerint „Árpád-kori magyar maradványokat a most itt élő magyarokkal bármi tekintetben is kapcsolatba hozni nem lehet...”, de persze az akkori tudományos közzefogásban erősen élő – kunból és besenyőből származtatás – elvet erősen hangsúlyozta.³¹

Klészén, Petrás Incze vendégeként ismerkedett meg Jerney a rezességgel, a moldvai szabadparaszti intézménnyel, hiszen Klézse akkor még sziszegő tájszólásban beszélő „déli csángó” népe többségében részes volt, ami ősiséget mutatta. A község székely lakossága jórészt Jerney látogatása után, a XIX. század második felétől telepedett oda. Innen Bákó, Románvásár, Szabófalva, Szépváros érintésével hamarosan Jászvásárba érkezett, ahol hosszabb időt szándékozott tölteni a csángók sorsának tanulmányozásával. Szinte természetesnek tekinthetjük, hogy akkoriban Moldvában milyen sok magyar, vagy legalábbis Ausztria-Magyarországból való, magas beosztásban, rangban lévő orvost, gyógyszerészt, kereskedőt lehetett találni, de a moldován birtokosok és értelmiségiek között is számosan voltak, akik „nyelvünket tökéletesen birták”. Velük összelevegőve több lehetőség ígérkezett Jerney számára, hogy újdonsült ismerősei birtokain – magyar, vagy egykor magyar településeken – ásatásokat kezdjen.

Ő azonban sietett! Végigsiette Moldvát, hogy mielőbb átkelhesse a Dnyeszteren, s beljebb, egyre beljebb mehessen Ázsiába. A nagy sietség közben, útjának ezen a keletre tartó részén mintha megfedkezett volna arról az arany igazságról, miszerint amit ma... megnézhet, megtudhat, megáshat... – ne halaszd holnapra. Jerney nagyon sokat halasztott, s bár helyes logikával képzelte el, hogy mindent a visszafelé vezető út során intéz, a körülmények másként igazították a dolgokat. Így például Jászvásárral találkozott a már jövet, a Zrinyi gödösön megismert Rosnovano Rosetti Alekoné főboérnővel, kinek férje tulajdonában volt Forrófalva, s szívesen hozzájárult az ásatáshoz. „Egész könyvet írhatnék – mondja Jerney, csak hogy a szívünket fájdtassa amiért nem írta meg – a naponta tárgult viszonyok által e népről szerzett ismeretekről, [...] ha földatom és célomtól az effélék rajzolása földre nem vezetne.”

Ha körülményesen és nehézségek árán is, de eljutott Csöbörösökbe, és Dnyeszterfehérvárra is. Onnan aztán a magyarok másik őshazájába: Lebédiába indult. De csak Odesszáig jutott, s az Azovi tenger partjának hosszában Tagenrog városáig ért. Szeretett volna eljutni Tbiliszbbe, de az ott dúló háborúk és járvány miatt, továbbá mert oroszul és románul tudó szolgája értekeivel együtt megszökött tőle, vissza kellett fordulnia. „Isten megjutalmazá fáradságomat, mert megtalálám a magyarok egyik legrégebbi honát, Lebédiást, s abban eleink bámulandó sokaságú, ezer meg ezer kőszobor emlékeit.”³² 1844. július 1-én kelt át a Dnyeszteren, majd 54 nap múlva, augusztus 23-án Bendemél tért vissza Moldvába.

Visszaútjában már több ideje volt, ráérősebben utazott, utána tudott nézni egy-egy jelenségnek, több helyen ásatásokat is végzett. Ha a primitív román nacionalizmus nem akadályozza munkáját, még jelentősebb eredményeket mutathatott volna föl. Pedig – mint Kováts Gyula (1849–1935) írja róla kései megemlékezésében – „Félig elmosódott emlékek között vitték lépteit. Más alig talált volna ott valamit, vagy igen keveset. Az ő megfigyelő tehetsége és sokoldalú képzettsége kellett hozzá, hogy ezekből a pi-

³⁰ Jerney 1851. 25. old.

³¹ Ugyanott.

³² Idézi Péter 1988. 11. old.

ciny, sokszor alig mállatott részletekből össze tudja állítani az egész képet, melybe ezek a részletek beleillettek. Itt egy sirirat, máshol a falu neve, templombeli oltárkép, régi történeti hagyományok, majd a lakosság típusa és öltözköztetése, földesítettség helyek (ezek és ilyenek) igazítják el abban az útban, amelyen elindult.”³³

Pár hétig időzött Jászvásárban, mivel a rendetlen életmód hátrányosan hatott életműszereire, álmatlanságot és elgyengülést okozott. De jászvásári lábadozása idején sem tétlenkedett, bejárta a város régiségkereskedőit, ám Moldva történetére vonatkozó kiadványokkal – nagy bosszúságára – alig találkozott. Szeretett volna mielőbb ásatásokhoz fogni, s erre vonatkozóan kapott is ígéretet a moldvabányai Kantakuzen hercegtől, de meg kellett várnia, míg Bajorországból visszatér. Hogy hasznosítsa idejét, Botosánba látogatott, de ott „nem jöhetett ismeretére semmi magyar hajdanságnak”, tudomására jutott azonban, hogy a közeli Dorohoi melletti Koncseszten néhány évvel ezelőtt egy halom ásatása során temérdek arany- és ezüstedény került elő, amit az akkor ott lévő orosz tiszt lefoglalt és Szentpétervárra küldött. Ezek a kincsek akár Álmos sírjából valók is lehetnek, hiszen a besenyő támadás idején itt, Etelközben történt a fejedelmek rituális megölése. „Minden esetre érdekes feladatul marad régiségbúváinknak a pétérvári Ermitage e drága eszközeinek kinyomozása.”

Időközben Bajorföldről hazatért birtokára Moldvabánya örökös ura, ki jó szívvel fogadta a magyar tudóst, s lehetővé tette számára, hogy birtokán, ásatásokat végezzen. Moldvabánya a XVI. század második felében az újonnan alakult moldvai fejedelemség első fővárosa volt, s Losonczy Margitnak, Jó Sándor (Alexandru cel Bun) vajda (akkori ismeretek szerint) feleségének itt található sírját már Bandinus is említi. Jerney négy napig ásatta a templom sekrestyéje helyen lévő dombot, s öt szép sírkövet (közülük három magyar nyelvűt) talált, amiket „megmosatván rendre helyezem a mélyes üregbe, ami a herczegnek és szemléletre egybegyűlt rokonainak nem kis meglepődésére vált.”

Az ásató utazó, Jerney János azonban korántsem volt ilyen elégedett. Talán itt érte őt el a gondviselés tekintete, amivel minden nagy célok elérésére vállalkozó szellemi ember előbb-utóbb szembetalálkozik, s ha őszinte szívvel járja az útját, fölteszi magának a kérdést: arányban van-e az eredmény az erőfeszítéssel? Ezért indult-e el hazulról? Erre vállalkozott-e? Útleírása szerint Jerneynek itt, Moldvabányán, a későgótika jegyeit viselő római katolikus templom akkor még sokkal jobb állapotban lévő romjainál kellett szembenéznie ezzel az önmaga számára feltett kérdéssel. Ott tartózkodásának utolsó napján még egyszer fellépkedett a templom 12 öl magasságú tornyának végső párkányzatára vezető deszkalépcsőn, s délnyugati irányba, Magyarhon felé vetve tekintetét, megkérdezte önnön magától: „Ha majd számot adansz honod előtt [...] felmutatod egykor kereséseid' eredményeit, méltók lesznek-e azok a' nagy célhoz? Kielégítendik-e, nem a várakozást, mert soha nagyot nem ígértél, hanem a' történet hűzaga' betöltését óhajító szakemberek vágyait.” Mert „sok a' hűzaga' őstörténetünkben, igaz: de azt mind betölteni, földelítésekkel kiegészíteni vajmi nehéz földadat, sőt sok részben lehetetlen. Ingadozni kezdett hitem, tétovázni gondolatom: a' millyen örömtől eltölt valék a' múlt napokban, midőn a' sírkövek' iratait nemzetem' számára az örök feledékenységtől megmenthetném, szintolly kedvetlenség sulya nyomott le annak átekintésén, hogy e' három-négy száz éves sírkövek' a' nemzet' őstörténetére legkevesb fényt sem derítendnek. Árpád' és a' vezérek' kora ezek által bizonyára bővebb ismeret polczára nem jutand. Így sülyvedeztem az érzélgés' tetőpontjáról meglepődöttség' örvényébe. Nem kishitűség-e ez? Így bátorítám, így vigasztaltam végre magam. (...) Fogadom is: Árpád korából itt alig ha hozhat valamit napfényre. Ezen utolsó gondolat volt a' leghelyesb: nem azért, mintha föltétlenül igazam volna, hanem mivel Árpád' korát hozta emlékezetembe és az akkori Magyarhon „Atelkuzu”, miről a' sírköveknél majd elfeledkeztem, ötlött itt a' Havasok alatt elmémben. Galacnál e' földre léptemmel üdvözlém Árpád' régi honát, s itt újbán üdvözlöm a' Havasok alatt! Csalhatatlanul magyarok' régi hazája ez, de nem több mint tíz évig lakott, aztán az ellenséges indulatú, de szinte rokonfajú besenyőktől elfoglalt, midőn Árpád' népe nyogot felé üzetett. Az akkori magyar lakosoktól illy rövid idő alatt hogy emlékek nagyobb számban maradtak volna, azt józanul senki sem kívánja, de hát a' csángókban kéttelenül mostis élő besenyőktől nem maradtak-e valami régebbkori emlékek?”

Jerney tehát itt, a moldvabányai templom romjainál, Mátyás király egykori moldvai hadjárata fiasokójának helyszínén döbönt rá, hogy amit keresett, az – megtalálhatatlan. Árpád magyarjai rövid etelközi tartózkodásuk során marandó emléket aligha hagyhattak maguk után; s azt a keveset is csak nagy nehézséggel lehetne az előttük s utánuk ott járt, kulturális szempontból is rokon népek hagyatéká-

³³ Kovács Gyula: Jerney János. Vasárnapi Újság XXX. 1883. 17. sz. 266. – Mint írja Jerney halálakor (1855.), az önkényuralom miatt nem tudták méltó módon értékelni, ezért most, 16 évvel a Kiegyezés után emlékeznek rá.

tól elválasztani. Tekintetét így a csalóka múlttól máris az akkori jelenben jól megragadható *csángókra* veti, elhatározván, hogy azokat fogja vizsgálni.

A moldvabányai templomtoronyban támadt felismerése után Jerney többé nem Árpád magyarjainak nyomit fürkészte etelközi útjának hátralévő felében. Immár teljes figyelmét a csángómagyarok történelmének, művelődésének feltárására, sorsának megismerésére fordította. Hét napos moldvabányai „működés” után, október 6-án búcsúzott el moldvai viszonylatban rendkívül fölvilágosult, birtokán mondhatni korszerűen gazdálkodó hercegi házigazdájától, s folytatta útját Németvásáron. Kotnáron keresztül, hogy ismét Moldva fővárosába, Jászvásárba térjen. Az úti élmények innentől szinte csak laza keretet szolgáltatnak történelmi beszámolójához. De aztán mégiscsak sikerül visszazökkennie az úti beszámoló kerékvágásába. Jászvásári ismerősét, Miskolczy Lajost a vajda időközben Foksányba nevezte ki kórházi orvosnak, így október 23-án Jászvásárból együtt mehettek egészen Bákóig. Útba ejtették Szabófalvát, ahol fontos információkat szerezhetett a moldvai római katolikus misszió üzeméről, s a Rómától függő püspöki helynökök többségének gyalázatos tetteiről.

Október 25-én nagy reményekkel érkezett Bákóba. A XV–XVI. században itt volt a moldvai katolikusok püspöksége, s az egész környéken többségükben magyar lakosú csángó falvak sorakoztak. Bákóban hamarosan rátalált a régi katolikus templom helyére, az onnan származó kövekre, s elkezdte az ásatást. Ám nemsokára jelentkeztek a hivatalos személyek, s egy „*Roszet György nevű tudatlan fráter*” megtöltötte az ásatást, s ezen az erdélyi gubernátor, Teleky József közbenjárása sem segített. A hamarosan teliesre fordult idő miatt a munkát különben is abba kellett hagynia, s üres óráiban a *Bákó*, meg a *csángó* név eredetén töprengett. A közeli Kalugyer – a mai Lujzikalagor – viszonyaival ismerkedve feltárult előtte a település szabad parasztságának jogfosztottsága, s a velük való beszélgetés során szóba került, hogy talán a Magyarországra település jelenthetné sorsuk jobbra fordulását. A jószándékú, de naiv Jerney legott felhívást fogalmazott a *magyarhoni földesurasságokhoz*, ajánljanak földet az áttelepülni akaró lujzikalagori csángóknak, egyúttal kérte az Akadémiát, hogy magyar énekes és imádságos könyveket küldjenek a moldvai magyar kántorok (deákok) számára. Nem számolt azonban a résen álló román nacionalizmussal, amely Magyarországról – Brassóból (!) – valódi zsurnalista álnoksággal kelt ki a terv ellen; valamint az olasz papok féltékenységgel, akik román szolgálatba állított asszimilációs politikájukat látták veszélyeztetve Jerney nemes kezdeményezésétől. A moldvai fejedelemség vámosai nem engedték kiosztani a küldött egyházi könyveket, a brassói lamentációra egy jászvásári román újságban – Mihály moldvai vajda tudomásával – gúnyirat jelent meg ellene. „Új Mózes”-nek csúfolva őt, aki ki akarja vezetni a Moldvában sanyargatott magyarokat. Jerney válaszáat a brassói lap nem közölte, a kalugyeri pap egyházi átok alá helyezte, s figyelmeztették: ne menjen sehova, mert könnyen szerencsétlenség érheti. Rajta is betellett tehát az a sors, ami oly sok Moldvában járt, és a csángók sorsán könnyíteni akaró, jó szándékú embert utolért – Bandinustól Lükő Gáboron át Kallós Zoltánig.

Ezek után Jerney nem tehetett mást, mint hogy 1845. március 28-án otthagyta Bákót. A Turlui és a Tázló menti magyar falvakon, s a Tatros völgyén át, az Ojtozi szoroson keresztül április első napján Sósmezőnél eltávozott Moldvából. 1845. április 23-án, kerek esztendőre elindulása után visszaérkezett Pestre.

Míntha csak érezte volna korai halálát, megfeszített tempóval dolgozott tovább. *Keleti utazásairól* készült könyve 1851-ben hagyta el a nyomdát. Utolsó művét, a *Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából* című kétkötetes munkáját pedig – megromlott látása miatt – már Miltonként írta: úgy olvasták neki az anyagot, a szövegét is másoknak diktálta. Utószavának végére 1855. október 10-én írta a dátumot. Mint egyik legkitűnőbb ismerője, Péter László szegedi professzor írja: ekkor már tudta, hogy ez a hatyúdala, a tudományos munkától való búcsúja.³⁴ „*Imádott nemzetem lábaihoz teszem ezen utolsó művemet – írta műve zárszavában –, lelépve a pályáról, mely részemre kevés rózsát termett. Kimerült erőm, elhomályosult látásom végbúcsúvételre intenek. Miként futottam azon, mint töltém be hivatásom körét, ítélje meg a részrehajlatlanság. Én nyugodt kebelrel nézek a jövőendő bíráló széke elé, mert nem a fajunkat becsmérlő divateszmék, hanem a való és igazság kinyomozása valának iránytűim és fájroszom működésem minden fázisában.*”

Nem sokkal ez után, 1855 karácsony estéjén, megtért őseihez.

*

³⁴ Idézi Péter 1988. 11. old.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy – Fodor István szavaival – „*Jerney felkészültem, széles irodalmi ismeretek birtokában indult utazásra, gyűjtése szinte példamutatónak mondható. Eredményei és következtetései kora színvonalán álltak és az sem meglepő, ha reformkori hazaszeretete és népe történelmének szeretete sok esetben átsugárzik tudományos állásfoglalásain.*”³⁵ Idézzünk Gyárfás István kései búcsúztatójából, amiben megállapítja, hogy „*Jerney kiválóan tudományos hazafi volt. Olykor merész és a szigorú bírálatokat ki nem álló következtetéseit fedjük el hazafiságának leplevel, fedjük el többi érdemeivel, melyek közül kiemelést érdemel azon hazafias tette, hogy Moldvában két hónapi tartózkodása alatt a testvéri csángók szomorú helyzetével megismerkedvén, hogy ezeket az elenyészéstől megmentse, buzditólag felemelte szavát s keleti utazásának erre vonatkozó részletei oly lelkesedést idéztek elő nemzetünkben, mely évek alatt érlelődve, egyik alapjául szolgált a bukovinai magyarok hazánkba oly szép sikerrel megkezdett betelepítésének.*”³⁶

Aki egy kicsit is jártas nagy, megszállott utazóink sorsának ismeretében, az érdekes és tanulságos közös vonásokat fedezhet fel az útjaik során felmerülő nehézségek tekintetében. Julianus barától Körösi Csomán át, Vámbéry Arminon, Stein Aurélon át Domokos Pál Péterig – sok más társukkal együtt – valamennyien közelebbi, vagy távolabbi, keleten maradt véreinket keresték, vagy éppen találták meg, s valamennyiüknek hasonló természetű akadályokat kellett leküzdeniük. S ha koronként változott is a veszélyek súlyossága – hiszen a rabszolgaként való eladáshoz képest a román szekuritáé üldözése, vagy a jánicsár lelkű moldvai katolikus papság áskálódásai mégiscsak enyhébb veszedelmet jelentettek –, akárcsak a népmeséink hőseinek, keleti vándorainknak is szinte azonos forgatókönyv szerint kellett szembenézniük az eleve elrendeltetett akadályokkal.

Szinte valamennyi keletre induló Ázsia-kutatónak – köztük Jerney Jánosnak is – szembe kellett szálnia és meg kellett küzdenie ezzel az útjukban álló hétfejú sárkánnyal.

Halász Péter

Kétszáznegyvenöt éve született Kováts János, Eger mecénása

Kétszáznegyvenöt évvel ezelőtt, 1764. augusztus 25-én Egerben született Kováts János mecénás és nevelő. Apja a város vagyonos polgára volt. Gyermekkoráról semmiféle adat nem maradt fenn. Elemi iskolai, gimnáziumi és jogi tanulmányait szülőhelyén végezte. 1781. szeptember 30-án 17 éves korában Bécsbe ment jogi ismeretek és a német nyelv tanulása céljából. Majd 1783 december elején nevelő lett a gróf Bánffy családnál, ahol német nyelvet tanított, s közben franciául tanult. Amikor gróf Bánffy Györgyöt Erdély kormányzójává kinevezték, ő is velük ment. Miután a családnál 15 évig szolgált, 1798-ban megvált tőlük. Ebben az évben Erdélyből visszakért Bácsba, ahol herceg Pálffy Károly magyar királyi udvari főkancellár unokáinak nevelője lett. Itt húsz évet töltött el. Egyik neveltje gróf Pálffy Károly 1817-ben 10 ezer ezüstpengő jutalmat adott neki. Ekkor már olyan híres, hogy felkeltette a császári és királyi udvar figyelmét is. I. Ferenc császár és király magához hívatta, s megbízta Ferdinánd trónörökös és testvérei, Rajner és Lajos főhercegek nevelésével. Őket magyar nyelvre és irodalomra oktatta 18 éven keresztül. Mivel nevelő munkája igen eredményes volt, az uralkodó 1827-ben aranyéremmel tüntette ki, s a magyar királyi udvari kancelláriához udvari ágensé nevezte ki.

Szorgalmas munkája révén jelentős vagyont halmozott fel, amelyeket nemes célokra áldozott.

Időközben ismerkedett meg Tarkovics Gergellyel, aki az udvari királyi kancelláriánál a görög katolikus vallásügyek referense volt. Az ismeretség oly szorosra vált, hogy a két férfi között sűrű tartó barátság jött létre. E barátság érlelte meg Kováts Jánosban azt a gondolatot, hogy Felső-Magyarországon közönyvtárat alapítson, amely 1821-ben Eperjesen valósult meg. Alapítványát 1830-ban a királyi diplomával erősítette meg. Ezt követően halála jeléül az eperjesi görög katolikus egyházmegye két példányban megfestette az adományozó arcképét Miklóssy József bécsi festővel. A kép egyik példányát a

³⁵ Fodor 1984. 44. old.

³⁶ Gyárfás 1883. 35. old.

Kováts János által alapított könyvtárban helyezték el, a másik példány pedig a Nemzeti Múzeum képtárába került.

Hétezer forintot áldozott az egri városi kórház és szegényintézet létesítésére. Az 1829-ben kelt végrendeletében vagyonának általános örökösévé tette az említett két intézményt. Az egri szegény diákok segélyezésére 12 ezer ezüstpengős alapítványt létesített. Ezen kívül alapítványt hozott létre a kolozsvári kórház, a protestáns ifjak és a Nemzeti Színház javára.

Kováts János nevéhez fűződik az Eger város felszabadulási és úrbéri perében való közreműködése. A felszabadulási per a település szabad királyi városi rangjáért folyt. Az úrbéri per pedig azt jelentette, hogy a város területeket követelt a kettős földesuraságtól, az érsekségtől és a káptalantól.

Amikor Kováts János Bécsben élt, már mindkét per aktái a Királyi Kancelláriában voltak. Eger város közönsége 1807-ben közakaratlanul Kováts Jánost nevezte ki teljes jogú megbízottjának, hogy a kancelláriánál az említett körökben képviselje a várost. Sajnos Kováts ügybuzgalmának nem lett eredménye. A város nem kapta meg a szabad királyi városi rangot, s csak 1854-ben szabadult fel a kettős földesuraság alól.

Eger nagy fia 1834. április 12-én hunyt el Bécsben. Ezt követően a város méltóképpen emlékezett meg róla. 1834. május 11-én az ebből a célból összehívott közgyűlésen arcképét kifüggesztették a városháza nagytermében. A gyűlésről felvett jegyzőkönyvben eme szavak állnak: „Áldás és örök áldás Kováts János nagyemlékű földink hamvaira; dicsőség kövesse az örök életben is dicső tetteit. Legyen tündöklő példa e nagy hazánk fia utódainak előtt; s adjon a Gondviselés hazánknak és városunknak sok ily jeles hazafit és polgárt.”

A második világháború előtt emléktáblát helyeztek el szülőházán. 1958-ban pedig a volt szegényházon ugyancsak emléktáblát helyeztek el, amely szintén hirdeti elévülhetetlen érdemeit. Kováts János Eger város rokonszenves, áldozatkész szülőtte volt. Jelmondata: „Szép meghalni hazám érted, vagyis élni sokáig s hasznos tettekkel szolgálni halálig a közt” – ma is érvényes.

Szecső Károly

Irodalom: Kováts János: Eger városában felállítandó stipendiumokról való fundacionális levele az alább megírtak. Eger, 1824; Szabó Ignác: Aki Eger városát legjobban szerette. Kováts János emlékezete. Eger, 1895. Szecső Károly: Kováts János emlékezete. Heves Megyei Népújság, 1989. augusztus 25.

Száznyolcvan éve született lehotkai Lehoczky Tivadar, Bereg helytörténésze

Természetesen a régi, a történelmi Bereg vármegye helytörténésze! S még akkor is mindenek előtt helytörténész, ha hosszú élete során – nyolcvanöt évet élt – történész, régész, néprajzkutató, de múzeumalapító, fordító és író is volt egy személyben. Valóságos polihisztor! Aki életének utolsó hat évtizedében ugyan Munkácson élt, annak történetét (is!) kutatva, s megismertetésének több könyvet is szentelve, tevékenysége mégsem korlátozódott Zrínyi Ilona városára. Merthogy kiterjedt egész Bereg vármegyére!

Ezt pedig azért indokolt már most megfogalmazni, mert többen is szívesen nevezték Lehotzkyt – természetesen jó értelemben – Munkács tudósának! E tájék egy másik jelese, R. Vozári Aladár az Officina Képeskönyvek 55. köteteként 1943-nan megjelent MUNKÁCS című könyvében például így írt: „Lehotzky Tivadar testétől-lelkétől Munkács tudósa volt.”

Van ebben igazság, a megfogalmazás azonban így, mégis leszűkítőnek nevezhető.

Lehotkai Lehoczky Tivadar sorsa tipikusan monarchiabeli volt. Családja ugyan tősgyökeres felvidéki, ám apját, Lehoczky Jánost, mint állami erdőgazdasági alkalmazottat délre, az akkori magyar tenger-mellékre helyezték. Itt, a Fiume közeli Funzsina helységben született Tivadar fia 180 évvel ezelőtt, 1830. október 5-én. Még gyermek volt, amikor családja visszaköltözött a Felvidékre, s a Liptó vármegyei Oszadán lakói lettek. Atyja 1837-ben elhunyt, nevelése ettől kezdve egészen édesanyjára, született Gottier Annára hárult. Középiskolai tanulmányait Rózsahegyen végezte, majd 1847-től a Kassai Jogakadémia hallgatója lett, ahol érdeklődése már kifejezetten a történelem felé fordult.

Aztán a következő, 1848-as év az ő életében is nevezetessé vált. Miután vizsgáit júniusban letette, alma materétől búcsút vett, Lehoczky is beállt a szabadságharc katonái közé. Tüzérhadnagyként vett részt a küzdelmekben, így a budaméri, kassai, szegedi, végül 1949 augusztusában a temesvári és a lugosi csatákban. Világos, a fegyverletétel után hadteste Facsétan feloszlott, ő pedig visszatért Kassára, hogy folytassa félbeszakadt jogi tanulmányait.

A harcétér után az iskolapadban is helyállt, s tanulmányait 1851-ben sikeresen befejezte. Előbb oszt-rák jogból tett bírói vizgát, majd Pesten, a Királyi Tábla előtt magyar közjogból is. Életének első szakasza, amely mintegy a felkészülés idejének tekinthető, 1855-el zárult. Ebben az évben költözött Munkácsra, ahol ügyvédi irodát nyitott. Munkáját oly sikeresen végezte, hogy a Schönborn-birodalom döntéshozói is figyelmet fordítottak rá, s az ifjú ügyvédet meghívták a hatalmas munkács-beregszentmiklósi hitbizományi uradalmuk főügyészének. (Ismert, hogy az itteni Rákóczi-javakat a Nagy Fejedelem jogfosztását követően a császárhű Schönborn grófi család kapta, mintegy jutalmul.)

Új feladatainak ellátása közben Lehoczky Tivadar gyakran utazgatott, szemét ugyancsak rajta tartva környezetén. Eközben figyelt fel a környék népének dalaira is. A hallottakat feljegyezte, majd *Erdélyi József* biztatására módszeres népdalgyűjtésbe kezdett. Mentora 1864-ben így írt Lehoczky addigi tevékenységéről: „*Utazásaiból, kirándulásaiból egyes mozzanataiban hoztak ugyan valamit a lapok, de nem az egészet, valamint irodalmi dolgozataiból sem, melyek két kötet vers, beszédek, különféle leírások.*” Említhetjük itt az olyan Bereg vármegyei regéket és mondákat mint az Eskü, A tatárjárás, Kigyós eredete, A szépasszony dombja, stb. s a Bereg és a Munkács című lapokban megjelent útirajzeit.

Gyakorta időzött a verhovinai völgyekben szétszórta elterülő ruszin falvakban. Aztán az itt lejegyzett népdalkincs egy részét 1864-ben Sárospatakon megjelentette *Magyar-orosz népdalok* címen. Ez 116 ruszin népdal magyar fordítását tartalmazza, meg lakodalmi szokások leírásait. A kötet elé Erdélyi János írt előszót, melyben kifejtette, hogy „*Remélem egyúttal, hogy a példa melyet Lehoczky úr nyújt, nem fog mása nélkül maradni a magyar irodalomban, s a többi hazai népek is meglesznek magyar tolmácsukat.*” S valóban meglesztek! Hiszen már 1866-ban megjelent Pesten egy újabb kötet *Tót népdalok* címmel. Igaz, magyar tolmácsaik, – *Szeberényi Lajos és Török Kálmán* – mellett ott találjuk Lehoczky Tivadart is. A latin és görög nyelvek mellett ugyanis németül, ruszinul és szlovákul is tudott.

Említett gyakori utazásai munkaköri feladatainak teljesítésén túl, természetesen nem csupán a népdalgyűjtést szolgálták. Ha híret vette, hogy valamely régi tárgyat fordított ki a földből az eke, menten ott termett, s megmentette a leleteket. Fegyverek, ékszerek, lőszerszármok, edények, egyéb használati tárgyak menekültek meg így az enyészettől. Az eleinte kedvtelésből végzett gyűjtés aztán *Rómer Flóris* ösztönzésére mind mélyrehatóbbá és tudományosabbá vált, s a környék tudatos archeológiai feltárásává szélesedett. Az ásatásai nyomán előkerült, s általa összegyűjtött anyag szépen gyarapodott, a század végére pedig egy egész múzeumra való állt össze.

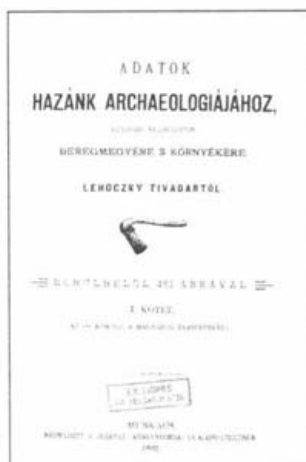
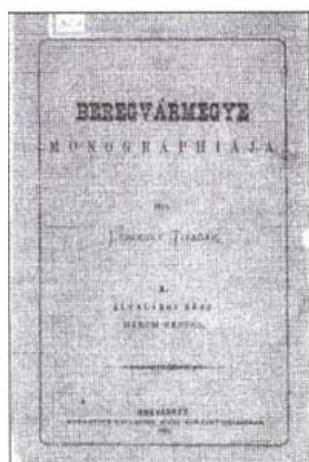
E sokirányú tevékenysége közben lankadatlan szorgalommal gyűjtötte az adatokat úgy Munkács városáról, mint Bereg vármegyéről. Noha élete során tizenkét monográfiát és egyéb könyvet adott ki, s csaknem kétszáz tudományos és ismeretterjesztő írást publikált, legmaradandóbbnak Munkács városával és közvetlen környezetével, Bereggel foglalkozó munkái bizonyultak.

Először *Beregvármegye leírása* jelent meg 1876-ban Budapesten, majd *Beregvármegye monographiája* Ungvárott, 1881–82-ben, három kötetben. Ezt az *Adatok hazánk archeológiájához, különös tekintettel Bereg megyére I–II* (Munkács, 1892.) követte. Majd a *Beregmegye és a munkácsi vár 1848–49-ben* (Munkács, 1899.) című könyve következett. Ugyanitt jelent meg két további fontos helytörténeti munkája is, így 1907-ben a *Munkács város új monográfiája*, és 1912-ben *A munkácsi vár rövid története* címűek.

Könyveinek jelentőségét sokan már a maga korában is felismerték, adatait felhasználták. Ám nem mindig jelölték meg a forrást, s ez kétségtelenül bosszantotta a műveit gondos kutatómunkával készítő tudóst. Az előbb említett Munkács város új monográfiája című munkájában meg is fogalmazta jogos kívánságait. „*A kompilátor és plagizátor urakat kérem, hogy abban az esetben, ha kedvük kerekedne a*

munkácsi vár történetét akár dióhéjba szorítva, akár terjedelmesebb alakban kiadni, s arra jelen új adataimat is felhasználni: a forrást megnevezni szíveskedjenek, nem cselekedvén úgy, mint B.J. úr 1890. évi művében...s mások. Ezt így kívánja az irodalmi tisztesség, a jog és méltányosság. – Sic itur ad astra.”

Valószínűleg a gyakori impérium-változások, Kárpátalja gyakori ide-oda csatolgatása (is!) szerepet játszott abban, hogy ezeket az alapműveknek számító, s adatait illetően gyakorta idézett munkáit hosszú évtizedeken át sem új, sem reprint kiadásban nem jelentették meg. Az utóbbi évtizedben ez a helyzet néhány művét illetően megváltozott. Éldául a *Beregvármegye monográfiája* reprintben, – Razguljov Valerij kitértésének és Vaszilij Ivanovics Rusz, az Interart nemzetközi egyesület elnöke anyagi támogatásának köszönhetően – továbbá a Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum kiadó gondozásában új kiadásban is megjelent. Tegyük hozzá, hogy csekély példányszámokban, ezért ma már ezek is elérhetetlenek.

Vannak azonban az olvasók érdeklődésére méltán igényt tartó Lehoczky-művek, amelyek új kiadásait illetően tovább alusszák Csipkerózsika- álmukat. Vajon miért? Említsük meg, hogy történetek azért előrelépések is. Ungváron, 1997-ben, az „Irodalmi és tudományos könyvtár” első számként megjelent a már említett Razguljov Valerij tájkatató, levéltáros, kiadó és újságíró munkája LEHOCZKY-MÚZEUM címmel. Ebben olvashatjuk: „...Életének utolsó szakaszában azzal a gondolattal foglalkozott, hogy létrehoz egy, a nagyközönségnek szánt múzeumot, s köztulajdonba adja annak egyedülálló gyűjteményét. Első kísérlete, – amikor 1869. áprilisában a helyi sajtóban közzétett egy felhívást, melyben kezdeményezte a Bereg megyei régészeti társaság létrehozását, s felajánlotta, hogy átadja gyűjteményét e társaság múzeumának, – kudarcot vallott. 37 évvel később, Fő utca 58. szám alatti házában (ma Béke utca 28) gyűjtötte egybe a vele együttgondolkodókat, s kezdeményezte egy múzeumi társaság létrehozását.”

A MUNKÁCSI LEHOCZKY TIVADAR MÚZEUM EGYESÜLET alakuló közgyűlése 1907. június 2-án volt, amikor jóváhagyták a kezdeményező és dr. Tárczy Károly egyesületi jegyző által előterjesztett alapszabályt. Az egyesületet 1909-ben jegyezték be, s ekkor kezdhetett meg végre működését. A várostól azonban nem sikerült a múzeum számára megfelelő épületet kapniuk, s a gyűjtemény maradt abban a magántulajdonban lévő házban, amelyben Lieb Mihály, a később Munkácsy Mihály néven világhírűvé vált festőművész született.

A tudós, aki tisztában volt gyűjtemény értékével, érthetően féltette azt, s kevéssel halála előtt családjára hagyományozta. 1915. november 25-én elhunyt Bereg jeles helytörténésze, Lehoczky Tivadar, a nagy polihisztor.

Trianon évében, 1920-ban aztán felesége, született Buzáth Katalin is követte a sírba. Négy lányuk és egy fiuk – Anna, Róza, Júlia, Margit és János – átköltöztek az immár kisebb lett Magyarországra, a gyűjteményt pedig eladták egy pozsonyi kereskedőnek. Az új hatalom, a csehszlovák állam illetékesei felismerték a Lehoczky-gyűjtemény valós értékét, s megtiltották elszállítását. Ideiglenesen a munkácsi várbán helyezték el.

Később Jankovich János gimnáziumi tanárt nevezték ki igazgatójának, aki lelkiismeretes munkájával igyekezett az anyagot nem csupán egyben tartani, de gyarapítani, fejleszteni is. Ez többféle adomány révén sikerült. Például az alapító fia, Lehoczky János, 1929-ben a múzeumnak adta – megőrzés céljából – atyja „39 kilónyi” kézíratait. (A meglehetősen profán megfogalmazás nem a jelen sorok írójától származik!) Aztán Jankovich maga is folytatta az ásatásokat, s 1942-ben, ezek alapján a Kárpátaljai Tudományos Társaság kiadásában megjelentette *A munkácsi Lehoczky-múzeum régészeti ásatásai a cseh megszállás alatt* című könyvét. Lehoczky anyagának egy része később a Kárpátaljai Területi Honismereti Múzeum termeiben volt látható.

Munkács nem felejtette el egyik legnagyobb, – ha nem is itt, a városban született, – fiát. Bizonyítja ezt a város központjában álló római katolikus templom falába süllyesztett kékes színű márvány emléktábla lehetkai Lehoczky Tivadar és felesége, született Buzáth Katalin emlékére. Továbbá Lehoczky halálának 80. évfordulóján, 1995-ben a beregszászi megyeháza homlokzatán a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség által elhelyezett emléktábla is az egész közösség jó emlékeztetője. Ez az emléktábla Ortutay Zsuzsa, Ungváron élő szobrászművész al-

*A templom falán lévő emléktáblája
(Polgárdy Géza felvétele)*

*A megyeházán 1995-ben elhelyezett
emléktábla (Polgárdy Géza felvétele)*

kotása, fekete alapon fehér betűkkel közvetíti a felül magyar, alatta ukrán, azaz kétnyelvű feliratot, amelyektől balra a tudós domborművé arcma látható. A felül olvasható felirat:

LEHOCZKY TIVADAR
TÖRTÉNETSZ., RÉGÉSZ, NÉPRAJZKUTATÓ,
BEREG VÁRMEGYE MÚLTJÁNAK
TUDÓS LEÍRÓJA
E M L É K É R E

Dr. Polgárdy Géza

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Kodolányi János:

Egy „ural-altáji” est tanulságairól¹

1942. február

A napokban egyik barátomnál »ural-altáji« estét rendeztünk. Barátom, meg egy kiváló baskír úr a türk elemeket képviselte. Jómagam, minden meghatalmazás nélkül, a finneket. Jelen volt még egy kitűnő japán tanár, meg két magyar a javából. A beszélgetés igen hamar világtávtalokban száguldott. Végigpásztáztuk a Krímet, Kaukázuson, Türkisztánon át az ázsiai kontinentet Japánig, meghánytuk-vetettük Kína, Japán életérdekeit, politikai gazdasági, katonai helyzetét, a közöttük levő ellentétek minden ágát-bogát. Baskír barátunk saját szűkebb hazájáról nyújtott felvilágosításokat. Majd fölkanarodtunk a finn népek földjére s Helsinkiben állapodtunk meg.

Mikor a kellemes savanykás borra került a sor, a ház kedves fiatal asszonya ura zongorakíséretével tatár, cseremisz, mongol, japán, baskír, oszmántörök, finn s végezetül magyar dalokat énekelt. Csodálatos testvériségben oldódtunk fel valamennyien. A baskír magas, álmodozó, fájdalmas hangon saját népe néhány szép dalát zengte el, a japán is megnyitotta mosolygó zártságát s egy-két japán dalt énekelt. Mire éjfél tájban fölszedelőzködtünk, hogy a csikorgó fagyban hazatérjünk, már alig volt közöttünk lényeges nemzetiségbeli különbség. Mint egy csapat vidám madár, vonult a társaság a fehér budai utcán lefelé, egy csapat madár, melynek egyforma a tolla-fajtája, csak a nyelve különböző némiképpen. De nem a dala. Ugyanazt az örök dallamot éneklé valamennyi, időtlen idők óta. [...]

Hungarológiai nevelésünk hiányai kétségre ejtik. Kevés népe van a világnak, amely gyérebb, hiányosabb ismereteket kapna saját őseiről, rokonairól, családfájáról, mint a magyar. Elemi iskoláink hungarológiai tananyaga úgyszólván semmi. Középiskoláink eredetünk, rokonságunk kérdését játszi könnyedséggel, s felületességgel intézik el. A középiskolás diák hónapokig lézeng az asszírok, az egyiptomiak, a görögök, a rómaiak világában, királyok, fáraók, fejedelmek, tribunok, vezérek és másodrangú satrapák neveit magolja. Istennel ismerkedik, szárazföldi és tengeri csaták színhelyét bökdősi a térképen, évszámokat vés emlékezetébe, hadak létszámát kívánja a pokolba, de alig állhat meg egy lélegzetvételnél időre az ananjinói kultúránál, a permi népeknél, finn és ugor népek elválásánál, vándorlásainál, életmódjuknál, kultúrájuknál. Egyetlen veréb kapcsolat sem tud teremteni azzal a világgal, amelyből a magyar fajta s a magyar lélek kipattant. Sejtelve sincs a török népek múltjáról, rokonsági viszonyairól, kultúrkincseiről. A Kárpátok vonala sötét, ködbemertült világot határol el a nyugati, ragyogó világtól, abból az éjszakai sötétből bukkantunk elő s ebben a káprázatos fényességben élünk ezer éve.

Csodálhatjuk-e hát, ha sem politikusaink, sem hírlapíróink, sem irodalmi köreink, sőt kritikusaink nem tudják, milyen nagyhorderejű kérdésekhez nyúlunk, valahányszor beleturkálnak éppen a legjelentősebb, legmagyarabb ügyekbe és művekbe? Csodálhatjuk-e, hogy hatalmas példányszámú képeslapok szerkesztői, akiknek a kezében szinte beláthatatlan tömegnevelő hatalom van, a legtisztább típusú türk, mongol, vagy cseremisz fejeket bélyegzik »állatinak«, legvérszerűbb rokonainkat szidalmaznak bárbar hordaléknak, ázsiai csordának? Vajon az ő bűnük-e, hogy elfogultságaiktól s a gyorsan változó politikai széljárástól elvakítva a legszomorúbb tájékoztatatlanságról tesznek tanúbizonyságot szinte naponta, s a legnagyobb nyilvánosság előtt? Az ő hibájuk-e, hogy bár jó magyaroknak érzik s vallják magukat, mégis a magyar fajta megcsúfolóit látja bennük éppen a legöntudatosabb, legtájékozottabb, legfelelős-

¹ Részlet a szerző *Csendes órák* címmel 1942-ben megjelent kötetéből. (Szerk.)

ségteljesebb magyar közvélemény? Nem az ő hibájuk, bűnük, tájékozatlanságuk. Hanem azé a nemzetnevelési rendszeré, amely évtizedek óta következetesen elzárta a magyarságtudomány forrásait a magyar rétegek elől. Azé a liberalizmusé, amely, nehogy sértse a mimóazelektű új vereckei honfoglalók önértetét, a nemzetiségi vidékeket s a frissen asszimilált Bach-huszárok és néptársaik »magyar érzületét«, éppen csak annyi magyarságismeretet adott, amennyiből a dzsentri-magyarság megérthető s elfogadható volt. Az újabban kigúnyolt »mélymagyarság« – tehát a történelem messzeségébe merült közös múlt, a rokonnépek kultúrája s a velük időtlen gyökerekkel kapcsolódó magyar nép – ismerete azonban nemcsak szükségtelen, hanem egyenesen káros, sőt ijesztő volt. [...]

A dolog nem olyan egyszerű, ahogyan rokonnépeink ócsárlói képzelik. Egyrészt azok a népek korántsem olyan barbárok, egyáltalában nem »félvad ázsiai hordák« és nem »gyilkosok«. Hiszen műveltségi állapotukról ma már a legtájékozatlanabb gyermek is tud annyit, hogy van egy-néhány iskolájuk, lapjuk, írójuk, színházuk, operájuk, van némi népművészetük. A zürjének – komik – például a földgömb legműveltebb, legintelligensebb népei közé tartoznak. Nem akarom felsorolni az összes rokonnépeket, mekkora erőfeszítést tettek s milyen eredményekhez jutottak. Ez a dolog egyik oldala. Mert másrészt tegyük fel s fogadjuk el, hogy csakugyan barbárok, vadak [...] Mi hát a teendők, éppen nekünk, magyaroknak? Julianus barát örök: időkre megmutatta, hogy mi. Feladatainkat kijelölte, az utat törődött, mezitelen lábával kitaposta. Az a kötelességünk, hogy őt kövessük. [...]

Julianus sohasem mondta, hogy ő bizony nem törődik Magna Hungaria – csak sejtett – magyarjainval, mert ázsiai félvad barbárok, állati pogányok, rabló hordalék. Még ha azok lettek volna sem. Szent Gellért sem nevezte a tőle fájlat távolálló magyarokat gyilkosoknak, bár fejét köhöz verték, szívét át-döfték, holttestét az útfélen hagyták. [...]

Lássuk be és értsük meg, hogy a magyarságnak van egy keleti s van egy nyugati ábrázata. Jánusz-arcú nép a magyar. De a törzs, amelyé a fej, egy. Vannak Nyugatra néző magyarjaink. Ők nyilván úgy vélik, hogy annál bizonyosabb a megmaradásunk, mennél nyugatibbak tudunk lenni. Vannak Keletre néző magyarjaink, ők viszont lelki alkatunkra, népiségünkre, hagyományainkra hivatkoznak, s úgy gondolják, hogy csak akkor és addig maradhatunk meg magyarok, amíg keletiségünk elevenen ható erő. Melyikük az önzetlenebb? A nyugatosok ellen szól Nyugat mai állapota. A keletiek ellen Keleté. A nyugatosok ellen, hogy szószólók nagyrészt idegenből jöttek s hogy éppen a liberális kapitalizmus korszakával kötődnek össze. A keletiek ellen, hogy igen sok értékes nyugati szerzeményt kellene ki-dobnunk magunkból, ha következetesen keletiek akarnánk lenni. Minthogy a keleti tájékozódású, vagy, mondjuk: szemléletű magyarok igen nagy teremtőerőkkel vonulnak fel a nyugatosok ellen, valljuk meg, a mérleg nem a nyugatosok javára billen. [...] Magyar politikát keleti koponyáink folytattak nagyvonalúan, s most hiába olvassák fejemre Széchenyit, ő maga számtalanszor világosan keletinek vallotta magát. Aranykorunkban, az Árpádok idején, tisztára a keleti eredetű és jellegű politikai zseni diadalmaskodott. Miért kell ide sok magyarázat? Ami Európát megragadta bennünk, hódolásra, együttműködésre készítette, az éppen eredeti keleti jellegünk volt mindig s ma is az.

De miért ne egyezhetnénk meg valamiben, keleti és nyugati magyarok? Miután Kelet és Nyugat határán állunk, vagy bukunk, olykor a keleti, olykor meg a nyugati magyarok munkálkodására van szükségünk. Nem kell mindjárt Vata úrral példálózunk, fehér ló áldozásával gúnyolódunk, közveszedelmet kiáltanunk s ősi – keleti – módra véres kardot körülhordoznunk, ha valamelyikünk figyelmeztet keleti voltunkra. Nem kell rögtön művelteknek, előkelőknek, finomaknak, kultúrebereknek vélnünk magunkat, ha valamelyik keleti magyart le kell dorongolnunk. Viszont az sem lehetetlen, hogy szükségünk lesz még nyugati magyarjainkra, habár ebben a pillanatban Nyugat inkább elriaszt, mint biztat. Van keleti bűvölet s van nyugati. Miért ne lehetne magyarbűvölet is a két fél között?

Mondom, ebben a pillanatban Nyugat inkább elriaszt. Az a »láthatatlan Európa«, amelyért érdemes volt európainak lenni, egyre láthatatlanabbá válik. Ennek az Európának legszebb kincsei éppúgy a mélyben vannak, mint a magyarságé: a tömegek lelkében. Ha azt mondom, hogy ez a mélybesüllyedt, vagy mélyben konzerválódott Európa lelkesít, megértelek. De értsd meg te is, ha én mondom: engem a mélyben konzerválódott magyarság s a keleti rokonnépek lelkében mélyre ivódott Kelet lelkesít. [...]

S mondom: a történelmi pillanat most azokat a magyarokat szólítja elő, akik inkább keletiek, mint nyugatiak. A világ új képe egyikünk előtt sem világos. Hogy a már megszűnt, vagy még valamiképpen fennálló országok sorsát miképpen »rendezik«, megvallott elvek, vagy suba alatt tartott tervek szerint-e, nem tudhatjuk. A tényekből kellő óvatossággal azonban mégis következtetnünk kell, s »kormányozni annyi, mint előre látni«. Könnyen meglehet például, hogy a Szovjetunió területén mozaikformában élő népek néhány nagyobb tömbre bomlanak, földrajzi elhelyezkedésük és fajtájuk szerint. Ez a

bomlás lehet teljes, de lehet részleges. Mind a két esetben gondolnunk kell azonban arra, hogy számunkra, magyarok számára, milyen lehetőségek nyílnak. Politikai, gazdasági, kulturális téren mit tudunk mi nyújtani, hogy magunk is kivehessük részünket az élet gyümölcseiből. Mint magyarok, kétségkívül óriási előnyökkel és képességekkel rendelkezünk. Rokonnépeinkkel van tele az egész keleti terület. Tudományos életünk minden ága szomjas földként várja a munka májusi esőjét. Nyelvészeti, néprajzi, szellemi néprajzi, östörténeti, zenei, vallástörténeti kutatások beláthatatlan kincsekkel kecsegtetnek. Aztán, mint magyarok, némi erkölcsi kötelezettséggel is rendelkezünk: Julianus nyomán nekünk kell betérnünk majdan a sokat szenvedett, megvonszott, elszegényedett, anarchiába sodródott népek házába, nekünk kell elvinnünk az élet, a jövő béke, a munka örömhírét. Az út, amely a besszarábiai Csöbörösknél nyílik, végeláthatatlanul nyúlik a messzi Keletre. Japáni, török érdekkörökkel találkozunk, beléjük kapcsolódhat, mint láncszem a láncszembe. [...]

S ha az ázsiai – vagy kelet-európai – néptömbök leválása nem lesz olyan erőteljes, nem volna jó már most rokonszenvet kelteni magunk iránt, baráti kapcsolatokat teremteni a jövő érdekében? Bolond, aki tüzzel-vassal, vagy utálattal lép be egy házba, ahová később tűz és vas nélkül kell majd visszatérnie. Bolond, aki lecsúnyítja a kilincset, amelyet később talán meg kell fognia.

Abban, amit itt fölvettem, sok reális lehetőség lappang. Csak végig kell gondolni a tényeket. Nagy veszély származhat abból, ha bedugjuk fülünket, behunyjuk szemünket, még nagyobb, ha mások fülébe elfogjuk szőlőmök forró ólmát öntjük, szemét látszatokkal kiszűrjük. [...]

Ha látnak Nyugat egy-két pontján biztató jelenséget, fordítsák valamennyiünk javára. Legyenek készen ők is. De ha mások, néhányan, Keleten látnak lehetőségeket, s e lehetőségekhez, igenis, hozzáillőnek tudják egész alkatunkat, földrajzi helyzetünket, múltunkat, hagyományainkat, erkölcsi küldetésünket, üljenek le szépen és gondolkozzanak: hátha ebből is lehet még valami? A történelem forgandóbb, mint a hajdani, lassúléptű időben. [...] A politikai rendszerek jönnek-mennek, a népek maradnak. Ezt megérti minden egyszerű zsrnalista, aki beleszagolt a politikába. Vannak örök dolgok, azokat ne feledjük. Közéjük tartozik magyarságunk is. Meg kell maradnunk. Ebben azt hiszem, egyetérthetünk valamennyien.

Ifjúsági honismereti munka Békés megyében

*„A fű sosem emlékszik rá,
honnan jön a zöldje, leve!
tán ti se sejtethetitek már,
későbbi kor emberei,
hogy a vad, buta Hajdan
értetek ette magát
semmi se lehet hiába.”*

(Weöres Sándor: A történelmi korszak)

A közművelődésben már az 1970-es évek közepétől gyakorlat volt, hogy nyaranként hagyományörző-gyűjtő táborokat szerveztek gyermekek, fiatalok számára. Nem volt ez másképp Békés megyében sem, csak hogy ezek a táborok főleg a néptáncos és a népművészeti tevékenységekhez kötődtek. A múlt és a hagyomány megismerésére a Békés Megyei Múzeumi Igazgatóság 1974-től kezdett nyári néprajzos és régészeti táborokat szervezni, ahová a saját szakembereik mellé szívesen látták a megye településeiről érkezett fiatalokat. Jómagam is ekkor kapcsolódtam be abba kutatómunkába, amit Beck Zoltán néprajzkutató vezetett Békés-Bihar térségében. Betegsége ugyan elég hamar véget vetett ezeknek a nagyszerű nyári képzéseknek, mindössze négy évig tartott, de ez elég volt ahhoz, hogy aki belekóstolt, értékelni tudta azt a szellemi kincset, aminek őrzői az idős emberek. A jeles napok, születés, lakodalom, keresztelő, aratás, a halál szokásrendszerei, a mesék, anekdoták, kismesterségek és még sorolhatnám, hogy az élet milyen különböző területei tárulkoztak fel a kíváncsi diákság előtt, amit aztán a terepmunkáról hazaérkezve megbeszélhetett a szakértő kutatóval.

Beck Zoltán távozása után a megyei múzeumban nemzetiségi néprajzi táborokat szerveztek. Természetesen az olyan soknemzetiségű megyében, mint a mienk, fontosak az ilyen táborok is, de a magyar néprajz gyűjtése is szükséges, csak hogy szakember híján az ilyen táborok szervezése leállt. Mivel a Békés megyei Hazafias Néprfront nem kezdeményezte a folytatást, a Megyei Művelődési Központ állt élére az ifjúsági kutatómunkának, annál is inkább, mivel az intézmény kulturális alaptevékenységében a honismeret is szerepelt, s annak jómagam voltam a szakreferense.

1981-ben meg is szerveztük az első magyar néprajzi táborot Geszten, ám a múzeum rosszallását fejezte ki, hogy az ő profiljába vágó munkát végzünk. Ekkor fölvettem a kapcsolatot a Megyei Tudományos Koordinációs Bizottsággal, és úgy döntöttünk, hogy „a suszter maradjon a kaptafájánál”, a néprajzi tevékenységet végezze a múzeum, a megyei művelődési központ honismereti profilja pedig ettől kezdve a szociológia, szociográfia lesz, amint azt egykor a két világháború között a népi írók is tették. Kerestük az elhallgatott múltat, s szeretnénk volna feltárni a nyilvánosságot nem kapott tényeket, József Attila-i szellemben: „Az igazat mondod, ne csak a valót”.

Így került sor az első önkéntes ifjúsági szociológiai táborra 1982-ben Dombegyházán, mely tábor szakmai vezetője *Tausz Katalin*, az ELTE szociológusa, a megyei szakértő pedig *Balogh György*, mezőkovácsházi könyvtárigazgató volt. A táborokban nem húztunk éles korhatárt, így a 12 éves általános iskolástól az egyetemistáig mindenki részese lehetett a kutatásnak. A kisebbek lettek a nagyobbak a „famulusai”, s a táborszintű megbeszéléseken pedig a sok mozaikból lassan összeállt egy-egy település története, illetve életének történelmi fordulópontjai, az emberek mindennapi küzdelmei. Igazi életiskolának bizonyult ez a honismereti tevékenység számunkra. Szerveztünk cselédkutató, művelődéskutató, életmódkutató, demokráciakutató táborot. Dombegyháza után Magyardombegyháza, Tarhos, Bélmegegyer, Geszt, Sarkad, Mezőhegyes, Medgyesegyháza, Battonya lett a kutatás helyszíne.

Bekapcsolódtak a munkába a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, az egykori Népművelési Intézet, sőt az Országos Szociológiai Intézet munkatársai is. Később volt, hogy színjátszással is ötvöztük a táborot, és a második hét végén a település problématerképe mellett egy kis színjátékban is feldolgoztuk a helység múltját s jelen ügyeit. Ezek voltak az általunk „szociodramának” nevezett táborok. A magnóra gyűjtött interjúkat legépelve, több ezer oldalnyi terjedelemben a Békés Megyei Levéltárba adtuk le.

A Soros Alapítvány megjelenésével (1986) megírtuk az első honismereti ifjúsági pályázatot is; a kétéves Megyei Honismereti Diákakadémia projektet, melynek célja volt: „Hazánk és megyénk történelmének, néprajzának, jelenlegi társadalmi problémáinak megismertetése megyénk ifjúságával”. Meglepetésünkre nyertünk. Országos, megyei történészek és helytörténészek tartottak előadásokat, sok olyan információval, ami természetesen nem volt a történelemkönyvekben, amiről nem lehetett nyilvánosan beszélni. A programban nyári tábor szervezése, országos intézmények, nemzeti emlékhelyek meglátogatása is szerepelt. A diákok így tudtak megismerkedni az Országos Levéltár, az Országos Széchenyi Könyvtár tevékenységével, az Országházzal s a benne folyó munkával, de Sinka István és Bartók Béla munkásságával is a vésztői táborban. A Trianoni Békediktátumról is itt hallhattak először előadást Raffay Ernőtől. Ez a „hőskorszak” a rendszerváltozásig tartott. Ilyen előzmények után 1990-től egy új korszak kezdődött, az *egyesületi lét korszaka*.

Az első nagy rendezvényünk, az 1991-es XIX. Országos Honismereti Akadémia után, ahol szintén lehetőséget adtunk a fiataloknak a nyilvános szereplésre, jöttek az ún. hétköznapiak. A kapcsolatok újbóli kiépítése, a szervezeti élet működővé tétele mellett, a programok kialakításában a helyi szervezetek által vállalt rendezvényekhez a már meglevő megyei vagy régiós tevékenységek is fontosak voltak a megyei egyesületi arculat kialakításában. Ezekre írtuk az ún. nagy megyei pályázatokat. S mivel a honismereti gyermek- és ifjúsági programok szervezésében már elég nagy gyakorlatra tettünk szert, így vált a *pedagógiai orientáltság* az egyesületünk meghatározó profiljává. Fontos tevékenységnek is tartottuk, hiszen a fiatalság jelenti a jövőt, a munka folytatásának lehetőségét. A honismeret egyben honismeret is, segíti az önanonosság folyamatát, kik vagyunk, milyen értékeink vannak, mit szeretnénk a jövőben? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre tudunk válaszokat adni, ha értő füllel és szívvel szemléljük a múltat. Ebben az értéktelenség világában szükség van igazodási pontokra s jobb, ha azokkal minél korábban megismerkedünk.

A fent említett szociodráma táborokra volt még igény. Így 1992-ben először a határon túl, Nagymuzsalyon szerveztünk ilyen táborot a fiatalok számára, akik nagy élvezettel vetették bele magukat a beregszászi járás s településének kutatásába. Akkor hallottak először a magyar málenkij robotról, amibe bele lehetett halni, akkor hallottak először Szolyváról, láthatták Munkács romos várát, s a hamis Vereckei hágót, merthogy akkor még az igaziban orosz hadsereg állomásozott. S hallottak először a mákültevényes maffiáról, amiről csak sügva beszéltek az emberek. Megtapasztalhatták azt a hatalmas

különbséget, ami az anyaország és a határon túl élő magyarok mindennapjai, civilizációs „kellékei” között volt, mint a víz- vagy villanyellátás, nem beszélve a tömegközlekedésről és a boltok ürességéről. Nagy, eszméletlen tábor volt ez! A gyűjtött anyag feldolgozása színjátéssal zárult „Ungnak és Tiszának örök a járása” címmel. Az Ung, Tisza és Latorca táján élőkől könnyes volt a búcsúvétel. S elgondolkodhatott ki-ki, mi is magyarnak lenni a Kárpát-medencében?

A következő években az országhatáron belül szerveztünk komplex táborokat, s hívtuk a határon túliakat is. Az 1994-es gyulai táborba Erdélyből, a romániai szörványvidékről és Délvidékről is jöttek hozzánk. A szociodráma szekcióból levők az üdülővároska szélén található lakótelep gondjaival is merkedtek, hogy a döntéshozatal fortélyait gyakorolják. (Az ottani egyik táborlakónk, most Hargita megye elnöke. A döntéshozatal fortélyait egész jól gyakorolja manapság is.) A rendszerváltással beköszöntött a *sajtószabadság* is, így már akár a múltból, akár a jelenből megjelenhetett minden információ, a „rejtőző igazság” már nem volt olyan hívó szó, mint előzőleg, így 1995-től a milicentenáriumra készültünk. Pályázatok sokaságát írtuk, hogy megrendezhessük az újabb Megyei Diákkadémiát, a Kárpát-medencei *történelmi játszóházat* „Sámándobok szójátok” címmel és az *első Országos Honismereti Diákkonferenciát*, ami később *Diákkadémia* rangot kapott. A történelmünk sorsfordító időszakáról hirdettünk egy éves megyei képzéssorozat kiemelkedően jól sikerült; 96 középiskolás diák jelentkezett, és jött kéthetente szombaton délelőttként a megye különböző helyeiből, hogy jeles előadók hallgasson e korszak kevésbé publikált, többnyire saját kutatásairól. Ez a képzés egyben segítséget is adott a '96-ban, az Országos Honismereti Szövetség által rendezett „Emese álma” honismereti vetélkedőhöz, aminek nemcsak a megyei, hanem a területi szervezését is vállaltuk.

Az 1996-os Vésztő-Mágoron rendezett 3 napos *történelmi játszóház* nagy izgalmak közepette, de megvalósult. Ugyanis az időjárás egyáltalán nem volt kegyes hozzánk. A szabadtérre rendezett 300 fős programot az állandó esőzés miatt zárt térben kellett megvalósítanunk. Ám, ha látványosságban vesztettünk ugyan, együttműködésben, összetartásban, kreativitásban viszont sokat nyertünk. Kárpátalja, Erdély, Vajdaság és természetesen a határokon belüli gyermekcsereg igencsak egymásra talált. Ennek az évnek volt az októberi záró rendezvénye a „A hely, ahol élek” elnevezésű Országos Honismereti Diákkonferencia, ahol az 1000 éves magyar iskoláról, Karácsonyi János munkásságáról is megemlékeztek a résztvevők. Minden diák lehetőséget kapott arra is, hogy saját kutatásáról beszámoljon. Zárásként Aradra zárandokoltak el a konferencia tagjai, emlékkoszorút téve le a kivégzett tábornokok emlékhelyénél. A Diákkadémia rendezvénynek háromszor adott helyet Békéscsaba, majd hasonlóan a felnőtt Akadémiákhoz, országos körútra indult.

Nagy programként tartjuk számon „A térség, amiben élünk” határokon átnyúló, *multikulturális, sőt interdiszciplináris projektünket*, amely 1997-től 2000-ig tartott. Célként fogalmaztuk meg, hogy régióink (Arad, Békés, Csanád, Csongrád, Zaránd, Torontál megyék) történelmét, néprajzát, jelenlegi társadalmi helyzetét megismerjük, különös tekintettel a különböző etnikumok együttéléséből fakadó azonosságokra és különbözőségekre. A múlt értékes tanulságai mellett a mai élet szokásrendszerét is bevontuk a kutatóterületekbe a szociológia eszközeivel. Így a kultúrák, közösségek, kisebbségek, eltérő érdekű és helyzetű csoportok együttéléséből fakadó konfliktusait, konfliktuskezelő mechanizmusát megismerve, ez a program segítheti a másik másságának jobb elfogadását.

Együttműködve az Aradi Múzeummal, a JMM Egyesülettel, az EMKE aradi tagszervezetével, a szegedi JATE-vel, neves kutatók vállalták a fiatalokkal való foglalkozást, mivel számukra is kihívás volt ez az integrált program, az egymásra épülő műhelyek sora. Sok-sok nehézség árán, de sikerült a te-repmunkákat végigvinni! A második évben, Romániában, Mácsán folytattuk a kutatást, ahhoz hasonlóan, ahogy Eleken elkezdtük. Sajnos a jugoszláv háború miatt a Horgosra tervezett tábor elmaradt, de a kapcsolat azóta is megmaradt. S bár a háromnyelvű kiadványból (30 diák és 12 felnőtt közös munkája), mely anyagi hiányában csak „másfél” nyelvre futotta, de mégis elmondhatjuk, hogy egy tégláskával hozzájárultunk e térség egészséges identitásához, és az egymást elválasztó falak lebontásához.

2000. „Ti vagytok az én napkorom, ezer nevétem.” Szent István és az Államalapítás. Ismét a nagy országos ünnepek sorozatát jelentette, amiből mi sem maradtunk ki. Ismétlen határokon átnyúló gyermek történelmi játszóház Vésztő-Mágoron, mely a magyar állam létrejöttének körülményeit járta körül, és a Csodaszarvas nyomában elnevezésű megyei történelmi gyermektábor, melynek anyagát módszertani kiadványban is megjelenítettük. Előadássorozat az államalapításról és megyei konferencia *Európaiság és Honismeret* címmel diákok és tanárok számára, ahol a belépő diákok kisdolgozata volt, amiben a saját lakóhelyük értékeit kellett bemutatni, majd közösen eljutni az európai értékekig, a közös kulturális örökségig. A konferencia mottója *világértés és értő cselekvés* volt. Az Országos Mobilitás is érdeklődött a programunk iránt, és egy országos ifjúsági találkozón is beszámolhattunk erről a rendezvényünkről.

2001-től elkészült – saját erőből – az a táborhely Kevermesen, amely alkalmassá vált az egyesületeink határon átnyúló gyermekprogramjainak fogadására. A Bozó házaspár és a kevermesi segítők otthonos, kellemes helyet varázsoltak közel 30 gyermek számára, hogy kulturált módon ismerkedjenek meg a honismeret és természetvédelem titkaival. Arad és környéke, Horgos és környéke, majd a Felvidék és Kárpátalja gyermekei és tanárai részesülhettek ebben a kedvezményben, mely egy eredeti „gányaó” (dohánykertész) közösségben van, a román határ mellett. A Magyar Fejlesztési Bank pályázatának jóvoltából módszertani kiadványban is tudtuk rögzíteni az első öt év anyagát, amelynek a „Föld adta sors” címet adtuk. Azóta is töretlenül működik a tábor, minden évben újabb résztvevők tölthetnek ott emlékezetes szép és hasznos napokat határon innen és túl. Generációk találhatnak egymásra, és adják át azt az élményanyagot, amely árnyalja a gyermekek, fiatalok múltjáról való tudását. Ezzel is segítve azt a Dan George (indian nagyfőnök) gondolatát, mely szerint „A múlt arcai olyanok, akár a földre hullt levelek... Termékennyé és gazdaggá teszik a talajt, hogy új gyümölcs teremjen minden nyáron.”

2005-ben úgy gondoltuk, hogy ezt a tevékenységet, amit immár évtizedek óta folytatunk, más formában is népszerűsítjük. Ekkor hirdettük meg az első „Nagymamám, nagyapám mesélte” határon átnyúló pályázatot két kategóriában: a) igaz történetek, adomák, b) mesék. 72 pályázat érkezett 23 településről, Gyergyószentmiklóstól Budapesten keresztül Celldömölk és Zalaegerszeg térségig. A beérkezett pályázatokat hétköznapi történelem, tovább mondott történet, családi élménytörténet, tréfás történet, vándortörténet, hiedelemmonda és mese szakterületekre bontotta szét a zsűri, s így volt lehetséges, hogy több pályázó munkáját is kiemelkedőnek találták. Mindegyik pályázó könyvjutalomban részesült. Fölvettük a kapcsolatot a Móra Ferenc Gyermekkönyvkiadóval, s ígérték a kiemelkedő pályázatok megjelenítését. Azóta is csak ígéret van.

Tanulván ebből az esetből, a második meghirdetésnél, 2007-ben már mi magunk vállaltuk föl a nyertes dolgozatokból a módszertani kiadvány megjelenítését. Meg is valósítottuk. Ennek a kiadványnak az a különleges értéke, hogy több pályázat is íródott a második világháború eddig nem ismert erdélyi eseményeiről. És tanulságos volt látni 2007-ben, amikor a Brazíliában élő harmadgenerációs fiatalok jöttek vissza keresni nagyszüleik, dédszüleik magyarországi emlékeit. Ez még inkább megerősített bennünket, hogy mennyire fontos időben begyűjteni azokat az élményeket, amelyek alapján meg tudja fogalmazni bárki maga számára is, hogy *ki is ő?* Mi az az érték, amit a családi legendáriumból kiválaszt, hogy aztán ő is továbbadhassa gyermekeinek életető energia gyanánt. S minél kevesebb legyen a múltbéli homály. Többek között ez is motivált bennünket, amikor bekapcsolódtunk a határon túli vasárnapi iskolai programba is.

A reneszánsz évben is programmal gondoltunk a fiatalokra. Itt is két kategóriában hirdettünk pályázatot a) 14 év alatt rajzpályázatot: „Mátyás király udvarában”, b) 14 év fölött esszépályázatot: „Mátyás király, ha élne” címmel. Özönlöttek a szebbnél szebb rajzok határon innen és túl. 127 rajzból válogatta ki a zsűri azt a 40 darabot, amely kiállításra került 2008. február 24-én Gyulán a Városi Művelődési Ház Diákgalériájában, és megnyitóján imitált reneszánsz megvendéglés is volt. (Március közepétől vándoroltattuk a kiállítást.) A pályázók mindegyike részesült emléklapban és tárgyjutalomban, akár csak az esszéírók. Az ő alkotásaikat a Békés Megyei Hírlap is közölte.

Ugyanebben az évben tudtuk megvalósítani az MFB szponzorálásával a „Hagyománylánc” pályázatot. A megye településén már régóta működő helyi gyermektáborokat segítettük úgy, hogy többen közülük határon túli gyermekeket is tudtak fogadni, vagy olyan szakmai programmal bővítették a foglalkozásokat, amiket anyagiak hiányában addig nem tudtak megtenni. Békéscsaba Szabó Pál téri Általános Iskola, Dévaványa, Füzesgyarmat, Kardoskút, Kevermes, Kondoros, Körösladány, Újkígyós települések tudták feldúsítani a honismereti programjaikat. 16 határon belüli és 9 külhoni településen élő, közel 500 fő gyermek és 30 fő segítő felnőtt lehetett részese az 1998-as nyarat jellemző munkának.

2009-ben csatlakoztunk a temesvári központú, Európa Unió támogatottságú Prominent programhoz, melynek kapcsán dél-alföldi régiós történelmi tankönyv jelent meg.

Még két megyei középiskolai pályázatról beszélek szívesen: az elmúlt év elején az 1849-es dicsőleges hadjárat 160 éves emlékére hirdettünk meg pályázatot, melynek első két helyezettje részt vehetett a XIV. Országos Honismereti Diákkadémián, mely visszatért hozzánk Gyulára az elmúlt őszen. A másik ifjúsági pályázatunk szintén megyei volt: „Hol múlt és jelen összefut” címmel, melynek pályázati felhívását az elmúlt év novemberében jelentettük meg. Az első világháború és az azt követő trianoni békediktátum volt a témája ennek a háromfordulós diákpályázatnak. Egyesületünk ezzel emlékezett a történelmileg igazságtalan békediktátumra. Az első részben, ami december 1-jétől, december 15-ig terjedt, helyezés internetes kérdés-felelet során derült ki, hogy kik jutnak tovább a program második részébe, ahol a diákok számára segítséget nyújtunk azzal, hogy lehetőséget biztosítunk számukra tudományos műhelyek munkáját megismerni. 13 diák a hiteles dokumentumok megismerése mellett előadásokat is

hallgathattak a korszak nemzetközi, országos, megyei és helyi összefüggéseiről. Így jutottak el a Hadtörténeti Múzeumba, majd a Megyei Levéltárba, két határ menti községbe, – határon innen Elekre, a határon túl Pécskára –, ahol az ott élő emberekkel is találkoztak, beszélgethettek és a Historia Domus irataiba is betekintést nyerhettek, s megkoszorúzták gróf Klebelsberg Kunó, egykori kultuszminiszter szobrát, aki a szétdarabolt Magyarországon az oktatásban látta az egyik kítőrési lehetőséget.

Megtudhatták, hogy egyes emberek számára konkrétan mit jelentett a határhúzás, hogyan kellett át-szervezni az addigi megszokott életet. Minden látogatásukról cikket írtak, melyet a támogató megyei önkormányzat a honlapján megjelentetett, és a végén a diákoknak dolgozat formájában kellett feldolgozni a korszakot. (A dolgozatokból készült kiadvány most jött ki a nyomdából, egy nappal megelőzve az Országos Honismereti Akadémiát.) A díjakat március 24-én, a Honismeret Napján, ünnepélyes keretek között adtuk át a diákoknak. A 3 első helyezett, akik kiváló dolgozatot írtak, részt vehetnek a XV. Honismereti Diákakadémián a Somogy megyei Tabon.

Működésünk során természetesen mindig csatlakoztunk az Országos Honismereti Szövetség által meghirdetett ifjúsági vetélkedőkhöz, egyéb ifjúsági programokhoz, hiszen egyesületünknek mindig is fontos volt, hogy a felnövő nemzedékkel megismertesse a történelmi korokat, de talán még fontosabb megismerni az abban élő embert örömeivel, bánatával, érzéseivel együtt. Miért is? Berzsenyi Dánielnél a válasz:

*„nem sokaság, hanem
Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.”*

S nem mindegy, hogy az önmagát is kereső fiatal lélek milyen „hajdan” volt példákval ismerkedik meg. Ebben a felnőtteknek is megvan a maguk pedagógiai felelőssége: *„semmi sem lehet hiába!”*

Fabulya Lászlóné

A Bodoki Fodor Helytörténeti Egyesület

PÁLYÁZATOT HIRDET

„CSALÁDOM TÖRTÉNETE”

címmel a következő feltételekkel:

1. A pályázatra csak mezőtúri kötődésű és vonatkozású – Mezőtúron született, vagy itt élt, illetve innen elszármazott család/személy történetét bemutató pályamunkát lehet benyújtani.
2. A pályamunka bemutatja egy család történetét, vagy annak egy jelentős szakaszát, illetve a család kiemelkedő tagjának egész élettörténetét és tevékenységét.
3. A pályamunkát külső személy is beadhatja.
4. Értékelés szempontjai: a tartalom minősége, stílus, a melléklet, illusztrációk és dokumentumok sokfélesége, a források pontos megnevezése.
5. Terjedelemi korlát nincs.
6. Csak jeligével ellátott pályamunka adható be. A kéziratot (gépelt formában és CD/ vagy DVD-n) lezárt borítékban, egy példányban kell benyújtani, amelynek külsején csak a jelige szerepelhet. E borítékban kell elhelyezni egy kisméretű lezárt borítékot, amelynek külsején szintén csak a jelige lehet, s ebben kell elhelyezni a pályázó adatait (név, lakcím, telefonszám). A benyújtott pályázati példány az egyesület tulajdona marad és további felhasználásáról a szerzővel együtt dönt. További információ kérhető: bodokifodor@freemail.hu címen, valamint a +36 20 214-4756-os telefonszámon.

A pályázatot postai úton vagy személyesen a Túri Fazekas Múzeumba (5400 Mezőtúr, Bajcsy-Zsilinszky út 41. sz.) kérjük eljuttatni.

Beadási határidő: **2011. szeptember 30.**

Pályadíjak: a legjobb munkák értékes könyvjutalomban részesülnek, amelyek között a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár által felajánlott kiadványok is helyet kapnak.

Eredményhirdetés: 2012. január 15.

Szabó András
elnök

SORSKÉRDÉSEK

Hiteles tanúságtevők az 1916-os román betörésről

Előadásom témája egy gyászos transzilván történet a XX. század második évtizedéből. Nevezetesen az 1916. évi román katonai invázió Erdélyben, különösképpen az akkor még színmagyar lakosságú Székelyföldön.

Bár nem kapcsolható szorosan Trianonhoz, de felvetését két dolog is indokolja otthoni szemmel nézve: 1.) a román invázió a mai napig sem ért véget, 2.) meggyőződésünk, hogy a magyar lakosságot heteken át ért szörnyűségáradat főpróbája volt egy még nagyobb és hosszabb időre berendezkedő veszedelemnek. Nevezük Trianon következményeinek. Itt elsősorban emberi sorsokra, humán veszteségeinkre, az életben maradtakat ért szenvedésekre gondolok. Ezért aztán *nem* a történelmi könyvek jól ismert ténymegállapításaiból ihletődtem, hanem a *szemtanúk*, a *hiteles tanúságtevők* korabeli feljegyzéseiből. Kik ezek? S hol találtam rá az akkor történtek leírásaira? *Plébánosok*, *esperesek* lelkiismeretesen vezetett Domus Historiáiban, *református lelkészek* egyházi főhatóságoknak küldött helyzetjelentéseiben, az írólatot is magas szinten forgató *csíkszeredai értelmiségiek* – orvos, főgimnáziumi igazgató-paptanár, gazdasági szakember, helytörténész – naplófeljegyzéseiben, valamint az évtizedekig megjelentetésre váró, végül 1990 után napvilágot látott memoárkötetekben.

„1916. augusztus 27. Vasárnap. Derűs napra ébredtünk – írja a Domus Historia 71. lapján **Boér János** *gyimesbükki plébános*, majd így folytatja: – Nem mutatott még semmi jel a bekövetkezendő eseményekre, legfeljebb az, hogy Gyimesbükkön két személyvonat nem futott be. A határ túloldalán – amint arról napok múlva értesültem – a román hadsereg csapatait azzal alármírozták [riadóztatták], hogy gyakorlat lesz a határ mentén. Ezért a határhoz közelebb állomásozó csapatokat gyalog, a távolabbiakat vasúton menesztették a határra.”

Helyenként, miként az alábbi lelkési jelentésből is nyomban kitűnik, a helyi hatóságok tudatosan törekednek arra, hogy eltereljék a lakosság figyelmét a rövidesen bekövetkező veszélyről, álságosan nyugalomra intve a helybelieket: semmi baj nem fog történni! „Másnapra, augusztus 28-ra jelezte ki szállását Maroshévízre az a megfenyítő bizottság – írja a református egyház jegyzőkönyvében **Pálffy János**, az időközben Gernyeszegre menekült *maroshévízi református lelkész* –, amely a holmiját postán vagy vasúton elküldözgető, vészhiert terjesztő hazaárulókat példásan megbünteti. A helybéli szolgabírói kirendeltségtől aug. 23-án érkezett hozzám egy olyan tartalmú megkérés, hogy Romániával nincs semmi baj, és igyekezzem híveimet minden módon megnyugtatni, nehogy marháikat poton áron, lelkiismeretlen kufároknak elpredálja.”

És erre fel... „A világtörténelmi szereplés ábrándjától mámorosult oláh 1916. évi augusztus hó 27-én este hadat üzent, és az ellenségeskedést nyomban meg is kezdte, s még azon éjjel Erdély minden szorosán betör” – írja **Ft. Kassai Lajos**, a *csíkszeredai katolikus főgimnázium igazgatója* az iskola 1917–1918-as évkönyvében.

Ezek keleten a Tölgyesi-, Békási-, Gyimesi-, az Uzvölgyi, az Ojtozi-szoros, délen a Bodzai-, Tömösi- és a Törösvári szoros. Ekkor már itt álltak a támadók 369 teljes hadilétszámú zászlóaljjal és 840 ágyúval, míg velük szemben 31 és egynegyed zászlóalj, 15 bányász- és haditápszászlóalj, 10 és fél lovasszázad és 19 tüzérség. A különbség már-már égbekiáltó.

Tény, hogy augusztus 27-én este 21 órakor Edgar Mavrocordat, Románia bécsi nagykövete átnyújtotta Berchtold osztrák-magyar külügyminiszternek a hadüzenetet. Az órák azonban nem mindenütt jártak akkoriban egyformán, hiszen a román csapatok *már fél órával korábban* megrohanták a Kárpátok hágóit, szorosait és ártalmatlanná tették az ott tartózkodó csendőröket, pénzügyőröket. Ugyanis nincs határőrség, nincs katonaság, nincs hadsereg.

A Székelyföldön elsőként Csík vármegye változik át még akkor augusztusban hadszíntérré. Íme a hadihelyzet az ország keleti csücskében, Gyimesbükkön, az ezeréves határrészen a Domus Historia tanúsága szerint, **Boér János plébános** feljegyzése alapján: „Az első összeütközés itt a pénzügyőri laktanyánál este fél 9-kor történt, tehát a hadüzenet bejelentése előtt. Ez a meglepetésre és ügyesen keresztül vitt terv jelentékeny sikerrel járt. Elhárító egységeinket nem összpontosítottuk, így nem látszott tanácsosnak, hogy a határbiztosító csapatok – a hadseregnek a határ mentén való felvonulásáig – felvegyék a küzdelmet. A hadvezetőség arra szánta el magát, hogy ezek a csapatok éppen csak érintkezésbe lépjenek az ellenséggel, és nyomban vonuljanak vissza, s közben persze tőlük telhetően az ellenség előnyomulását is feltartoztatva. Csakhogy a túlnyomó számban lévő ellenség alighogy a határőrszéli kapun betört, nagy lövöldözés közt elfoglalta a pénzügyőri laktanyát, a pénzügyőröket foglyul ejtették, és felfelé tódultak az úton: kárt tettek a kontumáci kápolnában, behatoltak kocsmákba, kereskedésekbe, magánházakba, enni, inni, rabolni kezdtek reggelig. Ez alatt Boér Krisztina tanítónő, testvére és édesanyja az értékesebb tárgyakat összeszedték, kézi táskába tették, és a patakon fölfelé indultak, hogy az erdőben elrejtseik magukat. Alig értek ők fel az erdőbe, engem két oláh katona elfogott, és szuronyok között elvittek Romániába, Palánkára, a határ túloldalán lévő községbe, és egy oláh házban több fogolytársammal együtt megmótoztak, és mi értékek voltak nálunk – elvették, majd gyalog a palánkai vasútállomásra kísérték, marhavagonba ültettek, délben 1-kor Dărmănești nagyközségbe érkezünk. Közben otthon: majorság az udvaron, sertés, három tehén szabadon, lakásunk szobái záratlanul maradtak. Dărmănești-en az iskolába elzártak, este 7-kor kenyeret és vizet adtak. Eltelvén két nap, beteg lettem. Az odavaló római katolikus lelkészt kértem magamhoz, gyóntatás végett. Felkértem, legyen közbenjáró az ottani katonai parancsnokságnál: nagyon beteg vagyok, az orvos is annak talált, a kórházat javasolta. De nem lévén pénzem, nem vettek fel a kórházba, hanem hazabocsátottak. Kikapván az útlevelet és egy fél katonakenyeret, elvándorogtam Kománfalváig (Comănești románul), itt a rendőrségnél jelentkeztem, az állomáson marhavagonban helyet kapva, így érkeztem meg Gyimesbükkbe. A román uralom öt hete alatt folytonos rettegésben voltunk, mert a palánkai lakosság fel volt szabadítva a fosztogatásra. Szekerekkel érkeztek, a menekültek házait feltörték, amit azokban találtak szekerekre rakták, elvitték, ajtókat, ablakokat bezúzták, a begyűjtött takarmányt elhordták, a veteményes kerteket marháikkal felprédálták. A havasi legelőkön talált összes marhaállományt és juhnyájukat összeterezték és elhajtották. A vasúti hidat felrobbantották, a pénzügyőri laktanyát petróleummal megöntözték, és felgyújtották. Senki sem mert ellenük állni, sőt még szólni sem, mert egy Karácson Imre (ragadványnevének Kupa) nevű öreg ember az utcán, még a betörés utáni napon valami nem tetsző szót mondott nekik, miért rögtön föbe-lőtték, és rongyba takarva a temetőben alig egy méter mélységű gödörbe elföldelték.”

Közben a sereg akadályok nélkül elért Csíkszereda környékére.

„Ezt, vagyis hogy rögvést itt vannak a román katonák, a lakosság augusztus 28-ára virradólag éjjel 2 órakor megrémülve és jajveszékelve vette tudomásul – írja **György Illés csíksicsói plébános** a Domus Historiában. – Reggelre kelve már semmi nélkül maradt, siránkozó gyimesi csángókat láhattunk községünkön átvonulni. Szekérrel meg gyalogosan jöttek kevés holmijukkal. Délután a csendőrség parancsára a csíksóiak is szedelőzködtek: neki a nagyvilágnak, a Hargitának. Az öreg emberek hangos sirással vettek búcsút otthonuktól, melyben születtek, melyben éltek eddig. Elhagyták életük keserves fáradtságának minden gyümölcsét, s indultak útnak mint földönfutók azzal a kevéssel, amit magukkal vihettek.”

A román csapatok elérték Csíkszeredát, az akkori ország legkisebb vármegyéjének alig 3400 lelket számláló székhelyét. (Érdekes észben tartani ezt a számot.)

„Augusztus 28-án, vasárnap, éjjel 12 és 1 óra között kopogásra ébredtem – írja a Domus Historiában **dr. Szekeres József csíkszeredai esperes**, akit talán a főúri származása miatt „selyemreverendásnak” is neveztek – az öreg szakács néni volt, már azt hittem beteghez kell mennem. Jelentette, a csendőrség tudatja: a románok az este átlépték a határt, az ott lévő csendőröket lefegyverezték, és mindjárt itt lesznek. Ezen hír úgy hatott rám, mintha csak egy gonosz álom volna. A brigádaparancsnokhoz mentem, aki közölte velem: 24 óra alatt mindenkinek el kell hagyni a várost! Menekülni kell! Szomorúan virradt ránk a hétfő. A hír villámgyorsan terjedt el, s már délelőtt 10 órakor megkezdődött a menekülő szekerek hosszú és szakadatlan sorban való elvonulása. A lakossággal együtt én is elhagytam a várost, itt hagyva mindent, amit szorgalommal és takaréksággal összegyűjtöttem, hogy talán többé ne is lássam. Ez a kisváros, ott a Hargita lábainál, a csíksomlyói Szűzanya tőzsomszédságában, napokon belül a következő képet mutatta: földig égett s még sokáig füstölő plébánia, a város közepén elnyúló piacot szegélyező házak, házsorok romhalmaza. Ez elől, s a biztos halál elől menekült fejvesztetten a lakosság és velük együtt én is.”

A menekülésről két tanú feljegyzését is idézem, az egyik **Pálffy Jánosé**, *maroshévízi református lelkészé*: „A kép, mely kétségbeejtő erejével elének tárult, izgalmas hatásával lever – a sokszor leírt, sokszor elmondott, borzalmas népvándorlás. Lovas és ökrös szekerek végeláthatatlan hosszú sora, kaotikus összevisszaságban megrakva mindennel, mit ijedt kapkodás komikusan összeválogatott, s a legértékesebbnek, a legszükségesebbnek ítél. Csoda-e, hogy faliórát, tükröt, képet, cimbalmot sokat láttunk, de otthon maradt a dísznő, szabadjára engedték a tehenet, kamrában hagyták a zsák lisztet. Aki csak gyakorlatra futhatott a malacát hajtja, húzza hosszú kötélén. Sok, nagyon sok a mezítlásos gyerek. Már nem is sírnak, a kétségbeesés forró izgalmaiban már a könnyek forrása is kiapadt. Nekünk is mennünk kellett. Mi mást tehetne egy magyar kálvinista pap: a népet nem hagyja el, velük tart bárhová rendelje a SORS.”

A másik hiteles beszámoló a *csíkszeredai dr. Nagy András Lót* *viisszanéz* című memoárjából: „Lett 9–10 óra, mire elindulhattunk kifelé a városból szekerek tetején, széna-ülésen, ökröfogattal. Jellemző, hogy a két kútú kocsit nem vittük magunkkal, hogy por, sár meg ne ártson nekik. Mentünk, és menekült fejvesztetten mindenki: nemcsak a módosak, hanem azok is, akiknek az életükön kívül egyéb mentenivalójuk nem volt. Csaknem száz százalékban menekült el a csíkszeredai lakosság, úgy hogy a berendezett lakások teljes felszerelésükkel tárva-nyitva állottak. Feltettem magamban a kérdést: miként lehet, hogy az egész lakosság valóban elindult a pusztába, még csak hatósági intézkedést sem várva. Talán abban lelhetném a magyarázatát, hogy már két nemzedék nem látott szemtől szembe háborút, és az elmúlt két háborús év tapasztalatai alapján a háborút válogatás nélkül történő gyilkolással és pusztítással azonosították, (amint ez napokon belül be is következik – tesszem hozzá). De van egy másik lehetséges magyarázat is: az 1916-os meneküléskor szájról szájra járt Bús Berci, csíki népi dalnok jóslata, mely szerint e század elején az Akókapunál, azaz a csíkszentmártoni mezőben – mai is áll az egész úttestet befogó, gyönyörű székely kapu – itt olyan nagy csata lesz, hogy a vér felemeli a csákókat – most fog beteljesedni. Tehát menekülni, menekülni! Tekintve pedig, hogy a menekülés egyetlen útja számunkra az udvarhelyi irány volt, neki a Tolvajos tetőnek. Ezen az egyetlen útvonalon legalább 50 000 embernek kellett átvégződnie állataival és mentett holmijával.”

A csíkesicsói **György Illés plébános** így emlékezik: „A Hargita alján, ahol a felesíki és az alsíki menekülők összetalálkoztak, az embereknek és állatoknak olyan tömege verődött össze, hogy egymástól még mozdulni sem lehetett. Az emberek jajgatása, veszekedése, a gyermekek sírása, az állatok bőgése valósággal rémésé tette az éjszakát, melyen átküzdöttük magunkat a Hargitán. Én hetedmagammal – nővéremmel, gyermekeivel, két cselédemmel – ökrösszekérrel menekültem. Magammal vittem az egyházi anyakönyveket és fontosabb iratokat és ennivalót, amennyit csak vihettünk.”

Idézet **dr. Nagy Andrástól**: „Egyszerűen nem volt hely az útesten. Gyalogosok az országút mellett, a mezőn találtak. Az úton pedig a fogatos járművek több oszlopban. Döcögtek, megálltunk, lármá, veszekedés, de sokkal kevesebb káromkodás, mint a székelyeknél kisebb alkalmakkor is szokásos. Bedöglött járművek és kidőlt állatok, por és forró napsütés. Végre az első este letáborozás a Tolvajos tetőn, egy tisztáson, az országúttól balra a patak mellett. Ilyenformán tehát egész napon át összesen 14 km-t tudtunk megtenni. Mindenfelé táborítúzek égtek, akkor még nem kellett légítámadástól tartani. Álmatlanul feküdtem a földön, egész éjjel láttam a szurokfáklyákkal megvilágított járművek özönlését, a Tolvajos felé (ez 1916. augusztus 29-ről 30-ra virradó éjszaka). Nagyapám, Tivai Nagy Imre, gazdasági szakember, közhíró, szerkesztő Csík megye nagy személyiségeinek egyike, bámulta a táborítúzet, és látta először és utoljára az akkor 67 éves ember arcán a hangtalanul omló könnyeket. Siratta mindannak a pusztulását, beleértve az égő várost is, amelynek az építésében része volt, és amelynek az újra felépítésére már nem érezte sem elég erősnek, sem elég fiatalnak magát.”

Hozzáteszem a fentiekhez: hátha még tudta volna méltóságos Tivai Nagy Imre úr, hogy az ő élet-nagyságú festményét – amit 1913 nyarán Márton Ferenc, a csíkszentgyörgyi származású neves grafikus és festőművész készített –, a román hadsereg katonái a többi neves megyei személyiség arcképével együtt a vármegyeház ablakain kidobálták az utcára, ott széthasogatták és elégették. Időközben pedig özönlnek a menekültáradat Nagylákhfalura, a mai Szentegyháza irányába. Ez a Tolvajos tetőtől még 15 km-re húzódó nagyközség, ma kisváros.

A helybéli *plébános*, **Papp Albert** korabeli – már-már költői emelkedettségű – feljegyzése a Domus Historiában: „Csík megye jön. Ruhákkal, élelemmel megrakott szekereket síró asszonyok és gyermekek kísérik, bús aggok vezetik állataikat, forgalom torlódás, rendetlenség a hajtásban, az állatok bőgése, hajtók kiabálása, mélységes fájdalom érzetével tölti el a lelkemet. Az itteniekben a honmaradás reménye csökken, tervezgetnek, készülődnek, búcsúzkodnak. A falu egy részét az otthon szeretet visszatart-

ja, fáradságos munkája gyümölcsét nem akarja itt hagyni, megöleli kapufáját, az ölelés erős, nem enged távozní. A falu más része sírva búcsúzik, a családi tűzhelytől könnyes szemmel tekint vissza még a Cekend-tetőről – ez jó 6 km-re van a falutól – a Hargita tövére. Egyre közelebbi az ágyúszó, a reménység mécsese utolsót pislog. Hallani, az ellenség már a Nagyerdő tövében tanyáz. Tapogatózva, félve ólálkodik előre. Falunktól 100–250 lépés távolságban halad a lövőárok. Népfelkelőkből álló zászlóalj két rozoga ágyúval áll ellen. Közel két hétig bujkáltak az ellenséges csapatok, míg a Csereoldalból be mertek a faluba jönni. A falu tűzvonalba esik, a templom tűzérési megfigyelőhely. A tömör építkezés, az épületek fenyőfa anyagának gyúlékonysága fokozza a szerencsétlenséget. Közben az ellenség gyújtógránáttal lő. Mindenfelé tűz üt ki. A templom és környéke, a csiki út mentén az észak-keleti oldalon lángba borulnak az épületek. Az egyházi gazdasági épületek elhamvadnak. 184 gazdaság részben vagy egészben leégett. Érthető tehát, hogy ezek után az itthon maradtak sorsa nem volt rózsás. Kegyetlenül bántak velük. A halotti anyakönyv lapjain írt bejegyzés szerint védtelen nőket, elaggottakat löttek agyon, hogy miért, nem tudni; az áldozatok kémszedésre alkalmatlanok voltak. Talán az ilyen „hősies bátorság” olcsó babéraiából akartak értéktelen koszorút fonni, és az embertelenség bélyegét homlokukra sütni?”

Mindezek közepette a menekülők áradata Székelyudvarhelyig vég nélkül tart. Ez lesz az utolsó hazai állomáshelyük. Idézet **György Illés** *csikcsicsói plébánosnak* a Domus Históriaiban jegyzett krónikájából: „Székelyudvarhelyen tudtuk meg, hogy a Csík megyei menekültek számára Hajdú megye van kijelölve. Ide kellett tehát vándorolnunk. Sokan vonatra ültek és úgy mentek Debrecenbe, honnan a szétosztás történt. Mások, közöttük én magam is gyalog és szarvasmarha szekérrel tettük meg a rettenetes utat. Öt hétig tartott így ez az út, mely idő alatt egyes vidékeken többször kellett elszenvadnunk a lakosság rosszindulatát is. Voltak egyes helyek pl. Gyalu és Élesd, hol az előljáróság emberségesen fogadott és segített rajtunk. Az állam és hadvezetőség mostohán bánt most is a székelyekkel. Útközben olcsó áron elvette nélkülözhető marháinkat, és napi segélyül 1 koronát adott. Debrecen városa elég felkészülten várta a menekülők csapatát. Több napig élelmezte a menekülőket, és marháinak élelméről gondoskodott. Itt osztották szét a Csík megyei menekülteket. A csikcsóiak nagyobb része Kabán, Tégláson, Hajdúnánáson, Földesen nyert elhelyezést. Én Hajdúszovára mentem, hol szüleim is voltak, mint menekültek. Itt 450 csiki menekültnek voltam a papja. Öt hétig voltam itt, utána hazaindultam.”

De hova kerültek, sodródtak szüleikkel a csikszeredai katolikus főgimnázium diákjai? Idézet az Értésítőből, **ft. Kassai Lajos pap-igazgató** tájékoztatójából: „Néhányan Erdélyben kaptak menedéket, de legnagyobb része a Királyhágón túl szóródott szét. Akiiket sorsuk félreeső helyekre dobott, azok nem járhattak iskolába. Szerencsések voltak, akik gimnáziumhoz férkőzhettek, s a tanévet részben vagy egészben megmenhették. Hogy a katolikus iskolák helyet adtak gyermekeinknek és jóindulatot tanúsítottak, könnyen érthető. De nagy örömmel és hálásan kell jeleznem, hogy több állami és nem katolikus felekezeti intézet tanártestülete a menekült csiki székely diákság támogatását nemzeti közérdeknek tekintette. Gyermekeink a következő városok gimnáziumaiban nyertek oktatást: Budapest 5 gimnáziumában, Debrecen két gimnáziumában, Békéscsaba, Gyula, Gödöllő, Győr, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Karcag, Kisújszállás, Magyaróvár, Makó, Mezőtúr, Miskolc, Nyíregyháza, Pápa, Szarvas, Szeged, Székesfehérvár, Szolnok, Csurgó. Többen nem csak tandíjmentességben, hanem ruhasegélyben és ellátásban is részesültek. Diákjaink számos tanárról, jótékony intézmény vezetőjéről, magánemberéről, akik különösebb figyelmet és jóindulatot tanúsítottak, meleg hála érzéssel emlékeznek meg.”

Hazaérkezésük után, természetesen. Dátum szerint október 7–10-ét követő napokban, mert akkor történt a román csapatok kiűzése Erdély területéről. Hogy mit hagytak e seregek maguk után?

Maroshévízről írta **Pálffy Endre református lelkész** feljebbvalóinak: „A hidak mindenütt felrobbantva, az útszéli sáncok üvegekkel, tört edényekkel, bútordarabokkal. A nagy fűrészgárnak csak a helye maradt. A piactér emeletes házai helyén kormos romok merednek. A földszintes házak ablakain lőfejek nyúlnak ki a folyékonnyá hígult utcára. Templomunk ajtaja kiszakítva, kerítése lerontva, minden ablaka betörve, tornya üres. Az Úr asztala hiányzik, a szép új harmónium eltűnt, a padlón szét-szórva a Biblia néhány bemocskolt lapja, a bokáig érő szalma és szemétrakásban egy néhány széttépett énekeskönyv. A papi lakást teljesen kifosztották.”

Sokan estek áldozatul a visszavonuló román csapatoknak. Ezeknek **dr. Endes Miklós** történész járt utána, idézem: „Kivonulásuk alkalmával a románok magukkal vittek mintegy 600 székely munkást és fuvarost, a felsíki községekből valókat, s Romániában hadi munkára alkalmazták. Egy részüknek sikerült idejekorán megszökni, a többiek közül sokan elhaltak. Nagyobb emberáldozatot követelt az internálás. Azok közül, akiket Csikból és a többi székely vármegyékből fogolytáborba hurcoltak, tehát

17 000 internáltból mindössze 3000 maradt életben és tért haza. Itt pusztul el Lázár János, volt gyergyói főszolgabíró, aki egész Csikban köztiszteletben állott, továbbá nővérei.”

Igazgatója írja a főgimnázium értesítőjében: „Péterffy Sándor VI. o. tanulót, mint fuvarost vittek magukkal az oláhok. Romániában is nehéz kézi munkára alkalmazták. Csak 1918. évi január havában térhetett vissza hazájába.”

Ennek előtte, 1916. október 28-án a romhalmazzá tett és leégett Csikszeredát főhercegi látogatás tiszteli meg, a későbbi IV. Károly magyar király. A trónörökös kérdésére a polgármester-helyettes szomorúan felelt: „Jelenben Csikszeredának 89 lakosa van.” (Ne felejtjük: hat héttel előtte még 3400 lakosa volt.)

Ezzel a történetnek a végére értem. Hadd zárjam az elmondottakat a menekülésből hazaérkezett csicsói plébános szavaival: „Hazajövelemlor, Istennek hála, már több visszatérte találtam községünkben. Örvendtünk, hogy visszanyerhettük – ha romosan is, ha kiégve is, ha kifosztva is – kicsi hajlékunkat, mert a menekülés, a hontalanság bizony sok keserűséget okozott. Az egész úton a legszivesebb segítőnk a száraz időjárás volt, a legjobb házigazdánk a szabad ég volt, mely mindig szállást adott és betakart. Köszönet mindenért neked, te áldott csiksomlyói Szűzanya!”

Mirk László

Trianon előzményei¹

1. „Az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő”

Szent István Intelmeinek e mondatát mindmáig idézzük annak bizonyítására, hogy Magyarország ezreger száz éves történelme folyamán több nemzetiségű, befogadó, elfogadó ország volt. Hol fordult a befogadó készség a trianoni zsákutcába?

Nem 1526 előtt, annak ellenére sem, hogy a Mohács előtti etnikai viszonyok nehezen számszerűsíthetők. Álláspontunk szerint a sorsdöntő fordulatot az oszmán hódítás idézte elő. Az oszmán hódító politika meghatározó eleme a depopulációs stratégia, amelynek eredményeképpen az ellene folytatott háborúk és a Hódoltság másfél évszázada alatt elnéptelenedett hazánk középső és déli része. A törökök elől hozzánk menekülő különböző délszláv etnikumok megváltoztatták a korábbi déli és nyugati határvidék arculatát. Nem ilyen direkt ok-okozati összefüggésben, de mégis országunk három részre szakadásának egyik következményeként állandósult az erdélyi románság számbeli túlsúlya.

A török kiűzése után a belső migráció nem állíthatta helyre a korábbi népességi viszonyokat. 1720–1787 között az élő erőfő pótlására szervezett bevándorlás hozzájárult a lélekszám megkettőződéséhez. Egyszersmind kisebbségbe szorult a magyarság (45%, Horvátországgal együtt számítva 37%). Válaszúthoz érkezünk a föderalizáció vagy centralizáció között.

A Habsburg-birodalom Magyarország nélkül is soknemzetiségű volt. A felvilágosodás, az ébredő nemzeti érzés kérdéseket vetett fel, amelyekre eltérő válaszok születtek. Mária Teréziára a mai Ausztriában népeinek anyjaként emlékeznek. II. József egy és oszthatatlan Ausztria-császársága azonban vele ellentétes felfogás. Kettejük ellentéte körvonalazza a birodalom föderalizálásának vagy centralizálásának válaszútját.

Magyarország a reformkorban érkezett ehhez a válaszúthoz. A lehetséges megoldások esélyeit más-ként látta az 1848-as forradalom előtt Kossuth Lajos, és másként gróf Széchenyi István. Az 1848. évi forradalmak mind Magyarországon, mind Ausztriában, mind Európa más részein azt igazolták, hogy az államalkotó nemzetek és a nemzetiségek elvárásai egymással szemben egyre kevésbé hozhatók közös nevezőre.

A magyar szabadságharc leverése után Ausztriában a centralizáció hívei győzedelmeskedtek. Az egységes olasz, majd német állam létrejötte olyan energiákat szabadított fel a Habsburg-birodalom népeiben, amik lezárták a centralizáció fenntartását. A kiegyezés mégsem tekinthető föderalizációnak. A két legnagyobb államalkotó nemzet megegyezése egymással, továbbá a horvátokkal és lengyelekkel egyelőre elzárta a többi népre is kiterjedő föderalizáció útját.

¹ A Honismereti Akadémián, Kőszeg, 2010. június 30-án elhangzott előadás szerkesztett szövege.

2. Extra Monarchiam?

Az európai nemzetállamok kialakulása előre vetítette a soknemzetiségű birodalmak válságát. Törökország lett Európa gyenge embere, de Oroszországban, és legfőként az Osztrák-Magyar Monarchiában is válságot értelt a nemzetiségek törekvése. A XIX. század végén egyelőre mind a nemzetiségi vezetők, mind a nagyhatalmak a Monarchián belül keresték a megoldást.

1880-ban Ciszlajtániában az osztrák-németek, a Szent Korona országaiban a magyarok kisebbségek voltak. Ők a Monarchiában együttesen sem érték el az 50%-ot (25+17%). A harmadik legnagyobb nemzetiség a cseh (13%) volt. I. Ferenc József császár és király nepeinek egységében látta a birodalmat megtartó erőt. Ferenc Ferdinánd trónörökös körül a Belvedere-kör a duális monarchia föderális, gyakorlatilag triális átszervezését tartotta szükségesnek. Ezt a lépést azonban sem a magyarok, sem a triális rendezésből kimaradó nemzetiségek nem támogatták. Maga Ferenc Ferdinánd uralkodóként közvetlenül és nem föderalizációs keretben kívánta volna irányítani a nemzetiségi területeket.

Az 1867. évi kiegyezés legnagyobb veszteségeinek a *csehek* tartották magukat. Autonóm törekvéseiket azonban elleneztek a csehországi németek, továbbá – a felvidéki szlovákokra figyelemmel – a magyarok. Eduard Beneš 1908-ban a Monarchia föderatív átalakítását, ezen belül a cseh-morva területeket Szlovákiával egy tagállamban képzelte el. Nézetein messze túlmenően Karel Kramář radikális terve 1914-ben az Orosz Birodalom által létrehozott Szláv Birodalmat (konföderációt) állította a Monarchia, illetve a Magyar Királyság helyére.

A horvát kiegyezés pártolói közül mind többen akartak elérni a Monarchián belül a magyarokéval azonos jogállást. A Jogpárt 1894-ben a Monarchia horvátjait és a szlovéneket a birodalmon belül egy államtestben akarta egyesíteni. Ante Trumbić és Frano Supilo illir birodalmi elképzelése valamennyi délszláv népet akarta összefogni, de már a Monarchián kívül.

Az ukránok körében a XIX. század vége felé fogalmazódott meg a galíciai és oroszországi ukránok egyesítésének célja. Az ortodox egyház térnyerése az oroszbarát irányzatokat erősítette.

Ciszlajtánia német anyanyelvű nemzetének képviselőit az uralkodó és a trónörökös elképzeléseivel szemben a szociáldemokraták és a keresztényszocialisták a Monarchia föderalizálásáért küzdöttek. A keresztényszocialisták 1905-ben 15 autonóm nemzetállamot jelöltek meg. Német-Ausztria, Magyarország, Erdély, Székelyföld ilyen tartomány lett volna, csakúgy, mint Szlovákföld, Vajdaság, Ukrán-Kelet Galícia Kárpátaljával. A Monarchián túllépő elképzelés az ausztriai németajkúak között is kialakult. 1897-től Georg von Schönerer köre megfogalmazta Ciszlajtánia területének Németországgal történő egyesítését.

Az előzőekhez hasonlóan alakultak a magyarországi *román* törekvések. Ferenc Ferdinánd köréhez tartozott Aurel Popovici. Az ő 1907-es terve, hasonlóan az ausztriai keresztényszocialistákéhoz, a Monarchia föderatív átalakításán belül Magyarországot és Erdélyt, Székelyföldet önálló politikai egységként képzelte el. Magyarország terhére jött volna létre Szlovákia, Vajdaság, Kelet-Galícia (Kárpátaljával).

Az Osztrák-Magyar Monarchia fennmaradására külső fenyegetést jelentett:

- Olaszország törekvései Trento, Trieszt, Fiume, Dalmácia olaszok lakta területeinek elszakítására és egyesítésére;
- Szerbia szélsőséges körének törekvése a nagyszerb birodalom megteremtésére;
- a Román Királyság befolyása az erdélyi románság egyesülési céljaira.

3. Extra Hungariam?

Gróf Teleki Pál Trianonban előterjesztett térképe az 1910. évi népszámlálási adatokra alapul. A magyarság számaránya 54,7 %, Horvátországgal együtt 48% volt. A magyar politika alapelve: a Kárpát-medencében politikai értelemben egy nemzet van, a magyar. Ezzel összeegyeztethetetlen volt a nemzetiségek által 1895-től nyíltan és eltökélten követelt területi autonómia, sőt, föderalizáció.

A magyar politika választásának értékeléséhez fel kell tennünk a kérdést: a területi autonómia a Magyarországhoz tartozás pillérének tekinthető-e, vagy ellenkezőleg, a szomszéd nemzetállamok felé irányuló *szeperatizmus*nak? Horvátország példája az utóbbit erősíti.

A Magyarországon belüli nemzetiségi törekvések nem az első világháború kitérősekor, hanem annak előrehaladtával, a Nagy Háború második szakaszában módosultak erőteljesen.

Szlovák politikai nyilatkozatok nem születtek. A szlovák katonák hősie harcát József királyi herceg is elismerte.

Erdélyi román elszakadási törekvések Románia 1916. augusztusi hadba lépése előtt nem kerültek nyilvánosságra. Az Erdélyből kivert román hadsereggel azonban ezek távoztak, létrehozták az Erdélyi Légiót.

Az ukránok 1917 májusától a Monarchia és Oroszország ukrán lakta területeinek föderatív átszervezését kívánták a Monarchián belül.

Magyarország felosztásának belső tervei 1914-től, de nem a hazai mozgalmak keretében érlelődtek.

Eduard Beneš és Tomaš G. Masaryk cseh politikusok 1914 őszétől követelték Cseh-Morvaország és Szilézia függetlenségének helyreállítását, ehhez az államhoz a szlovák területek hozzácsatolását. Masaryk 1915-ben felvetette a Pozsony és Zágráb közötti szláv korridor létrehozását.

Beneš 1916-tól kiállt Erdélynek Romániához történő „visszacsatolásáért”.

Érdemes számba venni a későbbi *Burgenland* elszakításának az előzményeit. A XIX. század végén a nyugat-magyarországi határvidék magyar lakossága mindössze 7,3% volt. A németajkú (osztrák) nemzetiségi mozgalom követelte a négy vármegye osztrákok lakta részeinek Alsó-Ausztriához csatolását (Pressburg/Pozsony, Wieselburg/Moson, Ódenburg/Sopron, Eisenburg/Vas vármegyék – *die vier Burgenländer*). Hivatkoztak történelmi előzményekre is, mivel Mátyás király az 1463. évi pozsonyi békében a Szent Koronáért zálogba átengedte a nyugati határvidéket III. Frigyesnek. Ezt a területet 1647–1649 között tagosították vissza Magyarországhoz.

Magyarország felosztásának külső tervei 1914 után: Szerbia az általa vezetett szerb-horvát-szlovén államon belül követelte a Bánátot, a Vajdaságot Bajával, a baranyai háromszöget, a Dráva-Mura határt. A Hármasszövetség tagja, Olaszország átállása fejében Magyarország terhére Fiumét követelte. A semleges Románia hadba lépése fejében követelte Magyarország terhére Erdélyt, a Partiumot, valamint a Tiszántúlt a Debrecen-Szeged előtt húzott határvonalig.

A nagyhatalmak álláspontja a területi igényekről: A nemzetiségi törekvések szélsőségeit a nagyhatalmak mérsékeltek, és a Nagy Háború folyamán fenn akarták tartani a Monarchiát. Wilson, az Egyesült Államok elnöke a népek önrendelkezési jogát még a Monarchián belül akarta érvényesíteni. A fordulat 1918-ban következett be, amikor a Monarchia teljesen alárendelődött Németországnak. Oroszország és Románia veresége felértékelte a német veszélyt, a nagyhatalmak szemszögéből nem maradt értelme a meggyengült Monarchia fenntartásának. Wilson elnök elállt a Monarchia népeinek önrendelkezési jogának hangsúlyozásától. 1918 októberétől a délszlávok, csehek, lengyelek nemzeti tanácsai már a független államuk előzményei. Az eredeti cseh, román, szerb, osztrák követelésekhez mérten azonban a nagyhatalmak a trianoni határokat mindenhol szűkebbre szabták.

4. Beletörődni vagy ellenállni?

Gróf Károlyi Mihály pacifizmusával nem fért össze a fegyveres ellenállás. A Tanácsköztársaság honvédő háborúja részsikerek után kudarcba fulladt. Mégsem felejtethető három fejlemény:

- Ausztria a klagenfurti szabadságharcban megvédte Karinthia egy részét,
- Kemál Atatürk vezetésével a törökök felszabadították a kisázsiai partvidéket és Isztambul körzetét,
- a győztes hatalmak a megoldatlan magyar kérdés miatt aránytalanul elhúzóódó párizsi béketárgyalások mielőbbi lezárásában voltak érdekelték.

A magyarországi forradalmak megszakították a Párizs környéki béketárgyalásokat. Ezt megelőzően a nemzetiségi előterjesztéseket a brit tisztviselők tárgyalási többlettel zárták le.

1919 őszétől a mielőbbi lezárás érdekében felgyorsított tárgyalásokon érdemben már nem foglalkoztak az előterjesztésekkel. A franciák következetesen elhárították a brit és olasz mérséklő törekvéseket. E folyamat közben a tárgyalási többlet – a majdani kompromisszum hányada – benmaradt a végleges feltételrendszerben.

Marossy Endre

Ajánlott szakirodalom: Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon*. Osiris Kiadó, Bp., 2003. 931 old. képekkel. – Cartledge, Bryan: *Trianon egy angol szemével* (2009.) Officina Kiadó, Bp., 2009. 191 old. képekkel. – *Romsics Ignác*: *Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és a trianoni békeszerződés*. Rubicon, 2010/4–5. sz. 4–29. old. képekkel. A szerző cikkei Történelmi érdekességek rovatban a www.rozsadomboktatás.hu honlapon.

Mi veszett el Trianonban?

Amikor Trianonról beszélünk, viszonylag ritkán esik szó a vasútról, pedig valójában a XIX–XX. század fordulóján ez az egyetlen olyan eszköz, amely ténylegesen térszervező, ország szervező, életmódot átalakító, a közösségeket és a családokat is befolyásoló tényező. A XIX. század első harmadában indul Angliából, s nem sokkal azután Magyarország is megjelenik az új közlekedési eszköz. Tíz évvel az első vasút elindulása után nálunk a törvényhozás foglalkozik a hálózatfejlesztési tervvel, és megalkotja az 1836. XXV. törvénycikket. Ez a hálózat Pest-Buda központú, mert a magyar politikai elit Béccsel szemben Pestet és Budát akarja fővárossá fejleszteni. Széchenyi Istvánnak az 1848 januárjában közreadott *Magyar közlekedési ügy rendezéséről* c. munkája már pontosítja a vasútvonalakat, és ezek a vonalak Pest-Buda központtal begyűjtő hálózatot alkotnak, illetve az ország nyugati peremén a ma is létező és elkészült vonalat tervezve tovább vinni a tengerpart irányába. Széchenyi tervezte egyértelműsíti, hogy mindezt *államvasútként* kell megépíteni. Ez azt jelentette, hogy a magyar politikai elit akár állampénzen, akár magánpenzen, de minden körülmények között olyan vasúthálózatot kívánt létrehozni, amely egységre szervezi a magyar gazdaságot. Ezt úgy kell elképzelni, hogy az egész vasúthálózat gyakorlatilag egy homokóra közbelső szára: az egyik oldalon van a termelés, a másik oldalon a fogyasztás és a piaci igény. Mennél tágabb a homokóra szára, annál gyorsabban történik meg az oda-vissza való kapcsolódás, és annál nagyobb mértékben alakul ki a magyar polgári gazdaság, az egybefüggő nemzeti piac.

Közismert, hogy elsőként készült el a Pest–Vác közötti, majd még 1848 előtt a Pest–Cegléd–Szolnok közötti vasútvonal, és két rövid kapcsolódás: egy Pozsonyból, egy pedig Sopronból Bécs felé. Ugyan ezek magánpénzből valósultak meg, és hosszú ideig ez a tendencia érvényesült, mert nem volt Magyarországon elég tőke. (Nagy a hasonlóság a mai kor és az akkori között.) Míután 1849-et követően Bécsből irányítják a magyar gazdaságot, ennek a külső hatalomnak alapvető érdeke, hogy az egész birodalom egységes legyen, és minél kevesebb összeget kelljen a költségvetésből kiadni. Ezért a magyar vasútfejlesztést külső tőkeeknek adja ki. Ez a fejlesztés aztán az 1870-es években egészen más irányba csap át, mivel 1873-ban pénzügyi válság van. (Hogyha párhuzamot akarok vonni, gyakorlatilag a mostani válságról van szó.) 1873-ig külső központ által fejlesztett külső érdekek alapján működő vasúthálózat épült nálunk. Ugyan a MÁV 1868-ban létrejön, de jelentéktelen vonalakat birtokol. Az 1873-as pénzügyi válság elsöpri az addigi konstrukciót, új módszert kell kitalálni, melynek a lényege: lehetőség szerint minél többet belső tőkére alapozva fejlesszünk. Mindezt 1875-től egy nagyon erőskezű miniszterelnök, Tisza Kálmán valósította meg, aki 5 választási cikluson keresztül vezette az országot. (Ismét felmerül a párhuzam!) Ez a stabilitás adott lehetőséget Magyarország fejlesztésére. (Ugyan akkor csak 3 évesek voltak a ciklusok, de a problémákör ugyanaz volt és a vége is ugyanaz, mint ma.)

Jön a változás: 1895 táján megindul a tőkebefektetési hullám, ekkor már 60% a magyarországi tőke, 1910-ben pedig már 70%. Ez a fejlődés arról szól, hogy 50 esztendő leforgása alatt nemcsak egy virágzó polgári magyar gazdaság valósult meg, hanem átalakult a külső hatás is. Budapestből belső központ lett, megépült a mai napig mutogatott város, s e mögött a 70%-os hazai tőkefelhalmozás állt elő. Ebbe a sorba, a sikervállalatok közé tartozik a MÁV, ill. az egész magyar vasúti hálózat, amely 1914-ben több mint 22.000 km sín pályával rendelkezett, és Európa második legsűrűbb hálózata jött létre. Ez a hálózat már döntő többségében államvasúti, vagy olyan vicinális vasutak, amelyeket a MÁV kezel és bonyolítja a forgalmát. Ezeket a vonalakat érinti az első világháború, valamint annak befejezése 1918-ban.

Nézzük meg a katonai hadműveletek szempontjából a magyar vasutat, először az észak-magyarországi részeket. A Duna vonalának elérése a Csehszlovák állam szempontjából logikus, mert teljesen védhető határ volt. A határ keleti folytatását a Budapest–Füzesabony–Miskolc–Sátoraljaújhely vasútvonalhoz kapcsolták, és emiatt folyt az egész hadműveleti sor. Az a tény, hogy laknak e ott szlovákok vagy sem, senkit sem érdekelt. Stratégiai indokokat raktak le Párizsban az asztalra, ebben az északi vonal kulcsszerepet játszott. A keleti területeken a Tisza vonalának elérése pedig a Román állam szempontjából logikus, mert a folyó természetes határvonal. Azon belül még megpróbálták a Tisza másik partján lévő vasútállomásokat is elérni, pl. Szolnok vagy Szeged esetében. A harmadik terület délen, a Szerb–Horvát–Szlóven királyság határának megállapítása. Egyrészt a Maros vonala, utána pedig a Szeged–Szabadka–Baja vasútvonal elérése volt a cél. Aztán a Dráva és a Mecsek északi vonala Péccsel egybekötve, a pécsi szénmező miatt. Tehát vannak olyan stratégiai okok, amikre lehetett hivatkozni Párizsban, és ezeket meg is fogalmazták, mint pl. hajózható folyók, az Ipoly vagy a Ronyva esetében. 1919 márciusában valóban mind a két folyó nagyon megáradt, és a csehszlovák repülőszök felvételeket

készítettek a vizekről. De hát tudta azt valaki is Párizsban, hogy az Ipolyon pl. Balassagyarmatnál vagy Ipolytárnócnál nyáron a kacsák átgázolhatnak? A tárgyalásokon úgy volt bemutatva, mint másfél km széles folyó, hiszen ott voltak a fényképek. Tehát a katonai hadműveletek esetében a folyó és a vasút volt a kulcs. Ez a két fő érv lényeges az új országhatár szempontjából. Természetesen a magyar fél is ugyanerre a stratégiai szempontokra koncentrált, ezért katonai összeütközések vannak a térségben, amelyek a folyókhoz és a vasutakhoz kapcsolódnak.

Komoly fegyveres összeütközés volt Balassagyarmaton, ahol a vasút az Ipolynak hol a jobb, hol a bal partján kanyarog. Az új államban az összeköttetés Kassa és Pozsony között csak óriási kerülővel a Tátrán keresztül valósítható meg, helyette a Losonc–Balassagyarmat–Ipolyság közötti vonalon keresztül kb. 200 km-rel rövidebb összeköttetést lehet biztosítani a két nagyváros között. Tehát teljesen logikus, hogy az új hatalom megszállja Balassagyarmat vasútállomását és a másik oldalán a kerítést, de a város többi része nem érdekeli. Ugyanez történt a déli oldalon is. A Szerb–Horvát–Szlóven Királyság esetében megint csak arról volt szó, hogy az új hatalomnak a Duna-híd kellett Bajánál, illetve a Szeged–Szabadka–Baja vasúti összeköttetés, vagyis a Dunához köthető kapcsolat. Ebből logikusan következett, hogy Bajának a hídon és a vágányokon túli része (Bajaszentistván) már nem érdekelte a megszállókat. Tehát teljesen világosan kirajzolódik, hogy vagy a víz, vagy a vasút volt a határigénylésnél a stratégia cél.

Ha megnézzük, hogy a harcok során, (1918 őszén és 1919-ben) mi történt, akkor három szempontot kell figyelembe vennünk. Elsőként nézzük meg annak a vasúti gördülőállománynak a helyzetét, amely itt van egy nagy, Európailag is számon tartott magyar államvasúti, illetve magánvasúti hálózatban, és elég jó működést tudott produkálni, mert jó szállítási és utazási körülményeket biztosított. (Akkor pl. Budapest és Bécs közötti út pontosan 10 perccel rövidebb ideig tartott, mint most a villamosítás idején.) Az akkori hálózat pedig azt jelentette, hogy nem volt Magyarországon olyan település, amelyből 20 km-en belül ne lehetett volna elérni a vasúti teherszállításhoz valamilyen állomást. Ez megint óriási jelentőségű, hiszen megérte elszállítani a cukorrépat, a gabonát a kisgazdaságnak is, mert eldöcögtek a szekérrel az állomásra, onnan pedig vasúton fuvarozták a terményt. Ezért nagyon fontos, hogy mi marad meg a gördülőállományból? A másik vizsgálódási szempont a megcsontított hálózat, harmadik pedig az utódállamokból menekülő vasutasok helyzete.

A gördülőállomány drasztikusan lecsökkent. Kelety Dénes, aki a MÁV vezérigazgatója volt, 1921 őszén a Műegyetem évnvtőjén hosszú beszédet tartott, ami megmaradt kéziratban. Ez alapján 1918 no-

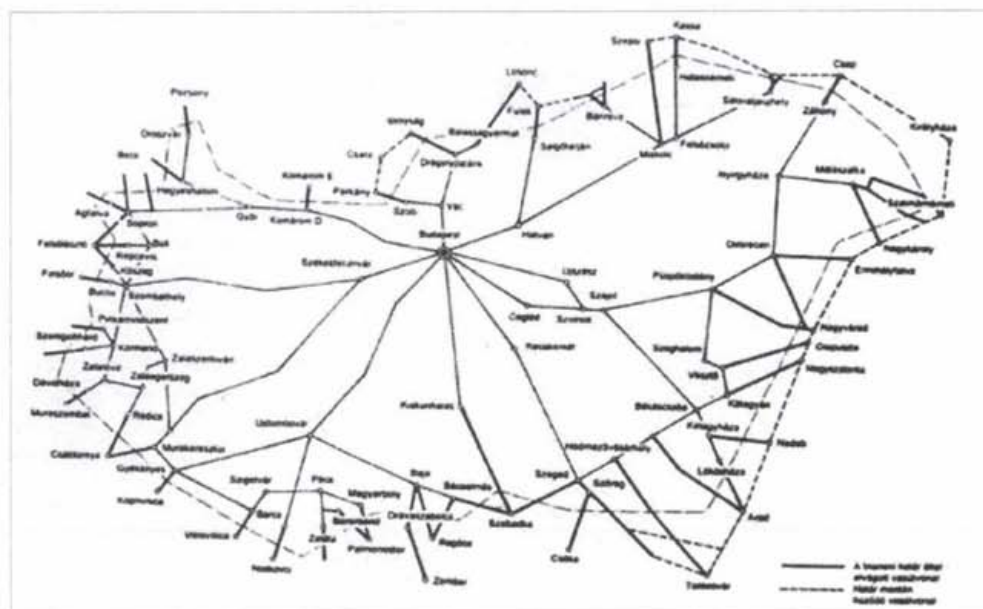
A balassagyarmati vasútállomás korabeli képe

vemberében Magyarországon leltárban szerepelt 105 000 különböző vasúti kocsi, ebből valójában aktív 78 600 volt (javítás alatt stb.), és ebből magyar 38 300. Tehát a többi vagy az osztrák államvasúté, vagy egyéb magánvállalaté, vagy külföldieké volt, amelyek éppen itt fuvaroztak. (Például a Duna Gözhajózási Társaság vonatjai, amelyek Mohács és Pécs között hordták a szenet.) 1919. augusztus 28-án a MÁV elrendelt egy gyors rováncsot, és ekkor már a 105 000 kocsi helyett 73 000 kocsi van összesen állományban, és 35 586 működik ténylegesen benn az országban. Tehát a 38 000-ból 35 000, de ez még nem is olyan nagy veszteség. Ebből a MÁV állományában azonban a 35 000 helyett csak 26 000 szerepel, akkor pedig valami nem egyezik. 1919. augusztus 28-án a személykocsik állománya 8680, ebben minden benne van, a királyi terem-kocsi, dísz-kocsi stb. A következő év tavaszára ez közel a felére csökkent, ugyanis augusztus 28-án még pontosan megvan minden, de októberben már csak annak a fele. Mi történt augusztus 28-án? A Román Királyi Hadsereg ideiglenesen helyreállította a szolnoki Tisza-hidat. Egész odáig bár a román hadsereg gyakorlatilag megszállta a Tiszántúlt, sőt Felső-Magyarországon Egerig. Hatvanig eljutott, valamint a vasút mentén Győrön keresztül Hegyeshalomig, de nem tudtak semmit elvinni, mert a szolnoki és a szegedi Tisza-híd egyaránt használhatatlan volt. Augusztus 28-án Szolnokon üzembe helyezik a Tisza hidat, és akkortól egy hónapon keresztül megkezdődik az ország teljes kifosztása. Egyetlen hónap alatt, augusztus 28. és szeptember 28. között tűnt el ez a több mint 2000 kocsi. Szeptember 28-án a magyar delegáció kijárja Párizsban, hogy bárki bármit elvisz tőlünk, arról jegyzőkönyvvel kell felvenni. A jegyzőkönyv vezetés alapján látszik, hogy gyakorlatilag egy hónap leforgása alatt teljesen kifosztották a magyar vasúti gördülő állományt. Természetesen csak azt vitték, ami gördült, tehát ami működött, mégpedig zsúfolásig rakva. Pl. Győr vasútállomásának jegyzőkönyve szerint nemcsak a padokat vitték el, hanem a magyar menetrendet, a reklámtáblát, órát, de még a szöveget is kiszedték a falból és külön zsákokskába rakosgatták méret szerint. Tehát a győri vasútállomást csupaszra vetkőztették, semmi sem maradt benne.

A szeptember 28-i párizsi döntés azt is kimondta, hogy amennyiben nem jogosultak az elvitt kocsikra, azokat vissza kell adni. Meglepő módon vissza is szolgáltatták a románok, a csehszlovákok, illetve a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságból a vasúti kocsikat, csupán csak azt az egy hónapot nem vették figyelembe. A kifosztás utáni állapotban már jegyzőkönyveztek mindent, és abból, ami visszakért a magyaroknak, azt visszaadták. Emiatt aztán nem tudjuk, hogy valójában mennyi kocsi érkezett vissza. Októberben még csak 615 üzemképes kocsi volt, áprilisban viszont növekedett a kocsik száma. Az eredeti 8680-ból üzemképesen maradt 2067, ez pedig az állomány negyedelése.

Mi a helyzet a mozdonyokkal? Augusztus 28-ig viszonylag sok mozdonyunk volt, mégpedig szép számmal üzemképes. Ezt követően 1323 üzemképesből 410 üzemképes mozdonyunk maradt, tulajdonképpen alig lehetett a működést fenntartani. Aztán jött a visszavándorlás, és Kelety Dénes 1921. áprilisi összesítésében 1012 mozdonyunk szerepel az eredeti 3400 helyett. A román államvasútnak viszont hitelen 3000 mozdonytal több lett. Ha azt nézzük, hogy a MÁV-nak mi lett a vesztesége, egyértelműen látszik, hogy éppen csak fenn tudta tartani a forgalmat.

Nézzük meg a vasúti hálózatot! Ez a hálózat nem erre a Magyarországra készült, hanem az egész Kárpát-medencére, azon belül pedig ez egy optimális hálózat. Trianon előtt 5 határállomásunk volt, most 51 határállomásunk lett. Olyan helyeken keletkeztek elmeszések, ahol nem hogy határállomás, de még bakterház sem volt. Tehát a hálózat forgalma teljesen működésképtelenné vált. Például Kőszegen a várostól északra 5 km-re volt egy vasúti csomópont, ahova befutottak a vonalak, ezért előtte rajzolták meg a határt. Nem az a lényeg, hogy Kőszegen mennyi magyar lakik és Rendeiken mennyi német vagy németül beszélő, hanem az, hogy a csomópontot meg akarták szerezni. Másik példa a Bácskából, Regőce nevű településről. Teljesen lényegtelen volt, hogy milyen az etnikai összetétele, ettől északra húzták meg a határt, ami egyet jelentett azzal, hogy a vasúti csomópont a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, a vonalak pedig Magyarországon maradtak csonkán. Itt van Nagyvárad esete és az egész Partiumi kérdés. Trianon előtt a Nagyváradról kiinduló vasúti szerelvény Kőtegyánon, Békéscsabán, Vásárhelyen, Szegeden, Szabadkán, Zomboron, Eszéken keresztül Pécsen át elment Fiumébe. Úgy hívták, hogy *Nagyvárad-Fiumei Vasút*. Békéscsabán ma is van egy Fiumei szálloda, és olykor még a helybeliek is csodálkoznak, hogyan kerül ide ez az elnevezés? Hát úgy, hogy onnan is volt Fiumébe gyorsvonat. (Este 9-kor indult Nagyváradról a hálókocsi és reggel 9-kor reggelizve, kiszállt valaki Fiumében.) Ezt a vonalat is metszették az új határok. Ugyanez a helyzet Kassa, Losonc vagy Sátoraljaújhely esetében is. Olyan extrém helyzetek álltak elő, hogy pl. Sátoraljaújhely, a város a Ronyva jobb partján van, a vasúti csomópont a mozdonyszínnel pedig a bal parton. A nagyállomás, vagyis a civil állomás maradt Magyarországon, a mozdonyszín, ahol megfordulhat a mozdony, viszont átkerült Csehszlovákiába, – teljesen abnormális módon. Ugyanez a helyzet Ipolyág esetében is, ahol hivatalosan az

A trianoni vasúthálózat

Ipoly lenne a határ, de a vasútállomás az Ipoly másik oldalán van, a bal parton. Ezért úgy döntöttek, hogy akkor a vasútállomás is Csehszlovákiához kerüljön. Teljesen üzemképtelenné vált a hálózat. Gyakorlatilag csak az ország belsejében lehetett közlekedni. Ekkortól kezdve kellett mindenért Pestre menni, mert Szegedről Pécsre, vagy Szegedről Debrecenbe csak Budapesten keresztül lehetett utazni. Az eredeti hálózat teljesen szétszakadt: a 22 869 km-ből 7255 km maradt, az eredeti 5 helyett pedig 51 ponton metszette az országhatárt, és 32 vámállomásunk keletkezett. Ez még egy akkori országnak sincs, mint Franciaország! Kényszerből nyilván, de ezek a határállomások létrejöttek. Tehát a gördülőállománynak csökkent a hálózatunk szétszakadt.

Van egy harmadik elem, amiről feltétlenül beszélni kell: a személyes és családi tragédiák. 1919 novemberében, amikor összedőlt a front és felmerült az idegen megszállás veszélye 1582 vagonnyi ember érkezett a mai Magyarország területére. Mindenki kapott egy vagon, akár vasutas volt, akár jegyző, vagy polgármester. Bepakolta a motyóját, még a kályhát is hozták, mert sejtették, hogy télen baj lesz. Ha belegondolunk, hogy 1500 vagon ki kellett vonni a forgalomból, már az sem kis feladat. Ebből a MÁV nagy erőfeszítések árán kirakta őket, keresett nekik lakást – főleg Budapesten –, ezzel visszavette a vagonokat. 1920 márciusára sikerült a MÁV-nak letornáznia ezer alá a lakóvagonok számát, de akkor jött az 1921-es aláírási hullám, amikor mindenkinek esküt kellett tennie az új impériumra. Az esküt sokan megtagadták, ezért vonatra pakolták őket és eljöttek. Megint egy újabb hullám: több mint 13 000 ember, 43 000 családdal és több mint 4000 vagonnal. 1921 tavaszáig nagyjából sikerült kipakolni a vagonlakókat, de csak 1932-ben rakták ki az utolsó családokat. Például Csík megye egyik járásának főjegyzője is tíz éven át egy vagonban lakott a családjával. Nyilvánvalóan ezek óriási személyes tragédiák, és szinte talpra állíthatatlan ezeknek a családnak az élete.

Tehát nemcsak a gördülőállomány ment tönkre, nemcsak a hálózatot csonkították működésképtelenné, de ráadásul bezűdült körülbelül 500 000 ember. Teljesen új helyzet állt elő. Egy kis országban új körülmények között kellett működni, de ebben az új helyzetben is megvannak a problémák. Például van olyan vasútvonal, amelyik Fehérgyarmat és Nagykároly között működik, de Magyarország felé nincs kapcsolata. Ott maradt egy mozdony 3 kocsival, és járkál Fehérgyarmat és az országhatár között, nincs a hálózattal kontaktus. Ugyanez Muraszombat esetében fordítva történt, mert ott meg a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság felé nincs kapcsolat, hanem csak Magyarország felé. A szétszabdalt hálózatban az első, amit rendbe kell tenni a Fehérgyarmat–Kocsord közötti szakasz, amelyre 1926-ban került sor. Másik ilyen új körülmény: a MÁV egy nagy államosítási hullámot hajt végre és az 1920-as évek közepére betagoztatja hálózatába a mellékvonalakat. Két vonal nem került államosításra: a Déli Vasút

és az Arad-Csanádi Vasúti Társaság. Az új helyzetben új fejlesztéseket is megfogalmaztak. Ebben szerepelt a Székesfehérvár–Szolnok közötti vonal, amivel gyakorlatilag az egész országot Pest kikerülésével működtetni lehetne, de ez a mai napig nem valósult meg. Néhány kapcsolódási pont viszont elkészült, mint például a dunaföldvári híd, de a Bácsalmás–Szeged közötti vonal továbbra sincs meg, nincs meg a Győr–kisbéri vonal, ugyan elkészült a Szarvas–kunszentmártoni, de nincs további folytatása.

Mindig jogosan Trianon tragédiáit szoktuk emlegetni, de azt is látnunk kell, hogy ez rákényszerítette Magyarországot arra, hogy kisebb körzetekben kezdjen el gondolkodni és cselekedni. Trianon tragikus hatása azonban napjainkig tart a vasúti hálózaton is.

Majdán János

Irodalom: Kelety Dénes: A megcsonkított államvasutakról. In.: Vasúthistória évkönyv. Bp. 1995. 7–26. old.; Magyar vasúttörténet 1-6. Bp. 1998. Főszerkesztő: Dr. Kovács László; Majdán János: Modernizáció – vasút – társadalom. (2. bővített kiadás). Baja 2010.

Trianon mai szemmel

1919 tavaszán a Párizs melletti Versailles-ban, a Nagy-Trianon kastélyban kezdődtek a béketárgyalások. Pontosabban fogalmazva: nem béketárgyalások voltak ezek. Ítéleteket hoztak. Olyan nemzetek ítélkeztek mások felett, akik maguk is okozói voltak a háborúnak. Magyarországot a vádlottak padjára ültették. A győzők nem békét kötöttek a vesztesekkel, Magyarországgal. Feketen fehéren állították egymással szembe az Erényt és a Bűnt, a győzteseket és a veszteseket. Legalábbis a győzők forgatókönyve szerint. Erkölcsei szempontból azonban ma már a háború szereplői más megvilágításban állnak előttünk. Ha a háború kirobbantásáért kellene bárkit is felelősségre vonni vagy a bűnösségét megítélni, ha ezen az alapon kellett volna döntení, a békeszerződéseket megkötni – az európai nagyhatalmakat kellett volna elsőként Németország után megbüntetni, hiszen ezeknek az országoknak a hegemonisztikus törekvései készítették elő a háborút. Magyarország áldozat volt. Ezt sokáig itthon is elhallgatták, így tették frusztrálttá évtizedeken át a magyar embereket, akik saját történetüket, a saját szenvedéstörténetüket (Trianont) sem tudták tisztességesen megélni, átélni, földolgozni.

Emiatt sem vagyunk képesek tisztán látni a trianoni jelenséget a maga összetettségében – amiből két dolog feltétlenül következik. Az egyik: egy nemzet csak úgy tud építkezni, ha (tabuk, korlátok nélkül) kibeszéli a múltját, ha tudhatjuk, kik vagyunk, honnan jöttünk, hová megyünk. Önismeretünket kell tehát erősíteni, mert vallom: önismeretünk hiánya volt Trianon egyik forrása. Mit is mond Szekfű Gyula az 1920-ban megjelent munkájában? A kiegyezés után „a nemzeti jellemnek az eddiginél is rohamosabb megzavarodása” következett be. „Így lett az önáltatás hiúságunk által úrrá gondolkodásunkon...”¹ A nemzet (annak vezető garnitúrája) képtelen volt felismerni önnön érdekeit, a kiegyezés adta előnyöket. A magyarság az önismeret legmélyebb pontjára zuhant a dualizmus korában, hiszen a kormányzati és ellenzéki tényezők egyaránt csak magukkal, a maguk vélt igazával voltak elfoglalva, s nem látták vagy nem vették komolyan az országra egyre nyíltabban leselkedő veszélyeket.

A nemzet süllyedése aztán tovább mélyítette az ellentéteket a két tábor között. „A mi hibánk nem az, hogy védekeztünk és fegyverkeztünk, sőt éppen az, hogy egyiket sem tettük”² Az 1900-as évek egészen Trianonig (és persze azután is) elfedték mindenki előtt a legfőbb veszélyt: a nemzet végtelen szétesését. Erre a húsz évvel ezelőtti rendszerváltozás sem adott választ. Pedig a választ elsősorban a szellem embereitől várja el a társadalom. Ehhez azonban az eddigiektől eltérő gondolkodás szükséges és minden politikai tényező részéről felelős magatartás. „Vétkesek és betegek voltunk és vagyunk, s bajainkon kisebb kezdemény nem, csak lelki megtisztulás, belső átalakulás segíthet”³, fordul Szekfű Gyula Széchenyi István alap gondolatához. Talán most meghallják szavait.

Torz és bűnös volt Európa vezető államférfiainak 1920. június 4-i produkciója. És a torzszülött előbb vagy utóbb elpusztul. A trianoni „békemű” is szétesett – a magyarok közreműködése nélkül. Darabjaira tört szét Jugoszlávia (háború útján), nem létezik többé Csehszlovákia (ez békésen zajlott), a

¹ Szekfű Gyula: Három nemzedék. „Élet” Irodalmi és Nyomda RT. Bp. 1920. 266. old.

² Szekfű Gyula: uo. 267. old.

³ Szekfű Gyula: uo. 325. old.

kárpátaljai magyarok meg a cseh és orosz uralom után egy újabb hatalom alá kerültek. A trianoni rendszer szétesésével számunkra, magyarok számára lényegesen nem változtak meg a dolgok: elszakított honfitársainkat azóta is másodrendű állampolgároknak tekintik, rendszeresen megalázzák őket – fizikailag is – a magyarságuk miatt, mert a félelem munkál bennük: a Trianon-fóbia. Pedig ha minél több jogot adnának kisebbségeiknek, annál kisebb veszély fenyegetheti őket, a többségi államot. Európai példák bizonyítják, hogy a teljes körű autonómia biztosítása és a kisebbségi jogok érvényesülése harmonikus együttélést, békét teremtenek a kisebbségek és a hatalom között, anélkül hogy veszélyeztetné a többségi állam integritását.

Őrök alapelv, hogy a politika nem a vágyak, hanem a realitások birodalma. Ezért ma a XXI. század eleji Közép-Európában nem tartozik a realitások közé a történelmi határok visszaállítása. Senki sem akar újabb Koszovót ebben a térségben. A revízió kommunikációs szinten felmerülhet, történelmi, szociológiai értelemben is, politikai viszonylatban azonban kevésbé. Ezt több tényező is magyarázza: a nagyhatalmi akarat hiánya, szomszédaink magatartása, annak a realitásnak a felismerése, hogy Magyarország hadereje oly minimális, hogy magunkat sem tudnánk megvédeni. Vagyis a revízió politikailag azért is irreleváns a mai viszonyok között, mert a magyar nemzet „*úgymond hadrafoghatósága*” (Döbrentei Kornél szavaival) gazdasági, szellemi és mentális értelemben meghaladná az erőnket. S ehhez szorosan kapcsolódik az, hogy a magyar értelmiség, akinek a felelőssége vitathatatlan, hogy ide jutottunk, nem vállalja ezt a dolgot, az oktatás pedig az egyetemeket is beleértve a mai napig nem tisztázta a múltat, s ma hosszú időre, ismételten Döbrentei szavait idézem: „*megrontott identitástudattal, átmosott aggyal s készülletlenséggel útra bocsátott nemzedék*” (hozzátehetném: ennek következtében felelősséget sem érző nemzedék – Sz.A.) *próbál eligazodni a múltunk által meghatározott jelenünk útvesztőiben*”⁴. Nem is tehetnék meg ezt eredményesen, hiszen azonosságtudatuk bizonytalansága egyúttal egy sor olyan kompetencia hiányára utal, mint a nyitottság, a biztonságérzet, a kompenzálásra való folytonos törekvés. Ezek a tulajdonságok aztán cselekvésképtelenséget szülnek, gyanakváshoz vezethetnek, s távol tartják ezt a nemzedéket a már említett felelős magatartástól. Enyhíthetné ezeket a hiányokat, ha Trianont a helyére tudjuk tenni.

Trianon ma már nem egyszerűen határkérdés, ezért sem jelent megoldást a határok megszűnése Közép-Európában. Trianon olyan morális problémává vált, amelynek végiggondolására sem a békecsinálók, sem pedig a béke hasznélvezői nem mutatták a legparányibb szándékot sem. Ami pedig Trianont és az uniós tagság összefüggéseit illeti, éppen Magyarországnak lehetnének etikai fenntartásai az európai nagyhatalmak eddigi magatartásával szemben. Történeti-szakmai szempontból vizsgálva a Trianon-jelenséget, meg kell állapítanom, hogy ennek létrejöttében leginkább a magyarországi politikai-ideológiai megosztottság játssza a főszerepet. Ez a megosztottság – a politika világán kívül – a történeti szakma jelenlegi állapotában is kifejeződik. A két tábor, az uralkodó baloldali-liberális (a marxista terminológia szerint ez képviseli a haladást) és a konzervatív-nemzeti – leképvezve a politika világát – oly mértékben áll egymással szemben, hogy párbeszédet sem folytat. Pedig jót tenne az egész történetírásunknak, történelemfelfogásunknak, s talán a Trianon-kérdés is nyugvópontonra jutna, ha lenne folyamatos párbeszéd. A mai napig ugyanis azok határozzák meg a közvélemény gondolkodását, akik egyik pillanatról a másikra (a rendszerváltozás idején) marxista történelemszövegekből baloldali-liberálisokká vedlettek és ma is a közvélemény és az ifjúság hivatalos és kizárólagos befolyásolóiként viselkednek! Mindezt a média támogatásával teszik. Ha bárki megsérti vagy veszélyezteti ezt a szellemi monopóliumukat, azt legjobb esetben is a taccsvonalra teszik. Sokat elárul erről például az, ahogyan egyik pillanatról a másikra, a vetítés napján – a Magyar Televízió levette a műsoráról Koltay Gábor 14 részes Trianon-filmjét. Kik irányítják (irányították) a műsorváltozást be sem jelentve ezt a médiumot? Lehet ugyanis arról vitatkozni, hogy jó-e vagy rossz Koltay Gábor filmje, de akkor ezt kellett volna tenni, és nem a legsötétebb cenzúra eszközhöz nyúlni. El kell fogadni az uralkodó attitűdöktől eltérő kutatói gondolkodást!

Azt hiszem, amikor a fenti kérdéseket vizsgáljuk, akkor a parlamentarizmus és a közbiztonsági kérdések összefüggéseit feltétlenül meg kell említenünk, hiszen ez alapkérdése volt a dualizmus korában a magyar parlamentáris demokráciának (és sajnos minden mást háttérbe szorított). A 48-asok és a 67-esek között ugyanis folyamatos közbiztonsági vita folyt arról, ki az, aki igazán a magyar érdekeket képviseli. A legélesebb harc a véderő kérdésében folyt, a magyar hadsereg korszerűsítésének kérdése körül. Hiszen ezzel összefüggésben (és persze más kérdésekben is) az ellenzék obstrukciója 1896-tól egészen 1912-ig

⁴ Trianon a világ bűne. Interjú Döbrentei Kornéllal. In Trianon utóélete III. kötet. A magyar társadalom Trianon-képe. Kairosz. Bp. é. n. 375. old.

tartott, amikor Tisza István megelégedte azt, és napra pontosan június 4-én, nyolc évvel a trianoni katasztrófa előtt leveri az ellenzék szervezett agyonbeszélését és technikázását. Természetes, hogy erről különböző vélemények vannak. Akár az 1890-es évek egyházpolitikai küzdelmeiről, a *közigazgatás államosítása* vagy a *választójog kérdése* körül. Aztán itt van a *nemzetiségi politika*, amiről a mai napig hamisan próbálják bebizonyítani, hogy Magyarországon volt a legbrutálisabb nemzetiségi elnyomás. Körül kellene nézni, hogy például a franciák vagy az angolok mit műveltek a gyarmataikon. Feltehető tehát a kérdés, igaz-e, hogy a nemzetiségi kérdés orvoslásának legalkalmasabb formája az állami közigazgatás lehetett volna? A közigazgatás államosítása ugyanis egyet jelentett volna a vármegyerendszer megszüntetésével, amely elsősorban az önállóság, az önrendelkezés tekintetében sok mindent adott a nemzetnek. Horánszky Lajos azt állítja⁵, hogy a közigazgatás államosítása lehetett volna a legalkalmasabb eszköz a nemzetiségi kérdés megoldására. Talán ez által könnyebb lehetett volna a nemzetiségi igények kielégítése is, hiszen ez volt a politikai izgatások melegágya. Vagy mi az igazság a körül, hogy a rossz közigazgatás csupán a nemzetiségeket sújtotta, vagy esetleg szenvedtek tőle a magyarok is?

Ami a *háborús felelősség* kérdését illeti, eddig is sok vitát váltott ki szakmai körökben (mert egymás mellett beszélnek). Magyarország a háború kirobbantója, okozója – mondják –, ezért büntették meg Magyarországot. (Különbözik a Népszava ez évi június eleji számaiban ma is ezt lehet olvasni: Magyarország robbantotta ki ezt a háborút és megérdemelte a sorsát, és hogy Tisza István okozta az emberek szenvedéseit. Ezeket itt, Magyarországon lehet olvasni, nem külföldön!) A korabeli baloldali sajtó is ezt sulykolta és sulykolja ma is, bár ez a nézet már 1920-ban megdőlt. Miután aláírták a békediktátumot, a részt vevő Francesco Nitti és Lloyd George emlékirataikban is megírták, hogy mennyire rossz ez az egész békerendszer. 1922-ben Nitti azt írta, hogy Európában újabb háború fog bekövetkezni, a nemzet tévedett. Ma már a magyar baloldali liberális történészek is „árnyaltan” látják és láttatják ezt a kérdést, és úgy tesznek, mintha már túlléptek volna ezen, miközben Tisza István politikai és erkölcsi rehabilitációja a mai napig nem történt meg. Tisza a baloldali értelmiség (és médiája) szemében ma is a feudális Magyarország megtestesítője. Hogy ez a szemléletmód megváltozzék Károlyi Mihály megítélésében is komoly változásnak kell végbemennie. Mert nincs szükség közvélemény-formálókra, akik kinyilatkoztatják az igazságot, megmondják, ki a korszerű és ki nem. Az eltelt húsz év alatt ebben a tekintetben semmi sem változott.

Itt van például gróf Tisza István és gróf Károlyi Mihály személye körüli a mai napig tartó polémia. (A 90. évfordulóra megjelent írások többsége Károlyiról szól.) Ha párhuzamba állítjuk Tisza István és Károlyi Mihály politikai nézeteit, gondolkodását és legfőképpen pályafutásukat és cselekedeteiket, az eredmény nem kétséges. Elmélyült kutatómunka sem szükséges ahhoz, hogy megállapítsuk a különbséget. Tisza István igazi államférfiúi érdemeket mutatott egész élete során. Számára a legfőbb érték a nemzet volt, mindenekelőtt a nemzetért élt és küzdött, még ha sokan nem is értették egyet módszereivel, eszközeivel. (Ellenségeinek is el kell ismerniük, hogy az általa igénybe vett módszerek is a nemzet érdekeit védtek, amikor például a házszabályok megsértésével leveri az obstrukciót.) Sohasem gondolt saját érdekeire, nem kereste az olesó népszerűséget, következetes volt mindvégig. Tettei érhető ez parlamenti tevékenysége során, minden beszédében, akár az első, 1889-es véderővel foglalkozó szónoklatában. (Ekkor hangzik el először ismert tétele, hogy a közös hadseregben Magyarország biztonsági létfeltételei vannak jelen.) Az 1904. évi parlamenti felszólalásának első miniszterelnökségének idején és az 1912. évi nagy parlamenti beszédeinek legfőbb üzenete, hogy meg kell állítani a nemzetet azon a lejtőn, amelyen a másfél évtizedig tartó obstrukciós időszakban haladt, s amely megakadályozta a nemzetet abban, hogy felismerje a közeledő nagy veszélyt és hogy megfelelően felkészüljön rá. Miniszterelnökként is kiállt a nemzeti érdekek mellett, amikor a végsőkig ellenezte a háborút. Hogy végül miért állt a háború mellé, holott nem akarta a háborút? A nemzet mellé kellett állnia, amikor már a kocka el volt vetve. Tisza István 1891-ben vizaknai választói előtt tartott beszédében összekapcsolja a belpolitikában kialakult helyzetet a külpolitika várható kilátásaival. Szavai kiáltásként hangzanak: „*Jaj annak a nemzetnek, amelyet a megpróbáltatások perceiben nem egységesen szervezve talál a végzet. Aki a parlament rendjét és tekintélyét támadja, az a nemzet sírját ássa meg.*”⁶ Mindent meg kell tenni tehát, hogy a nagy mérkőzés ne találja felkészületlenül a nemzetet. Tisza István a nemzetiségi kérdésben – a saját pártársaitól is eltérően – nem a nyers erőszak eszközével próbálta az ország integritását megőrizni. Bár

⁵ Horánszky Lajos: Tisza István és kora. Sajtó alá rendezte Horánszky Nándor. Tellér Kiadó. Bp. [1994] 160–167. old.

⁶ Tisza István beszéde vizaknai választói előtt, 1891. nov. 15. In Gróf Tisza István képviselőházi beszédei. Első sorozat. Bevezetésekkel és magyarázó jegyzetekkel ellátta: Barabási Kun József. MTA. Bp. 1930. 166. old.

egységes magyar nemzetben gondolkodott, de különbséget tett a haza iránt lojális nemzetiségi vezetők és az izgatók között. Ezért szüntelenül kereste a megegyezést a nemzetiségekkel, elsősorban a románokkal. Román tárgyalásai ismertek, nem rajta múlt, hogy ez nem sikerült.

Most néhány szót Károlyi Mihályról. Vajon a két forradalom, az 1918-as ún. őszirózsás forradalom és az 1919-es Kun Béla-féle tanácsköztársaság milyen szerepet játszottak a békedöntésekben? Nem azt állítom, hogy ez a két forradalom vezetett Trianonhoz. Ez sokkal összetettebb kérdés: Trianont sok minden okozta, de azt igenis állítom, hogy ez a két forradalom az ítélet súlyosságát tekintve szerepet játszott. A padovai fegyverszünet után (1918. november 3.) a magyar csapatok fegyverkeztek, fegyvereikkel együtt érkeztek vissza Magyarországra. Olyan erőt képviseltek, amely sikerrel vehette volna fel a harcot a betolakodó románokkal, szerbekkel, csehekkel szemben. Az olasz harctérrel hazakerkező katonáinkat Ausztriában a helyi hatóságok többször le akarják fegyverezni, ők azonban nem hajlandók megválni fegyvereiktől. Aztán megérkeznek a magyar katonavonatok a magyar vasútállomásokra. És mi történik? A Károlyi Mihály által vezetett kormány utasítására elveszik tőlük a fegyvereket, letépik rangjelzéseiket. A hazaérkező katonák ünnepelő fogadtatást vártak, helyett „*Senki sem várta őket az állomásokon, se zene, se virág, se zászlók, se király, se tömeg, amelyik, amikor kimentek, zsebkendőt lengetett utánuk, mindezek helyett forradalom várta itthon őket, a legcsábítóbb jelszóval, hogy nem akarok többé katonát látni. Biztatásra dobták el itthon a fegyvert, itthoni vezérek lázították fel őket, ők fújták meg a riadót a rombolásra, és a világbékét ígérték nekik, pedig a volt katonák kevesebbel is beérték volna. Senki sem használta föl nálunk a jövőre és a béke érdekében a frontoktól megszabadult emberek szerénységét, hanem rögtön az egész mennyországot odaadta nekik. Szabadulás következett, mámoros őszirózsás népiünnepély, annak öröme, hogy megszabadultunk a szenvedéstől. Nem hitték el, hogy legyőztek minket, azt hitték, hogy a béke győzött.*”⁷ Ezt írja Papp Jenő. Hát miért tekintik mégis eszméi elődjüknek a mai baloldali liberálisok Károlyi Mihályt? Akinek a rövid ténykedése az ország élén, enyhén szólva is károkat okozott az országnak. Károlyi gróf pacifista jelszavaival mindenáron meg akart felelni a nagyhatalmak elvárásainak. Önhittségében talán arra gondolt, hogy az antant benne látja megtestesülni az ideális közép-európai demokratát? Aki kivezeti ezt a „bűnös” nemzetet a rossz útról? Ezért olyannak akart tűnni, mint az európaiak, humanistának, demokratának, a népek barátjának, a kisebbségi ügy szószólójának és a béke ügye felkarolójának, vagyis olyannak, amilyennek a szövetséges erők – véleményem szerint – látni szerették volna őt. Ennek érdekében mindenre képes volt, de legfőképpen elrugaszkodni a realitásoktól, szembemenni saját nemzetével. Kormányja tele volt radikálisabbnál radikálisabb baloldaliakkal. Ezért oszlatta fel a hadsereget a nemzetre nézve igen válságos helyzetben, ezért ment el november 13-án Belgrádba megalázkodni és megalkudni. Ezért utasította a székely hadosztályt, hogy bocsássa a vasúti szerelvényeket a Gyulafehérvárra sereglő románok rendelkezésére. Károlyi tehát úgy cselekedett alapvető nemzeti kérdésekben, mint mai követői, amikor a nemzetet érintő alapvető kérdésekben kell döntenük.

Persze az antant hatalmak nem hittek neki. Hogyan is híhetek volna olyan embernek, aki olyan pártokkal és politikai figurákkal akarta céljait elérni és egyéni ambícióit kiélni, akik egész Európára veszedelmet jelentettek. Károlyi végül is a bolsevizmushoz kötötte az országot. Az akkori baloldali sajtó viselkedése is hasonló a maihoz. 1918. november 16-án a Népszava bejelent a népköztársaság kikiáltását mint hatalmas forradalmi cselekedetet. Hosszasan taglalja az örömujjongást oldalakon keresztül, miközben ugyanakkor a lapnak a leghátsó oldalán egy létfontosságú, de csak kicsi hír olvasható, hogy szerb, cseh és román csapatok állnak már Magyarország földjén, vagyis ellenséges csapatok tartják megszállva az országot, miközben folynak a béketárgyalások – a magyarok nélkül.

*

Végezetül a Trianoni Szemle főszerkesztőjeként bemutatom a lapunkat, a Trianoni Szemlét. A negyedévenként megjelenő folyóiratot 2009 januárjában indította el a Trianon Kutatóintézet, amelyet 2007-ben jegyeztek be. A folyóirat célkitűzései: a Trianonhoz vezető út, ezen belül a magyar vezető politikai elit tevékenységének és felelősségének feltárása, valamint a nemzetközi viszonyok bemutatása, a békeszerződés sokoldalú elemzése, következményeinek összetett vizsgálata. Történelmi és szociológiai elemzések a Trianon-szindróma mai vonatkozásairól. Törekvésünk az, hogy folyóiratunkkal megismerjünk a fiatal generációkat is. Hangsúlyt helyezünk arra, hogy lapunkban megszólalhassanak fiatal szakemberek (doktoranduszok) is.

Szidiropulosz Archimédész

⁷ Papp Jenő: A mai Magyarország erkölcsrajza. Korunk kritikája 1918–1933. Káldor. Bp. 1934.

Trianoni emlékek Mosonmagyaróváron

2010. május 31-én fogadta el a magyar országgyűlés a „Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről” címet viselő törvényjavaslatot, melyben az 1920-as trianoni békediktátum aláírásának évfordulójára emlékező június 4-ét a nemzeti összetartozás emléknapjává nyilvánította. A köztársasági elnök június 3-án aláírta a törvényt, így az 2010. június 4-én hatályba lépett. A Parlamentben emlékülést tartott az országgyűlés, országszerte számos megemlékezést tartottak, több településen Trianon-emlékművet avattak.

Mosonmagyaróváron 2010. június 3-án nyílt meg a *Trianoni emlékek* című kiállítás a mosonmagyaróvári Városi Kollégiumban, Németh Alajos kollégiumi nevelő, magángyűjtő és a Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára Mosonmagyaróvári Részlegének anyagaiból; Beregszászi Balázs levéltáros, Németh Alajos és Simon Zsuzsanna kollégiumigazgató rendezésében. A rendezők a kiállítás létrehozásával kívántak méltó módon megemlékezni az első világháborút lezáró tragikus trianoni békediktátum 90. évfordulójáról, és az új emléknapot tartalommal megtölteni.

A kollégium növényekkel teli zöld folyosóján tíz fekvőtárlóban, tizenegy faliképen és további három falfelületen voltak láthatók eredeti és másolt dokumentumok, képeslapok, fotók, relikviák és egy egész tárlót megtöltő kitűző- és kitüntetés-gyűjtemény.

A helyi sajtómegjelenéseknek (Mosonvármegye, Lajta Press, Kisalföld), a Lajta Rádióban és a városi információs portálokon: www.mosonmagyarovar.hu, www.mores.hu való hírdetéseknél, ill. a Flesch Károly Művelődési Központban vetített *Vérző Magyarország* c. Koltay Gábor filmjével közös plakát, és a jó rendezvényszervezés meghozta az eredményét. A csütörtök délután 5 órai ünnepi megemlékezés a szakadó eső ellenére is több mint száz érdeklődőt vonzott. Belépéskor minden érdeklődő kapott egy kitűzőt, melyen Nagy-Magyarország képe volt látható, benne az anyaországgal és a Nemzeti Összetartozás Napja, június 4. felírat.

Az intézmény igazgatónője, Simon Zsuzsanna üdvözölte a megjelenteket, és majd egyórás, műsort ajánlott a közönség figyelmébe. A Himnusz közös eléneklése után Nádya Mária költő szavalta el a „Trianon kereszt” című költeményét, majd Kovács Zsuzsanna a Mosonyi Mihály Zeneiskola művésztanára hegedűn játszotta el a *Ház a határon* c. zenemű introdukción. Újabb vers következett Pap Brigitta kollégista előadásában, Ruff Andortól – a Mosonvármegye korabeli lapszerkesztőjének – „Magyar sóhajok” című háromrészes, 1921-ben írt hazafias költeményét hallgathatták. Ezután Varga Bálint történelem szakos középiskolai tanár, kollégiumi nevelő rendhagyó történelemórája következett „Lesz még ki-ekelet Szepesség felett” címmel, a Szepesi Szövetségről, amely a két világháború között Magyaróváron is működött. Előadásában kifejtette a monarchia végi Nagy-Magyarország nemzetiségi viszonyait, hogy Trianon miatt hány százezer határon túlra szakadt, menekült az anyaországba és kereste az identitását nemzetiségtől független magyar érzelmüként. Majd az Igazságot Magyarországnak című dal volt hallható felvételről. Ezt egy vetített képes prezentáció követte a Mosonmagyaróváron található Trianonhoz köthető emlékek bemutatásával, emlékművek, sírok, utcanevek. A műsor Dobszay Károly: Ne féljetek nem megyünk Haza c. versével folytatódott, amely a 2004. december 5-ei sikertelen népszavazás okán született. Bemutatásra került még a várpalotai Trianon Múzeum is képekkel és zenével, mely már a www.youtube.com is nézhető. Az ünnepi beszédet dr. Nagy István országgyűlési képviselő, és Mosonmagyaróvár város alpolgármestere tartotta. Beszélt az emléknap fontosságáról és törvényre emeléséről, de szólt az állampolgársági törvény módosításáról is. A megnyitó a Szózat és a Székely Himnusz eléneklésével zárult, a közönség ezután tekinthette meg a kiállítást tárlatvezetés és büfé keretében.

A kiállításban térképek, képeslapok, fényképek, bélyegek, kiadványok, különféle jelmondatú fejléces papírok, az 1930-as évekbeli nemzeti színű revíziós plakátok, újságcikkek szerepeltek, továbbá a Nagy-Magyarország térkép megyecimerekkkel, a Pesti Hírlap Igazságot Magyarországnak c. történelmi, nemzetiségi, népszerű térképe, ill. Nyugat-Magyarország elcsatolásra ítélt területeinek térképe. Képeslapok és bélyegek a határon túli városokról, várakról, tájakról a hozzájuk tartozó „visszatért” bélyegzőlenyomattal, és ezekhez kapcsolódó felvidéki és erdélyi bevonulást megörökítő fényképekkel. A bélyegek és képeslapok felett pedig az akkori korszak emblematikus kisplasztikája: a sziklát markoló öntvény-turul is helyet kapott.

Különféle korabeli hazafias versek voltak olvashatók: Ne bánts a magyart, Mindent vissza, Szegény Magyarország. '20-as évekbeli iratokon a „Csonka-Magyarország nem ország, Nagy-Magyarország mennyország”, a „Nem, nem, soha” bélyegzőlenyomatokkal, e jelszavakkal és a „Hiszek egy”

szövegével ellátott iskolai füzetek is voltak. Programfüzetet láthattak lord Rothermere békerevizíós mozgalmáról (1927) és gróf Teleki Pál magyar nemzetiségi politikai füzete is olvasható volt 1940-ből. Néhány lap látható volt a falakon a békeszerződést becikkelyező 1921. XXXIII. törvényből: az állampolgárság megszűnéséről, a hadsereg létszámcsoökkentéséről, a vasúti vonalak átengedéséről.

A kiállításban szerepelt az 1922. XXIX. törvény szövege a Soproni népszavazás emlékére. Az 1947. XVIII. párizsi békeszerződés lapjai, melyben egyedülállóan a volt Moson vármegye még megmaradt mosonmagyaróvári járás területéből három községet: Dunacsunyt, Oroszvárt és Horvátjárfalut ítéltek elcsatolásra Csehszlovákiának. Olvashatók voltak Magyaróvár város képviselőtestületének az 1920. és 1921. évi első határozatai, melyekben tiltakoztak Trianoni döntés ellen, majd Nyugat-Magyarország elcsatolása miatt. 1921 végéről pedig határozat született, hogy minden év utolsó testületi ülésén tiltakoznak Moson megye szétszakítottága ellen, ezt 1943-ig be is tartották.

Moson megye 1921-ben – területei és ausztriai testvérei elvesztésére emlékezve – ünnepi és közgyűlési alkalmakkor a megyezászló felárbocra eresztéséről határozott, mindaddig, míg a vármegye ezeréves egysége vissza nem áll. Ritkaságszámba mentek a bemutatott levelek aláírásai: Koós Károlyé egy 1934. évi erdélyi irodalmi oklevélen, Bajcsy-Zsilinszky Endréé egy 1927. évi MOVE mesterlövő oklevélen.

A Magyaróváron 1931. június 14-én megtartott Mosonvármegyei Revíziós naphoz kötődtek olyan levelek, mint pl. amit Lord Rothermere írt a helyi Szepesi Szövetségnek és a város polgármesterének; Herczeg Ferencé a Magyar Revíziós Liga elnökeként és Tormay Cecílié a MANSZ elnökéé. A falakon a Mosonvármegye és a Nyugati Hírlap korabeli helyi sajtótermékek cikkei voltak felnagyított méretben olvashatók, az itteni és a soproni tiltakozásokról, a német és horvát nemzetiségiak magyarsághoz való ragaszkodásáról. A magyar békedelegáció különvonata 1920. január 5-én Moson vármegyén haladt keresztül, Lébényben gr. Bethlen István, Kimlén gr. Teleki Pál, Mosonban pedig gr. Apponyi Albert tartott beszédet, majd Királyhidánál hagyták el a magyar földet Párizs felé.

Nyugat-Magyarország Ausztriának ítélt területén Prónay Pál fővezér által Felsőőrön, 1921. október 4-én kikiáltott Lajta-Bánság alkotmánya is szerepelt a kiállításban. Volt még cikk arról is, hogy tíz év elmúltával az osztrákok még azon bántak, hogy nem kapták meg Sopront, Magyaróvár–Mosont és Pozsonyt. De helyet kapott a diadalmas első magyar óceánrepülők: Magyar Sándor és Endresz György is a „Justice for Hungary” repülőjükkkel az 1931. július 15–16-ai útjukról szóló híradás révén.

Látható volt a Magyaróváron, 1932. október 16-án felavatott monumentális Hármashalom-Országzászló emlékmű – 9 méteres zászlórúdjával –, melyet közadakozásból a helyi Revíziós Liga állíttatott a régi bécsi országot mentén. Ez az emlékmű a város területén épült, örökmécsesét bekapcsolták a város villamos hálózatába, amelyet a később tragikus sorsú dr. Sattler János polgármester vett át gondozásra és megőrzésre. Aztán, ezt 1949-ben egy éjjel rombolták le. Mellette volt látható a jelenlegi, a 2003-ban az evangélikus kertben, szintén közadakozásból – a hivatalos városi tiltakozás ellenére – felállított Trianon kereszt fotói.

A megnyitó műsorát rögzítette az egyik helyi televízió, a DUÓ TV, és interjú is készült az egyik rendezővel a kiállítás mondanivalójáról, beszámoló cikk jelent meg a régió hetilapjában, a Lajta Pressben, sőt már a youtube-on is látható egy összefoglaló „Nemzeti Összetartozás Napja Mosonmagyaróvár” cím alatt. A kiállítást nem csak helybeliek tekintették meg, hanem sok-sok határon túli gyermek is.

Mosonmagyaróvár volt a helyszíne – azon belül is a Városi Kollégium – a Kárpát-medencei Összmagyar Nemzeti Diákajnokságnak, amelyet városunkban a Gróf Széchenyi István Nemzetközi Labdarúgó Torna név fémjelzett, Széchenyi Moson megyei követsége és elhunytának 150. évfordulójára emlékezve. A Diákajnokság célja is a kárpát-medencei határon túli és anyaországi sportoló diákok kapcsolatának erősítése sporttal, kultúrával.

A kiállítás létrejöttéért köszönet illette még a Flesch Károly Kulturális Központot és a Fehér Ló Községi Házat a kölcsönzött tárlóért, ill. további magángyűjtőket: Hegyi Tibort, Molnár Zoltánt, Nagy Attilát és Szaló Istvánt.

Helyben bizonyosan, de lehetséges, hogy országosan is egyedülálló rendezvény valósult meg Mosonmagyaróváron, hogy egy oktatási intézményben ennyire szervezett keretek között emlékeztek meg a Nemzeti Összetartozás Napjáról. Megelőzve még a magyar parlament emlékülését is. Azóta már kormányati szinten foglalkoznak az iskolások határon túli kötelező osztálykirándulásával, erősítendő a következő generációk nemzeti tudatát és összetartozásunkat.

A kiállítás és az ünnepi műsor sokszínűsége mutatja, hogy az oktatási intézmények a helyi levéltárak, múzeumok, helytörténészek és magángyűjtők, helyi előadóművészek bevonásával, milyen jó partnerségre lelhetnek egymásban az emléknep méltó megünneplése, nemzeti történelmünk megismertetése és a helytörténeti ismeretek terjesztés terén.

A tárlat egy hónapon keresztül volt látogatható hétköznaponként a kollégium nyitvatartási idejében. A kiállításról készült képek megnézhetők a www.varosikollegium.hu és a www.duoinfomovar.hu weboldalakon.

Beregszászi Balázs

A dél-erdélyi székely telepítés 1888–1911 között

Előzmények

A történelem során Hunyad vármegye legtöbbször határvidék volt. Ez néha előnyére szolgált, de legtöbbször hátráltatta politikai-társadalmi fejlődését. Előnye volt a kereskedelem szempontjából, hátráltatva a határok őrését feltételező költségek és a XVIII. századtól elkezdődött, fokozódó bevándorlások miatt. Ez utóbbi események következtében a megszorodott kisebbség 1848 után vérszemet kapott az akkori Nagy-Magyarország területén. Az elkövetkezendő 60 év alatt szinte nem zajlott le olyan gyűlés a budapesti parlamentben, amelyen a kisebbség ne követelte volna az úgynevezett jogait. Vonatkozott ez a tulajdonjogokra, a szólásszabadságra, az egyház helyzetére, az iskolákra, sajtókiadásokra. Bár a magyar kormány minden lehetséges jogot megadott nekik, gyakran a magyarság hátrányára, az elégedetlenség a kisebbség körében nem csökkent, hanem fokozódott. Olyan sajátos helyzetek álltak elő, amikor a magyar kormány által támogatott és a kisebbség nyelvén íródott sajtó a kormányt támadta, adómegtagadásra, lázadásra szólította fel a kisebbséget. Történelmileg bebizonyosodott, hogy a kormány nem ismerte a végeken fennálló helyzetet, csak a jelentésekből tájékozódott. A meleg irodákban és kényelmes borszékekben hozott intézkedések mind erről tanúskodnak.¹

Kutatásaim során a Hunyad Megyei Prefektúra Levéltárában egy ujjnyi betűkkel, kézzel írt felszólítás vonta magára a figyelmemet, alatta géppel íródott szöveg. A gépelt írás 1904-ben még ritkaság számba ment, ezért is érdekesnek tűnt a szöveg. Utólag azon elmélkedtem, hogy a dokumentum megjelenhet-e? Bár országunk alkotmánya és a Helsinki Egyezmény biztosítja a szólás- és véleményszabadságot, azért még most is, közel húsz évvel az úgynevezett forradalom után abban a helyzetben vagyunk Erdélyben, hogy lehet mondani, amit szabad, és azt szabad gondolni, amit engedélyeznek az adott körülmények között. És ez a történelmi igazságokra is vonatkozik. Azonban kitarok elveim mellett. Amikor jó 30 évvel ezelőtt elkezdtem kutatásaimat, megfogadtam, hogy soha nem fogom a történelmi valóságot a papírhoz igazítani, hanem a papírt igazítom a valósághoz. Az ilyen nézőpontoknak nem egyszer lett kellemetlen vége. Céлом ismerem, és mindannyian Isten kezében vagyunk.

Térjünk az említett felszólítás szövegére, amely az Erdélybe és vele egyúttal a Magyarországra bevándorló hullámokról szól. Íme a tartalom:²

„ORSZÁGOS MAGYAR GAZDASÁGI EGYESÜLET
ÜGY IS MINT A
GAZDASÁGI EGYESÜLETEK ORSZÁGOS KÖZPONTJA
2398/1904

Hunyad vmegye
Tekintetes Törvényhatóságának
Déva

Midőn az „Országos Magyar Gazdasági Egyesület” az országrészi kivándorlási kongresszusokat rendezte, többek között a kivándorlás egyik főökának jelezte ezen kongresszuson, a tömeges Galícia felőli bevándorlást.

¹ Vö. Dr. Meskő Miklós: Adatok és megjegyzések a Déva, Csernakeresztúr, Sztrigyszentgyörgy és Vajdahunyadi székely-csángó telepítésekhez. Székely füzetek 2. szám, 1996. június 28.

² Fond Prefectura Jud. Hunedoara, 1904/14-es dosszié.

Ezen idő óta azonban még inkább kiélesedett ezen kérdés, mert Románia felől is újabb beözönlés történik és pedig éppen olyan nem haszonhajtó elem, mint Galícia felől özönlnek reánk.

De legutóbbi időben a szabad Anglia is igen szigorú törvényes intézkedéseket hozott a bevándorlás ellen, amelynek éle szintén azon hazátlan elem ellen irányul, amely nem produktív elem ellen országunkban is védekezni kell. Ha Magyarország törvényhozása minél előbb nem fog gátat vetni a beözönlésnek, úgy ezen elem, mint az ígért földjét, úgy fogja hazánk területét elfoglalni."

A magyar kormány csak a XX. század elején kezdett ébredezni, és akkor megpróbálta helyrehozni a XIX. század közepétől kezdődött mulasztásokat. Késő volt már ekkor és a hozott intézkedések ismét a magyarság, főleg a parasztság kárára voltak. Rideg jogászmunkák kerültek ki a magyar törvényházból. Ezek legfőbb célja nem a sérelmek orvoslása volt, hanem az, hogy a kisebbség ne tudja valamilyen úton-módon a törvényeket megtámadni és aláásni. Ennek egyenes következménye lett az, hogy az adózó és államfenntartó népet koldussá tették és kivándorlásra kényszerítették. Jellemző erre az 1894-es V. ik tc. jogszabály, mely minden haszontalan témát feldolgoz, csak a leglényegesebbet hagyja ki: a magyar birtokállományban beállt állapotokat, melyeknek helyzete a XIX. század végén katasztrofálisan kétségbeesítő.

Hollaky Arthúr, Hunyad vármegye akkori alispánja rendeletet bocsátott ki és információkat kért az arra illetékesektől, hogy mi az oka a nagyfokú Hunyad megyei kivándorlásnak. Nézzünk meg egy választ:

„Sz.2001/904³

Alispán Úr!

A folyó év és hó 7-én kelt 12308 sz. a. rendeletre jelentem, hogy a kivándorlás növekedésének oka a nagy fokú inség, mely a folyó évi nagy szárazság miatt származott általános termény hiány miatt keletkezett.

Puj, 1904 év október hó 30-án

*Török Árpád
főszolgabíró"*

A XX. század fordulóján Hunyad megyében már alig léteztek magyar települések. Számos községből tűnt el a magyarság, vagy került kisebbségbe: Marosillye, Marosnémeti, Dobra, Körösbánya, Beregszó, Kéménd, Haró, Magyarbrettye, Tordos, Lozsád, Al-Pestes, Kis- és Nagybarcsa, Rápol, Algyógy, Bácsi, Alsó- és Felsőszilvás, Alsó- és Felsőszállás, Szászváros, Hátszeg, hogy csak néhányat említsünk meg.

A törvényhozás ekkor hat millió koronát bocsát a kormány rendelkezésére 50 évre. Ennek a pénznek a magyarság szempontjából veszélyeztetett vidékek megsegítését kellett volna szolgálnia. Am ezért is a telepes gazdáknak 4%-os kamatot⁴ kellett fizetniük.⁵ Holott a román országokban egy hold földet lehetett vásárolni egy jól megtermett tyúk árából. Az akkori magyar kormány külpolitikája is, akár a belpolitikai ügyek rendezése értetlenségről, hogy ne mondjuk, rosszindulatról tanúskodik. Bár saját népével szűkmarkú volt, ugyanezt nem lehet állítani róla, a kisebbségekkel szemben. Hiszen csak a karánsebesi, nagyszebeni, lugosi, balázsfalvi, szamosújvári, nagyváradai román egyháznak, mint kongrua, kárpótlék és különféle segélyekre több mint 11 millió koronát szavazott meg nagyvonalúan. És tette mindezt két évre. Saját fiaival, véreivel uzsoráskodott az akkori magyar állam.⁶

A Hunyad megyei telepítés volt hivatva az itteni magyarságot megerősíteni. De nem az új telepek létrehozása lett volna szükséges. A történelem bebizonyította, hogy a fennálló, de pusztulásra ítélt, még meglevő magyar helységek szorultak volna megerősítésre, olyan módon, hogy ezek a magyar néphez, ennek történelméhez kapcsolódjanak. Meg lehetett volna erősíteni a Beregszó-Haró-Kéménd-Rápol vonalat, vagy a Dobra-Marosillye-Marosnémeti sávot.

Kiket szemelt ki a magyar kormány a Hunyad megyei telepítésre? Azokat a keleti határ mentén élő magyarokat, akikről a XIX. század végéig jóformán tudomásuk sem volt. Akkor hívta fel rájuk a figyelmet az istensegítsi születésű László Mihály a „Keleti testvéreink” című írásával. A nagyközönség egy-

³ Fond Prefectura Jud. Hunedoara.

⁴ A korabeli okmányokból az derül ki, hogy a kamat 5% volt.

⁵ 1894-es tc. 14. § „A földművelésügyi miniszter jogosítva van a telepeseknek eladott területek vételárát a törlesztési szabályok megtartása mellett 4%-os kamattal egészben vagy részben leszámitoltatni; de úgy, hogy a kincstárt, illetőleg az alapot semmi jótállás ne terhelje.”

⁶ Vö. Dr. Meskó Miklós i.m.

általán nem, vagy tévesen ismerte a bukovinai magyarok eredetét: egyesek azt hitték róluk, hogy a honfoglaláskor maradtak vissza, mások azt, hogy Rákóczi fejedelem bujdosó kurucai.

Kitelepítéskor a bukovinai székelyek leginkább a földhiány miatt hagyták el szülőföldjüket. Azonban olyan telkekben lett osztályrészük, amelyeket ugyan kötelesek voltak megfizetni, de nem igen rendelkezhetek velük, amint ezt az 1894-ben életbe lépett és a telepítésekre vonatkozó törvény szabályozta. Ennek 26. §-a a mesterembereket eleve kizárta a telepítésből: „ezen törvény mezőgazdasággal foglalkozó telepekről intézkedvén, iparos munkások telepítésére nem alkalmazható”. Egyszerűen ha volt a székelyek között hivatásos kovács, asztalos, bognár, fazekas, ács, cipész, szűcs, stb. az nem telepedhetett le!

A telepesek erről csak akkor értesültek, miután Bukovinában minden ingatlanukat (néha ingóságukat is) pénzzé tették és megjelentek Hunyad megyében. Mert a szerződéseket és azoknak feltételeit itt ismerték meg, és írták alá. A dévai első telepítés (1888–1892) aránylag szerencsésnek bizonyult a bukovinai székelyek részére. Ugyanis a települni szándékozókat már várták a kincstári házak. Ám azok száma sem volt elégséges. Vajdahunyadon, Sztrigyszentgyörgyön és Csernakarasztyúron azonban semmi sem várta őket. Sem a megígért házak, sem a gazdasági épületek. Évekkel ezelőtt kérdeztem Fazekas Annát (78 éves) Sztrigyszentgyörgyön, hogy mi várta a telepeseket, mikor Hadikfalváról megérkeztek? Érdekes a válasza. „Hát semmi, a pusztá, csőré föld! Elbolondították őket valami Szentes félék Keresztúrról (Csernakarasztyúr – sz. megj.). Valami nagy volt az egyik, amikor meghalt es, nem keresztet tettek neki. Nagy kommunista volt. Azok bolondították őket Hadikon, hogy jöjjenek, mert így lesz és úgy lesz, s mikor ide jöttek, nem volt semmi. A csőré föld. Adtak nekik valamennyi földet, hogy építsenek. De miből építsenek? Korából csináltak kalibát és még ott es születtek bubák. Nannyónak is lett. Nagyon sokan azonban meghaltak torokgyíkbán. Volt úgy, hogy egy héten még hármat is temettek. Egy bajok voltak akkor.” Szóval a telepítésszervezők kimérték a földeket, és a Jóisten gondjára bízta a székelyeket.

Ennek következményeként a bukovinai székelyeknek nagyobb erőfeszítésbe került megélni az új telepeken, mint Bukovinában. Minden energiájuk a földek megdolgozására, az adók, kamatok megfizetésére összpontosult. Az akkori kormányt nem a telepesek életszínvonala, művelődése, a tanügyi gondok érdekelték, hanem az adók beszedése. Egyszerűen letelepítették őket, és csak akkor emlékeztek meg róluk, amikor a pénzbeszedésre került a sor, vagy amikor kitört az I. világháború és szükség volt ágyútöltetlekre.

Az eredmény: rengeteg özvegy, még több árva, akiről senki sem gondoskodott, gazdasági lezúllás és az a tény, hogy végül is Romániába telepedtek. Csak a telepesek kitűnő életképessége, munkaereje és kitartása eredményezte érték el azt, hogy a mai napig megmaradtak.

A telepítésre kiválasztott helységek elhelyezkedése is elgondolkodtató. Déván még 1910-ben is 3:1 a magyarság és velük élő nemzetiségek aránya. Sztrigyszentgyörgytől távol esik minden magyar település, román falvakkal volt körbevéve, a földek is rossz minőségűek. Csernakarasztyúron 396 román ortodox és 159 magyarul alig beszélő református közé hoztak 622 tiszta magyar katolikus személyt. Vajdahunyadon pedig vajon mihez akartak kezdeni a behozott 19 családdal és 93 személlyel? Mennyire erősítette ez az ottani magyarságot? Pedig a mostoha körülmények között is kitétek a telepesek magukért. Nézzük át a statisztikát, amely a frissen alakult telepek népességének növekedését mutatja.

Dr. Lakatos Sándor ügyvéd Maros-Vasárhely

Tekintetes királyi Törvényszék!

Kem Ferenc, István Zsuzsa, Csizsár Antal, Sándor Katalin, Károly István, László György, Pál Mihály, Bródi János, Fodor Ernő, Nyitrai József, Bartis Vera, Kalmos Albert, Antal Anna, Szendrői Sándor, Szendrői Zoltán, Heninger Lajos, Erős Anna, Beszki László, Kis Borbála, Sztrigyszentgyörgy, Váralja Péter, Marton Mari, Sztrigyszentgyörgy, Nagy Borbála, Turbok Péter, Illés Mária, Bogos István, Kis Magda, Barabás István, Káplár Borbála, Beszki Marián, Pál Vera, Roth Pál, Keresztúr Margit, Tamas Borbála, Pál Anna, Boros Mihály, Lengyel Anna, Kis Ferenc, Voloncs Mária, Győrfi Antal, Ilyés Anna, Ilkócs József, Csizsár Veronika, Kati Andor, Kis Lőrinc, Csikó Katalin, Gáspár János, Farkas Márton, Dombos Teréz, Erős Balázs, Sorbán Fabin, Káplár Borbála, Gebes Gáspár, Kis Mari, Beszki M. Ferenc, Jodók Rita, Beis Nő, Nagy Mari, Csiki Péter, Keresztúr Anna, Beszki Antal, Győrfi Ernő, Gáspár László, Káplár Mari, Kovács János, Gál Mari, Ilyés Sándor, Pál, Gáspár László, Gáspár Károly, Váralja Anna, Dani István, Bocor Turbok, Kovács Péter, Gáspár Anna, Balogh János és Keresztúr Veronika sztrigyszentgyörgyi lakosok jelennek meg az A. 7. alatt bemutatott közigazgatási tanácsa szerint a Pap János, névelővel hűs előző 38000 korona és az azóta rendes periódus a részleges telepítési ügyvédi joghatósággal rendelkező és közkeletű című 1060 kor. 42. ill. el. Minthogy az említett szerződésben a közigazgatási nem hajlandó megfizetni, bontást elnyújt azaz

Kérem a Törvényszék

és a törvényszék az alábbiak szerint:

„Mivel az alábbiak szerint jelen rendes keretben folytatott közigazgatási perleltetés megdőlt és a rendes eljárás szerint bevezetendő eljárás után a törvényszék közlemény, hogy 1060 kor. 42. ill. el. című, ennek a keretbe beavatott jón 51. számú, az alábbiak szerint és az ezután felmerülő költségeket 15 nap alatt közzé kell venni: ha a törvényszék egyetemesen nem fizetnek meg.

Költségek:	
Keresztúr Anna	50 kor.
Keresztúr István 79 pld. és mell. ltr.	50 kor.
Kor. ltr.	
Keresztúr, beadvány	20 kor.
Kiadm. ltr. ksz.	20 kor.

Törvényszék

Dr. Lakatos Sándor ügyvéd.

A telepítés után egy évvel, 1912. augusztus 26-án törvényben adott 77 sztrigyszentgyörgyi lakos

Helység	Telepedett	Bejött család/személy	1940-ben család/személy	Növekedés %-ban
Déva	1888–1892, 1910	99/589	425/2220	370%
Csernakeresztúr	1911	113/680	224/1074	158%
Sztrigyszentgyörgy	1910	52/350	332 személy	100%
Vajdahunyad	1892	19/93	450 személy	484%

Sztrigyszentgyörgy esetében az adatok helyesek. Hiszen a betelepített 350 személyből 1922–25 között 180 ember elhagyta a falut. Így a visszamaradt 170 ember száma 332-re nőtt ki magát csekély húsz év alatt, egyszóval megkétszereződött. A négy telepítés átlagos évi szaporulata 6,2%, míg Magyarországon 1850–1910 között nem haladta meg a 0,11–1,03%-ot.

A Hunyad megyei telepítések

Déva

A dél-erdélyi bukovinai székelyek telepítéséről elég hiányos adatai vannak a nagyközönségnek, ezért írásunk inkább olyan részletekre terjed ki, melyek alig vagy egyáltalán nem ismertek olvasóink előtt. Megemlítendő, hogy a legpontosabb és egyben legfontosabb írások és dokumentációk az istenségi szültesü László János (1878–1959, Déva) telepes gazdától származnak, aki az első Hunyad megyei telepítés finom megfigyelője volt, a másodiknak pedig aktív résztvevője és szervezője. Napjainkban majdnem lehetetlen az újabb adatok beszerzése, hiszen Déván 1920-ban leégett a városháza a levéltárral együtt, majd Zsók Fábán bíró háza a régi-telep összes adataival, jegyzőkönyveivel. A tüzesetek hivatalosan közölt okait nagyon megkérdőjelezem. Nem voltak ritkák a levéltári tüzek az 1919-es rendszerváltás után. Sajnos, a két tűzben felbecsülhetetlen adatok veszttek el a magyarság és a bukovinai székelység kárára: Issekutz Antal polgármester levelei és feljegyzései, Zsók István és László János hivatalos levelei, az istenségi tanító (Tóth Imre) és a hadikfalvi pap (Kubassek János) által küldött levelek és a „híres” telepítés-szervezőkre vonatkozó írások.

A dévai telepítés gondolata már 1888 előtt megfogant az illetékesek terveiben, mégis egy véletlen eset indította azt el. Az al-dunai telepítés (1883) és az ottani árvíz következtében (1888. április) több család rászánta magát, hogy visszatér Bukovinába. Útjuk Déván át vezetett, a Kolozsvár-Beszterce vonalon. Hét család egy tömbben érkezett Dévára, nevezetesen Daradics Fábán, Dávid József, Erdős Gergely, Hompót Gergely, id. Sebestyén Antal, id. Sebestyén József és Szóts Imre. A város akkori polgármestere, Issekutz Antal megszánta a lerongyolódott és az árvízről csak pusztán életüket megmentő székelyeket, és felajánlotta nekik, hogy telepedjenek Dévára, a már erre szánt kincstári birtokra. Az említett személyek képezték az utólag Dévára telepedett bukovinai székelyek magvát.

Ezt megelőzően már 1887-ben egy andrásfalvi, jobb módú gazdálkodókból álló bizottság jött Dévára a birtok megtekintésére és a telepítési feltételek megbeszélésére, mely bizottságot *Balog Gergely* vezette. Ez a bizottság állítólag csak a „hargas”-i dombig jött, s innen szemlélte meg a határt. Amint a mai Nádas nevű legelőt elborító sűrű nádaszt meglátták, anélkül, hogy a városban felkeresték volna *Issekutz Antal* polgármestert,⁷ aki a telepítés ügyével volt megbízva, megfordultak, és visszamentek Bukovinába, lemondtak a településről.

A betelepülés szervezését ez eset után előbb az eszes *Csobot Antal*, majd ennek hirtelen elhalálozásával (Andrásfalva, 1889. március 7.) az előrelátó *Zsók István*, a későbbi telepkezség esze és bírja vette a kezébe, és bonyolította le Bukovinában, ezzel igen nagy segítségére volt *Issekutz Antal*nak. De segített Budapestről Szathmáry György⁸ is. Issekutzhoz intézett levele tükrözi az akkori magyar kormány álláspontját a telepítéssel kapcsolatban: „... És most pár szót a csángó ügyről. Bánt, keserít és bosszant ez az ügy, mely szegényre válik kormányzatunknak is, az állampolitikának is. El van posványosodva és méltán botrányozik meg rajta minden tisztességes ember. Ha csak azt nem akarjuk, hogy a magyar ügy roppant kárára és szegényre, országos botrány ne váljék belőle, nincs más mód, mint egyenesen Gr. Szapáry Gyulához, mint a kormány fejéhez fordulni. Írj tehát egy okos és kimerítő emlékiratot, melyben érintve az ügy nemzeti és politikai fontosságát, előadnád mily vontatva, mily nyomorúságosan vándor-

⁷ A telepesek nagyon szerették és becsülték az örmény származású polgármestert. Ez a megszólításukból is kitűnik: „Polgármester Úr Atyánk!” És valóban, a telepesek édesapjaként viselkedett.

⁸ Volt országgyűlési képviselő.

rog a világ csúfjára ez a dolog már 1887 vége óta. Ma is minden a levegőben lóg, semmi befejezve. S végül kérd őt, mint a kormány fejét, hogy vegye kezébe ezt a fontos ügyet és intéztesse el úgy, amint a közérdek kívánja. Küldjön akár a központból, akár máshonnan a helyszínre egy embert, akinek a szíve is és az esze is a helyén van. Aki Déváról nem mozdulna el addig, amíg személyes felelősség terhe alatt az egész telepet tető alá nem hozta. Írd meg, hogy a kincstár ottani képviselője, a vajdahunyadi ispán (Schaffer Ödön), nem hogy előre vinné az ügyet, hanem tervszerűen hátráltatja. Az iratot küld el hozzá, hogy azt beadva, szóval is elmondjam, Gr. Szapárinak, amit el kell mondanom...

Budapest, 19/VI-1890.

Tisztelt hived
Szathmáry György"

Zsók István ügyessége, és Issekutz Antal polgármester különbséget nem ismerő, páratlan jólelkűségével párosult türelme tette lehetővé, hogy négy hosszú év kínlásával a dévai telep megszületett. Alljon itt példának íj. Csíszér Antal 1891. év április 5-én Issekutz Antalhoz írt levele, mely így hangzik:

Intézem levelem 1891-dik évi Április 5-dikén

Tekintetes Polgár mester urnak.

Igen alázatosan kérem a tekintetes polgármester urat, hogy hallgatná meg az én kérésemet. Ara kérem, hogy én most ki nem mehetek a most reá készült kimenőkkel, met én nem tudtam semit eladni és amihet el kel maradjak a kötségtől. És úgy számoltam, hogy ha a tekintetes polgár mester úr szíves lene ara, hogy az én telep numerusomat ki ne adná másnak hogy várna meg hogy én tuggyam eladni jusomat, azét pedig nem késünk sokat, azt hiszem hogy legtovább a kaszálásra ki bírnek menni. De inkább hamarab. Met alkuha vagyant és a vásáromnak is egy kevés baja van és az enyémnek is van anyi hogy én még nem vagyok 24 éves és azt kéne kieszközölni hogy tuggyak a juszol nyugtat adni. Ezt pedig bebizonyítja a tekintetes Polgár mester urnak Zsok István, Kásler Péter hogy így van.

Aztán hogyha megtulta teni a tekintetes Polgár mester úr, hát legyen szíves akkor az én numerusom után tartozandó földeket adná ki felibe a szántot és a kaszálót adna sogoromnak Smid Gergének, hogy ő kaszálja le, vagy ha én kimehetnék akorra hát hogy kaszáljak együtt. a szántok kiadásának utánajárását bizná sogoromra ésezen két bizonyos emberemre amíg én kinem mehetek oda. És megént a lakhelyemet adná mincsak sogoromnak hogy ő szántaná fel és vessen kukoriczát, és én küldök még egy fél véka kender magot hogy vessse bele és még ami szükséges.

Biztosítom a tekintetes Polgár mester urat hogy a ki menésembe nincs mit kételkedgyék, mert én kimegyek csakugyan ha ez meg lesz adva amit kérek, hogyha későbbben menyekes, hogy legyen amire menyek és legyen amibe bizak. Még egyszer szépen kérem a tekintetes Polgár mester urat, hogyha megtalálja leveletem legyen szíves tudositson aról engemet, hogy megbirja-e teni kérésemet vagy sem, met addig nem foglalkozom sehova. És pedig ha nem birja megteni, hát agya tudára Zsok Istvánnak, hogy ő aztán tudósiccson engemet mindenről, met ha oda be nem férhetek akkor a vásárnak véget vetek és menyek ahova mehetek hogy meg élhesek.

Tudositom hogy a sor alatt vótam egyszer és kiszabadultam szerencsésen hála Istenek, keten vagunk az 65 éves öreg anyámal és egészségben vagyunk hála Istenek, amelyet szívből kívánunk a tekintetes Polgár mester urnak is leni.

Vont engem még egy testvér bátyám nagyon az el menéstől de most bele egyezett ő is hogy csak menyek ha lehet met el jó ő is, a neve Csíszér József.

Irtam ezen kérelmet és Csíszér Antal amely ott vótam és a 62-dik telep numerust ki vontam 1889-be.

Alázatosan kérem a tekintetes Polgár mester urat Issekutz Antal urat hogy meg halgatná és vene kegyelmébe engemet, mint egy hü gyermeket. Ezzel be zárom levelem maradok a sirig hü hon fia, Dévának!

(A levél alján a polgármesteri hivatal nyilvántartási pecsétje: „Déva város polgármestere. Érk. 1891. ápr. 8.”)

Állandó mozgás volt az új telepen: a betelepülendők jöttek-mentek. Voltak, akik tavasszal jöttek, s az egész nyári munka befejeztével mentek haza, hogy a tavasz eljöttével, az egész családjukkal együtt az előre biztosított kész kenyérre jöjjenek. Egyszerre és véglegesen csak azok maradtak itt, akiket az al-dunai visszavándorlásból fogtak itt. Ezek megélhetését az akkor virágzó, bőséges és az akkori viszonyokhoz mérten eléggé jól javadalmazott fuvarozás biztosította.

Issekutz Antal türelmét nagyon próbára tették a Bukovinából érkező levelek, melyek hangsúlyos irigkedő, szinte parancsoló, sőt időnként fenyegető is volt. Sebestyén György 1891. január 27-én Andrásfalván kelt eredeti levele erre világít rá:

Tekintetes Polgármester Úr,

Én, Sebestyén Gyurka, van szerencsés tekintetes Polgár Mester úrhoz szólni, engedelmet kérek, ha meghallgat engem nekem több levelek kerülnek Déváról a kezemben melyre többször nagyon megszorodtam hogy engem ki akarnak tudni a Dévaji numerusomból, nagyon sajnálom magamat, mert ha én el nem akartam volna menni Dévára, én nem mentem volna csak látogatni met én azért mentem Ha a jó Isten megsegít, hogy legyek Dévaji lakos én tudositom Polgár Mester urt hogy én akkorok Márczjus havában indulni és akkor Zsóks Istvánnal hajtani akkorunk vagy husz darab Szarvas marhát mikor indulni akkorunk az előtt 4 nappal tudassuk most még egy kérésem Van Ura Ságához kérem Szépen legyen Szíves kérésemet telyesíteni nekem ez a kérésem én el al kutam Vót a Szénámat Szöts Emre komám uramnak 150 forintért és én kaptam előleget 40 forintot hogy még el küldik a 110 forintot a kor Szabad tessék a Szénát le zárni mert hallom nagyon Széppen Szöcs Emre Vélle más küllömben ha pénz nincs Czivakodnak fölőte, mer ha én Dévára jövők akkor én elvégzem a tőbit most engedelmet kérek A Polgár Mester Urtól hogy legyen szíves kérésemet teljesíteni met ha éllek Becsületes Polgárja lesze.

Maradok tisztelettel Sebestyén Gyurka Andrásfalva 1891. Január 27.

A Zsóks István által átvett (1888–1892 között) telepítés során 54 házaspár, 97 fiú- és 87 leánygyermek, összesen 288 lélek érkezett a városba (Andrásfalváról 248, Istensegítről 24, Hadikfalváról 7, Déváról 9). Aránylag kedvező körülményekre találtak a telepesek, bár a megélhetésükért kemény harcokat vívtak éveken át. Például a „Nádas” nevű részen ki kellett irtaniuk a nádat, hogy megfelelő minőségű és mennyiségű termőföldhöz jussanak. Majd a Zalasd (Cserna) folyását kellett 1896-ban kubikos munkával szabályozniuk, mert mindig elöntéssel fenyegette a kiosztott földeket és kaszálókat. Akkor egy nyílegyenes, két és fél kilométeres hosszú csatorna készült el.

Zsóks Istvánék felbuzdulva az első telepítés sikerén, de a Bukovinába küldött dicsekedő levelek hatására is, 1909-ben újabb telepítést indítványoztak. A XX. század elején megindult amerikai kivándorlás is készítette az akkori hatóságokat, hogy valamilyen módon fékezzék a bukovinai magyarság tömeges külföldre vándorlását.

A dévai új telepet, mint hozzátelepítést szervezte a kormány. Kevesen tudják, hogy ezt a telepítést nem is Dévára szánták, hanem a Szászváros melletti Lozsádra. Így ír erről a *Hunyadvármegye* című újság 1910. március 27-én, a 18. számban: „Lozsád község tudvalevőleg az egyedüli magyar község Hunyadvármegyében, mely ismert magyarságát eleitől fogva megtartotta. Újabban veszedelem fenyegeti s több, mint valószínű, hogy az eddig e tekintetben érintetlen határárba a szomszédos oláh községek lakói beékelődnek. Alkalmat ad erre a Boócz-féle, ezidőszent Solyom Ferenc körjegyző és Györffy báró tulajdonát képező 184 kat. hold⁹ megvásárlása. Az eladóvá vált birtokra ajánlatukat úgy a lozsádi magyarok, valamint a dévai újabb elhelyezést kívánó csángógazdák is megtették, sőt ez utóbbiak, mert a Szászvárosi Takarékpénztár a szükséges összeget meg is szavazta, meg is előlegezték. Egy facseti cég magasabb árajánlata folytán, hogy hogy nem, csángóinknak fejenkénti 10 K többlettel előlegeiket visszaadták. És e cég? – a kevés erdőterület kihasználásával ajánlatát az Ardeleana szászvárosi oláh banknak megtette, – mely a parcellázást vállalva egyfelől – újra a céget jó üzlethez juttatja. Az oláhokat pedig földhöz. Mert hát a kié a föld, azé a hatalom, kié a hatalom, azé az ország. Így nagyobb és több koszorút vihetnek a Luegerék¹⁰ temetéseire s még bátrabban, mint most tevék. Dehát magyar ide, oláh oda, üzlet üzlet, még ha 2000 koronás is, s ha az ember mindjárt körjegyző avagy bíró is!”

A második telepítést az andrásfalvi Zsóks István indítványozta, majd annak hirtelen bekövetkezett halálával (1908) veje, az istensegísi László János vette át a szervezést, alig harmincévesen. Ekkor bejött 45 házaspár, 119 fiú, 89 leány, összesen 298 személy.

Az új telepesek földje nem volt kincstári birtok. Azt a magyar kormány vétel útján szerezte e célra, Jankay Lajos tábornok, Szentiványi Lajos marossolymosi birtokos és Dávid József, városi pénztárnoktól. A vétel után nyomban felparcellázták, s 1909-ben 31 házat és istállót építettek, majd 1910-ben bukovinai székely-magyarokkal betelepítették. 1910 után további telepesek érkeztek, akiknek azonban

⁹ Egy kataszteri vagy katasztrális hold 1600 négyszögöl, ami 0,575464 hektárral vagy 5754,64 négyzetméterrel egyenlő.

¹⁰ Karl Lueger (Wien, ma Bécs, 1844. október 24. – Bécs, 1910. március 10.) osztrák politikus. Célzás a magyarellenes osztrák politikusokra.

A Régi telep első utcája, az Iskola utca. Az ablakban László János.

már nem jutott föld. Ezeknek a régi telepesek belterülete mellett levő agyagos gödröket osztották fel lakhelyeknek, s ide építettek maguknak házakat. Az úgynevezett zsellértelepesek a község szolgálatában, mint csőszök, tehén- és mezőpásztorok keresték meg kenyerüket. A szorgalmasabbak idővel még meg lehetőséget is szereztek maguknak.

Vajdahunyad

A vajdahunyadi telepítés a dévaival azonos feltételek mellett történt 1892-ben. Kiélt, sovány földeket kaptak, melynek egyharmada posványos rét volt. Leginkább a gyári fuvarozás nyújtotta kereset tette lehetővé a megélhetésüket és megmaradásukat.

Hadikfalváról jött 19 család, 28 fiú és 27 leány, összesen 91 lélek. Utólag még érkeztek 25-en, néhány legény, mások családotól (összesen 114 lélek), akik az államtól semmit sem kaptak. Házaikat nagyrészt a gyári salakból építették, valamint melléképületeiket is. Faanyagot ők is, mint a dévaiak, a kincstártól szereztek be. Vajdahunyadnak is sok volt az úgynevezett zsellér telepe. A telepesek, a dévaiakhoz hasonlóan, sok küzdelmet folytattak, hogy sovány, mindennapi kenyerüket megszerezhessék. Bár rengeteget dolgoztak, fölös terményről még csak nem is álmodhattak, mert azt nemesak felélték, de még eltartásukra sem volt elegendő.

Vonzotta őket ide annak idején a vasgyár, ahol, mint napszámosok, akkordmunkások és fuvarosok keresték meg a kenyerüket. Azonban az impériumváltozással egymás után kiestek onnan. Ez volt az egyik oka annak, hogy Vajdahunyadról 1925 táján több család kivándorolt Braziliába és Argentínába. A másik ok a fizetésképtelenség volt. A telepesek 1892 tavaszán érkeztek Vajdahunyadra és ősszel már ki voltak vetve az adók. Erre még a 120 évvel ezelőtt lezajlott bukovinai betelepedéskor sem volt példa, hiszen bizonyos ideig ott adómentességet élveztek! A törlesztés képtelensége miatt hatalmas adósság halmozódott fel rövid 10 év alatt, melynek összege meghaladta az 52 666 koronát. A telepesek kérelmére a Földművelésügyi m. kir. Minisztérium az 1903. év augusztus 8-án kelt 6671/VI-1 számú rendeletével a fizetések részleteit újabb 50 évre felosztotta. Tekintsünk bele pl. Ferencz Antal adásvételi szerződésébe: „A nagyméltóságú m. kir. pénzügyminisztérium 1891 évi 5318 számú és 1892 évi márczius hó 11-én kelt 13163 számú rendeletével Hunyadvármegyében Vajdahunyad mezőváros határában fekvő és a m. kir. kincstári telekkönyvi tulajdonát képező 1126. számú telekjegyzőkönyvben felvéve volt 355 egész 1585/1600 kat. hold kiterjedésű birtokon »Bukovinai székely telep« létesítettett.

A telepesek még 1892. év tavaszával birtokba helyeztetvén, a telepíltelmények haszonélvezetét átvették, a szükséges épületfát a kincstári faraktárakból mérsékelt áron beszerezték és így lakóházaikat és gazdasági épületeiket felépítették.

Ezekkel szemben azonban a telepesek fizetési kötelezettségeiknek megfelelő módon eleget nem tettek és így nemcsak az annuitási földváltás és kedvezményes faanyag vételárai, hanem késedelmi kamatok, adótérítelmények és költségek fizetéseivel is visszamaradva a hátralékok oly mérvben emelkedtek, hogy azok rendezése már már lehetetlenné vált."

Ferenc Antalnak az adott időpontban 1124,28 korona adósága volt. Ezt felszámították évi 2,5%-os kamattal (egy évre 39,64 korona), mely végösszeg 1982 koronát adott. Sajnos, mint említettem, nem csak ő volt ilyen helyzetben. Mindez nem volt elég, 1904-ben katasztrofális szárazság vonult át Hunyad megyén.

Sztrigyszentgyörgy

A Sztrigyszentgyörgyön 1910-ben lezajlott telepítés magánjellegű volt. Szabó Imre Magyar Királyi Pénzügyi Számtiszt és Rádu János tanító szervezték. Annyira „jó” volt a szervezés, hogy rövid időn belül közel 62 000¹¹ koronának megfelelő összeg tűnt el. Egy telek ára akkoriban 1200–1600 korona között mozgott. Majd a megígért, jó sztrigyszentgyörgyi és bacalári földeket elcserelték silányabbakra az ottani román pópa közreműködésével, a helybeli románság nem kis öröme. Az előlegebe fizetett pénzösszegek eltűnése és a gyenge földek hátrányos helyzetbe hozták a gazdaságilag amúgy is szegény, kitelepedett székelyeket.

Visszamenni Bukovinába már nem volt hova, mert ottani házaikat eladták. Megélni Sztrigyszentgyörgyön pedig majdnem lehetetlennek bizonyult a hatalmas részletek miatt. „Szerencsájuknek” bizonyult az első világháború, amikor az infláció következtében egy-egy telek árát ki lehetett fizetni egy kisebb borjú vagy jobbacská sültd árából. Azonban a jó, zsíros bukovinai földekhez szokott székelyek elégedetlenek voltak a sztrigyszentgyörgyi földekkel – jogosan –, amelyek a legnagyobb erőfeszítésük mellett is alig-alig biztosították a népes családok megélhetését. A székelyek mocsaras, nádas és kőves földeket kaptak, általában 4–5 holdat fejenként. Akinek fia volt, minden fiú után egy házhelyben részesült.

A telepesek nem egyszerre érkeztek Sztrigyszentgyörgyre, és az ott talált dolgok állapota nagyban befolyásolta megmaradásukat. Állandó mozgás zajlott le az 1910–1911-es években, amikor a családok száma 48 és 56 között ingadozott. Az elégedetlenség miatt, 1910–1925 között 40 család hagyta el a frissen létesült telepet. 1925-ig még eltávoztak a faluból: Kovács János, Sebestyén József, Gáspár Lázár, Eröss Balázs, Székely Ferenc, Roth Pál, Gáspár Kelemen, Palkó József, Várda Péter, Kató András, Kiss Pál, Kovács Péter, Beke Mihály, Györfi Albert és Szóts Andrá. Nagyrésztük Kanadába telepedett le, ám néhányan közülük csak Magyarországra jutottak.

László János „megkeresztelése”, amikor először lépte át az Egyenlítőt

Nincs tudomásom arról, hogy miként jutottak a Hunyad megyei telepesek arra a következtetésre, hogy Braziliába, illetőleg Dél-Amerikába vándoroljanak. De László János 1922 márciusában hajóra szállt Hamburgban, Herberger Gyula hadnaggyal és a Dévára telepedett „eszes” Csobot Ambrussal (1874. Andrásfalva–1957. Déva), az ottani feltételeket felderíteni. Bejárták Braziliát, Argentínát és Uruguayt. Több ok miatt is felhagytak az ottani telepítés gondolatával. Egyik közülük, mint László János noteszában feljegyezte, a dél-amerikai kormányok megbízhatatlansága. Bár a kedvezmények megfelelőek voltak papíron, a valóság mást tükrözött. Házat és gazdasági épületeket kellett volna építeni, szűz földeket feltörni és őserdőt irtani. Ez nehéz és szinte lehetetlen feladat, amikor a kitelepülni szándékozók átlagéletkora meghaladta a 45–50 évet. Egy másik ok pedig, hogy az ottani kormányok nem engedélyezték a telepeseknek a fegyverviselést. Ez pedig elengedhetetlen követelmény az őserdő közelében.

A dél-amerikai út költségeire a három „felderítőnek” gyűjtést szerveztek a dévai telepen. Mivel hazaérkezésük után

¹¹ Pontosabban: 61 763 korona és 40 fillér.

László János a brazilok között

nem javasolták a kitelepedést, az emberek sikkasztással vádolták őket. (Nekem ezt nehéz elhinnem, nem azért, mert László János nagyapám volt, hanem azért, mert feljegyzései és elmondása szerint oda-vissza szentet lapátolt a hajón 44 éves kora ellenére, hogy az útiköltségekből megtakarítson ő és Csobot Ambrus.) Számosan kivándoroltak 1923–25-ben Brazíliába. Ezek java Konsztancán szállt hajóra. Sokszor hat hónapba is telt, míg a hajójegy megérkezett. Sztrigyszentgyörgyről kivándoroltak: Bakos József, Benkő Márton, Benkő Ferenc, Benkő János, Csiszer Antal, ifj. Kiss Ferenc, Kiss Lőrinc, László Gergelyné, Mezei Fülöpné, Maneszkul Ferenc, Miklós Márton, Páll József, Szentes Péter, Szöts Mihály, Sorbán Fábián és Turbuk Péterné.

Ellentétben a közfelfogással, a Brazíliába kivándorolt székelyek nem mind Boldogasszonyfalván telepedtek le. Tekintsünk Győrfi Antal levelébe, melyet 1931-ben küldött László Ferenc sztrigyszentgyörgyi plébánosnak. Késérőség tör fel belőle, már az első soraiban:

„Nagyságos

László Ferenc Plébános urnak, Kalán.

Első Sorban is Értesítem, Az Plébános urat hogy meg kaptuk Az Mihojánk Küldött Levelét, amit köszönetel fogatam és Nem Birok elég hálás leni az Plébános urval Szemben, Hogy Iljen Sok idő elteltével is meg emlékszik rolunk és még Fáradozik mű Értünk. Amire Münk Nemis vagyunk talán Méltó Erdemesek, mert elhatuk az Szeretet Anyánk Szülő földjít, Az Drága Erdéli Bérczeket, Amit az Őseink Meg Szereztek Nekünk. És kivándoroltunk az Idegenbe az Brazilia vadok lakta Fölgyére. De ugy Szókták Mondani ki mit Keres hát megkapja. Hát most műjes it vagyunk az ígérét fölgyén. Csak avan bene hogy Igy irva volt De meg adva Sohasem lesz.”

Majd bemutatja Győrfi a Sztrigyszentgyörgyről és Csernakeresztúrról kitelepedettek hollétét. Ez szerint nyolc család élt a következő helyen: Villa Mario-n Pál Jóska, Villa Anastacio-n Benkő Ferenc, Kiss Lőrinc, özv. Sorbán Fábiánné, Benkő Márton, Kiss Ferenc, László Albert és László Sándor Árpád. A fővárostól 32 km-re dél-keleti irányban, Cageirason, egy német papirgyár telepén lakik a levél írója, Győrfi Antal, továbbá özv. Szentes Péterné, özv. Szöcs Mihályné és Becze Mihály. Sao Paulo-tól északra, 20 km-re, Sao Bernardon telepedett le hét család, úgymint özv. Csiszer Antal, Bakos József, Csernik János, Péter Albert, Péter György, Miklós Márton és Maneszkul Ferenc. Még távolabb telepedett a bra-

zíl fővárostól, 685 km-re észak-nyugati irányban, Parana államban két család, Györfi Miklós és Sorbán Mihály. Boldogasszonyfalván, a fővárostól 886 km-re déli irányban lakik Turbuk Antal, Turbuk Zakariás, Székely István, Illés Gáspár, özv. László Gergelyné és özv. Turbuk Péterné,¹² a családjukkal. Györfi szerint ezek jobban, szervezettebben élnek, mert a hat sztrigyszentgyörgyi családon kívül még 39 család él ott, zömében magyarok, de akad néhány német is közöttük. Három telepéről Györfi Antal nem tud semmit, még hollétükről sem. Ezek: Kató Ferenc, Szentés Pál és Kató Ágnes. Ugyancsak más-
sik három család: Kiss Lajos, Györfi Vilmos és Györfi János, megelégedve a brazil viszonyokat, visszatértek Erdélybe.¹³

Az ottani magyarok helyzetét szomorúan mutatja be: „*Iten Bent az város banis van tőb magyar felekezeti Iskola amit Pénzen tartanak fel az magyarok. De mostan ába Nagyon Gyengén működik mert Nincs kereset és nembírák fizetni* , és az én Gyermekeim, azok Jártak Brazil ámai Iskolát És felsőb Iskolábanis Jártatom két fiut. De csak Brazilban Mert az Nem került Pénzben csak ép az vonat Jegyet Kelet fizetni. És most még Az valás Szent pontjából. Nem épent az legjobban ál az Magyar Kolónia most mert az Magyarok Nagyon kevés Bizalmat fektetnek az valásra... És továbbá az barátság Szempontjábólis it Nagy a külömség. Mert it az ember ha ősz kerül egy idegen nemzetű embervel és valami eleséges szováltás történik egymás Közöt hát két szobol elvan Intézve mert az harmadik mánaz Lövés lesz, két három gojot és az ember élete levan számolva. Mert it egy Tyuknak drágáb az élete mind egy emberé mert it csak az fegyvert ismerik elég tételül ugy az Uri osztály mind az Szegény osztály mert képes egyféle barátját egy Szivarért lelőni ha nem kínálja meg amikor rá Gyújt, ezért it mindentől nagyon Örízkedni kel,... És most még meg említem az házassági Czeremóniát. Iten ha két szegény sorsú fíjatal össze akar kelni, hát kénytelen hogy törvénytelen élne. Mert az legolcsob Polgári Esketés 85 Milereiz Illetve Román Pénzben 1365 leji és az Egy házi eskü 40 \$ mil 640 Leji. Például Én Férj hez atam 1930. ban két lányomat és az ketőnek az kiadás volt nagyon Szegényesen 20.500 Leji s éjen az világ it Brazilban.”

Sajnos a kivándorlók a saját bőrükön tapasztalták meg a braziliai valóságot. Pedig óva intették őket!

Csernakeresztúr

A Csernakeresztúron letelepedett bukovinai magyarok sem az 1894. V. t.c. alapján végbevitt állami telepítéssel, hanem parcellázás útján szereztek maguknak ingatlanokat. Ebből kifolyólag az egész telepítés szinte végzetessé vált. A magántelepítők, dr. Barcsay Andor ügyvéd és Szabó Imre tisztviselő összevásárolta néhány birtokos ingatlanát, de a birtokosoknak (pl. Herczeg, Bíró, Furka és Buda) nem tudták a vételárat megfizetni, mivel akárcsak Sztrigyszentgyörgy esetében, az összeg nagy részét elpanamázták. Kevés hiányzott, hogy a települni készülő felhagyjanak szándékukkal. Közbelépett Mara Hunyad megyei főispán. Fölterjesztésére a Földművelésügyi Miniszter a kérdéses ingatlanokat megvásároltatta a Magyar Földintézetek Országos Szövetségével. A Szövetség a birtokosok igényeit bizonyos feltételek mellett kielégítette. A települők az ingatlanokat 30 év alatt teljesítendő részletfizetés mellett kapták meg.

Tekintsünk bele a csernakeresztúri „Historiae Domus”-ba! „*A madéfalvi vész után Romániába menekült és II. József császár által Bukovinába telepített székelyek utódaiból az 1911-ik évben mintegy 115 család keresett új otthont a hunyadmegyei Csernakersztúron. Andrásfalva, Hadikfalva, Józseffalva, Istensegits és Fogadjisten bukovinai magyarlaktá községekből jöttek ide a hunyadmegyei székely csángó telepítés érdekeltség dévai vezetőségének hívására, mely Csernakeresztúron és a szomszédos községekben 9 birtokostól földeket vásárolt össze, hogy azokat parcellázva s lakásokat építve mérsékelt áron a telepesek között felossza. Ezzel az áttelepítéssel Csernakeresztúrnek ez időtájt csak gör. kel. (görög-keleti-sz. megj.) román és elrománosodott ev. ref. magyar lakossága körülbelül 750. csaknem kivétel nélkül róm. kat. vallású székely csángóval szaporodott.*”

László János kimutatása szerint, melyben pontosan leírta a betelepített családok összetételét, sőt az általuk behozott állatokat és szekereket is, a következőképpen állt a helyzet: 1911-ben bejött 110 férfi, 110 férjes asszony, 402 gyermek (212 fiú, 190 leány), vagyis 622 lélek.¹⁴ (Andrásfalváról, Hadikfalváról, Istensegitsről, Fogadjistenről, Józseffalváról, néhányan Déváról.) Jött még 18–20 telepes, illetőleg idecsalt települni akaró család, leginkább az 1883 évi al-dunai telepes községekből, Székelykeveről, Sándoregyházáról és Hertelendyfalváról. Egy évi itt tartózkodás után, azzal az ürüggyel, hogy nincs több föld, egyszerűen kilökték őket a telepből. A földek használati haszonbérét a befizetett előlegekből levonták, és székelyek eresztették a családokat, akik aztán ennek folytán teljesen koldusbotra ju-

¹² Ez utóbbi a saját pénzen vásárolt telepen él családjával.

¹³ A két Györfi tulajdonképpen csernakeresztúri, Antal János sztrigyszentgyörgyi adatközlőm szerint.

tottak. Régi községük szánta meg őket, és adott nekik egy-egy lakhelyet, amelyre aztán nyomorúságos viskókat építettek.

A dolgok ilyen állapotára László János a helyi sajtó útján figyelmeztetett. Majd levelet írt Kubassek János hadikfalvi plébánosnak és Tóth Imre istensegísi tanítónak, hogy intse a Bukovinából települni szándékozókat. Szabó Imre ezért törvénybe adta László Jánost sajtó útján elkövetett rágalomért. Az eredmény az lett, hogy a László elleni vádat elejtették, de Szabó Imre az 9871/913 B. szám tanúsága szerint, mint magánvádló fenntartotta, majd 1914 júniusában visszavonta azt.

Figyeljük meg, hogy többek között milyen családi módszert eszeltek ki a mellüket hazafias jelszóval döngető telepítésszervezők? Például a telepesek közül sokan voltak abban a helyzetben, hogy készpénzzel nem rendelkeztek. Az ilyenektől biztosítéki váltót szedett Szabó Imre. A váltókat, közös megegyezés értelmében hat hónapig a telepítési irodának nem volt joga leszámíttatni. A megegyezést Szabó nem tartotta be. A váltókat a dévai iparbanknál leszámíttatatta, s amikor a telepesek a váltóik összegét Szabónak kifizették, kamatokat szedett be utánuk, de a váltókat nem adta ki, hanem a befizetést nyugtákkal igazolta. Az idővel megnyugodott telepeseket az a meglepetés érte, hogy az iparbank peresítette a váltóikat. Szabóhoz szaladtak, aki összeszidta és kikergette őket az irodából. A megkárosítottak minden szaladgálása eredmény nélkül maradt. A tetemes perköltséggel együtt újból meg kellett fizetniük a váltótartózat.

Szabó Imrének ezt a ténykedését igazolták: *Dávid András sk., Buzás János sk., Tamás Lajos sk., Nyisztor Ferenc sk., és Sebestyén János sk.* csernakeresztúri lakosok. Továbbá: *Jordáki Pál sk., özv. Csobot Antalné sk., Kásler Orbán sk., Várda János sk., és Szemcsuk Ambrus sk.,* dévai lakosok.

Határtalan az emberi ész leleményessége, amikor embertársai megkárosítását tűzi ki célul.

Befejezés

Kénytelen-kelletlen, más lehetőség hiányában a telepesek java megmaradt telkeiken. Mihez is kezdhettek volna, mikor alig egy évvel a telepítésük után már törvénybe voltak adva adómulasztásért, és a részletfizetések elmaradásáért? Azonban a panaszok nem szüntek meg, és ezeknek híre a távoli Bukovinába is elérkezett. A XX. század elején onnan már ügyis elkezdődött a kanadai kivándorlás, és a Hunyad megyei viszonyok hallatára még az esetleges ingadozók is elhatározták magukat. Ezt legjobban László János unokatestvérének, Györfi Istvánnak az esete bizonyítja, aki eredetileg Sztrigyszentgyörgyre szándékozott települni. Az előlegét is befizette (1350 koronát), majd családi okok miatt visszalépett. Visszaigényelte befizetett előlegét Szabó Imrétől, de az nem volt hajlandó Györfi kérését teljesíteni. Törvénykezés lett a dologból, melyet Györfi hatalmas áldozatok árán és a még meglévő vagyona majdnem teljes elvesztésével megnyert. Ám előlegét mégsem kapta kézhez. Bánatában és csalódottságában Kanadába indult, de még egy utolsó levelet küldött Bukovinából László Jánosnak, melyet az istensegísi tanítóval íratott meg:

„Tisztelt László Úr!

Engem kért meg Györfi István, hogy utolsó levelét az ő szavai szerint megírjam. Nem akartam ugyan annak megírását elfogadni, mert illendőbb lett volna tőle, ha utolsó levelét, rokonának, saját kezűleg írja meg. Igen kért azonban, mert neki most rengeteg járása és dolga van a nagy út előtt. Igen el van keseredve a Szabó ügy miatt. Annyi átkot szórt Szabóra, hogy leírni sok volna. Pedig hát sokszor valóra válik a csalódott ember átkja.

A levelet úgy írtam, ahogy ő nekem mondta, nem tettem hozzá semmit, és el sem vettem belőle. Most nem kívánczik senki, a Szabó kezei közé, akarom mondani ölelő karjai közé. Azok, akik Magyarországra telepedtek volna, ha itt nem hallanának folytonosan a kivándorlottak rettenetes csalódásairól, most nem hajóznának Kanadába, hogy egy hibás telepítés miatt, a magyarság számára örökre elveszenek.

Istensegísi, 1913. III. 29.

Üdvözlettel, Tóth Imre tanító”

A Hunyad megyei telepítésekből az a sajnálatos következtetés vonható le, hogy a Szabó Imre-féle magyarak sokkal több kárt okoztak a bukovinai székelyeknek, mint a vidéket bejáró, amerikai-kanadai telepítésre biztató ügynökök.

Az első világégés kitörése elterelte a figyelmet a Hunyad megyei telepesekről. Az 1919-es impériumváltás után már nem volt kihez forduljanak. Magukra maradtak a kitelepedett székelyek, nem először a történelmük során. Kénytelenek voltak megélni a román tengerben.

László Gergely Pál

¹⁴ A csernakeresztúri Historiae Domus szerint 1911-ben jött 115 család, más források szerint 113 család (Dr. Meskó Miklós).

A középkori egyetem Óbudán

A középkori egyetemeket a tekintélytisztélet, az uralkodói érdek hívta életre, és nyerték el a pápai vagy királyi/császári jóváhagyást működésükhöz. A legjelentősebb intézmények rövid időn belül egyes tudományágak európai hírv központjaivá váltak, így pl. Párizs a teológiai és filozófiai, Bologna a jogi tudományok fellegetvárának számított.

Az első ismert egyetem a közép-európai régióban, Prágában alakult meg 1348-ban, melyet az 1364-es krakkói, majd az 1365-ös bécsi alapítás követett. Magyar szempontból ez utóbbi volt a jelentősebb, ahol korán kialakult az önálló magyar „akadémiai nemzet”, s ettől kezdve szinte folyamatos volt a magyar hallgatók jelenléte az osztrák városban. Prága iránt a 14. század második felétől, Krakkó irányában a XV. századtól fokozódott a magyar hallgatók érdeklődése. Az említettekét követően még több tucat egyetemalapításra került sor Európában: 18 Itáliában, 10 a későbbi Franciaország területén, 7 az Iberiai félszigeten, 2 Angliában és 3 Közép-Európában jött létre.

Az első egyetemek Magyarországon

Az első magyarországi egyetemet Nagy Lajos magyar király 1367-ben alapította Pécsen, melyet V. Orbán pápa 1367-ben kiadott alapító oklevelével erősített meg: „Orbán püspök, Isten szolgáinak szolgálója. Üdvözlét és apostoli áldásunk Krisztusban igen szeretett fiunknak, Lajosnak, Magyarország dicső királyának. Illik, hogy a királyi felség ne csupán fenntartsa az általa az állam javára és hasznára nagy-lelkűen juttatott javakat, hanem kegyes adományaival gyarapítsa is azokat... állíttassék fel eme főiskola, és örök időkre működjék mind az egyházi és polgári jogban, mind bármely más tisztes tudomány-szakban, a teológia kivételével; az ott tanítók és tanulók örvendjenek a studium generalén tartózkodó és tanító doktoroknak és tanulóknak adományozott valamennyi előjognak, szabadságnak és mentességnek, és éljenek ezekkel...”¹

Az egyetem szervezetét és működési rendjét szabályozó oklevél – Krakkó és Bécs intézményeihez hasonlóan – nem adott lehetőséget a teológiai fakultás létrehozására, de a jogtudományi kar létesítését külön is kiemelte. Engedélyezte továbbá a magiszteri és a doktori fokozat adományozását is. Az első magyar egyetem azonban valószínűleg az uralkodó halála után megszűnt, és feltehetően mint káptalani iskola (schola maior) működött tovább.

1395. október 6-án adta ki IX. Bonifác pápa Luxemburgi Zsigmond magyar király kérésére az Óbudai Egyetem első alapítólevelét, mely az ország második, a főváros első egyeteme lett. A négy fakul-

A Pécsi Egyetem 1367-es alapító okirata

¹ Részlet V. Orbán pápa Lajos magyar királynak írt, a pécsi egyetem felállításának engedélyezéséről szóló leveleiből (Viterbo, 1367. szeptember 2.).

tásból álló **Universitas Budensis** alapító okirata nem maradt fenn. A pápai bulla a budai prépostság jövedelmeit az egyetem ellátására szánta. Az Óbudai Egyetem kancellárjává, s egyben csanádi püspökké Lukács prépostot nevezte ki: „*Mi tehát személyedet kegyes kedvezésünkben szándékozván részeltetni, ebbéli kérésedtől indítva jelen okmánnyal megadjuk kegyességednek, hogy a Szent Péter egyház prépostságát Óbudán, a veszprémi egyházmegyében..., minden jogával és tartozékával, a fent nevezett csanádi vagy más egyházzal együtt, ahová esetleg helyeznek majd, felszentelésed megtörténte és a püspökszentelésre vonatkozó kanonok által megszabott idő eltelte után is élethossziglan megtarthasd, ugyanezen prépostság hasznait, bevételeit és jövedelmeit megkaphasd, és a nevezett város, Óbuda iskolájának kancellári tisztségét szabadon betölthesd.*”²

Johannes de Horow, a Bécsi Egyetem bölcseztan karának magisztere 1396 nyarán került az Óbudai Egyetemre. A századfordulót követően több más neves tanár kezdte meg oktatói tevékenységét – köztük Makrai Benedek, a prágai, párizsi és páduai egyetem bölcseztan és egyházjogi mestere, Johannes Wrede, aki még 1402-ben nyerte el a budai prépostság olvasókanonoki prebendáját, Matheus de Diernach és Thomas de Wissenburg, mindketten az egyházjog tanárai, – valamennyien az óbudai káptalan préposti és kanonoki javadalmaiból kapták a fizetést. A kor belviszályai között az egyetemet feltehetően 1403-ban Zsigmond király bezáratta.

A főváros első egyetemének újbóli megnyitása

Luxemburgi Zsigmond magyar király a pápasággal való viszonya rendezését követően, a belviszályok elültével szükségét látta egy magyar univerzitás újra létesítésének. A tárgyalásokkal Ozorai Pipó temesi ispán bízta meg, aki sikerrel járt.

XXIII. János ellenpápa Branda piazenzai püspökhöz, magyarországi kiküldöttjéhez írt levelében kérte, hogy készítsen jelentést egy Magyarországon felállítandó egyetem működési feltételeiről: „...gyarapodásuk iránt atyai szeretettel viseltevén jóvá kívánjuk hagyni az említett király ebbéli óhaját és Magyarországot, illetve a többi, a mondott király uralma alá tartozó országot studium generaleval ékesíteni akarjuk. Testvérségednek... jelen okirattal teljes hatáskört engedünk, hogy Magyarországon vagy királyának uralma alá tartozó más országban vagy tartományokban felállítsa azt, tekintélyünkkel felruházva és a mondott király tanácsát is figyelembe véve tájékozódjék a doktorok, magiszterek, tanítók és a többiek felől, akik ott kötelesek működni, s a fentebb mondottakkal és minden körülményükkel kapcsolatban alaposan megvizsgálja az igazságot, és amit a fent nevezett helység alkalmassága és az egyéb körülmények tekintetében eme tájékozódás és vizsgálat során tapasztal, közölje velünk minél előbb...” (Bologna, 1410. augusztus 1.)

Zsigmond kérésére 1410. augusztus 1-jén a pápa aláírta az Óbudai Egyetem újjáalapítására vonatkozó bulláját. Az egyetem négy klasszikus fakultással – „szent teológia, a kánon- és polgári jog, az orvostudomány és a szabad művészetek” – működhetett, mindazokkal a kiváltságokkal, amelyeket a nagy európai egyetemek: a párizsi, a bolognai, az oxfordi és kölni élveztek.

Az Óbudai Egyetem épülete a mai Főter – Szentlélek tér területén elhelyezkedő Szent Péter apostolról elnevezett káptalan területén állt, melynek feladata volt az országos jogkörű uralkodói oklevelek kiállítása, másolása és hitelesítése. A Fő téren álltak a káptalan templomai: a Szűz Mária és az állatalakos?indás-akantuszos köfaragványokkal díszített Szent Péter templom.

Az 1410-es pápai bulla eredetiben nem, csak a Vatikáni Titkos Levéltár másolataként maradt fenn (Registra Lateranensia, 147. kötet, 74r–75v oldalak). A pápai regisztrumban az általánosan használt formulákat a bemásoláskor elhagyták, s a kihagyásokat etc. (stb.) utalással jelölték. A pápai bulla következő idézetét – a korábbi kiadások figyelembe vételével – átirta és fordította Prof. Dr. Érszegi Géza. „...Mivel tehát – mint a minap Krisztusban igen szeretett fiunk, Zsigmond, Magyarország felső királya nevében kifejtették előttünk – eme király nem csupán ezen állam és saját országa, Magyarország, hanem más szomszédos országok és tartományok lakóinak hasznát és boldogulását is szem előtt tartó dicséretes törekvésében nagyon szeretné, hogy városában, Óbudán, a veszprémi egyházmegyében, a mondott Magyarországon, erre a legnagyobb mértékben alkalmas és megfelelő helyen fekszik, létesüljön és állíttassék fel az Apostoli Szék által egyetem minden lehetőséggel, hogy ott is erősödjék a hit, művelődjenek az egyszerű emberek, ügyeljenek az ítélet méltányosságára, gyarapodjék az értelem és tudás az emberekben.

² Részlet IX. Bonifác pápa Lukács óbudai prépostot részére küldött levélből, melyben értesíti, hogy őt csanádi püspökké kinevezte, s ezzel egy időben betöltheti az óbudai egyetem kancellári tisztségét is (Róma, 1395. október 6.).

Mivel alaposan megfontoltuk ezt és a hitének és odaadásának azt a kivételes őszinteségét, mellyel mind ezen király, mind hajdani elődei, azon ország királyai irántunk és a római egyház iránt viseltettek, ahogy maga a király is közismerten viseltetik, ezért attól a forró vágytól vezérelve, hogy ezen ország és város, továbbá a fent nevezett részek gyarapodjanak a tudomány adományai révén, s teremjenek érett ítéletükkel kitűnő, az erények ékességétől övezett és különböző lehetőségek adta érdemekben kiművelt férfiakat és övék legyen a tudományok csörgedező forrása, melynek bőségéből mindnyájan merithetnek, akik megmártózni vágyanak a betűk nyújtotta tudományokban.

Tehát mindezeket alaposan mérlegelve, különösen a mondott város megfelelő voltát, mely – mint mondják – eme ország többi nagy- és kisvárosa között a tudás magvainak sokasítására és áldásos csíráinak gyarapítására kiváltképpen alkalmas és megfelelő, s nem csupán ezen ország, város és a körülötte elterülő vidékek lakosainak hasznára és előnyére, hanem másoknak is, akik emiatt a világ minden tájától a mondott városba özönlenek, buzgó atyai gondoskodással törekszünk, a mondott király ebben az ügyben benyújtott kegyes kérvényeire igent mondunk, bíboros testvéreink tanácsára apostoli tekintélyünkkel fogva jelen okirattal elhatároztuk és elrendeltük, hogy a mondott városban, Óbudán ezután egyetem legyen, s örök időkre virágozzék ott mind a szent teológia, a kánoni és polgári jog, a gyógyítás és a szabad művészetek, mind valamennyi engedélyezett tudomány művelésében.

Továbbá, hogy az ott tanítók, előadók és tanulók élvezzenek minden előjogot, szabadságot, kiváltságot, mentességet és kedvezményt és éljenek velük, melyeket a párizsi, a bolognai, a lincolni egyházmezejében lévő oxfordi és a kölni egyetemeken tartózkodó doktoroknak, magisztereknek, előadóknak és diákoknak, különösképpen a Szentírással foglalkozóknak, az Apostoli Szék, a Római Birodalom vagy bárki más adományozott...

Az újjáalapított Óbudai Egyetem kancellárja továbbra is a budai prépost volt. E tisztségre 1411-ben Zsigmond a Bécsi Egyetem teológiai karáról Budára hívott Gelderni Sluter Lambertet hit- és bölcsészettudományi magistert nevezte ki, aki maga tanította a kánonjogot. Sluter Lambert prépost és kancellár 1418 körül elkerült Budáról, egy év múlva a Bécsi Egyetem rektora lett.

Az egyetem újjáalapítását követő időszak meghatározó eseménye volt a konstanzi zsinat, melynek előkészítésben és lebonyolításában jelentős szerepet játszott Zsigmond király. Az Óbudai Egyetem tanárai közül – Ulrich von Richental korabeli krónikájának adatai szerint, a nagy európai egyetemekhez hasonlóan – heten részt vettek 1414. november 1-jére összehívott konstanzi zsinaton. A zsinati egyetemi delegáció vezetője „Lamperthus Propst zu Ofen” volt, vagyis a már említett Lambert óbudai prépost, az egyetem kancellárja.

A krónikában megnevezett tanárok egy részének budai működése nem bizonyítható. A tanárok között ott volt Henricus Praepositus Budensis, a teológia doktora, Matheus de Diernach és Thomas de Wissenburg, mindketten az egyházjog tanárai. A tagok között szerepelt még Tadeus de Vicomercato és Nicolaus Bissnaw (Bissnem), mindketten jogi doktorok voltak.

Hála a már említett krónikásnak, Ulrich von Richentalnak, fennmaradt az Óbudai Egyetem „Studium generale” címere. Richental krónikájának több régi kézírata és korai nyomtatott kiadása ismert. A legismertebb 1483-i augsburgi kiadásában nyomtatásban megjelent címer vágott pajzsán a felső, vörös mezőben zöld hármashalmon ezüst kettőskereszt nyugszik, az alsó, kék mezőben balról benyúló ezüst ingű kar kapcsol, barna kötésű, arany lappal, zárt könyvet tart. A könyv a hagyomány szerint a grammatika, a bölcsesség, a hírnév jelvénye volt, de azonosították az egyetem anyakönyvével, vagy kiváltságainak a könyvével, sőt a Bibliával is. Ma is élő, átvitt értelemben jelenthette a tankönyvet, a bölcsesség birtoklásának, a tanulásnak, tudásnak a jelképét is.

Universitas Budensis 1410-es pápai bullája a Vatikáni Titkos Levéltárból (első alkalommal kerül hiteles másolatként hazánkban nyilvánosságra).

Az Óbudai Egyetem címere
a Richental krónikájában

A Pázmány Péter esztergomi érsek által
Nagyszombatban alapított egyetem
1780-ban kiadott Diploma Inaugurale
egyik példányának címlapja

A kutatások adatai azt mutatják, hogy a kiváló tanári karnak köszönhetően nőtt az érdeklődés az egyetem képzése iránt, és az 1410-et követően az itt elnyert baccalaureusi fokozattal kérték felvételüket magyar diákok más közép-európai egyetemre a magiszteri és a doktori fokozat megszerzésére. Ezt támasztja alá a Bécsi Egyetem Művészeti Karának jelentése, miszerint 1412. május 23-án Briccius de Pest magyar tudós átvételét kérte a Bécsi Egyetem baccalaureusainak sorába. Hasonló feljegyzés található Nicolaus de Temesvárról, akit a Bécsi Egyetem 1415-ben átvett Óbudai Egyetemről, és egy későbbi feljegyzés szerint 1419-ben már a Művészeti Kar tanára volt.

Az Óbudai Egyetem szellemisége tovább él

Az Óbudai Egyetem megszűnését követően a mai Budapest területén több száz évig nem működött egyetem. Mátyás király (1458–1490) Pozsonyban kísérletezett egyetemalapítással. Mátyás javaslata alapján II. Pál pápa Vitéz Jánost és Janus Pannonius pécsi püspököt bízta meg, hogy az általuk alkalmasnak ítélt magyar városban egyetem alapítását kezdeményezzék.

„Szentseges Atyám! Magyarországon, bár gazdag és termékeny, nem működik egyetlen studium generale sem – ezért sokan, akik tehetségesek és a tudományok művelésére alkalmasak, szegénységük, az utazás hosszúsága és az utak veszedelemes volta, továbbá a nyelvek nehézsége miatt igen gyakran elmulasztják felkeresni azokat a helyeket, ahol a tanulmányok virágzanak... Szentsegedhez fordul tehát kérésével hűve és a szent római egyház fia, Mátyás, Magyarország királya, hogy méltóztassék neki engedélyezni az említett ország valamely városában, vagy más jeles és arra alkalmas helységében egy studium generale felállítását bármely tisztes fakultással...”³

1467-ben Pozsonyban megnyitott egyetem, az **Academia Istropolitana** tanárai közül nemzetközi hírre tett szert a köznegsbergi születésű Johannes Müller (ismertebb nevén Regiomontanus) európai hírnő csillagász, illetve tudóstársa a Martinus Ilkusz. Rajtuk kívül jogászok, filozófusok, teológusok alkalmazásáról maradtak fenn írásos emlékek.

A pozsonyi egyetem elődeihez hasonlóan rövid működést követően – még az alapító uralkodó idejében – megszűnt. Ez elsősorban Vitéz János, az egyetem kancellárja és Janus Pannonius Mátyás ellen szervezett összeesküvéseiben való részvételére vezethető vissza, melynek eredményeként Mátyás figyelme – Bécs városnak elfoglalását követően – az ottani egyetemre irányult.

A főváros egyetemmel ismét akkor rendelkezett, amikor Pázmány Péter esztergomi érsek 1635-ben Nagyszombatban alapított intézményét 1777-ben Mária Terézia királynő Nagyszombatból Budára helyezte át. 1780-ban díszes oklevélben – az általa adományozott új, címeres pecséteket is belefoglalva – adta ki az új székhelyen működő egyetem kiváltságait. A címer tervezője ismerhette a konstanzi zsinaton szereplő óbudai egyetemi címet, s ennek a Richental krónika augsburgi kiadásában kinyomtatott változatát alapul véve készítette el az új egyetemi pecséteket.

³ Részlet I. Mátyás magyar király II. Pál pápához írt leveléből, amelyben kéri, hogy az ország egyik alkalmas városában bolognai mintára egyetemet állíthasson fel. A pápa a kéréshez hozzájárul (Róma, 1465. május 19.).

A teológiai, az orvosi és a bölcsészeti kar, az egyetemhez csatolt főgimnázium és az egyetemi Szenátus pecsétjén ábrázolt címerek hasonlósága a Richental féle címerhez azonnal szembetűnik, ha a címerpajzs fölé helyezett koronától és a pajzstartóktól eltekintünk. A vágott pajzs felső, vörös mezejében itt is zöld hármashalmon nyugszik az ezüst kettőskereszt. A vágott pajzs alsó, kék mezejében az 1777-es címeren is balról benyúló ezüstsínű kar tart zárt, arany szegélyű könyvet, de ennek borítója nem barna, mint a XV. századi címeren, hanem fekete. Az alsó mező bővítése a pajzstalpban ábrázolt víz, amely a Buda mellett folyó Duna folyót jelképezi (lásd a címlapon).

Az utókor tisztelete

A középkori magyar királyság Luxemburgi Zsigmond király alatt vált európai hatalmi tényezővé. A király származása, politikai orientációjára épülő tevékenysége egyaránt a korabeli nyugat- és kelet-európai „integrációban” öltött testet (a magyar mellett német-római császárrá és cseh királlyá is koronázták).

Zsigmond sokra becsülte a tudást, az intelligenciát, ezért is működött közre az Óbudai Egyetem alapításában, európai hírv tudósokat, államférfiakat vonzott maga köré. Neki tulajdonítják azt a mondást, miszerint „Lovaggá egy nap alatt ezret is üthetek, de doktorra ezer nap alatt egyet sem”.

A Budapesti Műszaki Főiskola Szenátusának kezdeményezésére a Magyar Köztársaság Országgyűlése 2009. november 23-án elfogadta azt a törvényjavaslatot, melynek megfelelően az intézmény, – illetve a jogelődjei, a Bánki Donát Műszaki Főiskola, a Kandó Kálmán Műszaki Főiskola, a Könnyűipari Műszaki Főiskola – jogutódjaként 2010. január elsején megkezdte működését a **XXI. századi Óbudai Egyetem**. A Felsőoktatási Minőségi Díjjal kitüntetett intézmény a középkori Óbudai Egyetem szellemiségét kívánja életben tartani, a tradíciók ápolásával és a haladás, a fejlődés együttes biztosításával.

Az utókor méltán emlékezik tisztelettel az államférfi emlékének, melyet jelképeznek a határainkon belül és azon túl elhelyezett, az uralkodót ábrázoló köztéri szobrok. Az Óbudai Egyetem 1410-es újjáalapításának **600. évfordulója** alkalmából a mai az Óbudai Egyetem állíttatta Zsigmond király szobrát a Zsigmond Király Főiskolával és Óbuda-Békásmegyer Önkormányzatával közösen az egyetem központi épületével szemben lévő Egyetem parkban. Az alkotás a Képzőművészeti Egyetemen készült Csányi Katalin szobrászművész munkája.

Gáti József

Irodalom: Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái. Szerk.: Szögi László. Bp., 1994; Ábel Jenő: Egyetemeink a középkorban. Bp., 1881; Régi magyar egyetemek emlékezete. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez 1367–1777. Szerk., bevezető: Szögi László. Bp., 1995; Gergely Jenő: A pápaság története. Bp., 1982; Bertényi Iván: Az Óbudai Egyetem címerképének továbbélése a budapesti Eötvös Lőránd Tudományegyetem címerében. Tanulmányok az Óbudai Egyetem történetéből 1395–1995. ELTE Eötvös Kiadó. Bp., 1995; Szögi László: Az Eötvös Lőránd Tudományegyetem története képekben. ELTE, Bp., 2010; Gáti József – Horváth Sándor – Szögi László: Óbudai Egyetem. Bp., 2010.

David-tól Dávodig

Történelmi morzsák egy településtörténethez

Barátom, Petike József
dávodi polgármester emlékére

David – Dávod: e két név egy falut, egy települést jelöl, dacára a két jelentősen eltérő hangzásnak. Ha elolvassuk a régi korok híradásait, Dávod neve hajdan többféle alakban fordult elő, így olvashattuk: Daut, Daut, Dauch, Dawoth, Dautova, Davotháza, Teutva, Daved, és még sorolhatnám a XIII. századtól számtalan oklevélben és iratban feltüntetett és folyamatosan lakott hely megnevezését.

Dávod község igen régen lakott hely a valamikori Bács-Bodrog vármegyében, a mai Bács-Kiskun megye déli csücskében. Az, hogy régen lakott, mi sem bizonyítja jobban, mint számtalan, Kr. előtről előkerült lelet, tárgyi emlék, mint pl. fegyverek, pénzérmék, cseréptöredékek.¹ Jelentős hely lehetett,

¹ Ezt elsősorban Gora Zoltán helytörténész gyűjteményéből ismerhetjük meg (<http://www.gora.fw.hu>). De jelentős tárgyi emlék van a bajai Türr István Múzeum birtokában is.

hiszen – ha nem is országos jelentőségű – de több erőssége is volt. Ezek egy része vesszőből font ún. földvár (a Vira-hegyen, a Földvári tónál), de épült köből is, aminek nyomai még ma is láthatóak a településen.

Írásos emléke sajnos már nem nyúlik vissza ilyen messzeségbe. Azt tudjuk, hogy egy település korát attól számítja a hivatalos „időmérő”, amikor neve első ízben olvasható valamilyen írásos dokumentumon, amelyek jobbára birtokjoggal kapcsolatos oklevelek voltak. A király valamely hű nemesének szolgálataért birtokot adományozott, amit pontosan oklevélbe foglaltak. Ezt a birtokadományozást aztán időről időre a király megismételte, megerősítette. Ezekben az iratokban olvashatóak részletesen a település határai, területe és esetleg egyéb kiváltsagai is.

Az oklevelekben leírtakon kívül azért vannak más források is, amiből következtethetni lehet egy település, így Dávod korára, lakott mivoltára. „Mivel a messze múltat inkább csak sejtjük, jobb a termékeny bizonytalanság” – írja egy tanulmányában László Gyula történész. Vagyis nem található meg az adott iratban pld. Dávod – akkor éppen használt – neve, de a benne olvasottak nagy valószínűséggel az adott településről szólnak, utalnak rá. Ilyen okmány az Árpád-házi Dávid herceg adománylevele is.

Dávid herceg – I. András király fia és Salamon, a későbbi király testvére – Szent (I.) Lászlótól 1089–1090 körül keletkezett oklevél tanúsága szerint földadományt kap a régi Bodrog vármegye területén, vagy ahogyan az ún. Dávid doux-ban² olvasható: „5 szolga családot, három eke földet, öt halászhelyet és a dunai vízhalászati jogot”. Vélhetőleg több falut is alapít: így a róla elnevezett Dávodot is, ahol templomot épített. Dávid herceg – vagy a korabeli írásmód szerint Daud – mint a pápi rend tagja letelepül és haláláig itt él, majd apja mellé temetik a Tihanyi Apátság atemplomába.³ Kevés magyarországi település dicsekedhet el azzal, hogy ismert az Árpád-kori alapítója, sőt alapítójának sírja – esetünkben – a Tihanyi Apátság atemplomában tekinthető meg.

Bizonytalan és csak utalásként lehet Dávodról olvasni egy 1256-ban keltezett oklevélben is, amely Daut fia István birtokeladását írta le. Az eladást a bácsi káptalan hitelesítette, maga a terület a Mosztonga pataktól – ami a régi Bodrog vármegye déli határa volt – északi részén terült el.⁴ Már egyértelmű utalás található Dávodra (Daut-ra) egy 1319. évi keltezésű oklevélben. Ebben Károly király a Daut-i Leustatachius királyi embert küldte ki tanúnak egy birtokadományozási ügyben.⁵

Dávod a XIV. század elején a Harasziati birtoka volt, kik közül az utolsó – Leustachius de Dauty generationis Harazth – fiúörökös nélkül meghal, birtokait – köztük Dautot is – királyi adományozás útján Henrik bán birtokába jutott. Henrik bán fia – Herczeg Péter, Bodrog vármegye főispánja – 1347-ben Daut, Szekcső és Töttös helységek uraként szerepelt az oklevelekben.

A településnek 1347-ben már hetivásárjai is voltak, s hogy Herczeg Péter ezeknek nagyobb vásárlóerőt szerezzen, a hétfői vásárra menő kereskedőket és vásáros népet – még a Töttös család Bátmonostor nevű falujába igyekvőket is – erőszakkal Dautba terelte. Viszont Péter özvegye 1366-ban már arról panaszkodik a királynál, hogy Töttös fia László a dauti vásáros népet Gara nevű, saját birtokára kényszerítette.

Lássunk ezt a „hatalmaskodási pert”, melynek a maga idejében nagy híre volt a vármegye közéletében. A panasz Becsei (Bátmonostori) Töttös László, Gara helységének földesura ellen irányult, melyet özvegy Szekcsői Herczeg Péterné, daut-i birtokosnő emelt Nagy Lajos király előtt azon az alapon, hogy a nevezett hatalmaskodó földesúr szétkergette azokat a kereskedőket, akik a daut-i vásárra iparkodtak. A kereskedők akár akartak, akár nem: arra kényszerültek, hogy ne Dautra, hanem a garai vásárra menjenek, melynek időpontja történetesen éppen egybeesett a dauti vásárával.

A peres eljárást az ügyben, Lajos király megbízásából, Bebek István országbíró vezette. A tárgyalás során az alperesként szereplő Töttös László perbeli képviselői azzal védekeztek, hogy éppen a panaszos

² Szent (I.) László adománylevele a „Dávid Daux” a Pannonhalmi Főapátság levéltárában található.

³ „Salamon öccse, Dávid szerényen megelégedett a Duna bodrogi partvonalával, ahol még sokáig emlegették celláriumát, borospincéjét, s ahol Dávod falu máig őrzi nevét. E tájon, Apatinban tett adományt a tihanyi apátságnak, amelybe apja mellé kívánt temetkezni.” Székely György (főszerk.): Magyarország története 2. kötet. Akadémiai Kiadó. Bp. 1984. 894. old. Sajnos azt a tényt, hogy valóban apja mellé temették, nem sikerült egyértelműen megerősíteni, így marad a már említett „termékeny bizonytalanság”.

⁴ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 49725 Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis/IV/2.

⁵ Kristó Gyula (szerk.): Anjou-kori oklevéltár V. 1318–1320. Bp.–Szeged, 1998. V. kötet. 157. old.

özvegy megboldogult férje: Szekcsői Herczeg Péter követett el önkényes tettet akkor, amikor a vásárt Daut helységbe helyezte, holott az igazság szerint Bodroiban lett volna a törvényes helye.⁶

Az országbíró, – mit tehetett egyebet? – a pécsi káptalanra bízta a vizsgálat lefolytatására, előírva a feleknek, hogy perbeli követeléseik jogosultságát a bizonyítási eljárás során hiteles okmányokkal igazolják. A pécsi káptalan nagy buzgósággal hozzá is látott a vizsgálat teljesítéséhez, de még mielőtt szabályszerűen befejezhette volna, a perben álló felek közt még ugyanabban az esztendőben, 1366-ban, békés megegyezés történt.

A megegyezés értelmében Becsei Tóttós László kártérítés fejében 100 márkát fizetett az özvegynek, ezzel együtt – mindkét fél kölcsönös előnyeit is figyelembe véve – a két vásár idejét úgy állapították meg, hogy azok ne essenek egy időpontra.⁷

⁶ Gróf Zichy Család Okmánytára (a továbbiakban: Zichy), Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1872, II. kötet, 200. számú oklevél. Az oklevél dátuma a következő megjelölést tartalmazza: „az oklevélben irt határidő tizenhatodik napján.” Ez nem teljesen világos, mivel az oklevélben csak a még el nem végzett vizsgálatoknak van dátuma, de azt követően nem kelhetett az oklevél. Más dátum nem olvasható a szövegben. A dátum fogalmazása pedig kizárja, hogy a tizenhatot visszafelé számoljuk, tizenhat nappal a kitűzött határidő előtt. Ezt más képp irták volna.

„Bebek István országbíró a pécsi káptalannak előadja, hogy Doboka-i Benedek, Herceghnek nevezett Péter özvegyének az Ügyvédje bemutatott előtte Tóttós (Tuteus) fia: László ellen három vizsgálatot elrendelő okleveleket, mégpedig a pécsi káptalan, a pécsváradi konvent és a szekszárdi konvent okleveleit. Azt kérte, hogy a királyi ember a nevezett egyházak kiküldött embereivel együtt tartson vizsgálatot kikérdezvén a környékbeli nemeseket és más rangú személyeket. Azt az eredményt kapta az országbíró, hogy Tóttós fia: László a nevezett özvegy Daut faluban tartott vásárára igyekvő kereskedőket erőszakkal saját Gara nevű birtokára kényszerítette, s ott tartotta, míg a Daut-i vásár véget nem ért.

Erre Balázs fia: ... mon, László mester Ügyvédje a következőket felelte: László mester saját Gara nevű birtokán a király engedélyével tart vásárt hétfőként egészen délig, de ez a vásár egyáltalán nem zavarja a panaszos Úrnő vásárát, mivel a két birtok, Daut és Gara egymástól egy rasztányi [1 rasta = kb. 8 mérföld. Az ország vásárhálózata szempontjából volt jelentősége ennek a szokatlan mértékességnek. ennél közelebbi településeken egy időben nem lehetett vásárt tartani a konkurencia miatt. (Vö. német Raststation, pihenőhely szót.)] távolságra található, ráadásul a kérdéses vásár korábban Bodroiban volt, s később tette át Hercegnek nevezett Péter mester Daut-ba.

Ezt hallva az országbíró megkérdezte az özvegy Ügyvédjét, hogy van-e valamiféle írásbeli bizonyíték arról, hogy a vásárokat Daut-ban tarthatják, vagy sem.

Erre az Ügyvéd azt felelte, hogy azt nem tudja, hogy amikor Daut királyi kézben volt, szoktak-e ott vásárt tartani, de [most] a vásár vasárnap szokott kezdődni, és a harmadik napon, azaz kedden oszlik fel.

Mivel a fenti állítások igazát nem tudták eldönteni, az országbírói bíróság felkéri a pécsi káptalant, hogy tartson vizsgálatot, és a kijelölt királyi emberek (a felperes asszony részéről: Cytou-i Miklós, Cytou-i Péter fia; Lőrinc és Jakab, Bay-i Péter, Onws-i György fia; Péter, Dabra-i Fábán; az alperes részéről: Hayos-i Kalachafia; István, Tetul-i Lukács fia; György, Lekche-i István, Bay-i Mihály, Ormand-i Cosma, Beseneu-i Jakab fia; Balázs, Peresnek nevezett Mihály) közül kettőnek (mindkét fél részéről egynek-egynek) a részvételével Szent György nyolcadika utáni vasárnap [1366. V. 3.] és a következő napokban vizsgálják meg, hogy a kérdéses birtokok milyen messze esnek egymástól, s arra alkalmas emberektől, a daui vásárra igyekvőktől, illetve a szomszédos nemesektől és más rangú személyektől tudakolják meg, hogy igaz-e, hogy a daui vásár vasárnap szokott megkezdődni és keddig tart. S ha mindez megtörtént, felszólítja az országbíró a káptalant, hogy írják meg részletesen a megtudott dolgokat a megjelölt vasárnap nyolcadára [1366. V. 10.], amely határidőre egyrészt László mesternek be kell mutatni a királyi oklevelét a Gara-i vásár engedélyezéséről, másrészt a panaszos Úrnőnek is be kell mutatni a kérdéses vásárról szóló esetleges okleveleit. Az okleveleket fordította: Dr. Hermann István.

⁷ Zichy, 206. számú oklevél. 1366. IV 24. (Szent György Ünnepe)

„A pécsi káptalan bizonyítja, hogy megjelent előttük egyrésztől Szekcsői (Seukcheu) Herceghnek nevezett Péter mester özvegy és fia Péter, másrésztől Tóttós (Theuteus) fia: László mester, és előadták, hogy minden perben, vizsályban, amely még Herceghnek nevezett Péter és Tóttós mesterek idejében kezdődött, s azóta is folytatódott, a következő megegyezésre jutottak:

Mind magukat, mind utódaikat kölcsönösen felmentik minden károkozástól, hatalmaskodástól, és más egyéb vétkektől, különösen is azon károkozásoktól, amelyeket ahhoz a perhez kapcsolódóan követtek el, amelyet nevezett özvegy és Péter fia indított Tóttós fia: néhai Miklós mester ellenében.

A felek azt is előadták, hogy, mivel Tóttós fia: László Gara nevű birtokán hétfőként megtartatni szokott vásár kárt okoz: a már említett özvegy és fia Dawth nevű birtokán tartott vásárának, ezért László mester testvéri szeretettel megígéri, hogy nem tart vásárt Garán.

Amennyiben valamelyik fél a fenti megállapodástól elállna, a másik féllel szemben pervesztes lesz.

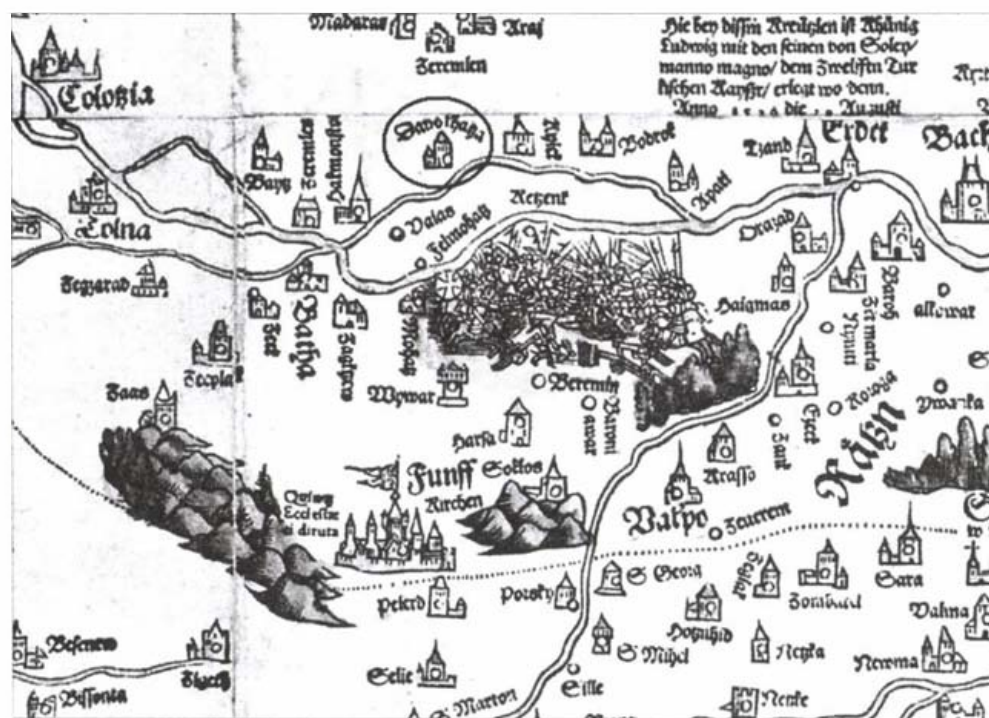
Arra is kötelezte magát Tóttós fia: László mester, hogy a perköltségek fejében két részletben száz márkadénárt fizet az özvegynek és fiának, márkáját hat pensummal számolván. Az ötven márkányi első részletet Szent Jakab apostol Ünnepeinek nyolcadán [1366. VIII. 1.], a második részletet pedig Szent András apostol Ünnepeinek nyolcadán [1366. XII. 7.] fizeti ki. Amennyiben az első részletet nem fizetné ki, akkor kétszeres büntetést kell fizetnie, ha pedig a második részletet nem fizeti meg, akkor a már megfizetett első részletet elveszti, s pervesztessé válik az özvegyvel szemben.”

Daut első határleírását egy 1384-es iratban olvashatjuk, amelyben Szekcsői Herceg fia Péter és Bátmonostori Tótfő fia László között létrejött egyezség részleteit olvashatjuk. A kiküldöttek: István dékán, Garazda János kanonok, Eresztvényi (Erezteuen) Péter és Szécsi Miklós mester jegyző, voltak. Az oklevél tanúsága szerint: „*Miután visszatértek, egybehangzóan jelentették, hogy húsvét ünnepének nyolcadára következő negyedik napon [1384. IV 20.], s az azt követő napokon az érdekelt felek jelenlétében kimentek Szántó (Zanthou), Dávod (Dawth), Nyavalyád (Nawalyad), Tótfő (Thewtus), Hódsziget (Hodzygeth), valamint Danolch és Chichygew más néven Nuzal nevű birtokokra, illetve a Danolch-hoz tartozó földekre*”.⁸

A határbejárás szerint Dawth (Dávod) szomszédos volt Tótfival, amelyet a múlt század elején még ismertek és a mai Nagybaracska alatt volt. Dávodnak egy másik szomszédja az 1384. évi határjárás szerint a mai Herczegszántó volt. Ugyanakkor bejárták a határt Daut és Bénye között is. Eszerint Daut nem volt távol Bátmonostortól, közel volt Herczegszántó, Tóti és Gara falvakhoz. Keleti szomszédja volt Bénye, északról Tótfival, délről Herczegszántóval volt határos; nyugati határa a Holt-Duna volt. Dávodtól északnyugatra Gécs és Isiph van említve.

1447-ben még egy Benedek nevű dauti vámagyról (castellanus) is van említés, kinek felesége (Katharina Benedicti castellani de Dauoth consors) bizonyos ügyben felperesként szerepelt. 1407-ben egy oklevélén a kalocsai káptalan idézése olvasható, mellyel a bátai apátot az országbíró elé idézi, Bodrogban Hájszentlőrincben és Dawothban (Dávodon) is közhírré teszi, ami arra mutat, hogy Dávod Bodrog vármegyében jelesebb hely volt.⁹

1497-ben még mindig birtokos itt a Szekcsői Herceg család. Az 1521–22-i vármegyei dézsmalajstromokban is előfordul Daut, Sükösd és Bátmonostorral együtt említve. Neve még 1535-ben is előfordul.

A mohácsi csata ábrázolása az 1528-ban kiadott un. Lázár-diák térképen. Mohács fölött Davothaza látható

⁸ Zichy, 235. számú oklevél.

⁹ Zichy, 445. számú oklevél.

A mohácsi csatavesztés utáni időkben a falu egyre jobban elnéptelenedett. Lakói elmenekültek, vagy a Duna árterén lévő zombékos, ingoványos, nehezen megközelíthető helyeire telepedtek. A háborús helyzet megszűntével lakóinak száma növekedett – elsősorban betelepülő balkáni népességgel – olyannyira, hogy az 1500-as évek közepétől már a település két részből állt.

A szegedi szandzsák török összeírásaiban Dávod a törökök Gorna Davidovájával azonosítható. Volt mellette egy Dolna Davidova is. Mindkét faluról kiderült, hogy Mohács után elpusztult, és csak valamikor 1546 és 1561 között telepedett be újra balkáni népességgel.

A szegedi szandzsák 1561. évi összeírásakor a két Davidova a zombori náhijében¹⁰ feküdt. Részleteiben a következő adózókkal.¹¹

Dolna Davidova falu, defteren kívüli.¹²

Ilja Radoszav műszellem, a fia: Sztan, Nikola Radisa martalóc, a fia: Vuk, Ivan Radoszav, Dragojlo Pavun. Műszellem 1, martalóc 1, [adózó] háztartás¹³ 2. Jövedelem 454 akcese.¹⁴

I kapu, 50 [akcsével]	50
búzatized 12 kejl	144
kevert gabona [búzával és rozssal kevet] [tizede] 6 kejl	36
Lentized	4
Sertésadó	60
makkoltatási adó	50
erdő- és legelőhasználati adó	20
Juhadó	75
Büntetéspénzek	15

Goma Davidova falu, defteren kívüli:

Vuka Mility primityur, a fia: Mihajlo, Aleksza Radics, a fia: Todor, Dragisa Radivoj, Radics Radan, a fia: Jovan, Dojin(?) Vukan, Gyurica Radoszav, a fia: Dimitre, Radoman Rado, Mircsa Grujacs műszellem, Radoman Mihajlo, Petre Radoja, Belak Nikola, Dragojlo Vuk, Vuk Nedelko, Dragisa jövevény (doszelec). Műszellem 1, háztartás 12. Jövedelem 3376 [akcese]

12 kapu	600
búza[tized] 95 kejl	1140
kevert gabona [tizede] 110 kejl	660
káposzta- és lentized	48
méhkasadó	60
erdő- és legelőhasználati adó	240
juhadó	533
büntetéspénzek és menyasszonyadó	95

¹⁰ A náhije a legkisebb közigazgatási egység.

¹¹ Levéltári jelzete: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul, Tapu 332), Dolna Davidova a 222–223., Gorna Davidova a 237–238. lapon. A török levéltári fordításokat Hegyi Klára végezte. Az adatok a szerzőhöz írt levélben találhatóak. Ezúton is köszönetet mondok Hegyi Klárának értékes segítségéért.

¹² Ez abból látszik, hogy az 1546. évi török összeírásban nem szerepelnek, az 1561. évi pedig mindkettőnél megjegyzi, hogy „defteren kívüli”, azaz eddig még nem írták össze.

¹³ Adatok értelmezése jól követhető *Káldy-Nagy Gyula*: Magyarországi török adóösszeírások. Bp. 1970. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 52. c. munkájában, amely részletesen taglalja az adófajtákat. A műszellem, a martalóc és más terminusokok értelmét olvashatjuk *Hegyi Klára*: Magyar és balkáni katonaparasztok a Budai Villájet déli szandzsákjaiban c. tanulmányában, Századok, különlenyomat 6. szám, Bp. 2001. A nevekről annyit jó tudni, hogy a balkániak körében még nem voltak családnévek, ehelyett két nevük volt: elől az összeírt ember sarját keresztneve, utána az apjáé. Az ilyen kétnevűek nős családfejek voltak, nőtlen fiaik, testvéreik stb. egy névvel szerepeltek.

A másik összeírás 1578-ban készült.¹⁵ Dolna Davidova falu

Vuk Radoszav, a fia: Radics, Vukity Radoszav, a fia: Ilije, Radona Vucsije, Vujics Radenko, a testvére: Bogdan, Jako Radoszav, a fia: Damjan, Radul Vuk, Cvetko Dragity, Nikola Damjan, Vukoszav Vucsity, Obrad Pavle, Radivoj Vukdrag, Vukasin Vuk, Manojlo Gyurko. 13 háztartás. A jövedelem 5000 [akese].

13 kapu	650
buza[tized] 184 kejl	2576
kevert gabona [tizede] 55 kejl	440
erdő- és legelőhasználati adó	650
méhkas-adó	26
káposzta- és lentized	28
fokhagyma- és vörőshagyma-tized	12
lencsetized	8
konyhakerti adó	26
juhadó	232
sértésadó	22
a falu sátorlakóinak [a nem állandó lakosok] földesúri pénzadója	100
büntetéspenzek, menyasszonyadó, hordó adó	230

Goma Davidova falu

Mihajlo Nikola, Gyurica Radoszav, a fia: Radivoj, Radin Milovan, Radovan Radoszav, a testvére: Radoszav, Szubota Gyurasin, Vuk Mile(?), Radul Radoman, Ivan Radenity, Vujics Manomir, a fia: Pavle, Mircea Grujacs, Todor Aleksza, Nikola Pavul(?), Cvetko Vuk, Vukoszav Drakarity(?) primityur. 14 háztartás. A jövedelem 5000 [akese].

13 kapu	650
búza[tized] 135 kejl	1890
kevert gabona [tizede] 100 kejl	800
erdő- és legelőhasználati adó	650
méhkas-adó	112
káposzta- és lentized	42
fokhagyma- és vörőshagyma-tized	18
lencsetized	16
konyhakerti adó	26
juhadó	452
sértésadó	146
büntetéspenzek, menyasszonyadó, hordóadó	198

A török hódoltság ellenére a magyar jogfolytonosság elve érvényben maradt és a török uralmat csak ideiglenesnek tartották, a királyi adományozás (donáció) ezen a vidéken is javában folyt. Így adományozta a falut Wesselényi nádor 1658-ban Dúló Györgynek és Pápai Péternek.

Szelepcsényi György kalocsai érsek 1665-ben, régi oklevelek alapján összeíratta az érsekség fizető községeit, e jegyzékben Daut is fel van sorolva. Itt a település már Daud, Dautho, Dauthova néven szerepel

¹⁵ Jelzete: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu 570, Dolna Davidova a 219–200., Gorna Davidova a 236. lapon.

Erről a vidékről 1685-ben űzték ki a törököket. Ettől az időtől fogva a falu már minden nyilvántartásban és térképen megtalálható. Ekkor a faluban 47 gazda volt, szabad jobbágyok. Nagy többségükben a törökökkel ide vándorolt szerbek és rácok voltak, a görögkeleti vallás hívei.

A török korszak letűnése után az 1699. évi vármegyei összeírásban Dautova a bajai járásban volt, 47 gazdával. A lakosság lélekszámának ingadozása igen nagy, 1714-ben egy bíró és 26 adófizető volt Dautován, 21 családban, a következő évben már csak 14. Ez a feljegyzés azonban csak egyházi és nem tesz különbséget alsó- vagy felső Dautova között.

1762-ben 100 római katolikus magyar család jött Dávodra Felső-Magyarországból. Az eddigi szerb lakosság Sztanisity pusztára költözött át és Dautova azóta magyarlakta falu, földesura mindenkor a királyi kamara volt.

Elképzelhető, hogy ekkor is a település két részből állhatott: alsó- és felső Dautovából. Arra vall az is, hogy az 1530-as évektől 1780-as évekig két temetője volt a falunak. Egyik a mai templom mögött, a másik a már megszűnt vasútállomás előtti részen. Az utóbbira még a ma élő idősebb lakosok is emlékeznek, a másik a mai templom mögötti, végleg eltűnt. Az alsó lehetett a görögkeleti temető, mert az 1920-as években keresztek találhatók ott, de templomnak, kápolnának, nagykeresztnek nyomaira nem.

A görögkeleti lakosság 1762-ben elhagyta a falut. A római katolikus lakosság igen kegyelet-tiszteelő volt és nem rombolta széjjel a szerb temetőt, azt az idő tüntette el. A plébánia hivatalos feljegyzése szerint (1762. évi) a „*falu görögkeleti lakossága elhagyta a falut*”. Azt is megemlíti, hogy a távozás okát nem tudják. Torzsalkodások is előfordulhattak. Kivel? Hányan hagyták el a falut? Elűzettek? Kik űzték el őket? Nyilván laktak itt mások is, akik elűzhették őket, mert vagy többen voltak, vagy hatalmi szóra kellett elmenniük. Az is bizonyos, hogy a megművelhető földterület igen kicsiny volt abban az időben, mert víz-víz, ingovány mindenfelé, no meg futóhomok.

A vallási torzsalkodások igen élesek lehettek és nem kis mértékben idézték elő a görögkeleti lakosok gyors távozását.

A falu legrégibbi pecsétjén 1764. évszám áll. 1772. július 3-án hozták be az úrbáriumot. A XIX. század elejétől a falu lakossága gyorsan szaporodott, közigazgatása rendezett lett. A Duna szabályozása a múlt század első felében meghatározója a falu életének. 1870-ben postája, 1912-ben vasútja lett a falunak, amely Baja és Zombor között közlekedett. A vasúti összeköttetés 1972-ben szűnt meg.

A község 1894-től DÁVOD-ra változtatta nevét. A falu legrégebben megnevezett határrészei: Kajla, Böde, Igal, Kétágú-hegy, Adókút, Homokmező.

Dávod a legrégibb magyarországi részletesebb térképen is fel van tüntetve. Így az un. Lázár-diák térképén is, ami 1528-ban jelent meg. A mohácsi-csata képi ábrázolása felett olvasható Dawothaza, templommal jelölve. Látható tovább egy 1553. évin Dauothatza, Krekwitz 1685. évi térképén Davothaza megnevezéssel. Marsiglinek az 1690-es évekből való mappáján Toutva áll, fölötte Totina és alatta Sentova.

Községi pecsét 1764-ből. Felirata:
Sig. Poss. R Cameralis Dautova 1764

Vallási élet

Plébánosa név szerint legelőször 1321-ben „*Martinum sacerdotem de Daved*”¹⁶ van felemlítve. 1391-ben Losonczy István bodrogi főispán tesz említést „*plebani de Dauoth*”¹⁷, dávodi plébánosról és a plébániáról. 1419-ben. György nevű plébánosa [*Georgio de Dawoth plebanis*]¹⁸ volt. 1453-ban a kalocsai érsek, Herczeg Rafael említi a dávodi plébánost.

1762-től sövényből font imaháza volt. Templomát a kincstár, mint kegyúr – Sárváry István adminisztrálkodása alatt – 1779-ben építtette 32x12 m térfogattal Minden Szentek tiszteletére, majd 1910-től Magyarok Nagyasszonya névre változtatta. A templom felszentelését 1776-ban gr. Batthyányi József kalocsai érsek végezte. Első plébánosa Kovács János volt.

¹⁶ Zichy, 230. számú oklevél.

¹⁷ Zichy, 379. számú oklevél.

¹⁸ Zichy, 390. számú oklevél.

A dávodi egyházközség pecsétje
1830-ból

Orgonáját (1/8 m/r) 1929-ben Barakovits János építette, majd 1987-ben Váradi Ottó és fia átalakította, és beépítette az 1923-ban az által a kalocsai székesegyház számára készített kis játszóasztalt. Harangjait 1790-ben 62 cm átmérővel Johann Kohl és Anton Litman, 1932-ben 83, 50 és 39 cm átmérővel Boditsy Sándor öntötte.

1762-től 76-ig Csátalja filiálisa (fióklebániája) volt. Plébániáját 1776-ban szervezték, 1805-ig mint adminisztrátúrát töltötték be. Anyakönyveit 1765-től kezdve vezették. E helyen kell megemlítenem a Dávod-Püspökpusztai plébániát is, ami jelenleg Dávod szerves részét képezi. Az egyházközséget 1898 alapították. Templomát 1912 építették, amit Jézus Szíve tiszteletére szentelték fel. Orgonáját 1912-ben az Angster gyár építette.

Földesi Ferenc

Források: Magyar Országos Levéltár; *Fejér György*: Codex Diplomaticus, Zichy-család okmánytára I–IX. kötet; *Iványi István*: Bácsvármegye történelmi és földrajzi helynévtára; *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország földrajza a Hunyadiak korában.

A caporettoi áttörés (1917)

A támadás előkészítése

1917 őszére a délnyugati arcvonalon küzdő osztrák-magyar csapatok meggyengültek, a tartalékok kifogytak. Báró Franz Conrad von Hötzendorf tábornagy már korábban támadást javasolt Paul von Hindenburg vezértábornagynak és Erick Ludendorff gyalogsági tábornoknak Olaszország ellen, de ők nem fogadták el ezt. Báró Arthur Arz von Straussenburg gyalogsági tábornok, 1917 februárjától vezérkari főnök szintén támadni akart és ehhez német segítséget tartott szükségesnek. IV. Károly eleinte ellenkezett, hogy német csapatokat is be vessenek a támadásba, de később beleegyezett. A Hindenburg és Ludendorff által irányított német legfelsőbb hadvezetőség végül elfogadta a támadás tervét és segítséget is adott. Otto von Below porosz gyalogsági tábornok vezetésével 7 hegyi harcban tapasztalt hadosztályt bocsátottak az Osztrák-Magyar Monarchia rendelkezésére. A hadművelet a „Waffentreue” „szövetséges hűség” nevet kapta. Az eredeti támadási terv szerint az újonnan felállított 14. hadsereg, (8 osztrák-magyar és 7 német hadosztály) csapatai mérik a döntő csapást az olaszokra Below tábornok vezetésével. A terv szerint az Isonzó völgyében támadnak, az áttörés után az olasz főerők hátába jutnak, majd kiérve az észak-olasz síkságra, az ellenséget a Tagliamento folyóig szorítják vissza. A Boroevich-hadseregcsoporthoz 2. és 1. Isonzó-hadseregének az a feladat jutott, hogy kössék le az ellenséget, majd támadjanak a Bainsizza és a Karszt-fennsíkon, ha a főirányban sikerül a támadás.¹

A 14. hadsereget és az Isonzó-hadseregcsoporthoz 1. és 2. hadseregét a délnyugati arcvonal-parancsnokság alá rendelték.² Ennek a parancsnoka Jenő főherceg lett. Az 1. és 2. Isonzó-hadsereg 20 hadosztályból állt. Krausz Alfréd gyalogsági tábornok 4 hadosztályának a főerő északi szárnyát kellett fedezni. Ez volt az I. hadtest, amelyben a Monarchia legjobb hadosztályai kaptak helyet, és a 14. hadsereg alárendeltségébe tartozott.³

¹ *Balla Tibor*: A caporettoi áttörés. In: Hermann Róbert (szerk.): Fegyvert s vitézt... A magyar hadtörténet nagy csatái. Corvina Kiadó. Bp. 2003. 241–242. old.; *Czékus Zoltán*: Az 1914–18. évi világháború összefoglaló történelme. Stádium Kiadó. Bp. 1930. 404. old.

² *Szabó József János*: A magyar királyi honvédség az Osztrák-Magyar Monarchiában. In: *Helgert Imre – Vass Jenő Sándor* (szerk.): A Hazáért. A magyar honvédség múltja és jelene 1848–2004. Szaktudás Kiadó. Bp. 2006. 116. old.

³ *Czékus Zoltán*: Az 1914–18. évi... 408. old.

A 14. hadsereg többi része Tolmein körül és attól délre vonult fel. A III. bajor hadtestben az 50. osztrák-magyar gyaloghadosztály (benne az aradi 33., a nagyvárad 37., a szegedi 46., a temesvári 61. gyalogezred zászlóaljai) a 12. német gyaloghadosztály, és az alpesi hadtest, tartalékként pedig a 117. német gyaloghadosztály. A német (LI. hadtest) a 26. és 200. hadosztályból állt, a császári és királyi XV. hadtestet pedig az 1. közös gyaloghadosztály (a szatmárnémeti 5., a losonci 25., a zágrábi 53., az ungvári 66., a szabadkai 86. gyalogezredek zászlóaljai, valamint a zágrábi 31. tábori vadászzászlóalj), ill. az 5. német hadosztály alkotta.⁴

A 10. hadseregnek le kellett kötni a szemben álló erőket, illetve támadniuk is kellett a Raibli-tótól kezdve. A 10. hadsereg, a 11. hadsereg, a XX. hadtest és Péter Ferdinánd főherceg csoportja Conrad tábornagy hadseregcsoportjához tartozott.⁵

A szövetségesekkel szemben két olasz hadsereg állt. A 2. olasz hadsereg (parancsnoka Luigi Capello altábornagy) Flitsch és Sagradó között vonult fel. A IV. hadtest 3 hadosztályból, a XXVII., a XXIV., a II., a VI. és a VIII. hadtest 15 hadosztályból állt. Ennek a hadseregnek a tartalékát a VII., a XIV. és a XXVIII. hadtest 6 hadosztálya, valamint Cividale, Palmarova körzetében szétszórva még 7 hadosztály alkotta. A 3. olasz hadsereg (parancsnoka Emanuele Filiberto di Savoia, Aosta hercege) Sagradótól az Adria-tengerig húzódó állásokat foglalta el. A XI., a XIII., a XXIII. hadtest 8 hadosztálya tartozott hozzá, valamint tartalékát a XXV. hadtest 2 hadosztálya adta.⁶ Az 1. és 4. olasz hadseregnek a Tirolból várható támadást kellett elhárítania.⁷

Az osztrák-magyar, német csapatokat és a felszerelést 2400–2500 vonatszerelvény szállította. A felvonulás 30 napig tartott. Nappal az utakon a forgalom szünetelt, éjszaka történt a felvonulás és a szállítás.⁸ Véleményem szerint emberfeletti munka volt az a teljesítmény, amit a felvonulás alatt a vasút és a vasutasok teljesítettek.

A hadművelet jól álcázták. A szövetségesek el akarták hitetni az olaszokkal, hogy a támadás Dél-Tirolból indul. Below tábornok nagy kísérettel a tartományba utazott, majd titokban tért vissza a hadseregéhez.⁹ Csak érdekességként említem meg, hogy Habsburg József főherceg a világháborúról írt munkájában megemlíti, hogy az Olaszország elleni támadás a hátszágban is és a fronton is nyílt titok.¹⁰

Az olasz főparancsnokság értesült a támadás előkészületeiről, mert átszökött cseh tisztek elárulták azt. Az ellentmondó értesülések miatt azonban a főcsapás irányát nem tudták megállapítani.¹¹ Szabó László történész egyik munkájában írja, hogy „az erkölcsi tartását mindjobban elvesztő osztrák-magyar hadsereg szökevényei elárulták a készülő támadás időpontját és helyét.”¹² Emellett a mondat mellett nem tudok elmenni szó nélkül. Először is néhány tiszt árulása miatt nem lehet általánosítani. Másodszor pedig ez az erkölcsi tartását állítólag elvesztő hadsereg német csapatokkal együtt az olasz hadsereget tönkverte.

A támadás lefolyása

1917. október 24-én a támadás helyszínén nagyon rossz idő volt. Esett az eső, köd volt, a magaslatokon havazott. A támadás hajnali 2 órakor 2 és fél óras gázlővéssel kezdődött. A gázlővés váratlanul érte az olaszokat. 6 óra 30 perckor megkezdődött a tüzérségi előkészítés, ilyen hatalmas tüzérségi tűz még nem volt ezen a frontszakaszon. Reggel 8 órakor Tolmeinél, 9 órakor pedig Flitschnél (ma Bovec) lendült támadásba a 14. hadsereg gyalogsága. Az Isonzó völgyében előrehaladva 3 óra alatt áttörték a IV. olasz hadtest első két állását. Estére a 12. német hadosztály egységei elfoglalták Caporetto városát (ma Kobarid Szlovéniában), a Krauss-hadtest egységei Sagát. Október 25-én az olaszok ellentámadást indítottak, de ez kudarcot vallott. Ezen a napon megkezdődött a 2. olasz hadsereg felbomlása. Sagradótól

⁴ Balla Tibor: A caporettoi... 244. old.

⁵ Czékus Zoltán: Az 1914–18. évi... 408–409. old.

⁶ Balla Tibor: A caporettoi... 245. old.

⁷ Czékus Zoltán: Az 1914–18. évi... 409. old.

⁸ Papp Tibor – Farkas Márton: Az abszolutizmus korától az első világháború befejezéséig. In: Liptai Ervin (főszerk.): Magyarország hadtörténete 2. köt. Gondolat Kiadó. Bp. 1985. 89. old.; Czékus Zoltán: Az 1914–18. évi... 418. old.

⁹ Balla Tibor: A caporettoi... 243. old.

¹⁰ Habsburg József: A világháború, amilyenek én láttam V. kötet. MTA. Bp. 1928. 590. old.

¹¹ Czékus Zoltán: Az 1914–18. évi... 411. old.; Földi Pál: A világtörténelem nagy csatái. Kis hadtörténet 2. köt. Napóleon-tól napjainkig. Anno Kiadó. Bp. 2000. 115. old.

¹² Szabó László: Doberdo, Isonzo, Tirol. Kossuth Könyvkiadó. Bp. 1977. 120. old.

délre azonban a támadás első két napján a 3. olasz hadsereg csapatai erősen támadták a Monte San Gabrielét, ahol a nagyváradi 20. honvéd hadosztály védekezett. Október 26-án a 2., majd október 27-től az 1. Isonzó hadsereg is támadott. Október 27-én Cadorna elrendelte a 2. és 3. olasz hadsereg visszavonulását a Tagliamentoig.¹³

A támadás első lépcsőjében 3 német és 5 osztrák-magyar hadosztály volt, a második lépcsőben 4 osztrák-magyar és 4 német hadosztály tartózkodott.¹⁴

Október 27-én a német egységek elfoglalták Cividale városát. A 2. Isonzó-hadsereg hadosztályai elérték az Isonzót. Az osztrák-magyar és német repülőerőknek nagy szerep jutott a siker kivívásában. Bombázták az olasz állásokat, a visszavonulókat is zaklatták. Személyes bátorságával kitűnt Bertalan Árpád, a 7. hegyi dandár 19 éves hadnagya, aki október 24-én egy rohamcsapat élén 3 olasz állást göngyölített fel és több száz foglyot ejtett, 6 nehéztarackot zsákmányolt. Erwin Rommel főhadnagy a württembergi hegyi zászlóalj egyik harcosportjával október 26-án a Monte Matajurt, egy szinte bevéhetetlen olasz állást foglalt el. Október 28-án a németek elfoglalták Udinét. A 2. olasz hadsereg a teljes felbomlás képét mutatta. Ezen a napon az 1. Isonzó-hadsereg csapatai az 58. osztrák-magyar hadosztály bevonult Görzbe és elérték az Isonzó alsó folyását. A megáradt folyón nem volt egyszerű az átkelés, ennek ellenére a debreceni 39. közös gyalogezred menetből átjutott Sagradónál a részben felrobbantott hídon. Az olasz összeomlás következtében a Karni-Alpokban harcoló XII. hadtest és a Dolomitokban küzdő 4. olasz hadsereg is visszavonulásra kényszerült. Október 27-től az áttörés a karintiai arcvonalon is érezhetővé vált. A 10. osztrák-magyar hadsereg, (parancsnoka báró Alexander Krobatin vezérezredes) is támadott, és október 31-én elérte a Tagliamento felső folyását Tolmezzónál, ezzel megteremtve az összeköttetést a 14. hadsereg Krauss-hadtestével.¹⁵

A kibontakozó nagy siker következtében az osztrák-magyar hadvezetés az eredeti elhatározását megváltoztatta, és új célként a Piave és a Brenta folyó elérését tűzte ki. A délnyugati arcvonal-parancsnokság a 14. hadsereg addigi délnyugati előretörését megállította és október 26-án a hadsereget nyugati irányban történő támadásra utasította, azzal a parancsal, hogy menetből kelljen át a Tagliamentón, és fejlessze ki a támadást a Piave folyóig. A 14. hadsereg parancsnoka a 3. olasz hadsereg bekerítését tervezte és támadását tovább folytatta az eredeti irányban. Október 27-én az arcvonal-parancsnokság jóváhagyta a 14. hadsereg parancsnokának elhatározását. Az arcvonal-parancsnokság megváltozott elhatározásáról az Isonzó-hadseregcsoportnak nem volt tudomása. A 14. hadsereg délnyugat felé előretörő hadosztályai az Isonzó-hadseregcsoport nyugati irányban előrenyomuló hadosztályaiba ütköztek. A 3. hadsereg csapatai összekeveredtek és csak október 31-én tudták azokat rendezni. Így a 3. olasz hadsereg erőinek zömét kivonta a bekerítésből. Látisanál visszavonultak a Tagliamento nyugati partjára, és felrobbantották a hidat.¹⁶

A szövetségesek már október 31-én megpróbálták átkelni a folyón. A cs. és kir. 50. és a 12. német hadosztály egységei a Pinzanónál kiépített olasz hídfőt november elsején felszámolták. November 2-án sikerült leghamarabb átjutni a folyón Corninónál, ahol a felrobbantott vasúti hid vízből kiálló részein a cs. és kir. 12. árkászászlóaljba tartozó Bartha Károly százados egy szükségátjárót rögtönzött, amelyen az 55. közös gyaloghadosztály jutott át november 3-án és hídfőt foglalt a jobb parton. A 14. hadsereg többi hadosztálya csak november 4-én kelt át a folyón, a Borojević-hadseregcsoport csapatai pedig november 5-én jutottak át. November 10-re a 14. hadsereg és az Isonzó hadseregek is elérték a Piave vonalát.¹⁷

Csak érdekességként említem, hogy József főherceg több helyen is megemlíti visszaemlékezésében, úgy is mondhatnám, hogy szinte szurkol azért, hogy csapataink elérjék a Piave vonalát, mert így az arcvonal 2/3-dal rövidül meg.¹⁸

Október 28-án az antant olasz kérésre Marie Émile Fayolle francia altábornagy vezetésével 6 francia és 5 brit hadosztályt küldött a nyugati hadszíntérről a Piavéhoz. Az olasz védelem így most már jelentősen megszilárdult.¹⁹

¹³ Balla Tibor: A caporettoi... 245–247. old.

¹⁴ Papp Tibor–Farkas Márton: Az abszolutizmus... 90. old.

¹⁵ Balla Tibor: A caporettoi... 247–248. old.

¹⁶ Szabó József János: A magyar királyi... 120–121. old.

¹⁷ Balla Tibor: A caporettoi... 249. old.

¹⁸ Habsburg József: A világháború... 621. és 631. old.

¹⁹ Balla Tibor: A caporettoi... 249. old.

Rendkívül fontosnak tartom megemlíteni, hogy József főherceg is és Churchill is leírja visszaemlékezésében, hogy az angol miniszterelnök Olaszországba utazott. Ehhez József főherceg még azt is hozzászól, hogy féltek attól, hogy Olaszország különbékét köt.²⁰

A központi hatalmak megkísérelték a piavei olasz védelem áttörését. A tervek szerint a Conrad tábornagy irányította hadseregcsoportnak (10. és 11. osztrák-magyar hadsereg) Asiagó körzetéből kellett támadnia, a 14. hadsereg Krauss-hadtestének a belhunoi-medencét és a Brenta-völgyet kellett birtokba vennie. Ha a támadás sikerrel jár, akkor az olaszoknak a Brenta folyó mögé kellett volna visszavonulniuk. A Borojević-hadseregcsoport csapatai november 10–16. között több ponton átkeltek a Piave közép- és alsó szakaszán, így a 12. német és a 13. osztrák-magyar hadosztály Vidomál, de az olaszok visszaverték a támadást. November 10-én Conrad Dél-Tirolban a Hétközség-fennsíkron indított támadást az 1. olasz hadsereg ellen. Elfoglalták Asiagó és Primolano helységeket, de a támadás néhány nap múlva kiulladt.²¹

Czékus Zoltán, aki a két világháború között a Honvéd Ludovika Akadémia hadtörténelem tanára volt, leírja munkájában, hogy Conradnak 5 hadosztállyal kellett támadnia. Azt is közli a szerző, hogy ehhez a támadáshoz a 14. hadsereg előrenyomulása és az arcvonal megrövidülése folytán két hadosztály erősítésnél bizonyára több is rendelkezésre állott volna.²² Nowak Károly Frigyes, aki Conrad dolgozószobájában tevékenykedett és több vezető beosztású tiszttel is beszélt, azt írja munkájában, hogy Conrad csapatokat kért, illetve még könyörgött is. Amikor a császár a szalonkocsijában fogadta, a tábornagy egy óráig beszélt az uralkodóval. Próbálta meggyőzni, hogy a Piavénél az arcvonal megrövidült. A Piave és a Tagliamento között összetorlódtak a hadosztályok, ott nem is lehet felhasználni őket. A felesleges csapatokat ki kell vonni és átszállítani Tirolba. Az uralkodó azt válaszolta, hogy majd beszélj Arz vezérezredessel. A tábornagy az elintézésről sohasem kapott értesítést.²³

Azt is megemlíti a fenti szerző, amit rendkívül elgondolkodtatónak tartok, hogy amennyiben a központi hatalmak seregei Észak-Olaszországban állnak, amely határos Franciaországgal, akkor a következők katonailag, illetve politikailag kiszámíthatatlanok.²⁴ Itt a szerző nyilván a Franciaországra rendkívül veszélyes kétféle harcra utal. Ez akkor is tény, ha másik forrásban ezt a gondolatmenetet nem találtam meg. Ha ehhez még hozzáteszem azt, hogy a francia hadsereg jelentős részében 1917-ben lázadás tört ki, akkor érthetjük meg, hogy Franciaország rendkívül veszélyes helyzetbe kerülhetett. Ez a helyzet Conrad megfelelő erőkkel megindított támadása esetén realitássá válhatott volna.

Julier Ferenc alezredes, aki a világháborút végigharcolta, munkájában megemlíti, hogy a németeknek nem kellett volna 1917 szeptember-októberében az oroszok ellen támadni, hanem minden erőt Olaszország ellen kellett volna csoportosítani és ekkor Itália is Oroszország sorsára juthat.²⁵

Korábban foglalkoztam az osztrák-magyar hadsereg 1916-os Dél-Tirolból indított támadásával, ahol arra a következtetésre jutottam, amire itt is, hogy amennyiben a német vezérkari főnök elfogadja Conrad álláspontját, akkor egyesített erőkkel és minden tartalék bevetésével lehetőség nyílik Olaszországra döntő vereséget mérni, ami Itália háborúból való kilépését is eredményezheti.

Az 1. Isonzó-hadsereg XXIII. hadtestébe tartozó budapesti 41. honvéd gyaloghadosztály ezredei november 13–14-én Paluzzánál átkeltek a Piave nyugati partjára, itt hídfőt alakítottak ki. November 20-ig a hadosztály Piave Vecchiáig nyomult előre. A 14. hadsereg Krauss-hadteste az 1776 m magas Monte Grappa hegytömböt és a 870 m magas Monte Tombát ostromolta november 14–21-ig, több magaslatot elfoglalt a Piave völgyében, azonban az erős olasz, majd később angol és francia csapatok ellenállása miatt visszavonulásra kényszerült. Végül az antant hadosztályok segítségével a november 9-én kinevezett új olasz vezérkari főnöknek, Armando Diaz tábornoknak sikerült stabilizálnia a frontot. Az osztrák-magyar csapatok december elején a Piave keleti partján téli védelemre rendezkedtek be. A német csapatokat decemberben a nyugati frontra szállították át.

²⁰ *Habsburg József: A világháború... 655. old.; Winston Leonard Spencer Churchill: The world crisis: 1911–1918. Landsborough. London 1960. 824. old.*

²¹ *Balla Tibor: A caporettoi... 249. old.*

²² *Czékus Zoltán: Az 1914–18. évi... 431–432. old.*

²³ *Nowak Károly Frigyes: A katasztrófa útja. Engel Lajos kiadása. Szeged 1919. 154–155. old.*

²⁴ *Nowak Károly Frigyes: A katasztrófa útja.*

²⁵ *Julier Ferenc: A világháború magyar szemmel 1914–1918. Magyar Szemle Társaság kiadása. Bp. 1933. 231. old.*

A támadás értékelése

Az 1917. október 24-i állapothoz képest az arcvonal 240 km-rel megrövidült. 1917. október 24. és november 10. között az olasz veszteség 10 ezer halott, 30 ezer sebesült, 300 ezer hadifogoly és 350 ezer katonaszökevény volt, akiket a hátszágban fogdostak össze. Ezen kívül 3152 löveget, 1732 aknavetőt, 300 ezer puskát, 3 ezer géppuskát, 1600 gépkocsit veszített az olasz hadsereg. Az osztrák-magyar és német veszteség 70 ezer fő volt. Ebből a Monarchia vesztesége 30 ezer volt a Piave eléréséig. Az olasz hadsereg katasztrofális vereséget szenvedett. A caporettoi áttörés a világháború egyik legsikeresebb áttörése volt. A hadművellet fő irányát szerencsésen választották meg, a főcsapás irányát jól álcázták az olaszok előtt, kiválóan megszervezték a tűzéség és a gyalogság együttműködését.²⁶

Egyébként az osztrák-magyar hadsereg teljesítményét még Hindenburg tábornagy is elismerte, amikor könyvében a legnagyobb csodálattal emlékezik meg az isonzói harcokról.²⁷ Ezen kívül Ludendorff tábornagy dicsérettel emlékezik meg Conradról, az osztrák-magyar vezérkari főnökről.²⁸ József főherceg pedig az I. világháborúról írott könyvében megemlíti, hogy amikor IV. Károly 1917 őszén az olasz fronton járt, mennyire szerette volna kísérni az uralkodót és megmutatni neki azokat a helyeket, amelyeket a VII. hadtest katonái véres verejtékkel védtek. Szerette volna elmondani az uralkodónak, hogy mit teljesítettek ott a magyarok.²⁹

A két világháború között Magyarországon 9 helyen alakítottak ki olasz hősi temetőket. 6.500 olasz katona halt meg Magyarországon. Ebből 4.000 katona 9 helyen nyugszik.³⁰ Tudomásom szerint Olaszországban is rendben tartják a magyar katonasírokat.

Végül A magyar katona vitézségének 1 000 esztendeje című, a két világháború között megjelent munka ekképp állított emléket az isonzói csatákban elesetteknek: „Adja a Mindenható, hogy örökké hirdesse a magyar katonák hősiességét az olaszok által a Monte San Michelén felállított emlékoszlop felíratá: Ezen a csúcson testvériesültek a halálban az olaszok és magyarok, akik az életben hű kötelesegteljesítéssel harcoltak!”³¹

Pintér István

²⁶ Balla Tibor: A caporettoi... 250–251. old.

²⁷ Pilch Jenő (szerk.): Hadtörténelmi közlemények. Franklin Társaság kiadása. Bp. 1921. 66. old.

²⁸ Pilch Jenő (szerk.): Hadtörténelmi... 181. old.

²⁹ Habsburg József: A világháború... 673. old.

³⁰ Várnai Patricia: Magyar hadisírok az olasz hadszíntéren – olaszok Magyarországon. (Bajtársias gondoskodás a volt ellenfeleiről). In Ravasz István (szerk.): „Boldogtalan hadiidők...” avagy ami a „Boldog békeidők” után következett: 1914–1918. Petit Real Kiadó. Bp. 2005. 327. old.

³¹ Babucs Zoltán: Verdun az olasz arcvonalon („Ha kimegyek, a doberdói harctérre, / Feltekintek, a csillagos, nagy égre, / Csillagos ég, merre van a magyar hazám, / Merre sirat engem az Édesanyám?”) In Ravasz István (szerk.): „Boldogtalan hadiidők...” 67. old.

A Honismereti Szövetség tisztújító küldöttgyűléséről*

A Honismereti Szövetség 2010. június 24-én tartotta tisztújító küldöttgyűlését Budapesten. A megyei tagszervezetek küldöttei az írásban megküldött beszámoló alapján áttekintették és értékelték az Elnökség hároméves tartalmi munkáját és pénzgazdálkodását, majd a Jelölő Bizottság javaslatai alapján titkos szavazással három évre megválasztották az Elnökség és a bizottságok tagjait, tisztségviselőit. Ennek alapján

a Honismereti Szövetség

– elnöke: *Debreczeni-Droppán Béla*

– alelnökei: *dr. Csorba Csaba, Gálné Jáger Márta, dr. Rémiás Tibor és Mándli Gyula*

– titkára: *Bartha Éva*

– tagjai: *Bartos György, dr. Bolla Dezső, Kovács Lajos, dr. Ősz Károly, Székelyné Forintos Judit.* A tagszervezetek képviselőiben: *Gábrriel Tibor* (Budapest), *dr. Simor Ferenc* (Baranya megye), *Székelyné dr. Körösi Ilona* (Bács-Kiskun megye), *Fabulya Lászlóné* (Békés megye), *Titkos Sándorné* (Borsod-Abaúj-Zemplén megye), *Pál Lászlóné dr. SzabóZsuzsanna* (Csongrád megye), *Nagy Éva* (Fejér megye), *Néma Sándor* (Győr-Moson-Sopron megye), *dr. Vajda Mária* (Hajdú-Bihar megye), *Somfai Tiborné* (Heves megye), *dr. Nagy Molnár Miklós* (Jász-Nagykun-Szolnok megye), *iff. Gyüszli László* (Komárom-Esztergom megye), *Vas Ágnes* (Nógrád megye, Balassagyarmat), *Halminé dr. Bartó Anna* (Pest megye), *Sándor Mária* (Somogy megye), *dr. Szabó Géza* (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye), *Kaczián János* (Tolna megye), *Zsámboki Árpád* (Vas megye), *Bándi László* (Veszprém megye), *Horváth Miklós* (Zala megye).

a Felügyelő Bizottság

– elnöke: *Braun Lászlóné*

– tagjai: *dr. Bogyirka Emil, dr. Dékány Sándorné, Gál András, Kajus Józsefné, Karacs Zsigmond, Kenyéri Kornélia, Szüle Katalin, Varga István.*

az Alapítvány Kuratóriuma

– elnöke: *Székely Gábor.*

a Honismeret Folyóirat

– szerkesztője: *dr. Selmeczi Kovács Attila.*

Budapest, 2010. június 22.

Bartha Éva
titkár

* A Küldöttgyűlés jegyzőkönyvének teljes szövege olvasható a Honismereti Szövetség honlapján.

A técsői hősök emlékművének avatásai

Técső, a Felső-Tisza-Vidék „fővárosa” 1939. március 15-én szabadult fel, s egyesült az anyaországgal. A várost báró Ungár Károly alezredes vezényletével a 14. kerékpáros zászlóalj 1-es százada csak 23 órára szabadította fel, mert a bevezető út mentén lévő szalmakazal mögül egy szicsák lövöldözött a dalolva érkező katonákra (szerencsére rossz célzó volt, nem talált el senkit), s ez az incidens késeltette a bevonulást. Hála Viszt László őrzetőknek és beosztottjainak, sikerült a lövöldözöt bekeríteni és lefegyverezni. Másnap március 16-án a felszabadítók „újra hadra keltek”, segítségükkel visszatolták a szomszédos Taracköz állomásáról a técsőire azt a 14 mozdonyt és 40 teherkocsit, amit a csehek a románoknak szándékoztak átadni.¹

Két napra rá, a város előljáróságának ünnepi közgyűlésén döntés született: emlékművet emelnek a város főterén az I. világháborúban hősi halált halt técsőiek tiszteletére. Az előkészületi munkálatok hamarosan kezdetét vették, de a befejezés elhúzódott; a leleplezésre 1942. július 12.-én került sor. A korabeli sajtó, az *Új Máramaros* így írt az eseményről: „Ismeretjük az ünnepély műsorát:

1. Reggel 6 órakor zenés ébresztő.
2. 8 órakor ünnepi istentisztelet valamennyi keresztény templomban.
3. Fél tízkor a testületek felvonulása az ünnepély helyszínére.

4. 10 órakor következik az emlékmű leleplezése a következőképpen: a) Himnusz, b) Erdő Lajos községi bíró megnyitója, c) kalinafalvi Jurka Fláviusz vármegyei főispán üdvözlő beszéde, d) vendégek beszédei, e) Antal István dr. nemzetvédelmi propagandaminiszter ünnepi beszéde és az emlékmű leleplezése, f) a résztvevők, alakulatok, egyesületek és testületek diszfelvonulása a leleplezett emlékmű előtt. Közben felhúzzák az országzászló-lobogót egész árbocra, majd következik vitéz Kökényessy Hápka Péter dr. ny. min. tan. beszéde a tűzharcosok előtt, amikor a lobogót félárbocra eresztik.

Az ünnepély a mű megkoszorúzásával és diszfelvonulással ér véget.”

Fúvós zenekar fogadta a neves vendégeket, jelentést tett a kassai hadtestparancsnok képviselőjében vitéz Pintér Aladár ezredes dandárparancsnok. Egy técsői magyar-ruhás leányka Bartos Olga-verssel és pompás szegfűsokorral köszöntötte őket.

Részletek Antal István dr. nemzetvédelmi propagandaminiszter beszédéből: „Nagy időkben hősi életformára van szükség. Hős nem csak a vezető, hanem az egyszerű közkatona is, hős az anya, aki itt-hon hordja a vállain a családi élet gondjait, hős a közműves, hős a tisztviselő, ha helyt áll lemondásával és áldozatkészséggel a számára kijelölt poszton. Kis nemzet vagyunk, rengeteg belső problémánk is van, azt legyűrni, ezeket megoldani csak hősi életszemlélettel tudjuk, amely végül a világ nemzetei között is helyreállítja az igazság uralmát és megtermi az erkölcsi jóvátétel áldásait.

... A hősi lélek – ne feledjétek – katonai lélek és erkölcsi lélek, ezt meggyökereztetni és megerősíteni mulhatatlanul szükséges, mert a magyarságra az igazi megpróbáltatások csak ezután következnek, s az ezerestendő haza megtartása mérhetetlen erőfeszítést követel. Ez a hősi lélek kőbe van faragva előttek itt a técsői hősök emlékművében, hogy mindennap lelkesítsen benneteket...”

Azután a hősi lélek kívánta kettős kötelességről szólott Antal István miniszter.

„Első kötelesség: magyar életforma, magyar hagyományok szerint élni és vezetni a nemzetet, mert magának Técső községnek nemes példája mutatja, hogy nincs szükségünk idegen formákra... A mi utunk egyenes, becsületesen tiszta...”

A második kötelesség: a hazaért teljesített megfeszített munka, áldozat és szenvedés ellenében szociális, kulturális és gazdasági értelemben olyan életet kell teremteni, hogy benne minden becsületes szándékú ember egyformán kapjon helyet a kenyér és jogok asztalánál.

...Történelmi ez a hely, ahonnan hozzátok beszélek. Itt, ezeknél a szorosoknál védte IV. Béla az országot a tatároktól, Nagy Lajos király innen kezdve szervezte meg a védelmet a keleti veszedelem ellen.

¹ A város és környéke felszabadításáról részletesen tájékozódhatunk *Móricz Béla*: Técső című kötetéből, melyet a Vitézi Rend Zrínyi Csoportja adott ki Budapesten. Nem véletlen a szerző kiléte: annak a Móricz családnak sarja, akinek ősei técsői illetőségűek, köztük Móricz István, a huszti vár főkapitánya II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában. Említést érdemel – a számtalan ismert felmenő között – a család későbbi leszármazottja is, dr. Antall Józsefné Fülepp Klára, aki rendszeresen látogatja ősei „fészket”, erkölcsi és anyagi támogatást nyújtva a földjeinek. A técsői magyar tannyelvű gimnázium egyik tanterme a Móricz nevet viseli, a kollégium dr. Antall József nevével büszkélkedik.

Ez a föld látta Rákóczi kuruc hadait, és elküldte fiait Kossuth Lajos szabadságharcos honvédei közé is. ... Így hát ez a föld a vér jogán nem lehet más és nem is lesz más, csak magyar!

... Atyai szeretettel és testvériséggel viseltessetek az itt élő nemzetiségek iránt, biztosságotok számunkra, hogy a Szent István palást alatt megtarthassák nyelvüket, vallásukat, saját kultúrájukat... tudniuk kell, hogy az államalkotó magyarság mindenkor testvéri támogatással állt mögöttük. ... E hősi szobor tövében ily gondolatokkal induljunk el az új magyar élet felé."

Técsőt 1944 októberében foglalták el az oroszok. Haladéktalanul hozzákezdték a magyar emlékek megsemmisítéséhez. A helybeli janicsárok végezték a piszkos munkát az orosz gépfegyverek védelmében. A legvehemensőbb pusztító G. István volt, aki kalapáccsal törte-zúzta az emlékművet; a törmelék szekerre rakták és a Tiszába zúdították. Távollétüket kihasználva, az emlékmű mögötti házban lakó, ma híres vívóedző Batizi Sándor és öccse Béla, leosontak, összeszedtek néhány törmelékdarabot, föl vitték házuk padlásterébe és elrejtették a meglazított padlódeszkák alá. G. István, aki másnap folytatta piszkos munkáját, felmászott a valamikori tisztai kaszinó épületének tetejére, hogy ledobja a koronás címert, megcsúszott, leesett és halálra zúzta magát.

Felkerestem Bartos Olga nénit, aki a kilencedik X-ét tapossa. Nehezen lehetett a matrónával szót váltani, mert egyre csak sírt.

– Hogyan éli meg a hirt, az eseményt Olga néni, hogy feltámad Főnixmadárként a múlt?

– Csak sírok, meg sírok... Minden mozzanatára annak a napnak emlékszem, mintha tegnap történt volna... Tudja, én háromszor születtem: másodszor, mikor az első emléket avatták, most harmadszor, mikor feltámadt poraiból, visszaszállt fészkeire a turulmadár... A jó isten meghallgatta imáimat, mint annyi magyarét... Van igazság... Isten a történelem ura.

Isten a történelem ura

S ha késik is akarátának – gondoljuk mi, földi halandók – kegyes megnyilvánulása, egyszer úgyis tanúi és élvezői leszünk. Ennek az örök igazságnak a szellemében zajlott le Técsőn, a Felső-Tiszavidék (Kárpátalja) „csángóinak” fővárosában, a főtéren az I. és II. világháború técsői áldozatai emlékművének felavatása, felszentelése 2010. június 18-án. A monumentális, vörös gránitból és fekete márványból készült emlékmű pontos mása az 1942-ben felállítottak, és ugyanazon a helyen tör a magasba, azaz a különbséggel, hogy az „ősi” emlékművön 86 név volt (valamikor olvasható (az I. világháború áldozatainak nevei), az újon még további 161 név, a II. világháborúban elesett hősök nevei, s felettük, mintegy égisként a kereszténység szimbóluma, valamint magyarságunk jelképe: a turulmadár.

A tűző nap ellenére megtelt a város központi tere; a helybelieket és a vendégeket a történelmi egyházak egyesített ének- és zenekara fogadta, ami hazafias dalok és egyházi énekek fülekbe és szívekbe kívánczó előadásával fokozta az amúgy is felajzott várakozást. 15 órakor felcsendült a Magyarok Miatyánkja, valamint az ukrán himnusz, melyek elhangzását követően Ambrus Pál, a helyi magyar tanítvány gimnázium igazgatója, az esemény „motorja” lépett mikrofonhoz, és üdvözölte a vendégeket, a técsőieket, majd röviden vázolta azt az időt, mely húsz évig tartott: az emlékmű visszaállítása gondolatának születésétől a megvalósításig. Tolmácsolta a város magyarságának köszönetét mindazoknak, első sorban a polgármesternek, akik annyi nehézség ellenére kiálltak a nemes cél elérése mellett. „Az emlékmű a történelmi egyházak, a helyi szervezetek, első sorban az UMDSZ (Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség), kulturális és gazdasági körök, a técsői lakosok, az innen elszármazottak anyagi támogatásának köszönhetően épült meg – mondta a szónok többek között. – Hálás köszönet és elismerés Kovács Iván Ivanovicsnak, városunk polgármesterének, aki meggyőzte az aggályoskodókat, a fanatikusokat, felülkerekedett az alaptalan, de még tetten érhető előítéleteken. Elismerésünket címezzük Cubera Krisztián szobrászművésznek, aki magas szakszinten véste kőbe a kegyeletet” – fejezte be mondandóját Ambrus Pál, majd átadta a szót Técső polgármesterének, aki a kegyelet, a megemlékezés és örök békés együttélés jelszavaként definiálta június 18-át, az emlékművet pedig mindennek mementójaként. „Fejet hajtok a hősök emléke előtt, és köszönetemet fejezem a técsőieknek kitartásukért, türelmük tiszteletéért.” – fejezte be Kovács Iván köszöntőjét.

Scherzer Károly, beregszászi konzul úr elismerését és gratulációját követően szakavatott tudáshoz méltó ismeretekkel gazdagította a sok száz főnyi emlékezőt: végigkísérte a turulmadarat „születésétől” a mai napig, csattanós választ adva a sovinsztáknak és tudatlanoknak: a madár a szabadságszeretet, az ősi erő és nem az agresszió, a hatalomvágy szimbóluma.

Gajdos István, az UMDSZ elnöke, Beregszász polgármestere a nemzeti történelmi múlt ápolásának fontosságára, megőrzésére hívta fel a figyelmet, méltatta a bátor kiállást az elvek mellett, szólt a közel-

Az emlékmű leleplezése (Szöllősy Tibor felvétele)

jövő feladatairól, az összefogásról. Vastaps fogadta *Batizi Sándort*, a nemzetközileg elismert mesteredzőt, Técső város szülöttjét. „Tízéves voltam, amikor a mögöttünk lévő ház ablakából láttam elszállni a turulmadarat – mondta elcsukló hangon (arra utalva, hogy amikor 1944-ben az új rend janicsárjai lerombolták az emlékművet, testvérével leosont leshelyükről, összegyűjtöttek néhány darabot a turulmadárból és elrejtették. Az előkerült relikviák hamarosan a helytörténeti gyűjteménybe kerülnek. Sz. T.) – és most 77 évesen megadatott nekem az Úr által, hogy tanúja legyek a madár visszaszállásának. Az a vágy és remény tölti be a szívemet, hogy nem lesz, nem kell több tábla az emlékre. Köszönet mindenkinek, büszke vagyok magyarságomra, mert meggyőződésem: elsősorban nem azért gazdag egy nemzet, mert vannak emlékei, hanem azért, mert méltó képen őrzi azokat.”

Ifj. Sari József, a Felső-Tisza-vidéki KMKSZ középszintű szervezetének elnöke, aki a tiszapéterfalvi turulünnepségről érkezett, történelminek nevezve az eseményt, szólt a nemzet előtt álló napi feladatokról, aláhúzottan a közelgő választásokról, melyeknek eredménye nagyban függ az összefogástól, a nézetek egységesítésétől.

17 órakor újra Ambrus Pál lépett a mikrofon elé: „Az idő, a töretlen emberi akarat, a történelmi igazság kijavította a múlt hibáját” – szólt, és felkérte Kovács Ivánt, Gajdos Istvánt és Cubera Krisztiánt, hogy emeljék le a leplet a műről. Előttunt a magyar történelem kegyeletre szólító kökemény emléke. Az ünnepélyes aktus babérszuszorúját jelentették a történelmi egyházak vezetőinek, a pravoszláv egyház előljárójának felszólalásai, imái, és a mementó beszétele. „Legyen örök a béke, az egyetértés itt ezen a soknemzetiségű vidéken és szerte a világban, hisz egy istenhez imádkozunk, habár különböző nyelveken” – volt gondolataik, imáik lényege. „Igen! – visszhangzott a tömegben. Soha, de soha nem menjen egymás ellen János és Iván!” Percek alatt virágba borult az emlékmű: elhelyezték a kegyelet, a megemlékezés koszorúit, virágait a vendégek és a técsőiek.

A szíveket melengető, feledhetetlen esemény a Szózat eléneklésével fejeződött be, bár az ünnepség nem ért véget, mert az esti órákban számtalan gyertya fénye lobbant fel, újra tömeg gyűlt a téren, hogy emlékezzenek, imádkozzanak, tervezzék a jövőt.

Szöllősy Tibor

Kőváry László Honismereti Kör, Kolozsvár

Az újjáélesztett Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület 1991. áprilisi közgyűlése által életre hívott 14 tevékenységi alakulat között a *Honismeret* elnevezésű szakosztályban kaptunk helyet. A Kolozs megyei EMKE 1992 szeptemberében alakult meg, és ennek keretében még ez év októberében 39 résztvevővel megindítottuk az első idegenvezetői tanfolyamot. A tanfolyam első végzettjeivel a következő év októberében megalakítottuk az EMKE Kolozs megyei Honismereti Körét, 2000-ben pedig felvettük *Kőváry László*, Erdély híres történésének a nevét.

Ha visszapillantunk a kezdetekre, egypár lelkes ember odaadó munkájából, a szülőföld iránti szeretetéből jött létre a honismereti körünk. Az általunk megindított tanfolyamoknak egyik legfőbb célja volt széles látókörű és a helyi viszonyokat ismerő ifjak nevelése, magyar idegenvezetők képzése, ill. ismereteiknek bővítése, gazdagítása. Itt utalok a középkorostályra és a nyugdíjasokra is, akik ugyanúgy beültek az iskolapadba, mintha ők is középiskolások lennének. A hallgatók megismerkedtek Erdély történelmével, földrajzával, néprajzával, műemlékeivel és az építészeti stílusokkal. A témakört két év után vallástörténettel bővítettük. Az előadásokon elhangzó elméleti tudnivalókat gyakorlati útmutatásokkal egészítettük ki. Városnéző sétákat szerveztünk, megismerkedve a város templomaival, műemlékeivel, múzeumaival. Autóbuszos tanulmányi kirándulásokat szerveztünk, ahol alkalmunk nyílt a különböző néprajzi tájegységek és műemlékek megismertetésére.

Értékelve az elmúlt 18 évet, elmondhatjuk, hogy a magunk elé tűzött cél megvalósult, 18 év alatt 16 honismereti tanfolyamot szerveztünk, amelyen 650 hallgató vett részt. Sajnos nem mindenki tartott ki a tanfolyam végéig, elég sokan lemorzsolódtak. Több mint 380 vizsgadolgozat készült, ami bizonyítja, hogy a hallgatók érdeklődése szülőföldjük iránt meghatározó jelentőségű. A 18. évben – az átszervezés miatt – indítottunk tanfolyamot, ezért úgy határoztunk, hogy a kör tagjai minden hónap utolsó szombatján találkozhatnak, és két magas szintű előadással tovább gyarapítják ismereteiket.

Jelenleg 50 állandó tagunk van, a legfiatalabb 11 éves, a legidősebb betöltötte a 80. évet. Igyekeztünk a tanfolyam hallgatóinak színvonalas előadásokat tartani, bel- és külföldi tanulmányi kirándulásokat szervezni. 67 autóbuszos tanulmányutat tettünk meg, ebből tíz külföldi volt, a többi során pedig Erdély 16 megyéjét látogattuk meg Nagyváradtól Kézdivásárhelyig és Máramarosszigettől egészen az Al-Dunáig. Ezek a tanulmányi utak mind hozzásegítettek szülőföldünk jobb megismeréséhez, barátságok kialakulásához, a régi értékek megbecsüléséhez. Minden évben kolozsvári városnéző sétákat tartunk részt, hogy megismerjük városunkat, ahol élünk és dolgozunk. Természetesen a Házsongárdi temetőben nyugvó nagyjaink síremlékeit is rendszeresen felkerestük. Eddig 11 más-más témával foglalkozó honismereti napot tartottunk, így megemlékeztünk névadónkról, Kőváry Lászlóról, majd Erdély nagyasszonyairól, továbbá Vasvári Pálról, Szent Erzsébetről, Erdély híres váraitól, Mátyás királyról és a reneszánszról, Hunyadi Jánosról és sok más történelmi eseményről.

Nagy öröm volt számunkra, hogy 2003 decemberében megjelentettük a *Honismereti híradót*, amely évenként kétszer, esetleg egyszer (összevont két számmal) jelenik meg. A lap hírt ad tevékenységünkről, tanulmányi útjainkról, élménybeszámolókat jelennek meg benne, és minden számban egy-egy műemléket, várat, templomot is bemutatunk. Hét alkalommal jártunk Magyarországon, melyet egy-egy napos átruccanással Kassa, Pozsony, Párkány, Burgenland megismerésével egészítettük ki. Számos történelmi helyet és várost kerestünk fel Magyarországon. Egy alkalommal jártunk Ausztriában, egyszer voltunk Olaszországban, és a harmadik nagyobb külföldi utunk ebben az évben, áprilisban Benelux államok voltak, amelyet közösen egy kolozsvári pedagógus kollégámmal szerveztünk.

A Honismereti Szövetség felkérésére 2002-ben a *Tudás forrásai* c. művelődéstörténeti vetélkedő erdélyi döntőjét szerveztük meg, ahol 24 csapat vett részt, 2005-ben pedig a *Hős Rákóczi Népe* művelődéstörténeti vetélkedő erdélyi döntőjét, ahol 15 erdélyi csapat vett részt, amelyen a diákok Erdély különböző középiskolaiból voltak. Magyarországi kapcsolatunk elsősorban a Honismereti Szövetséggel van 1998-tól, a Jászvásári Csete Balázs Honismereti Egyesülettel 1994-től, ők kétszer jártak nálunk, mi meg annál többször voltunk náluk, 2002-ben együttműködési szerződést írtunk alá velük. Nagyon kedves élményben volt részünk ez év márciusában, amikor részt vettünk a Csete Balázs Honismereti Egyesület megalakulásának 40 éves évfordulóján. 2001 óta kapcsolatot tartunk a Lánycsói Magyar-Német Kulturális Egyesülettel, továbbá a Bács-Kiskun Megyei Honismereti Egyesülettel, mellyel 2007-ben Kecskeméten együttműködési szerződést kötöttünk. Nagyon sok szeretettel emlegetjük kedves barátainkat, a Fejér Megyei Honismereti Egyesület tagjait, és szeretnék köszönetet mondani minden olyan magyarországi honismereti egyesületnek, akik meghívtak minket, ottlétünket támogatták, szállást, étkezést, fogadást adtak részünkre, bemutatták megyéjüket, különösen a Győr-Moson-Sopron Megyei Honismereti Egyesületnek és a Borsod-Abaúj-Zempléni Honismereti Egyesületnek. Ha csak pár órára

is, de nagy szeretettel fogadtuk városunkban a Palóc Társaságot Szlovákiából, a Fejér Megyei Honismereti Egyesületet, a Lánycsók Magyar Német Kulturális Egyesületet, többször a Csete Balázs Honismereti Egyesületet, a Bács-Kiskun megyeieket. Legutóbb a Makói Maros Vidék Baráti Társaság 35 tagját fogadtuk nagy szeretettel. Csorba Csaba alelnök urat is fogadtuk Kolozsváron, hasonlóan Bartha Évát és nem utolsósorban Halász Péter elnök urat is többször.

A Honismereti Szövetség folyóiratában 3 felnőtt és 5 diák cikke jelent meg, a Honismereti Akadémián minden évben részt vettünk, ez a 13. alkalom. Az Országos Ifjúsági Honismereti Akadémián szintén 11 alkalommal 30 középiskolás, illetve egyetemi hallgató vett részt, akik a témának megfelelő dolgozattal szerepeltek. Talán a sokrétű tevékenységünkhöz az is hozzátartozik, hogy az utóbbi két évben a Kolozsvári Magyar Színház és Opera előadásait körünk tagjai csoportosan látogatták. Nem szeretném kihagyni tevékenységünk ismertetéséből, hogy a csikszeredai Csiki Székely Múzeum nagy kiállításait is rendszeresen megtekintettünk.

Az elmúlt 18 év alatt tevékenységünk egy percre sem szakadt meg, eredmények tartjuk, hogy sikerült a honismereti tanfolyamunkra nagyon sok középiskolást és egyetemistát bevonni, sokat köszönhetünk az Erdélyi Magyar Honismereti Egyesületnek, hogy szárnyai alá fogadott bennünket és segítette tevékenységünket.

Kiss Margit

Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság működési területe a Partium és a Bánság. Célkitűzései és feladatai emlékhelyeink és műemlékeink szellemi és jogi védelmének érvényesítése, műemlékeink felmérése, leírása, közzététele, helytörténeti és néprajzi kutatómunka végzése, nemzeti identitásunk szolgálata és erősítése, hagyományaink ápolása, honismereti nevelés, az ifjúság bevonására honismereti táborok szervezése. Az egyesület megalakulásának éve 1993. Jelenleg Máramarosszigettől Lugosig 132 munkatársa van: történészek, néprajzosok, tanárok, orvosok, lelképásztörök, műemlékes szakemberek, honismereti nevelők.

A kutatómunka és a felderítő programok eredményeinek ismertetése évente három rendezvényen kerül sorra: márciusban a *Partiumi Honismereti Találkozó*n, májusban a Varadinum ünnepségek keretében szervezett *pályázati díjkiosztó ünnepségen* – előre meghirdetett tematika alapján – ifjúsági és felnőtt kategóriában, szeptemberben pedig a háromnapos Partiumi Honismereti Konferencián. E rendezvényeken elhangzó tanulmányokat, dolgozatokat igyekszünk közzétenni. A rövidebb anyagokat időszakos honismereti lapunk, a *Partium* ismerteti. A nagyobb méretű anyagokat a *Partiumi füzetek* könyvsorozatában tesszük közzé.

A *Partiumi Honismereti Konferencia* immár hagyományos és elismert mind belföldön, mind külföldön. Átlagosan 90 ember vesz részt rajta a Partiumból, a Bánságból, Kolozsvárról, Magyarországról. Vándorkonferencia, hogy bekapcsoljuk a különböző vidékeket a közös kutatómunkába. A konferencia helytörténeti kutatómunkánk és műemlékvédő tevékenységünk legmagasabb fóruma. Ekkor tartjuk az évi közgyűlést is, ekkor osztjuk ki a Fényes Elek-díjakat azoknak, akik kimagasló munkát fejtettek ki a helytörténeti kutatómunkában és az egyesületi élet szervezésében.

Eddig tizenöt konferenciát szerveztünk, az idén lesz a tizenhatodik. Tizenöt év alatt a következő témák szerepeltek: Egyházi műemlékeink; Partiumi magyar temetők; Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, események, személyiségek, emlékművek; Várak, kastélyok, udvarházak; Árpád-kori településeink kialakulása és története; A XX. század emlékezete, öröksége; A Bocskai- és Rákóczi-szabadságharc; Pusztuló műemlékeink; Élő népi kismesterségek; Műszaki személyiségeink; 1956 emlékezete; Ipartörténeti műemlékek.

A *Partium* című időszakos lapunkat 1994-ben alapítottuk, évente 1–2 szám jelenik meg négyszáz példányban. Főbb rovatai: történelem, helytörténet, műemlékeink-műemlékvédelem, művelődéstörténet, néprajz-népismeret, képzőművészet, személyiségeink, hírek-események.

A *Partiumi füzetek* könyvsorozatában eddig 62 kötet jelent meg. Tematikájukat tekintve 20 településtörténet, 4 iskola- és egyháztörténet, 12 műemlékek, emlékművek, emlékhelyek, 8 helytörténet, 10 nagy személyiségeink, 3 néprajz, 2 évkönyv.

Sorozaton kívül 9 kötet látott napvilágot, ebből a Jubileumi Rákóczi Évek sorozatban három kötet jelent meg. A legfontosabbnak az *Épített örökségünk Bihar megyében* című kötetet tartjuk, amely a megye műemlékeinek komplex felmérését, kataszterét tartalmazza. Erdélyben egyedüli teljes felmérés.

Eddig 21 emléktábla elkészítéséhez járultunk hozzá és avattuk fel. 1992-ben a fenesi Bélavár falán; 1993-ban Réven a Zichy-barlang feltárásának 90. évfordulója alkalmából; Szentjobbon a Szent Jobb tiszteletére, közösen Tempfli József megyés püspökkel, valamint Solyomkövárának falán. 1994-ben Réven Márton Gabriella, Ady első váradai szerelme tiszteletére; Váradon Bíró József művészettörténész és festőművész tiszteletére; Érsemjénben Fráter Lóránd, a nótáskapitány emlékére. 1995-ben megfogalmaztuk és megcsináltattuk a vártemplomban elhelyezett Szent László-emléktáblát. 1997-ben Nagyváradon K. Nagy Sándor író, jogász, a helytörténeti kutatás úttörője tiszteletére. A tábla felerősítésére később került sor. Aradon emléktáblát avattunk Lóczy Lajos földrajztudós tiszteletére. 2001-ben Csokalyon Fényes Elek halálának 125. évfordulója tiszteletére. 2002-ben Gálospetriben emléktáblát, emlékszóbat avattunk Sass Kálmán mártír lelkipásztor tiszteletére. 2003-ban Réven Karl Handl, a barlang felfedezőjének tiszteletére, közösen a Pro Rév egyesülettel. 2005-ben Érköbölkúton ifj. Gyalóky Lajos helytörténész; Zsibón II. Rákóczi Ferenc tiszteletére, a zsidói csata emlékére. 2006-ban Érmihályfalván Zelk Zoltán költő emlékére. 2007-ben Erdőhegyen (Kisjenő, Arad megye) dr. Balogh Ernő egyetemi tanár tiszteletére; Nagyváradon Hegyesi Márton ügyvéd, helytörténész tiszteletére, közösen a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvánnyal. 2008-ban Érmihályfalván Kuthy Lajos író tiszteletére, közösen a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvánnyal. 2009-ben Biharfélegyházán és Micskén Jakó Zsigmond akadémikus tiszteletére, közösen az Erdélyi Múzeum Egyesülettel. Érmelléki tájházat avattunk Gálospetriben.

Ezek mellett minden évben számos emlékülést szerveztünk nagy személyiségek tiszteletére. Csak az utóbbi éveket emlitem: 2007-ben Csűry Bálint emlékünnepe Egriben; Révai Miklós író halálának kétszázadik évfordulóján Nagyszentmiklóson; Fényes Elek születésének kétszázadik évfordulója Csokalyon és Nagyváradon; Bíró József művészettörténész születésének századik évfordulója Nagyváradon; Hegyesi Márton halálának századik évfordulója Nagyváradon, emléktábla avatásával egybekötve. 2008-ban részt vettünk a dobrai turulmadaras emlékmű, Aradon a Fábán Gábor-szobor, Tenkén a Kosuth-szobor avatásán. 2009-ben emléktábla avatással egybekötött megemlékezést tartottunk Jakó Zsigmond akadémikus tiszteletére Biharfélegyházán és Micskén, Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulóján Érsemjénben, ahol több mint kétszázan vettek részt, könyvkiadással egybekötve. 2010-ben megemlékezés II. Rákóczi Ferencre Kassán és Borsiban, Széchenyi István halálának 150. évfordulóján Bihardioszegen, Szilágyi Sámuel református püspök szoboravatása Hegyközkovácsiban. Az idén még megemlékezünk Györffy István néprajztudósról Tenkén és Szádeczky Kardos Elemér geológusról Kolozsváron.

Ezek mellett számos koszorúzási ünnepséget és könyvbemutatót szerveztünk. Felsorolni is nehéz lenne. A fiatalok bevonására eddig tizenhárom *honismereti tábor* szerveztünk. Megtakarítottuk a fenesi Bélavárát, Valkóvárát és Solyomkövárát, öt arborétumot, két kúriát, az érábrányi romtemplomot, a Révi-szoros turistaútjait.

Egyesületünk 2001-ben megalapította a *Fényes Elek-díjat*, amelyet azok kapnak, akik kimagasló eredményt értek el a helytörténeti kutatómunkában, történelmi örökségünk megóvásában, a honismereti nevelésben. Nyolc év alatt 30 tagtársunk érdemelte ki a díjat. 2005-től olyan közéleti személyiségeknek is íteltük oda, akik saját településükön példamutató módon végezték hagyományörző tevékenységüket.

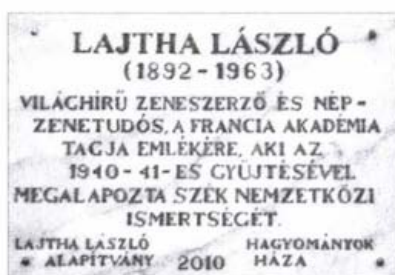
Fontos eredményünk a honlapunk elkészítése, amelyet immár bárki megtekinthet a világhálón, a www.pbmet.ro címen.

Sokrétű tevékenységünk elismeréseként egyesületünk és egyes tagjaink számos kitüntetést kaptak. Egyesületünk elnyerte a *Pro Partium-díjat*, a *Podmaniczky-díjat* és a *Kós Károly Állami Díjat*, valamint számos díszoklevelet.

Végezetül meg kell említeni a sokrétű együttműködésünket számos egyesülettel és intézménnyel, az Erdélyi Múzeum-Egyesülettel, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesülettel, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társasággal, a Kriza János Néprajzi Társasággal, a Bihar Megyei és Nagyváradai Civil Szervezetek Szövetségével. A határon túl a Honismereti Szövetséggel, a Magyar Művelődési Intézettel, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatallal, a Magyar Néprajzi Társasággal, az isaszegi Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvánnyal, a Bocskai István Hagyományörző Egyesülettel, a Kazinczy Ferenc Társasággal, a debreceni Partiumi Hagyományörző Egyesülettel, a Hajdú-Bihar Megyei Műemlékvédő Albizottsággal, a berettyóújfalui Bihari Múzeummal, valamint az itt működő Múzeumbarátok Körével.

Dukrét Géza

Lajtha László-emléktáblát avattak Széken

Lajtha László (1892–1963) Kossuth-díjas zeneszerző, népzene kutató 70 esztendővel ezelőtt, 1940 decemberében látogatott először a mezőségi Székre. Helyszíni gyűjtése a Magyar Rádió stúdiójában a kor legmagasabb színvonalán folytatódott és a Pátria lemezsorozatban meg is jelent. (Új kiadás: FONÓ Records 2007).

A Ferenczi Márton primás és társai által játszott archaikus zene és a gazdag táncagyomány indította el harminc évvel később a magyarországi táncházmozgalmat. (Maga a „táncház” kifejezés is Széken maradt fenn.) Azóta a nagy múltú, a középkorban szabad királyi városi ranggal bíró település neve fogalomként vált a magyar népzene rajongóinak körében.

A korszakalkotó gyűjtés emlékére és Lajtha László tiszteletére *Kobzos Kiss Tamás* előadóművész, zenetanár kezdeményezése nyomán, Lajtha Ildikó, Lajtha László örökségének gondozója, valamint a Lajtha László Alapítvány és a Lajtha-hagyatékot őrző Hagyományok Háza segítségével 2010. augusztus 16-án emléktáblát leplezett le a széki Polgármesteri Hivatal falán *Sallai János* polgármester. Az ünnepségen beszédet mondott *Sebő Ferenc*, a Hagyományok Háza szakmai igazgatója, a táncházmozgalom egyik elindítója is. Helyi énekesek, zenészek – *Filep („Pali”) Marci* és zenekara – műsora tette gazdagabbá a programot, amelyen megjelent *Kallós Zoltán*, *Halmos Béla*, *Korniss Péter* mellett *Solymosi Tari Emőke* Lajtha-kutató is, aki már több könyvet publikált a méltatlanul mellőzött zeneszerző életművének megismertetésére. (Nemrég jelent meg a Hagyományok Háza kiadásában a *Két világ közt – Beszélgetések Lajtha Lászlóról* című kötete.) Az emléktábla avatás napján kezdődött meg a népzene- és néptánc-tábor is, amelynek résztvevői szintén jelen voltak az ünnepségen.

KKT

Az emléktábla avatása (balról-jobbra): Sallai János polgármester, Halmos Béla, Sebő Ferenc, Kobzos Kiss Tamás és Deák Gyula, Sepsiszentgyörgy, a Háromszék táncegyüttes vezetője. (Fotók: Solymosi Tari Emőke)

„Irodalmi szomszédolás” Rimaszombatban

A Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok Szövetsége (KITÁSZ) az idén Rimaszombatban tartotta a XIX. vándorgyűlését, a Tompa Mihály Református Gimnázium dísztermében, július 29-e és augusztus 1-je között *Irodalmi szomszédolás* címmel.

A vendéglátó intézmény a felvidéki magyarság sorsát jelképezi. Az Egyesült Protestáns Főgimnázium a várost a művelődés híres központjává tette. Rimaszombatnak már 1462-ben volt iskolája. A XVII. századtól van gimnáziuma, ahol filozófiát és teológiát is oktattak. 1769-ben a lényegében szintizista református Rimaszombatból kiűzték a katolikus körmenetet. 1771-ben emiatt a református egyház teljes vagyonát elkobozták, iskoláját bezáratták és a nyilvános istentiszteletek megtartását betiltották. A református iskolában az oktatás a türelmi rendelet kihirdetése után indulhatott meg ismét.

A Kishonti Evangélikus Esperesség kezdeményezte az osztrák evangélikus és rimaszombati református iskola egyesítését. 1853-ban elfogadták az egyesült iskola alapszabályzatát és megalakult a Magyarországon egyedülálló Egyesült Protestáns Algimnázium. Az 1857/58-as tanévtől lehetővé tették a szlovák nyelv fakultatív tanulását heti 2 órában. 1886-ban kerültek ki az Egyesült Protestáns Főgimnáziumból az első érettségizők. 1919-ben szlovák osztályokat is nyitni kellett, ám az iskolától az államsegélyt megvonták, ezért annak feladására kényszerültek, így az iskolát államosították. Csehszlovák Állami Reálgyimnáziummá (1923), majd az első bécsi döntés után Királyi Állami Gimnáziummá (1938) alakult át. 1940-től ismét visszanyerte felekezeti jellegét. 1945. május 10-én a Szlovák Nemzeti Tanács rendelete bezáratta kapuit. Ezután jött a féktelen és kicsinyes bosszú: könyvégetés, pusztítás, a gyűjtemények megsemmisítése. S ez még évtizedekkel később is folytatódott.

Hosszú huzavona után, amikor a beneši dekrétumokra való hivatkozással megpróbálták meggátolni az épület visszaadását, 1999-ben megnyithatta kapuit a Tompa Mihály Református Gimnázium. 1945 óta ez az első ilyen intézmény Szlovákiában. 2003 júniusában a Matica Slovenská a régi-új tulajdonos beleegyezése nélkül Jozef Škultéty, Vladimír Mináč és Zlatica Oravcová emléktábláját avatta föl az épületen, amit a város magyarsága provokációként élt meg.

2002-ben kezdte meg működését az iskola saját diákotthona, amelyet a legelső egyházi fenntartású internátusként 2004. január 1-jén soroltak be az oktatási intézmények hálózatába, ahol a vándorgyűlés résztvevőinek egyik része lakott.

A főgimnázium jeles növendéke volt Holló Barnabás és Izsó Miklós szobrászok, Kiss József költő, Mikszáth Kálmán író, Pósa Lajos mesemondó költő, gyermekköltészetünk alapítója, az Én Ujságom alapító szerkesztője. Az iskolának olyan jó híre volt, hogy sok szlovák személyiség is ide járt: A Botto-testvérek, Janko Jesenský (1874–1945) író, aki főispán is lett és nem engedte Tompa szobrát 1918 után eltávolítani. Ivan Krasko (1876–1958) költő, Jozef Škultéty (1853–1948) író, publicista, szerkesztő, 1877–79 között látogatta az intézményt.

A szülők értetlensége

Az első napon *Sebők Attila*, a Tompa Mihály Református Gimnázium igazgatója üdvözölte a jelenlevőket, majd röviden ismertette a vendéglátó intézményt. Jelenleg 9 osztályuk van. Van nyolc- és négyosztályos tagozatuk. Az épületben működik a szlovák evangélikus iskola is. Fájó pont, hogy a magyar szülők nem értik, miért kellene anyanyelvükön oktatatni gyermekeiket.

A kultúra asztala

Ezt követően *Székelyné Kőrösi Ilona*, a KITÁSZ ügyvezető elnöke üdvözlésében elmondta, a kultúra asztala teríthető a legnagyobbra. Az anyanyelvünkkel minden kimondható és ráadásul erkölce is van. A Kárpát-medence térképének átrajzolása utáni 90 év alatt sem veszett ki az összetartozás tudata, a KITÁSZ-nak is köszönhetően. Ahhoz, hogy ezt a következő generációk érzékeljék, művelt, tudós tanárookra van szükség, akik nevelik – nemcsak tanítják – a diákokat s így erkölcsi tartást adnak.

Dr. Medvigy Endre, a KITÁSZ elnöke kegyelmi állapotnak nevezte a jelenlegi magyarországi politikai helyzetet. Van ebben egy adag megkésetttség, ami a kormánypolitikát illeti, hiszen – Kányádi Sándor költő szavaival élve – a magyarság olvadó jéghegy. Idén emlékezünk a trianoni diktátum 90. évfordulójára, ám a második bécsi döntésre is. A ritka szép pillanatokot is föl kell idéznünk. Németh László 1956-ban emelkedő nemzetről írt. Ez pedig erőt adhat nekünk, és ennek jegyében kell emlékeznünk a KITÁSZ alapítóira: Czine Mihályra és Vargha Domokosra.

Gömörológia

Rimaszombat és Gömör címmel dr. B. Kovács István régész, muzeológus tartott vetítéssel egybekötött előadást mely a vármegyétől a virtuális kezdeményezésekig terjedt. Mivel munkássága elsősorban Gömörhöz kötődik, így önmagát – némi öniróniával – gömörológusnak mondja. A helytörténet ugyanis perspektívát ad. Az egyediben láttatja az egyetemes és fordítva. Gömör kicsiben az egykori Magyarországot jelenítette meg s így Gömörországnak nevezhető, melynek emlékműve 2006-ban készült el. Nyilván ez adhatta az ötletet, hogy szellemi országépítéshez fogjanak. 2005. június 4-én virtuális országot alapítottak. Ez jelenleg „még csak” regionális kulturális egyesület, melynek főispánja van, ám egyszer majd a kisebbségi magyarság autonómiaökrekvéseinek fontos bázisa lehet.

B. Kovács a délutáni órákban a nívós, negyedévenként megjelenő Gömörország c. folyóiratot mutatta be, mint a lap főszerkesztője, a Pozsonyban élő *Kövesdi Károly* íróval együtt, aki négy éve a lap szerkesztője. Szeptemberben lesz tízéves a folyóirat, amit kellőképpen meg kívánnak ünnepelni, olyan módon, hogy meghívják a testvér lapok szerkesztőit.

B. Kovács volt a múzeumlátogatások vezetője is. Megnéztük a nemrég megnyílt Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Tudományos Gyűjteményei kiállítását, melynek 2002 óta megbízott igazgatója. Majd a Gömör-Kishonti Múzeumot látogattuk meg, mely egykor tűzérkaszárnának adott otthont. Itt vezetők 1990-95 között igazgató volt. A látlat 1970-ben készült. Anyagiak híján nem sikerült azt felújítani, így számos „odakozmált” kisérsőzöveget lehetett találni.

B. Kovács kalauzolt minket a városban is. Rimaszombatnak három tere van, az egyik ismét Tompa Mihály nevét viseli. Megtekintettük a régi és új városházát, mely 1802-ben épült. A kiterjesztett szárnyú fekete sas mellett latin rövidítés: SPRSz. Azaz Senatus Populusque Rima Szombatiensis (Rimaszombat tanácsa és népe), ez az ókori Róma jelmondatának átvétele, amivel igyekeztek kidomborítani azt a legendát, hogy a város hét település összeolvadásából keletkezett (Róma meg hét dombon). Holott a város a magyar Szombathely és a német Istvánfalva (Steffelsdorf) egyesülése nyomán jött létre. A négyoszlopes főtér is a németek városrendező ízlésére utal. A város a reformkor óta visszaféjlődött, további romlását Trianon okozta.

A társaság megállt a református templom falánál, Ferenczy István mellszobránál. Ifj. Vaszary János alkotása carrarai márványból készült. A szobor nyakán látható vágás arra emlékeztet, hogy a második világháború után a szobrot lenyakázták. Mátrai-Makovits Jenő állította helyre. Ezt akkor a kommunis-ták óhajtották.

Zsákfalu a művészet élvonalában

A gömörszőlősi – 23 éve létező – művésztelepet *Végvári Zsófia* művészeti kutató mutatta be lendületes és érdekfeszítő előadásban. Az 1991-től önálló község az egyetlen magyarországi település, mely nevében még őrzi a történelmi Gömör-Kishont vármegye nevét. A zsákfalu szinte predesztinálva van rá, hogy tiszta forrásként segítse a megújulást. Lakossága állandóan csökken, elöregedik. Előnye, hogy nem építették át házait, hiszen a városi „kultúra” nem érte el őket. Annyi szeretetet kaptak a helybéliektől, hogy ez buzdította őket a folytatásra. A tábor felkarolta a dél-gömöri fazekasságot és fafaragást. Azóta már fogalomná vált, hiszen 4-500 alkotó vesz részt munkájában.

Értelmiség kontra politikus?

Majd *Duray Miklós* egykori barátját idézte, aki különbséget tett az értelmiségiek és politikusok között. Addig a politika területét is intellektuális tevékenységnek tartotta. Vannak, akik háttal fordítanak az értelmiségi létnek, s így kiesnek a szerves fejlődésből, elidegenednek tőle. Ennek a szemléletnek következtében az értelmiségi háttal fordít a politikának. A közéleti emberek elidegenednek a politikától. A következmény társadalmi szinten háttérbe kívánja szorítani a felelősségérzetet és az individualizmust erősíti.

A pártosság csak akkor termékeny, ha területi autonómiával rendelkezik. A feladatok halmozódnak, mert az értelmiség nem hajlandó szolgálni szellemi értékeivel a közösséget. Mindez negatív hatással van a határon túli magyarok közéletére. Egyesek csak azért liberálisok, mert nem értenek semmihez. Közben nincs politikusképzésünk. Az értelmiséginek nyitottnak kellene lennie, vitakoznia kellene. Ezután Duray kikérte a jelenlevők véleményét, akiknek zöme amellet tört lándzsát, hogy a politikusnak értelmiséginek kellene lennie, habár ez nem mindig van így. Az a vélemény is megfogalmazódott, hogy elsősorban államférfiakra, nem politikusokra lenne szükségünk. Ezen a pályán nagyobb kísértés is fel-lep, hiszen a politikusok megvásárlása, korrumpálása szinte mindennapi jelenség.

Eltitkolt freskók minden bokor alatt

Középkori freskók Gömörben címmel dr. Prokopp Mária művészettörténész tartott előadást könyvről, mely hasonló címmel 2007-ben jelent meg. Az előadó a rimaszombati szobrász, Ferenczy István méltatásával kezdte, aki Szent István vértanú szobrát készítette el. Ez a szobor az örök magyar optimizmust sugallja. Fölfelé néz, az Istenre, miközben halálra kínozzák. Halált megvető bátor optimizmust sugároz, amiről konferenciát kellene tartani! A könyv tizenegy gömői község kincseit mutatja be. A süvetei rotunda a legnagyobb a Kárpát-medencében. Rimabánya, Rimabrézó, Karaszkó templomaiban XIII–XIV. századi freskókat találni, melyek a legcsodálatosabbak közé tartoznak. A pelsőci templommal kapcsolatosan majd egyszer eldönti valaki, milyen hatás, vagy kapcsolat nyomán készült a falfestmény. A mártonházi freskó szerényebb színvonalú, népiesebb és a helyi misztériumjáték lenyomata, a helyi színjátszás krónikája. Azt sugallja, a szenvedés után jön a feltámadás. A képeket meg kell szólaltatni, hogy jobbá, erkölcsösebbé, emberségesebbé váljunk! Megmaradt emlékeinket már csak azért is becsülnünk kell, mert még Franciaországban sincsenek ehhez fogható műalkotások. Büszkének kellene lennünk ezekre, mert ezek mutatják az ezeréves Magyarország színvonalát. A kárpát-medencei értékeink Európa kultúrkincsei. Ez nálunk csaknem minden faluban megjelenik, miközben az olaszok Assisivel dicsekednek. Nálunk minden bokor alatt találni ilyen alkotásokat! A kiadványokat minden nyelven ki kellene adni, hozzátenni a párhuzamokat – fejezte be előadását Prokopp Mária.

Ezt követően került sor az évente odaítélt KITÁSZ-díj átadására, melyet a Katolikus Rádió kapott, nemzetépítő munkájának elismeréseképpen.

Este *Döbrentei Kornél* költő, az Átpingált március című CD szerzője és élettársa *Petrás Mária* népdalénekes, iparművész, a Kairosz Kiadónál megjelent *Emeld fel, Uram, kicsiny népemet!* című interjúkötet főszerzője mutatta be nagyon tetszetős kiadványát. Döbrentei költeményeit olvasta föl, Petrás énekelte. A rendelkezésükre álló egy óra úgy röptül el, hogy észre sem vettük.

Döbrentei költészete – mondta bevezetőjében *Medvigy Endre* – egyrészt a közép-nemesi, másrészt a katonai hagyományokat folytatja, markáns arculattal. Petrás viszont egyedi életutat mondhat a magáénak. Élete arról szól, miképpen tudott egy moldvai csángó felemelkedni, megtartva identitását – a hagyományokat, hitet – és közben művésszé válni. Ez a nem akármilyen egyéni teljesítmény szebb teszi az egyetemes magyar kultúrát. Döbrentei csak annyit tett ehhez hozzá, hogy mindnyájan egyre inkább csángókká válunk. „Azért Kárpát-medence, hogy fájják ez a tájék” – hallottuk egyik versében. „Hűsvét ünnepén benyomultak Győrbe az oroszok” – ismétlődött e néhány szó annak kapcsán, hogy a költő emléket állított a vértanú püspököknek – Apor Vilmosnak – A felszabadítás szomorúságában c. versében.

A szülőföld kapuja

Július utolsó napján dr. Ádám Zita, a Szlovákiai Magyar Pedagógusszövetség alelnöke A hely, ahol élünk – Regionális antológia Gömörrel és Észak-Nógrádról c., előkészületben lévő könyv egyik szerkesztője mutatta be kiadványukat, amely akár minta is lehetne a hasonló tankönyvek elkészítéséhez. A kötet célja, hogy a szülőföld szépségei és értékei visszahúzzák a fiatalokat szülőföldjükre, hogy az ne néptelenedjen el. A kiadvány kitekint Európára, Magyarországra és azután Gömörre, néhol viszont fordított a sorrend. Stílusa emelkedett, a képi megjelenítéshez és szándékhoz méltó. A nagyjából háromszáz településsel kapcsolatosan a diák láthatja a település címerét, fontosabb épületeit, az élő természet szépségeit. Bemutatja az ellentmondásokat is: az építést és a pusztulást. A fiatalok meg olyan feladatokat kapnak, amelyek dalra fakasztják az embert és gondolkodásra, kutatásra készítik őket, s közben öntudatlanul szerelmesei lesznek a tájnak, mely szülőföldjük: az örök haza. A könyv nem feledkezik meg a Magyarországon maradt gömői rész bemutatásáról sem.

Az a gyanúnk, hogy a szeptemberben megjelenő kötet iránt a felnőttek körében is lesz komoly érdeklődés, amit az előadás végén nem szűnő taps szintén jelzett.

Fiaim csak énekeljetek!

Tompa Mihály és Gömör erős kapcsolatáról Nagy Ákos Róbert hanvai református esperes tartott előadást. Szerb Antal az írta róla, jelentéktelen költő. Családja Erdélyből származott. Apja cipész volt édesanyja cseléd. A gyerek „koraszülött” volt, ahogy ezt Gömörben kíméletesen mondják. Anyja halála után az apa nem törődött vele, így nagyapjához került Igricibe, ahonnan fájdalmas emlékeket őrzött. A puritanizmus és szegénység jellemezte nevelőszüleit. Pataki évei alatt kezdett írogatni és Petőfi, meg Arany nevével együtt emlegették. A szabados pesti élet nem vonzotta, végül lekipásztor lett. Keleméren híveivel elégedetlen volt, a paplak botrányos, ahogy leírja annak állapotát Az én lakásom c.

versében. Felesége, Soldos Emilia hű társa. Itt írja legismertebb versét, A gólyához, ami miatt Kassán kell vizsgálati fogságot szenvednie. 1851-ben kerül Hanvára és ott marad haláláig. Hívei rendkívüli módon tisztelik, ám nem szeretik. Mégis ragaszkodtak hozzá. Tompát valami bensőségesen Gömörhöz kötötte. Hagyatékát a Jászói Apátságra hagyta.

Nagy szükségünk van Tompa Mihályra – mondta az előadó –, hiszen nehéz sorsú vidéken élünk, ahol 60–70%-os a munkanélküliség, érezhető a szlovák nyomás, mely „illeszkedést” kíván, vagyis hogy olvadjunk be. Nagy Ákos Róbertet is hatalmas tüsszel ajándékozta meg a közönség.

Az alkotmányosság hőse

Kelemen Erzsébet író Tiszta szándék – Gróf Batthyány Lajos olmtúzi és pesti naplója, levelei c. kiadványát mutatta be, mely a Püski Kiadónál jelent meg. A kötet érdekessége, hogy dokumentumgyűjteménynek tűnik, mégis a szerző szellemi terméke.

Batthyány elítélése a huszadik századi koncepciós perek előképe. A bíró egyben vádló is, egy visszaható törvény alapján ítéltékztek felette, csak a terhelő adatokat vették figyelembe, mondanivalóját rosszindulatúan kifacsarták. Vele a magyar nemzetet ültették a vádlottak padjára. Ha Bécsben államférfiak uralkodnak, másképpen kanyarog a XX. és XXI. század története. Az egyik közvetített gondolat mindmáig megfontolandó: „Az ellenünk lázadó nemzetiségiek tévesen értékelték a körülményeket és saját érdekeiket. Mi nem más nemzetek elnyomásáért harcoltunk, hanem magunkért és érettük. E kettő elválaszthatatlan egymástól. Az egyik boldogulása vagy boldogtalansága kihat a másikra. Mi nem ellenük, hanem a nemzetiségek számára is kedvezőbb fejlődést biztosító Magyarország megteremtéséért küzdöttünk!”

Megőrzésre átvéve

Domonkos László és dr. Konrad Sutarski közös kiadványukat mutatták be. A Megőrzésre átvéve (Unicus Könyvműhely), a történelmi Magyarország Trianon után Lengyelországhoz csatolt területeiről beszél. A lengyel állam csupán 539 km²-nyi területet kapott Árva és Szepes vármegyéből. A két szerző ismertette a könyv születését és beszámoltak élményeikről, amikor ezt a két földdarabkát bejárták.

Lengyelországban nem folyt magyarellenes propaganda, így az ott élő visszaemlékezők, vagy azok hozzátartozói semmilyen magyarellenes attitűdöt nem sajátítottak el. A kötet bemutatja a terület történetét, az egyes műemlékeket. Néhol szociográfiai ihletettségű, másutt esszéyszerű. Ahogy a kötet címe is sugallja, a lengyel állam átvette a magyartól értékeit és a közös múltat meg kívánják őrizni az utókor számára. Ez a jövő felé mutató út. Milyen jó lett volna, ha a megsemmisült csehszlovák állam is ilyen elfogulatlan lovagiassággal vette volna birtokba a neki juttatott területet. Ahogy Sutarski megállapítja: „Ha tekintetbe vesszük, hogy a szlovák nemzet – a cseh nemzet oldalán – csak a XX. században, az I. világháború végeztével került Európa politikai térképére, nem a legjobb oldaláról mutatkozott be a világnak. Azzal, hogy nemzetiségi szempontból idegen területeket kaparintott meg, igazságtalan állapotok, újabb politikai feszültségek kialakulásának okozója lett. [...] Az expanzív cseh politikához oly szerencsétlenül kötődő szlovák nemzet ezért kényszerül immáron kilencven éve arra, hogy energiáit délen a magyarok, északon a lengyelek elszlovákosítására fecsérelje. Ha akkor, az I. világháború után nem akart volna olyan sokat, nem kellett volna később azzal vesződni, hogy eltörölje a magyar múlt nyomait, ellentétben a lengyelekkel, akik nem törekzenek erre. És nem kellene állandóan a miatt aggódni, hogy ezeket a területeket egyszer elvehetik tőle. Na, és bizonyára jóval több barátja volna a lengyelek között éppúgy, mint a magyarok között, s válhatna e két, akkor megrövidített nemzet igazi szövetségessévé.” – Ez az ellenpróba a nemzetileg elfogult törekvésekkel szemben. „Átvettük tőletek megőrzésre – mondja játékos-kedves iróniával Ewa asszony, a nedeci vár (egyben kastélyszálló) igazgatónöje...” Lengyelországot történelme során négyszer próbálták teljesen megsemmisíteni, a nemzet mégis mindig talpra állt. „Nem kétséges – idézik Czako Gábort – azért, mert nem röstellt megalázkodni és térden csúszni az Úr előtt.”

Isten csodája

Gazda József író, a kovásznai Körösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület elnöke Megpecsételt vég – Kilencven év Erdély földjén (Hét Krajcár Kiadó) c. kötetének tanulságait mutatta be. Erdély nagy romlásáról szól ez a könyv – mondja a szerző. – Tehát pesszimista munka. Ezért okoz mindig gondot számára, hogy a befejezés mégis hitet nyújtó legyen. A célok célpontja lettünk. A nemzeti tudatot kellett megsemmisíteni. Akik nem vallották a finnugor elméletet, azokkal, mint ellenséggel bántak. Elég a nagy tehetségű Bálint Gáborra utalni. Károlyiek lefegyverezték a magyar hadsereget. A románok is

gyalázatosnak tartják Trianont, mert őket visszaparancsolták jelenlegi határaik mögé. Erdély kilenc évtizede ajándékként hullott a románok ölébe.

Szöcs Géza államtitkár Kecskeméten nemrégiben azt mondta, Trianon történelem, ezzel nem kell foglalkozni. Magyarországon ezt nem érzékelik annyira, de mi tudjuk, mi történt velünk. Egy példával támasztotta alá mondanivalóját. Az egyik délvideki menekültet a magyarországiak csak mint „bűdös jugót” emlegették. Majd horvát területre ment, gyermekét horvát iskolába íratta, így az már azt a nemzetet fogja gazdagítani.

Gazda legalább 2000 interjút készített nemcsak Erdélyben, hogy az emberi sorsokon át mutassa meg a történelmet. 6-700 éve nem sikeres a történelmünk. Milyen optimista üzenetet tud ezek után közölni olvasójával? Isten csodája, hogy a nemzet áll. A régi krónikások arra buzdítanak, ismerjük föl, bűnösök vagyunk. A magyarok Európa egyik leghiteltlenebb nációja. Istent kiüldözték. Vissza kell hát térni a hithez és akkor számíthatunk a Jóisten segítségére.

Trianon meghaladása

Dr. Medvigy Endre irodalomtörténész arról értekezett, miképpen kívánták a múlt század 20-as éveiben Trianont meghaladni. Ennek a politikának volt az eredménye az első, majd a második bécsi döntés és közben Kárpátalja felszabadítása. Írók, költők, a szellem emberei miképpen látták helyzetüket? Az első korszak (1918–20) jellemzője a Végvári-versek. Elkeseredett, irredenta hangok fejezték ki az életérzést. Majd egy esélyt láttak, ha otthon maradnak és autonómiát tudnak álmodni. Létezett egy történelmi példa is: a független Erdély, ám kiderült, nincsenek Bethlen Gáboraink.

A Szovjetunió kikövetelte magának Beszarábiát és Észak-Bukovinát, Bulgária Dobrudzsát. Mindez pillanatok alatt teljesült. A második bécsi döntés után, iszonyú gyorsan sikerült konszolidálni a magyar viszonyokat. 1938–40 között ránk sütött a Nap. Bethlen, Teleki, Horthy tette a dolgát. Ha Németh László 1956-ban emelkedő nemzetről beszélt, jöhet még kor, amikor ismét így láthatjuk magunkat.

Egy majdnem Nobel-díjas író

E nap délutánján került sor a KITÁSZ-közyűlésére. Ennek keretében két szervezet kérte felvételét a KITÁSZ-ba. Jobbágy Éva az általa vezetett Tormay Cecile Kör mutatta be, melynek célja az írónő és a Napkelet folyóirat rehabilitálása. Tormay egykor nemzetközi elismertségnek örvendett, munkáit különböző nyelvekre fordították le. A régi ház elnyerte az MTA irodalmi díját. 1935-ben a Népszövetség Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságába egyhangúlag választották a Marie Curie halálával megüresedett székbe. A Bujdosó könyv realiztikusan ábrázolja az őszirózsás forradalom, majd a Tanácsköztársaság embertelen időszakát. Ha 1937-ben nem hal meg, megosztott irodalmi Nobel-díjat kapott volna. A kecskeméti csoportosulást Kovács István József költő ajánlotta, mely Toll és Ecsel Alapítványként 117 taggal rendelkezik. Széles körű tevékenységet folytatnak. Megfordult náluk Czine Mihálytól Faludy Györgyig szinte mindenki.

Majd Verset énekelni, éneket mondani – Balassi Bálint, a szerelem költője címmel Virágh László zeneszerző, a Magyar Régizenei Társaság elnöke adott műsort, mely szinte ismeretterjesztő előadásáá tereltyesedett.

A következő vasárnapi napon, augusztus 1-jén, jómagam egy elfelejtett kassai költő, író, színművész, Isépy Natália (Királyhalmec, 1901.–Kassa, 1977.) életútját, alkotásait mutattam be. Végigkövettem pályáját és izelítőt adtam prózájából és verseiből, rádióbeli szerepléseiről.

Harmadik út

Dr. Neszmélyi Károly címzetes egyetemi tanár, a Népi Írók Baráti Társasága elnöke A népi irodalom és a harmadik út címmel beszélt erről a szerteágazó és a rendszerváltásig szinte tabuként kezelt témáról. Ennek az irodalomnak a születésénél Németh László bábáskodott. Úgy látta, sziget nép vagyunk, melyet Németország, a szláv tenger és a románság, vagyis a latin Európa vesz körül. Nemzeti kiegyenesedésre, nemzetközi összefogásra van szükség. Elvesztünk, mert elvesztettük önmagunkat – hirdette. A mozgalomnak a háború utáni is komoly kisugárzása volt (a háztáji gazdálkodás, a gyes bevezetése).

Mács József gömöri íróval, a Bolondok hajója (Madách-Posonium) regény szerzőjével Medvigy Endre budapesti irodalomtörténész beszélgetett. Fintor vagy gűny, netán szatíra ez a könyv, mely keserűségből fakad. Sok benne a poén. Egy gondolat köré csoportosította az író mondanivalóját. Beneš állítólagos kijelentése köré, mely szerint az Ipoly hajózható folyó. Hajózható? Ha lúd legyen kövér! A regény annak a közkeletű tételnek kíván a cáfolata lenni, mely szerint a fű meghajlik..., mert ez zsákutca.

A balkáni példa

Csurran a csillag – *Tari István* délvidéki költővel beszélgetett Székelyné Körösi Ilona. Az Óbecsén élő Tari sokoldalú ember – ezért eleven nyulacskának is hívták –, tán még politikus is volt. Egyik versét a Betakarják az eget olvasta föl, mely életútjának, közösségének drámai eseményeit eleveníti föl, ezért önvalomás és kórkép. A legnehezebb helyzetben a vers, az ima, az apokrif az, ami fontos. Jugoszlávia abból élt, hogy minket kirakatban mutogattak. Ez a hamisság összeomlott. A délszláv háború azért tört ki, mert elfogyott a hadizsákmány. Az albánok száma 1921-ben nagyjából annyi volt, mint a magyaroké. Most meg négy milliónyian vannak. De más a mentalitásuk, mert fiatalok. S ez a fontos, mert az idős ember nem szívesen vállal kockázatot, a fiatal viszont igen. A fiatalok a felszabadító hadsereghez szeretnének csatlakozni. Naivan könnyű a világot megváltani.

Roppant fontosak a kis közösségek. A legfontosabb a család. A Kárpát-medencében a család mellékessé vált. Vannak közösségek, melyek erőt sugároznak. Mi keletről jöttünk. Egyedüliek vagyunk, akik nem olvadtak be. A magyar irodalom nagyhatalom. A nyelvünk tartott meg.

Östörténet

Kiss Irén eszmetörténész arra kereste a választ, vajon a kaukázusi tatoknak van-e közülük a tótokhoz, a szlovákok elődeihez. Erre nem adhatott egyértelmű választ. Majd a magyar népnévvel foglalkozott.

Pártusok, hunok, magyarok kérdéskörével foglalkozott *Tábori László* keletkutató szellemes, poénokkal tarkított előadásában. Az a paradox helyzet állt elő, hogy Magyarországon van Habsburg Történeti Intézet, de Magyar Intézet nincs.

A kora délutáni hazautazás során a résztvevők tisztelegtek Tompa Mihály költő, református lelkész egykori hanvai sírjánál és meglátogatták parókiaját.

Balassa Zoltán

„Be van az életem zárva, Móduvának ládjába...”

Újkígyós várossá avatásának egy esztendő évfordulóján ritka és tartalmas rendezvényre került sor a Békés megyei településen. A helyi *Ipolyi Arnold Népfőiskola Kulturális Egyesület*, a fővárosi székhelyű *Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület* és az *Újkígyóért Közalapítvány* közös ünnepség keretében nyitotta meg a „Be van az életem zárva, Móduvának ládjába” című állandó kiállítást, aminek az Ipolyi Arnold Népfőiskola székháza ad otthont. Valójában nem is egy, hanem három kamara-kiállítás bemutatására és kettő megnyitására került sor 2010. augusztus 14-én. Az egyik a táj népi vallásosságának tárgyi emlékeiből nyújt „Szent miséket hallgassuk, glóriákat olvassuk...” címmel válogatást, a harmadikra pedig abból a nem mindennapi alkalomból került sor, hogy Újkígyós Csanád megye Romániába szakadt részéről való, köztisztelőben álló plébánosát, *Czank Gábort* éppen most helyezték új szolgálati helyére, Makóra, s gazdag, a népi jámborság temesközi és dél-alföldi tárgyi emlékeit számba vevő magángyűjteményének egy részét a Népfőiskola gondjaira bízta. Azt, hogy a település mennyire megáélna ezt a kulturális szolgálatot, mutatja, hogy az ünnepi rendezvény résztvevőit *Szebellédi Zoltán* polgármester úr is köszöntötte.

A három rendkívül gazdag és értékes anyagot tartalmazó kiállítás közül a száz esztendeje született Lükő Gáborról, a moldvai magyarság jeles kutatójáról elnevezett teremben berendezett *Iancu Laura*, a moldvai Magyarfaluból származó költő nyitotta meg. Egy kicsit talán maga is meghatódott, amikor az újkígyósi Népfőiskola értő kezekkel berendezett kiállításán szembetalálta magát népének odahaza, saját hazájukban lenézett, még papjaik által is lebecsült tárgyaival, amelyeket üveg alatt, gondosan megírt magyarázószövegekkel ellátva, igazi értéként, nemzeti kincsként mutatnak be. „Az ember számára – mondotta *Iancu Laura* – a tárgy eszköz, és egy tárgynak akárcsak a jószágának, vagy magának az embernek: rendeltetése van. Ha a tárgyat rendeltetészerűen használták, a tárgy túlélte az embert, márpedig az embernek az állt érdekében, hogy tárgyi örökséget is hagyjon maga után, segítve ezzel is hozzátartozói boldogulását, és nem mellesleg az általuk becsben tartott, kitapasztalt hagyományos értékek, technikák, izlésvilág fennmaradását. Hányszor esett meg, hogy a szülői örökség felett viszálykodó édestestvérek öltre mentek egy hordóért, egy kaszáért vagy éppen egy szentképért! Es bizony, aki jogtalanul tulajdonította el a tárgyat, az sokszorosan ráfizetett. Azt ugyanis annyi kin érte álmában, hogy talán még

három hordót is odaadott alamizsnába, hogy lelke nyugalmát visszanyerje. [...] Moldvában – mondta Laura és tegyük hozzá: minden egészséges közösségben – nem csak az eszközöket, a dísz tárgyakat is megbecsülték. Ezért igaz az, hogy a tárgyak az ember, az emberi kultúra tükörképei. Készítők, használók életmódjáról, társadalmi viszonyaikról, technikai ismereteikről, ízlésvilágukról beszélnek. A tárgyak révén kultúrák, élettörténetek ismerhetők meg. A tárgyból emléktárgy, az emléktárgyból történelem lesz. Szerencséseknek hívom ezeket a tárgyakat, nem csak azért, mert megmenekültek a pusztító rovarok s olykor talán az ideológiák elől, hanem azért is, mert hazaérkeztek. A tárgyak magukkal hoztak valamit abból a világból, ahonnan származnak, és így, ha szimbolikusan is, az a világ is közelebb került.”

Újkígyós és a moldvai csángók kapcsolata nem új keletű és nem alkalmi fellángolás. Az Ipolyi Arnold Népfőiskola vezetője, Újkígyós szellemi mindene, *Harangozó Imre* hitoktató és néprajzyűjtő – amint erről számos rangos könyv tanúskodik – évtizedek óta vigyázza a moldvai magyarok szellemi és tárgyi emlékeit, s a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesülettel közösen több alkalommal szervezett leendő csángó közművelődési szervezők, fiatal énekesek számára táborot és tanfolyamot, népfőiskolá-sai számára moldvai tanulmányutakat, a csángó hagyományok széles körű megismertetésére előadásokat tartott, kiállításokat rendezett. Valóban otthonra, szerető otthonra találtak ezek a hagyományos világot megelevenítő tárgyak a Népfőiskola termeiben.

Erről a régóta tartó fegyvertársi kapcsolatról is szót ejtettem, amikor röviden beszámoltam a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület tevékenységének két évtizedéről. Hiszen amikor 1990. július 18-án megalakítottuk és szeptember 27-én bejegyezték egyesületünket, a maradék Magyarországon ez volt az egyetlen olyan szervezet, amely szándéka szerint össze kívánta fogni a moldvai csángómagyarok iránt érdeklődő és értük tenni is akaró embereket. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy nem volt ebben a kishazában olyan személyes, vagy közösségi kezdeményezés a moldvai magyarok érdekében, amihez valamilyen formában ne lett volna közünk, sőt az 1990 márciusában Sepsiszentgyörgyön létrejött – majd a moldvai Bákó megyébe költözött Csángó Szövetséggel is szoros kapcsolatban munkálkodtunk. A kezdősebességhez óriási energiát adott örökös, tiszteletbeli elnökönk, Domokos Pál Péter összetartó és mozgósító ereje, amihez hozzákapcsolódott Benda Kálmán elnökünk egyénisége, tudósi tekintélye. Egyesületünk e két kiemelkedő vezetője a korábbi évek, évtizedek során az idegen és a hazai önkényuralommal szembeni nemzeti ellenállás két olyan jelképe volt, akik szakmai, emberi és politikai tekintetben egyaránt hitelesítették szervezetünket.

Amikor szinte csak címszavakban összefoglaltam az elmúlt húsz esztendő alatt megvalósított, fontosabbnak gondolt eredményeit, a sorba fontos szerepet kaptak azok a kulturális események, amiket a két szervezet közös elhatározással, együttes erőfeszítéssel valósított meg. A teljesség igénye nélkül ilyen volt a leendő csángó népművelők számára valóban népfőiskolai műfajban szervezett szellemi alapozás, valamint a Csángó sorskérdésekről szervezett első tanácskozás, aminek anyagát meg is jelentettük a *Csángó Füzetek* 2. számában. Az újkígyósi római katolikus plébánián találkozhatott és beszélhetett a csángók sorskérdéseiről elnökünk, Jákó Sándor Teodóz atya Angelo Acerbi érsekkel, Magyarországon apostoli nunciusával. Továbbá közösen vihettük el névadónk verseinek kétkötetes kiadását Nagyszebenben élő özvegyéhez és lányához, mikor pedig felterjesztésünkre Lakatos Demeter megkapta a Magyar Kultúra Lovagja címet, betegeskedő leánya nevében Harangozó Imre, a templomos Lovagrend tagja vette át a rangos kitüntetést, amit aztán méltó módon, a szebeni református egyház közreműködésével adtunk át az örökösnek. A két szervezet eredményes együttműködését méltán állíthatjuk követendő példaként a civil szervezetek mozgalmá elé.

Csángókról, csángókért szervezett rendezvényre ritkán kerül sor úgy, hogy Domokos Pál Péter, a csángók vándorapostola valamilyen formában ne lenne jelen, akárcsak úgy, hogy jóváhagyó megaláztatással tekint le mennyei dolgozószobájának karosszékéből – mert ki gondolhatná, hogy odafönn nem dolgozik tovább választott népe érdekében – az eseményekre. Itt volt most is Újkígyóson, mert Harangozó Imre és Péter bácsi leányai közösen felkutatják, hogy az 1916-os román betörés elől menekül-

Iancu Laura költő
(Harangozó Imre felvétele)

ve ide kerültek feleségének rokonai, akiket az 1930-as években maga is több alkalommal meglátogatott. Ennek emlékére Antal Ákos egykori Szűz Mária Gyógyszertárának falán az Ipolyi Arnold Népfőiskola most emléktáblát helyezett el, amit Czank Gábor plébános úr szentelt meg.

Az ünnepi program fővédnöke Erdélyi Zsuzsanna folklórkutató volt, aki hirtelen betegsége miatt elküldött írásában köszöntötte az Újkígyóson összegyűlteket. „A csángó népi kultúra emlékeinek bemutatását nagyon fontosnak tartjuk – írja – mert e történeti népcsoport hozzánk is tartozik, nembéli testvéreink. Nembéli, ha az ősi oszét rokonságot mutató szép magyar szó, a „nem” származékára, a nemzetre gondolunk, amely az egy nemből valók összességét jelenti. Ez a meghatározás azért találó, mert sem a reformkori honfi, sem a hazafi kifejezés nem alkalmazható a csángókra, hiszen nem ugyanabban a honban, hazában élünk. Egymástól távol, de lélekben közel, egyre közelebb. Még a Trianon utáni hangtalan évtizedekben is sokat gondoltunk rájuk. Fájdó szívvel tettük, mert még saját magunknál is árvábbnak éreztük őket. Igaz, hogy 1920-ig csak egy ugrásnyira voltak az anyaországtól, utána azonban a mesék hétmérföldes csizmája kellett volna, hogy eljussunk hozzájuk.

Néhéz élethelyzetekben fogódzót és erőt jelent kedvenc mondásom: „Majd az idő kipörgeti!” Most is ezt tette: kipörgette. Az eddigi térbeli és nemcsak térbeli távolságot lassan átlépi az idő és elhozza ezen évezred első ajándékaként az elnyert szabad átjárás lehetőségét. Ennek jelentőségét azok érzik át igazán, akik ismerik az Erdélybe illetve Moldvába való utazás nehézségeit, s főleg a szekuritátétól való sokszor hidegrázós félelmet. Volt módom mindezt megtapasztalni.(...)

Személyes kapcsolatba kerülve a csángókkal, sokszor töprengtem hányatott sorsukon. Gyakran kérdeztem a „Zistenőszencségét”, ahogy a klézsei Márics Gyuri bácsi Egyházasközpáron emlegette az Uristent, hogy miért alakította életük menetét úgy, ahogy tette és miért ítélte őket árvaságra? Hogy miért? Mert az Uristennek úgy tetszett, hogy a moldvai magyarokat kinevezze a magyarság kincstartóivá. E tisztséget meg is érdemelték. Ők ugyanis a maguk elszigeteltségében századokon át hordozták és az élő szó erejével jelenítették meg mindazt a szellemi értéket, amit az írás a holt betűvel rögzített, ha egyáltalán rögzített. A csángók szembesítettek minket múltbéli önmagunkkal, sorsunkat kifejező énekeinkkel, imádságainkkal és a kódexek korára emlékeztető gyönyörű archaikus nyelvünkkel. Nem véletlenül neveztem a mi csodálatos agyú, dalos szívű öregeinket élő kódexlapoknak, megszólaló fölióknak, valamiféle szenteknek.”

Igy valósult meg és teljesedett be Domokos Pál Péter testamentuma, hiszen ő hagyta reánk és kérte tőlünk előadásai során: minden magyar ember bár annyit tegyen meg naponta a csángómagyarokért, hogy egy meggyújtott gyufaszál ellobbanásának idejéig rájuk gondol. Az ünnepség résztvevői nemcsak egy gyufaszálnyi ideig, hanem teljes álló nap a csángókra gondoltak, s ami még talán fontosabb: múltjukat, kultúrájukat értéknek tekintették. Az emléktábla és a kiállítás a záloga annak, hogy minden ott megforduló embert megérint majd moldvai magyar testvéreink sorsának üzenete: lássuk meg itt a Kárpát-medencében és azon kívül is, hogy mindnyájunkra a moldvai csángók sorsa vár, ha nem követünk el mindent azért, hogy ne így legyen.

Halász Péter

A Tolna megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület¹

Szervezeti jellemzők

Az egyesület – az 1960-as években kibontakozott megyei honismereti munka folytatójaként – 1992-ben alakult meg 17 fővel. 2005-ben felvettük Egyed Antal (1779–1862) helytörténész plébános nevét, és közhasznú minősítést vállaltunk. Egyedülálló, hogy Alapszabályzatunkban az egyesület nevét és céljait 5 nyelven – a megye nemzeti-ségei nyelvén is – megfogalmaztuk.

Tagjaink részvételével, helyenként vezetésével nagyszerű honismereti közösségek működnek, köztük: Bonyhádön Honismereti

Az egyesület emblémája a megye 1699-es címere

¹ Köszege, a Honismereti Akadémián 2010. június 29-én tartott vetített képes előadás szövege.

Kör; Kölesden Felnőttek Honismereti Szakköre; Simontornyán a város múltját kutató alapítvány; Szekszárdon Városháza Városi Klub; Závodon a Váradi Antal Értékművelő Egyesület.

Tolna megyében 2010-ben 1513 egyesület van bejegyezve a megyei bíróságon. Jelenleg a megye minden ötödik településén, 23 helyen 71 személy és 19 pártoló tagot tartunk számon, 10 kedves tagársunk elhunytára emlékezünk.

Háttérintézményünk a Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára.

Emblémánk a vármegye 1699-ben kapott, Szent István és Szent Imrét ábrázoló címere.

Együttműködünk civil szervezetekkel, egyházakkal, intézményekkel, önkormányzatokkal, vállalkozásokkal.

Tagságunknak a lakóhelyükön végzett munkáját több évre előre jelzett esemény- és évforduló-naptárral segítjük. Ilyen jeles évfordulók voltak a közelmúltban pl. Babits Mihály, Hollós László természettudós akadémikus, Escher Károly fotóművész születésének évfordulója. Már készülünk Liszt Ferenc és Garay János születésének 200. évfordulójára, a 950. éve (1061) alapított szekszárdi Benedek-rendi apátságról való megemlékezésre. Ünnepet és emlékezési lehetőségeket kínáltak pl. az ezeréves egyházmegye, a megyecímer adományozása, a szekszárdi tűzvész, a város sa nyilváníások és más évfordulók, alkalmak is. Az államalapítás millenniuma alkalmából *Üzenet az utókornak* címmel kialakított emlékhelyhez végeztünk gyűjtést üzenetekből, ajánlásokból.

Megalakulásunk óta részt veszünk a megyei helytörténeti pályázat kiírásában és díjazásában. Az 1970-ben indult pályázatra napjainkig 483 tanulmány érkezett, melyek díjazott munkái megjelennek a megyei levéltár kiadványaiban.

Több évre készült programunk van szobor- és emléktábla állítására, síremlékek gondozására. Szekszárdon az önkormányzattal kötött szerződés alapján, 12 emléktáblát állítottunk az utóbbi öt évben. Mindig részt veszünk a nagyobb eseményekre, önkormányzati, intézményi és civil szervezeti összefogással készülő emlékbizottságokban.

Konferenciák, találkozók

Az évek során kialakult az ismétlődő eseményeink rendje: januárban könyvismertető felolvasó ülés a Kultúra Napján, márciusban Honismeret Napja Bél Mátyás születésnapján, áprilisban az előző évi munkát értékelő közgyűlés, májusban nyugdíjas óvónők megyei találkozója óvodatörténeti adatgyűjtéssel, júniusban Szent László konferencia, a róla elnevezett emlékűnnepen, szeptemberben Vásárok Világa konferencia, eddig 4 alkalommal, 4 kiadvánnyal. Októberben megyei honismereti találkozó, eddig 10 alkalommal, mindig más településen, más-más témakörben, pl. épített örökségünk, a megye helytörténeti irodalma, néprajzi- és más gyűjtemények helyzete, a kegyeletgyakorlás szokásai, stb.

Kapcsolat határon túli magyarsággal

Tolna megyéből 1866-ban a hajdani Krassó-Szörény, ma Temes megyébe vándorolt 54 család, akik Bunyaszekszárd néven saját falut alapítottak. Harminc éve lebontották az utolsó házat, a falucska leszármazottai Lugosra, Facsádra és Igazfalvára költöztek. A két várossal és faluval ma Szekszárdnak és Nagydorognak van testvér- és partnertelepülési kapcsolata. Megalakítottuk a Szekszárd – Lugos és Facsád Baráti Társaságot, mellyel közösen munkálkodunk az ott élő magyar kisebbséggel való együttműködésen. Tv-filmet forgattunk a visszaemlékezők szereplésével. Magyar-román nyelvű könyvben feldolgoztuk a falu történetét. Román nyelvű hetilaphoz magyar nyelvű mellékletet adtunk ki. Segítettük az elszármazottak évenkénti találkozóit volt falujuk helyén. Magyar nyelvű könyveket gyűjtöttünk

Garay Antal '48-as honvédtiszt síremléke Szekszárdon (Kaczián János felvétele)

óvodának, iskolának, könyvtáraknak, az RMDSZ Magyar Háznak. Pénzgyűjtést szerveztünk az új facsádi református templom építéséhez. Népi együtteseik szakmai oktatást, fellépő ruhákat kaptak. Segítettük a családi, baráti kapcsolatokat, a kölcsönös látogatásokat. Emléktábla állítását kezdeményeztük a facsádi születésű magyar olimpiai bajnokról. Magyar nyelvű szavalóversenyre viszünk versmondókat. Képzőművészek kölcsönös kiállításait szerveztük, stb.

Híradás magunkról

Rendszeres kapcsolatra törekszünk az egyesület tagjaival, együttműködő partnereinkkel, az írott és elektronikus sajtóval. Évente kétszer Hírlevelet adunk ki. Kiépítettük e-mail levelező postánkat. Híreket, előzetes anyagokat és beszámolókat adunk a sajtó és a televízió számára. Minden évben szerepelünk Szekszárd MJV Aranykönyvében. Publikációk, helytörténeti kiadványok megjelenését segítjük vásárlással és a nyomdaköltséghez való hozzájárulással. Évente kiadtuk a Honismereti Füzetek, majd a Honismereti Kiskönyvtár c. sorozat újabb kötetét. Gyarapítjuk több száz kötetes helytörténeti könyvtárunkat. A helytörténeti kiadványtermésből válogatott könyvcsomagokat adunk pártoló-tag iskoláink könyvtárainak. Programjainkról és kiadványainkból készült kiállítással részt vettünk Budapesten a Civilváros országos vásárán. Budapesten nemzetközi tanácskozáson képviseltük a hazai honismereti mozgalmat. Brüsszelben a civil szervezetek nemzetközi pályázati lehetőségeit tanulmányoztuk. Adatgyűjtést végzünk az UNESCO által meghirdetett szellemi kulturális örökség témakörben. Hagyatékmentéssel segítjük az elhaltak kéziratainak gyűjtését. Örökséggé is elfogadunk hagyatékot, pl. fényképgyűjteményt. Adattár gyűjtést kezdünk minden település helytörténeti értékeiről. Idén augusztusban kisfilmet készítünk a honismereti mozgalomról, középfokú iskolák számára.

Fordulópontoz érkezünk

Pályázati úton elnyert egyéves képzésen veszünk részt a civil szervezetek működését fejlesztő tanfolyamon. A megnövekedett taglétszám, a hagyományos tevékenységi kör és az új igények/lehetőségek azt kívánják tőlünk, hogy gondoljuk és fogalmazzuk újra az egyesület tevékenységi körét; alakítsunk ki új munkamegosztást az irányításban és szervezésben; a pályázati támogatások bizonytalanságai miatt, új pártoló tagokkal tegyük tervezhetőbbé a bevételi forrásokat (éves költségvetésünk kb. 1 millió forint, esetenként – Honismereti Akadémia szervezése, szoborállítás vállalása, stb. – 4-6 millió forint); korszerűsítsük működésünk tárgyi és technikai feltételeit.

Tagjaink többsége sok önkéntes segítő munkát végez az egyesületen belül és a saját lakóhelyén. A megyében ismert helytörténetirókat, könyvtárosokat, levéltárosokat és muzeológusokat, pedagógusokat és főiskolai tanárokat tömörítő egyesületünkben a 2010. évvel bezárólag ketten – dr. Kolta László és dr. Szilágyi Mihály – kaptak Béli Mátyás-díjat; tizen részesültek Honismereti Munkáért Emlékérem kitüntetésben; hetvennyolcan vehették át a Honismereti Szövetség Emlékplakéttel-elismerését. Saját alapítású kitüntetésünkben, az Egyed Antal-Díjban évente egy személy és egy közösség részesült, eddig tizenkét díjat ítélünk oda.

Munkánkat a Tolna Megyei Civil Szervezetek Közössége 2007-ben a legeredményesebb egyesületnek járó díjjal jutalmazta.

Kaczián János

Helyismeret a Csongrád Megyei Levéltári Napok keretében

1978 őse óta minden évben hagyomány, hogy Csongrád megye településein a Csongrád Megyei Levéltár által szervezett három-négy napos Megyei Levéltári Napok rendezvénysorozaton a haza, a megye és az egyes települések múltja iránt érdeklődő helyiek neves történettudósok, levéltárosok, tanárok, helytörténészek, néprajzkutatók, irodalmárok előadásait hallgathatják meg, hogy régiójuk, lakóhelyük történetének eseményeiről, jelentős személyiségeiről, évfordulóiról, fejlődési folyamatairól a legújabb kutatási eredmények alapján új információkat szerezzenek.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a levéltárakban őrzött iratok a leginkább megbízható források, keletkezésük idején – és később is – a társadalom a bennük foglaltakat valóságnak ismerte el, hiszen az írásba

foglalás az élet különböző fórumain született döntések megőrkítésére szolgált. A levéltárakban tárolt hiteles források közzétételére szolgáltak az 1962-től fokozatosan megszülető megyei és várostörténeti olvasókönyv sorozatok, amelyek szélesebb körben hozzáférhetővé tették a helyismeret alapvető dokumentumait. A múlt hiteles feltárása iránti társadalmi és egyéni érdeklődés növekedése a levéltárakat szolgáltatásaik szélesítésére, intézményük megnyitására készítette. Az új típusú feladatok közül kiemelten fontos a levéltáraknak, levéltárosoknak a helyismereti-helytörténeti munkába való bekapcsolódása, hiszen az ország történelme és az annak részét képező helytörténet, helyismeret a nemzet lelkiismeretének tükröje. Közös felelősségünk, hogy e tükör valós képet mutasson, mert Ady szavaival élve: „A történelmet vesztett nép eltévedt sokaság.”

Tapasztalható, hogy ha az általános történelmi ismeretekhez kevéssé párosul a szülőváros, a lakóhely múltjának ismerete, akkor az emberek csak lakói és nem polgárai lesznek településüknek. Csongrád megye több városában ebből a szempontból szerencsés a helyzet, hiszen a helytörténetírásnak egy-másfél évszázados hagyományai vannak, pl. Makón a XIX. század első felében Gilitze István és Szirbik Miklós, Szegeden 1899–1900-ban Reizner János, Hódmezővásárhelyen a XIX–XX. század fordulóján Szeremlei Sámuel írta meg az első jelentős, többkötetes várostörténeteket, amelyeknek méltó folytatása a helyi archívumokban napjainkban folyó tudományos munka. A levéltárak tehát megnyitották kapuikat az érdeklődők előtt, megismertették kutatási módszereiket, és a levéltárosok saját intézményeikből kilépve szélesebb kör elé tárták kutatásaik eredményeit. Ez a kezdeményezés a megyében a Csongrád Megyei Levéltár vezetőitől dr. Farkas Józseftől, majd dr. Blazovich Lászlótól indult el jó három évtizede, és hamarosan össztalálkozott azzal a társadalmi igénnyel, hogy a kutatók ismertessék feldolgozásait, amelyekből tanulmányok, majd monográfiák készülnek.

Csongrád megyében 1978-tól 1985-ig az őszi Levéltári Napokon minden város főlevéltáraiban nyílt napokat tartottak, majd igény szerint bármikor fogadták és fogadják a helyismeret iránt érdeklődőket, az iskolai csoportokat, és nyílt levéltári órákat tartanak diákok számára, például Kisteleken 1987-ben, Hódmezővásárhelyen 2001-ben. Ez a hosszú folyamat ma már ott tart, hogy nemcsak múzeumi éjszakák vannak, hanem levéltári éjszakákat is szerveznek. Közben sor került új vagy megújult levéltári épületek átadására is: Makón 1982-ben, Hódmezővásárhelyen 1992-ben, Csongrádon 2000-ben.

A Csongrád Megyei Levéltári Napok megrendezése hagyománnyá vált. Az első évben szorosabban vett szakmai témákat vitattak meg: a levéltári iratok, források forrásértéke és a helytörténetírás módszertana jó kiindulópontokat jelentettek az akkoriban Hódmezővásárhelyen és Szegeden már megkezdődött településmonográfiák elkészítéséhez. Az 1980-as 90-es években a megye minden városában és csaknem minden községében komoly településtörténeti kutatómunka kezdődött és folyt, amelynek célja a települések történeti monográfiáinak megírása volt. A településmonográfiák elkészülése hosszú folyamat, ahogy a kutatás haladt, és a levéltárosok előadásokon közzétették eredményeiket, úgy a közönség is részesült ebből az alkotó folyamatból. Az 1980-as évek időszaka a monográfiák születésének kezdete volt, mára ez a folyamat kiteljesedett, Csongrád megye majdnem minden településének van már monográfiája, és ehhez a levéltárosok nagymértékben hozzájárultak kutatómunkájukkal és előadásaikkal.

A Levéltári Napok előadásainak témái rendszeresen tükrözték a monográfiák megszületésének folyamatát. Kialakították a kerekasztal-beszélgetéseket, amelyeken élénk viták folytak a monográfiák éppen készülő kötetének helytörténeti időszakairól, majd több ízben a kötetek bemutatóit is a Levéltári Napok keretében szervezték meg. Pl. Kisteleken 1992-ben, Makón 1994-ben, Csongrádon 1995-ben, Üllésen 2004-ben, Kiszomboron 2008-ban. Más témák is felszínre kerültek. Két különösen érdekes műhelyvitát érdemes kiemelni: 1991-ben a rendszerváltás kapcsán a történelemoktatás korszerűsítéséről, illetve a szemléletváltás szükségességéről esett szó. Felmerült a helytörténeti olvasókönyvek elkészítésének igénye is. 2004-ben a Csongrád megyei honismereti körök tagjaival a honismereti munka segítéséről folyt párbeszéd. A helyismereti témák iránt mindig jelentős érdeklődést mutattak a honismerettel, hagyományörzéssel szívesen foglalkozó emberek. 1989 előtt a Hazafias Népfront keretében működött a Honismereti Bizottság, amely az első Levéltári Napokra már szervezte az érdeklődőket, ezekkel a programokkal a Csongrád Megyei Levéltárnak sikerült élesztenie a honismereti mozgalmat is. Tapasztalataink szerint a honismereti mozgalomnak nagy lendületet adott a helyismeret kutatásának fel lendülése, hiszen a honismereti gyűjtőmunka, a honismereti gyűjtemények kialakítása és gyarapítása, a szokások és hagyományok ápolásának megélénkítése, a monográfiákban mindenütt megjelent néprajzi fejezetek a honismerettel szívből, lelkesedésszel és szakértelemmel foglalkozók nélkül nem születtek volna meg.

E találkozók az elhangzó előadásokat meghallgató, az esetleg kapcsolódó kiállítást megtekintő helyieknek új, érdekes ismereteket nyújtanak, erősítik szülő-, illetve lakóhelyükhöz való kötődésüket. De hasznosak ezek a napok az előadók, a település múltjával helytörténészként foglalkozó pedagógusoknak, muzeológusoknak, régészeknek, levéltárosoknak és a hagyományokat kutató és ápoló néprajzosoknak is, hiszen egy-egy helyre ellátogatva egymással is találkoznak, tapasztalatokat cserélnek, emberi és szakmai kapcsolatukukat bővítik. A korábban a levéltárak csendjébe zárt szakemberek megismerték Csongrád megye településeinek történelmi, kulturális, építészeti nevezetességeit, a hagyományörzés sajátosságait, a néprajzi-honismereti gyűjteményeket, új kutatási lehetőségekre figyeltek fel.

A Csongrád Megyei Levéltári Napoknak 24 éve sajátossága, hogy a megye egyes községeiben élők számára is lehetőség adódik ilyenkor arra, hogy mélyebben megismerjék az adott település történetére vonatkozó legfrissebb kutatási eredményeket, személyesen találkozhassanak a helység múltjával egyéni érdeklődésüktől vezérelve vagy hivatásuk révén foglalkozó szakemberekkel.

Fokozatosan kialakult a községi helytörténeti matinék sora, amelyeknek sajátos, különleges hangulatuk volt és van. A községek közművelődése ugyanis hanyatlott, és egy-egy kistelepülésen ünnep lett, amikor a levéltáros kutatók a helyi történelem eseményeiről vagy az ottani jeles személyiségekről előadásokat tartottak. Egyetemi tanárok, elismert tudósok is eljutottak így a falvakba. A községekben a jelenlévők hozzászóltak a témákhoz, beszélgetés alakult ki, személyes élménnyé váltak ezek a napok az előadók és a hallgatók számára is. Kulturális misszióvá lett az előadások is az itt szereplés, hiszen 50–60 érdeklődő is megjelent ezeken a helytörténeti matinékon. Máig harminc Csongrád megyei településen tartottak Levéltári Napot, Szeged és Makó 20–20 alkalommal adott helyet az előadásoknak, a községek is valósággal vetélkednek, hogy sor kerüljön rájuk a következő években.

A Levéltári Napok népszerűségét mutatja, hogy nemcsak a közönség száma gyarapodik, hanem a helyi önkormányzatok támogatása is megmutatkozik, ami a rendezvények bővülését is eredményezi, hiszen az előadásokhoz egyre inkább kapcsolnak más eseményeket is, kiállításokon kívül emlékhely kialakítását, emléktáblák avatását, koszorúzással egybekötött megemlékezéseket, kiadványok előkészítését, esetleg közös ebédet vagy vacsorát. Társadalmilag számon tartott esemény lett a tudományos előadássorozat, tulajdonképpen a honismereti munka egyik formája.

A Levéltári Napok történetének 32 éve alatt a legnevesebb magyar tudósokat sikerült megnyerni a Levéltári Napok előadóinak. Akadémikusok, akadémiai doktorok, tanszékvezető egyetemi tanárok, a legkiválóbb budapesti és szegedi történészek tartottak többször is előadásokat a programok keretén belül. Köztük Szakály Ferenc, Kristó Gyula, Blazovich László, Makk Ferenc, Szántó Imre, Pölöskei Ferenc, Marjanucz László, Hermann Róbert, Soós István, Pelyach István (a felsorolást még hosszan lehetne folytatni), sőt az utóbbi években a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem történelem tanszékéről is voltak előadók: Vekov Károly, Rűsz-Fogarassi Enikő és Lupescuné Makó Mária. Kezdetben kettő-, majd háromnapos lett a megyei rendezvény, ma már négynapos sorozattá bővült. A határon túli levéltári kapcsolatok is kialakultak, Nagybecskerek, Horgos, Zenta, Szabadka levéltáraival, ami a honismereti együttműködés fejlődését is eredményezte. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesületnek már vajdasági tagja is van.

Fontos szempont volt mindig, hogy a helyi kutatók, helytörténészek is kapjanak lehetőséget kutatási témáik, eredményeik előadására. Legtöbbször a levéltárosok és muzeológusok szerepeltek, de bemutatkozhattak munkáikkal a tanárok, az irodalmárok és a néprajzosok is.

A várostörténetekhez kapcsolódó konferenciasorozatnak kiemelt helyszíne Makó, ahol már a tanácselnökök (Forgó István, Sarró Ferenc), majd a rendszerváltozás után a polgármesterek is (Sántha Sándor, Buzás Péter) mindig helyet biztosítottak az általuk is igen fontosnak tartott előadásoknak. Majd a helybeli történelemtanárok is egyre több diákot hoztak a Levéltári Napok előadásaira, felismerve annak lehetőségét, hogy ott az adott témákban a legfrissebb kutatási eredmények összegzését első kézből, a legjobb szakemberektől, kutatóktól hallhatják. Makón a Városháza Dísztermet rendszeresen teljesen megtölti az érdeklődő közönség, így ott előadni az egyetemi oktatóknak is élmény. A makói középiskolákban mintegy 15 éve minden tanév rendezvénytervébe beépült a Levéltári Nap, mint a diákok tehetséggondozását és felsőfokú oktatásra való felkészítését segítő program. Évente 100–140 makói és környékbeli középiskolás vesz részt az előadásokon történelemtanárai kíséretében. Más városokban is jelentős a diákság megjelenése az előadásokon, volt példa arra is, hogy Csongrádon zenés irodalmi műsorral és néptáncal, Makón pedig reneszánsz táncbemutatóval maguk a fiatalok is hozzájárultak a rendezvények sikeréhez.

Mindemellett ezek a napok élesztik a hely szellemét. A *genius loci* azért is nagyon fontos, mert a történelem szinte átrohan a településeken, az ott élők gyakran másként, sajátos vetületben élik meg, ami történik velük. A régi emlékek fenntartása kapaszkodókat, erőt ad, segít az egyénnek és a közösségnek

a későbbiek során megküzdnie sorsa nehézségeivel. Amelyik település törődik a múltjával, annak van jövője is. A történészek, a levéltárok és munkatársaik munkájukkal így tölthetik be sajátos közművelődési feladataikat.

A Csongrád Megyei Levéltári Napok programjait mindig az adott év elején alakították ki, valamilyen alkalom adta a témát, például kiemelkedő nemzeti ünnepünk, vagy egy-egy település, esetleg a történetében fontos szerepet játszott helybeli személyiség évfordulója, illetve a levéltárosok kutatási területei szerint bővültek a témák. A homokháti iskolák történetének feltárása során került egy-egy helytörténeti matiné Öttömörsre, Balástyára, Mórahalomra. Ezek a napok inspirációt is adtak a kutatóknak, hogy a még fel nem tárt témákkal foglalkozzanak. Az eddig összesen harminckétszer megrendezett sorozat számtalan helyismereti témája bizonyítja, milyen végtelenül gazdag, sokszínű az a kincsestár, amelyet a múltat kutatva a Csongrád Megyei Levéltár igazgatói és munkatársai feltártak és megosztottak a hely- és honismeret iránt érdeklődőkkel. A tematika településenként teljesen más, nagyszerűen tükrözi a különböző időszakok helyi sajátosságait. Érdekes mintegy csokorba kötve áttekinteni városokként néhány példát.

Szegeden: Honismereti mozgalom és helytörténetírás, a helyismeret oktatásának lehetőségei. A szegedi táj és vár. Az alföldi migráció a XVI–XVIII. században, a szegedi diaszpóra a XVI. században. A szegedi kézművesek a reformkorban. A nemzetiségi oktatás Szegeden és a megyében. 1848–49 szegedi dokumentumai, lengyelek az 1848–49-es szabadságharcban. Klebelsberg és Szeged. A betyárvilág Szeged környékén. A II. világháború szegedi hősei, társadalmi mobilitás a II. világháború után. A Szeged monográfia születése. 1956 – élő múlt Szegeden. A településfejlesztés perspektívái Szegeden.

Hódmezővásárhelyen: Hódmezővásárhely monográfiája. Várostörténeti kutatások a honfoglalástól 1848–49-ig. 300 év birtokviszonyai. A Károlyi-uradalom. Hétköznapiak, céhek, gazdálkodás, tanyavilág Hódmezővásárhelyen és környékén. Polgárosodó mezőváros. A Tárkány Szűcs gazdálkodó család.

Makón: A Maros-mente vízrajza és élővilága, a folyó szabályozása. A csanádi püspökség, a Csanád-nemzettség. Makó – hódoltság nagyváros. Helyismeret és oktatás, iskolatörténet. Makó és Csanád megye közgyűjteményei. Ipar, kereskedelem és szellemi élet a reformkorban Makón. A városháza építéstörténete. Návay Lajos és kora. Mályusz Elemér emlékezete. Közigazgatás és képviselők a dualizmus korában. Bodófalva és Makó – délvidéki telepítések. A makói emberek mentalitása. Makó monográfiájának kötetbemutatói.

Szentesen: Szentes születése – monográfia. A Petrák-krónika – írásbeliség a Dél-Alföldön. Megyeszékhely Szentesen. Szentes egészségügye a XIX. század közepén dr. Hadzsy János korában. Kubikos kongresszus 1921-ben. Kis Bálint református lelkész és a Békés-bánati egyházmegye története a XIX. század harmincas éveiben. Nemzetőrök, honvédek Szentesen. A vajdasági helytörténeti kutatások eredményeiről.

Csongrádon: A bokrosi ásatások eredményei. A környék hunkori emlékei. Halászat, pákászat, szőlőbirtokos gazdálkodás, pálinkafőzés a XVIII–XIX. században. Reformkori városigazgatás. Csongrád és a Csemegi-család, a Csemegi-kódex. Oppidum Csongrád.

Kistéleken: A városmonográfia bemutatása. Településnéprajz.

Csongrád megye kisebb településeinek helyismereti témái jellegzetesen a történelem viharai során bekövetkezett változásokhoz kapcsolódtak, a helyi társadalmi állapotokat, átalakulásokat tükrözték, illetve sajátos közigazgatási-, gazdálkodási-, kultúrtörténeti-, nemzetiségi-, illetve birtokviszonyokat tártak fel, amelyek a falumonográfiák elkészülésének folyamatában játszottak jelentős szerepet. A helyi hallgatóság figyelmét különösen az alábbi témák ragadták meg. *Óföldreákon:* Az áttelepülés története. Az erődtemplom rekonstrukciója. *Maroslelén:* Püspöki uradalom a XVIII–XIX. században. Az 1944-es harcok a falu környékén. *Királyhegyesen:* A falu telepítésének 150. évfordulója. A Blaskovich család története. *Kiszomboron:* A Rónay család. József Attila Kiszomboron. *Újszentivánon:* A szerbség és a németiség helyi története. Az újratelepülés 250. évfordulója. *Magyarszanád:* Urbéres iratok. 1944-es harcok. *Apátfalván:* Népi imádságok. 1919 eseményei Apátfalván. *Tiszaszigeten:* A dohánykertészet története a településen. *Szegváron:* A Károlyi kastély története. *Ópusztaszeren:* A középkori Dél-Alföld és Szer. A kolostorépítések. *Csanádpalotán:* Asztalos P. Kálmán, a falu krónikása. Kálmány Lajos lelkész emlékezete. *Algyőn:* Politikai perek Algyőn. Algyő a népmesékben. *Pitvaroson:* A kitelepítettek-ről. Mindszenty József Pitvaroson. *Mórahalom* témája: Alsótanyai iskolák. Táltsok. Móraalmi politikai perek. *Csanádalbertin:* A szlovák evangélikus értelmiségiek. *Zákányszéken:* A homokhátsági gazdálkodás, az első tanyai iskolák. *Röszkén:* Politikai perek az 1950-es években. Világháborús hősök. *Üllésen:* Monográfia-bemutató. *Mindszenten:* Népi társadalom. Társadalom a XX. század második felében. *Nagymágocson:* Helytörténeti gyűjtemény. A kisvasút. *Balástyán:* Kiss István népművelő emlé-

kezete. A világháborúk hősei. *Derekegyházon*: Régészeti leletek. A helynévkutatás eredményei. *Öttömös* témája: Spárpa- és paprikatermesztés. Az 1950-es évek közigazgatása. Hiedelmek. A déli határunk túlsó oldalán fekvő *Horgoson*: A Káráz- és a Rónay-család rokoni kapcsolatai. Szabadka és Szeged pusztákkal kapcsolatos vitái. Káráz Benjámin főispán életútja.

A felsoroltak bizonyítják, hogy az elmúlt három évtizedben óriási helyismereti értékek halmozódtak fel, amelyek írott formában sajnos csak részben maradtak fenn, monográfiákban, más kiadványokban, például a Makói Múzeumi Füzetek sorozatban, a Szeged, illetve a Marosvidék kulturális folyóiratokban tanulmányok formájában őrződtek meg. Néhány városban a Levéltári Napokon elhangzott előadásokat a helyi televízió felvette, adásaiban nézőinek bemutatta, szélesebb körben ismertté téve a tudományos helytörténeti konferenciák anyagait.

A Csongrád Megyei Levéltári Napok helyismeretet, emlékmegőrzést, hagyományápolást indikáló értéktérítő kisugárzása máig nagyon nagy jelentőségű. Az évek során az előadások rendezvénye jó alkalmat kínált különböző pályázatok ünnepélyes eredményhirdetéseire. Hódmezővásárhelyen 1984-ben a Kiss Lajos néprajzi pályázat, Szentesen 1987-ben a helytörténeti pályázat díjátadását, 2006-tól a kiemelkedő munkát végző levéltárosok Oltvai-díjának átadását kapcsolták a Levéltári Naphoz. Tavaly a Honismereti Szövetség Emléklapját nyújtották át a szegedi napon Georgiádes Ildikó csongrádi levéltár-igazgatónak. Öröndetes tény, hogy tíz levéltáros tagja van a Csongrád Megyei Honismereti Egyesületnek. A Csongrád Megyei Levéltári Napok programjaihoz már 1981-től kezdődően kiállítások rendezése és megtekintése is társult. A teljesség igénye nélkül említhetők a következő jeles települési személyiségek emlékkiállításai: Szentesen dr. Hadzsy János igazgató-főorvos, Kiss Bálint, Széchenyi-emlékek. *Hódmezővásárhelyen* Szeremlei Sámuel, Tárkány Szűcs Ernő, Nagy György. Településtörténeti kiállítások: Szentesen, Kisteleken, Óföldsékon, Mindszenten, 1848–49-es emlékkiállítás Szegeden. Emlékező volt a földéaki festmény- és bútorgyűjtemény, a csongrádi pecsétkiállítás, az óföldéaki erődtöplom szakszerű vezetéssel történő megtekintése. Múzeumok, gyűjtemények meglátogatására került sor Makón, ahol a József Attila Múzeumot és az Espersit-ház Irodalmi Emlékmúzeumot, Szegváron a Falumúzeumot, Nagymágocson a helytörténeti gyűjteményt, Kiszomboron az Árpád-kori Rotundát nézték meg a résztvevők.

A lokális történelem emlékhelyeinek gyarapítására tett kezdeményezések, a honismerettel foglalkozó szakemberekkel és civilekkel együttműködve, sok esetben sikerrel jártak. A Levéltári Napok keretében több településen avattak emléktáblákat, így Makón Giba Antalnak, a Megyeháza tervezőjének (1986), Mályusz Elemér történésznek (2000), Hódmezővásárhelyen Szeremlei Sámuelnek (1984), Nagy Györgynek (emlékszobáját 1990-ben avatták), Tárkány Szűcs Ernőnek (2001), Csanádpalotán Kelemen László színi igazgatónak, Csongrádon Katona Imre néprajztudósának (2003). Emléktáblák koszorúzásával emlékeztek Derekegyházaán Brusznai Árpádra, 1956 vértanú tanárára (2007), Makón a Torontál vármegyei Debreczeni Bárány Ágostonra, Délvidék első magyar történetírójára (2009), Zentán az 1944-ben kivégezték emlékhelyén.

Helytörténeti jelentőségű esemény lett az emlékoszlopok állítása az elpusztult falvak helyének megjelölésére. Csongrád megyében már négy ilyen emlékoszlop áll: Hódmezővásárhely környékén Szentkirály, illetve Barc és Solt, Makó közelében Rákos és Igás emlékére épült a városi önkormányzati képviselő-testület és magánszemélyek pénzügyi támogatásával. Nemcsak az emlékeztet erősítése lett felállításuk eredménye, hanem a városba beköltöztek és az onnan elszármazottak gyakoribb visszatérése is egykori lakhelyükre, az emlékhely és a környezet ápolása, a pusztán a természethez visszatérés, a csárdában a táj adta társasági élet formáinak megélése.

Összegzőképpen kiemelendő, hogy a Levéltári Napok hagyománya évente megmozgatta az adott települések közösségét, fokozta a helyismeret és a történelem iránti érdeklődést, a személyes kapcsolat rengetegét jelentett a kutatóknak és a résztvevőknek egyaránt. Csongrád megye példaértékű mintá a közönség felé nyitásban. A levéltárak szűkének tűnő világát Csongrád megyében sikerült megnyitni, színesebbé, mozgalmasabbá tenni, ez cél és jelentős eredmény is egyben. Nagyon fontos, hogy ténylegesen friss kutatási eredményekkel és jeles történészekkel lehet személyesen megismerkedni, valamint a történelem helyi vetületeire rálátni, ami erősíti az identitást, közelebb hozza a történelmet minden hallgatóhoz. A hallott előadások egy-egy eleme kutatásra ösztönözheti az érdeklődőket. Sokak számára utat nyit a honismereti tevékenység felé, ezt bizonyítja, hogy a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület számos tagja ennek a rendezvénysorozatnak köszönhetően kapcsolódott be a honismereti mozgalmába. Mindez nagyon nagy pozitívuma a Csongrád Megyei Levéltári Napoknak. Köszönet illeti a hagyományteremtő levéltár-igazgatókat, különösen *Blazovich László* professzor urat három évtizedes munkájáért és az átadott értékekért.

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna

„Budapesti Históriaik” – Emlékkönyvek

A Budapesti Honismereti Társaság 2003 februárjában indította el a *Budapesti Históriaik* elnevezésű rendezvénysorozatát, amelynek első évéről a Honismeret 2004/1. számában tájékoztatást adtunk (Budapesti Históriaik címmel): „Szűkebb pátriánk, Budapest történeti múltjának egy-egy szeletébe adott betekintést a Budapesti Honismereti Társaság februárban indult sorozata, a *Budapesti Históriaik*. Előadóestjeik a nyári és a karácsonyi időszak kivételével minden hónap első szerdai napján, délután 5 órai kezdéssel, változó helyszíneken kerültek megrendezésre. A főváros és elődtelepülései legújabb kutatási eredményeken alapuló «múltzárványai» bemutatását az adott témakör, vagy szakterület ismert kutatói, neves szakemberek végezték. Helytörténeti estéik második részében, kötetlen műhelybeszélgetés formájában Budapest egy néhai települése, mai kerületrésze, vagy kerülete múltjának ápolása iránt elkötelezett civil szervezet képviselője tette közzé a szervezete tapasztalatait, számolt be tevékenységükről, a megvalósítás néha rögzös útjáról, terveikről. A Budapesti Históriaik előadóestjei nyilvánosak és belépődíj nélküliek voltak, elindítását a Művészeti és Szabadművelődési Alapítvány pályázati támogatása tette lehetővé... A Budapesti Honismereti Társaság titkára, Gábor Tibor az előadóest végén (2003 decemberében) jelentette be, hogy a Budapesti Históriaik 2003. évi előadásait és a fővárosi kerületekben helytörténeti, honismereti tevékenységeket végző civil szervezetek és a kerületi helytörténeti gyűjtemények/múzeumok adatbázisát egy Budapesti Helytörténeti Emlékkönyvben tervezik megjelentetni.

A Budapesti Históriaik sorozatával a Budapesti Honismereti Társaság egy új feladatkört vállalt magára – az egymástól elkülönülten működő kerületi civil szervezetek számára a személyes részvételt, a bemutatkozást tette lehetővé... Természetesen «hátsó» gondolatok is közrejátszottak a rendezvénysorozat elindításában. Minden egyes előadóest egy vagy több kerületi civil szervezet és a Budapesti Honismereti Társaság összefogásával, közös előkészítésével valósulhatott meg, amely előkészíthet egy későbbi, szorosabb együttműködést is. Az előadóestek egyben lehetővé teszik résztvevői számára a személyes kapcsolatok kialakítását, ápolását...”

Hogy ezek az előadóestek mennyire valós és régi igények kielégítését szolgálták, arra igazán a 2010. évi Honismereti Akadémiára készített kiállításunk összeállításakor kaptunk visszaigazolást.

Tablónk részeként a fővárosi honismereti/helytörténeti tevékenység fél évszázados múltját az állampárt korában, majd a harmadik Magyar Köztársaság idején egy budapesti honismereti kronológia összeállításával vázoltuk fel, melynek elkészítésénél – Karacs Zsigmondnak köszönhetően – korabeli forrásokra támaszkodhattunk. Ezek alapján a budapesti honismereti/helytörténeti tevékenységek 1962-ben a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága határozata után kaptak szabad utat: a helytörténeti (közgyűjteményi) tevékenységek szakmai felügyeletével a Budapesti Történeti Múzeumot, a mozgalmi helytörténeti munka irányításával a Hazafias Népfront Budapesti Bizottságát (HNF BB) és a kerületi Tanácsokat bízták meg. A HNF BB létrehozta a Budapesti Helytörténeti (Helyismereti) Bizottságát, a Fővárosi Művelődési Ház a Helytörténeti – Honismereti Szakbizottságát. A történeti múlt ápolását célzó, kezdetben sikeres kerületi kezdeményezések azonban 1965-re visszaestek, kiállítási és publikálási lehetőségek hiányában intenzitásuk csökkent.

1970 szeptemberében Budapest Főváros Tanácsa a HNF kezdeményezésére határozatot hozott a helytörténetiről és a helytörténeti mozgalom támogatása érdekében. Ennek egyik következménye volt egy sikeres előadássorozat, amelyen az ekkor már működő ötből négy kerületi helytörténeti szervezet (gyűjtemény, múzeum, néprajzi ház) ismertethette tevékenységét és kerületi helytörténeti kutatók számolhattak be eredményeikről. Tevékenységeik szoros felügyelete egyben egyfajta garanciát adott arra is, hogy a budapesti lokális helytörténeti tevékenységek ne ütközzenek az állampárt ideológiai és politikai elvárásaival. A fentiek alapján a fővárosban már korábban is voltak hasonló kezdeményezések a kerületi tevékenységek – konferenciákön kívüli – szélesebb körű, kerülethatárokon túli bemutatására.

A Budapesti Honismereti Társaság 2004. évben is még kerületi kihelyezett előadásokat szervezett, majd a kerületek végiglatogatása után, 2005-től Budapest Főváros Levéltára új épületének földszinti előadótermében tartotta meg előadóestjeit. Ekkor már a szervezés és lebonyolítás munkáját az időközben létrehozott Rendezvény Szakbizottságunk elnöke, Tóth József vállalta fel. Rendezvénysorozatunk előadóit a kerületi javaslatok figyelembe vételével kérte fel – ehhez később a 2009 januárjában 19 kerület képviselőjével életre hívott Területi Bizottságunk is segítséget nyújtott.

A Budapesti Históriaik előadásairól szórólapon és a Városunk című, negyedévenként ezer példányban kiadott periodikánkban adtunk előzetes információt, a már megtörtént előadásokról szintén ne-

gyedékenként, a Városunk következő számában közöltünk rövid tájékoztatót. A 2005 nyarán elindított Budapesti Helytörténeti Portálunk () látogatói is rendszeresen értesülhettek az épp aktuális előadásunkról. A portál egyébként minden kötöttség nélkül látogatható, anyagai letölthetők – köztük a Városunk összes eddig megjelent száma, amelyekben a Budapesti História anyagai rendszeresen megjelentek.

Egy kis statisztikai áttekintés a Budapesti Históriakról: 2003 februárja és 2010 nyara között 72 szakmai előadás hangzott itt el és a „Műhely” keretében 62 fővárosi civil szervezet, kerületi közgyűjtemény ismertethette munkáját. Részben a szakma képviselői (történészek, muzeológusok, levéltárosok, könyvtárosok, irodalomtörténészek, stb.), részben a kerületekben érdemi helytörténeti tevékenységet végző lakálpatrióták (helytörténészek) voltak a szakmai előadások előadói – szakmai előadásainknál elvárás, hogy saját kutatáson alapuló referátum hangozzon el. Az egyesületi tájékoztatókat 90 százalékban az adott egyesület elnöke tartotta. Előadásaink látogatottsága változó volt, alkalmanként 24 és 98 fő közötti. Látogatóiból kialakult a Budapesti História főleg kerületi egyesületek vezetőiből és tisztségviselőiből, tanárokból, könyvtárosokból, stb., valamint a főváros története iránt érdeklődő civil szervezetek és Társaságunk tagjaiból álló törzsközönsége. A fővárosi levéltár előadótermének technikai lehetőségeit (PowerPoint vagy fotók vetítése) kezdetben kevés előadó aknáztta ki, napjainkban már szinte minden előadásnál, egyesületi tájékoztatónál használják előadóink.

Előadássorozatunk sikere miatt a Budapesti Honismereti Társaság elnöksége 2003 októberében állást foglalt egy *Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv* kiadása mellett. Elképzeléseink szerint ez a kötet a Budapesti História rendezvénysorozata első évi előadásait, az egyesület tevékenységének egyfajta pillanatképét és a főváros helytörténetével foglalkozó civil szervezetek, önkormányzati finanszírozású közgyűjtemények bemutatását szolgálja. Tervezett könyvünk célja főként a szűkebb pátriájukban (kerületükben) eredményesen tevékenykedő, a hon- és városszeretlet iránt elkötelezett, hazájukért és a városrészükért tenni akaró egyének és szétszóródott csoportok megismerhetősége, egymáshoz közelebb hozása volt. Be akartuk mutatni, hogy a városrészekben egymástól függetlenül tevékenykedő civil szervezetek (egyesületek, körök, társaságok, klubok...) tagjainak önzetlen és sokszor kevésbé ismert és elismert munkája milyen jelentős a főváros, a kerületek és a kerületrészek lakálpatriotizmusának megőrzésében és fejlesztésében. Ezt a kerületi civil szervezeteknek az előadást sorozatban elhangzott tájékoztatóival reméltük elérni. A Budapesti História szakmai előadásainak közlésével a városrészek, egy-egy jelentősebb személy, építmény, esemény történeti múltjába kívántunk betekintést adni – azt a témakört felvállalva, amelyet az arra legilletékesebbek, a kerületük hagyományainak ápolásáért elkötelezettek kiválasztottak. Alapvető cél volt itt, hogy a lokális szempontoknak, elképzeléseknek teret adjunk.

Ugyanakkor fontosnak tartottuk, hogy a lakóhelyük történeti múltja és hagyományai iránt még vagy már valamiféle kötődést érző emberek a könyvet lapozgatván ráébredhessenek, hogy nincsenek egyedül, hogy sokan mások már megtalálták egymást, és hogy ezek a civil szerveződések számukra is nyitottak. A kötetünk második felében található adatbázis egyfajta mankóként segítheti az egymásra találást, az egyének és a civil szervezetek számára egyaránt. A fővárosi és a kerületi önkormányzatok által fenntartott múzeumok és helytörténeti gyűjtemények bemutatását szintén elengedhetetlennek tartottuk, annak ellenére, hogy tevékenységük fővárosi, ill. kerületi szinten már jobban ismert. Ezek a szakmai bázisok, munkatársaik tudása és hivatástudata révén is, a főváros és városrészei lakálpatriotizmusának szellemi centrumai, a város- és helytörténeti tevékenységek alapkövei. Könyvünk végén egy bibliográfia segíti a tájékozódást a 2003-ban kiadott, jelentősebb budapesti és kerületi kiadványok között. A *Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv* a város különböző pontjain működő civil szervezetek összefogásának eredményeként jöhetett létre. Kedvező fogadtatása esetén alapja is lehet egy évenként kiadott fővárosi helytörténeti évkönyvnek.” – volt olvasható a 2005 februárjában, jelentős fővárosi és kerületi pozitív sajtóvisszhangot eredményező sajtótájékoztatókon bemutatott kötetünk elnöki (Breinich Gábor) előszavában.

Az első emlékkönyv 1000 példányban, A/5-ös formátumban, 80 grammos fehér ofszet papíron, egy-színnyomással, 240 oldal terjedelemben jelent meg. Kötése anyagi okok miatt puha borítás (300 grammos matt műnyomó), ragasztott volt. Terjedelmi megosztását tekintve felében a 2003. évi előadások szerkesztett változatát adtuk közre: a Budapesti História című fejezetében nyolc budapesti témájú helytörténeti tanulmányt közöltünk a civil szervezetek tagjaitól és nyolc fővárosi civil szervezet alakulásától napjainkig kifejtett működését és tevékenységének eredményeit ismertettük. Második felében tájékoztatást adtunk a Budapesti Honismereti Társaságról, amit a Fővárosi Helytörténeti Adattár követett (a főváros és kerületei helytörténeti tevékenységet végző civil szervezetei és közgyűjteményei adatbázisa), kiegészítve egy 2003. évi fővárosi helytörténeti bibliográfiával.

Idén tavasszal már az emlékkönyv sorozat VI. kötetét mutathattuk be, és előkészületben van a VII. kötetünk, amely a 2009. évi előadások és adatbázisok közlését szolgálja majd.

Emlékkönyv sorozatunk szerkezete és megjelenése változatlan formájú, az első kötetben kialakított tartalmi megoszlást és tipográfiát követi. Változás csupán annyi volt, hogy a III. kötettől 256 oldalas emlékkönyvek jelentek meg. Az, hogy évente ki tudtuk adni az emlékkönyvet, számunkra is meglepetés, a Társaság számára jelentős anyagi áldozat volt. Igaz, évről-évre él sorozatunk, a következő kötet megjelenésére – anyagi háttér hiányában – semmilyen garanciát adni nem tudunk. A Budapesti Honismereti Társaság állami vagy fővárosi önkormányzati költségvetésben nevesített éves támogatással nem rendelkezik és nem is rendelkezik.

Köteteink 10–20 százalékát előrendelésben értékesítjük. Megrendelőink részben az adott kötetben érintett kerületi önkormányzatok, részben magánszemélyek. Ezzel teremtyük elő a kiadáshoz szükséges finansziális háttér 10–20 százalékát. A még hiányzó összeget pályázati forrásokból fedezzük. Egy kötet kiadása 900 000 forint körüli összeget igényel. Legnagyobb költségünk a nyomdaköltség, amely közel 520 000 forint alkalmanként.

Emlékkönyveink a Budapesti Honismereti Társaság évi költségvetésében visszatérően a legnagyobb kiadásunkként szerepelnek.

Felhasználása Társaságunk céljainak érdekében valósul meg. Előrendelésben elkel 100–200 darab. Egy kötetben általában 21–24 szerző szerepel – szerzőinknek 10–10 tiszteletpéldányt adunk egyfajta honoráriumként. Ez további 210–240 példány felhasználását eredményezi. A fővárosi és kerületi civil szervezeteknek (átlagosan 120 egyesület) 1–1 tiszteletpéldányt postázunk. 150 példányt térítésmentesen átadunk a fővárosi önkormányzatnak az iskolai könyvtáraik számára. Mintegy 100 példányt eljuttatunk a fővárosi közgyűjteményeinek (Budapesti Történeti Múzeum, Budapest Főváros Levéltára, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár), önkormányzati vezetőinek, a főváros és kerületek kulturális osztályainak/irodáinak. A fennmaradó 200–300 példányt ajándék- és tiszteletpéldányként használjuk fel előadóestjeinken, vetélkedőinken, stb., de a kötetek székhelyünkön meg is vásárolhatóak.

A Budapesti História előadássorozata az elmúlt hét év alatt Társaságunk tevékenységének szerves részévé vált. Megvalósítását egyesületünk más tevékenységei is segítik: a Városunk című negyedéves kiadványunk és a Budapesti Helytörténeti Portál. Az előadásokon elhangzottak az évente megjelenő emlékkönyvek révén szélesebb körben ismertté válnak, megjelenik a fővárosi helytörténeti adatbázis, valamint az éves fővárosi és kerületi bibliográfia. Emlékkönyveink révén az egymástól elkülönülten dolgozó civil egyesületek betekintést kapnak az azonos célokért (a főváros és városrészei lokálpatriotizmusának ápolása) dolgozó szervezetek munkájába, eredményeibe, kötetek segítik a kapcsolatfelvételt egymás közt és egyben velük is. Emlékkönyveink önrős kiadása és fentiekben vázolt felhasználása jelentős hozzájárulás Budapest történeti múltjának ápolásához, népszerűsítéséhez.

Gábor Tibor

Fodrásmúzeum Budapesten

2010. június 25-én hivatalosan is megnyílt Budapest XIX. kerületében, a Csinszka-kertben, az Ady Endre út 97–99. szám alatt a Fodrásmúzeum.

A fodrász szakma, illetve az ipartörténet iránt érdeklődők már eddig is ismerhették ezt a nagy szorgalommal és hozzáértéssel összegyűjtött mikrovilágot, azonban eddig egy magánház egyik helyiségében lehetett – az értékes kollekcio gazdájával egyeztetett időpontban – megtekinteni. Ugyanis egy „magánmúzeumról” van szó. E szakmatörténeti gyűjteményt azonban nem csupán saját maga öröme építette fel Korom Gyula gépész üzememőnk.

1989-ben egy ismerőse rábeszélésére családi vállalkozásként fodrász anyagok és kellékek forgalmazásával kezdett el foglalkozni, s 1993-tól egy fodrászipari cég magyarországi képviselőt is felvállalta. Ahhoz, hogy a fodrászok elfogadják, s ő is megértse őket, igyekezett e szakmát megismerni. „Mint fodráskellék kereskedőnek nem okosabbnak kell lennem a fodrászoknál, hanem el kell tudnom magyarázni, hogy miért jó neki, ha az általam kínált portékát használja” – meséli Korom Gyula. Meg kellett tanulnia tehát a szakmát, s a fodrászipar történetével is ezért kezdett el ismerkedni. Ez indította arra, hogy a mesterség régi eszközeit is gyűjtse. Ez irányú tevékenységének nagy lendületet adott, amikor

A Fodrásmúzeum megnyitóján a fodrász szakma doyen-je, Tárnoki László (balra) Korom Gyulával, a szakmatörténeti gyűjtemény létrehozójával

1994-ben Pinke Károly fodrásmester – aki 1950-től gyűjtötte 44 éven át a szakmája régi eszközeit – özvegyétől megvásárolta a Pinke-gyűjteményt. Ezek között volt néhány igen ritka darab, amelyek már 1950-ben is muzeális tárgynak számítottak. Ezek jó része azonban restaurálásra szorult.

„Beleszerettem a restaurálásba, mint gépész, különösen a fémek kezeléséhez értek, a fa és más alkatrészek restaurálását azok szakértőire bízom” – mondja a gyűjtemény gazdája. Ha az ember körülnéz a Fodrásmúzeumban, az újszerűen csillogó, pedánsan gondozott tárgyak igazolják Korom Gyula szavait. S hogy mennyire szívügye az eredeti állapot hű visszaállítása, elég tüzetesen szemügyre venni az amerikai Koken cég XIX–XX. század fordulója körüli időkből származó hidraulikus fodrász székét, amely az első ilyen típus volt a maga nemében. Mintha most jött volna ki a gyártóműhelyből, ami eredetileg krómozott volt, krómosan csillog, ami rézből készült, tükröző réz, a bőrkárpit is – nem kis utánjárás, kutakodás után – ugyanolyan barnára cserzett, mint amilyen hajdan volt. Mivel már régen nem készítenek olyan szabványú csavarokat, mint amilyenekkel a széket összeszerelték, ugyanolyan csavarokat gyártatott hozzá, hogy minden tekintetben hű mása legyen az eredetinek.

Az évente a budapesti Kongresszusi Központban megrendezett Divatfórumon 1994-ben állított ki először. A fodrász szakma régi eszközei egy vitrint töltötték meg. Igen nagy tetszéssel fogadták. Egy évre rá már két vitrinben sorakoztak a tárgyak, s 1997–98-ban egy egész folyosót igénybe vett a szakmatörténeti tárgybemutató. Azután, ha már egyik évben nem állított ki, hiányolták a rendezvény résztvevői.

1996–97-től kezdték gyakorló iparosok és fodrásztanulók felkeresni a fodrázskellék üzletük mögött, a házuk egyik helyiségében kialakított házi múzeumot. Mivel igény volt rá, hogy ne csak körbe vigye őket, hanem beszéljen is a kollekcioról, összeállított vetített képes előadásokat a szakma történetéről és a mesterség alapjairól. Ezért ehhez előbb egy írásvetítőt, majd egy projektort is hadrendbe állított. Korom Gyula lelkesedésének és tárgyismeretének köszönhetően több mint tíz esztendeje rendszeresen elhozzák a fodrásztanulók újabb és újabb évfolyamait egy kis szakmatörténeti „show-ra”. Korom úr eze-

A Wella cég melegdauér-készüléke 1952-ből (Szulovszky János felvételei)

ket újra és újra kihívásnak tekinti, s elégedettséggel nyugtázza, hogy megint sikerült akár másfél óráig is lekötni a figarótanoncok figyelmét.

A már említett első hidraulikus szék mellett láthatók a parókakészítés korai eszközei, különféle borotvák, 1930-ból származó melegdauér-készülék, felcsereszközök, az első zsilettpengék – csupán egy kis izelítő a látnivalókból. Mára 2500 tárgyat, 120 szakkönyvet és régi szakmai folyóiratot őriz a Fodrászmúzeum. Korom Gyula tisztában van vele, hogy hivatalosan még nem használhatja a múzeum szót: a honlapján „Fodrászati eszközök gyűjteménye” megjelölés szerepel. Azonban feltett szándéka, hogy elérje a múzeum má minősítést. Arra törekszik, hogy minden megtanuljon, amely szükséges egy múzeum működéséhez. Ennek érdekében elvégezte 2009-ben a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteménykezelői tanfolyamát. S folyamatban van a múzeumok részéről megkívánt nyilvántartások elkészítése is. Az ősszel útjára indítja gyűjteménye múzeummá minősítésének kérelmét. Talán megbocsátható, ha e sorok írója, úgy is, mint az ipartörténet hivatásos művelője, mintegy szakvélemény gyanánt e cikk címében már megelőlegezte a Fodrászmúzeum titulust.

A Fodrászmúzeum címe: 1194 Budapest, Ady Endre u. 97–99. Nyitvatartási idő: kedd és csütörtök 14–18 óráig, szombaton 8–12 óráig. Csoportos látogatás (minimum 12 fő) előzetes egyeztetés után a nyitvatartási időn kívül is lehetséges. Bejelentkezés: +36 20 942 6878. Honlap: www.fodrasz-muzeum.hu.

Szulovszky János

Galambosiné Drávucz Julianna (1960–2010, Siklós)

2010. április 11-én, vasárnap, 50. életévét éppen csak betöltve, küzdelmes élet és mérhetetlen szenvedés után meghalt Külső-Drávaszög himzőasszonya, a Baranya Honismereti Egyesület tiszteletbeli tagja, Galambosiné Drávucz Julianna.

Drága Julink a kihaló drávaszögi himzőművészet egyetlen művelője volt a Siklósvidéken: terítőterveink valóságos varázslója, akinek a keze nyomán olyan volt a himzés, hogy sokan el sem hitték, hogy azt nem gép, hanem emberi (asszonyi) kéz csinálta. Akit egyszer féltrefásan megbíráltam a „lassúságáért” áldott emlékü (és egyetlen rokon-himzésünket, a sárközit maga is profi módon művelő) Tóttós Sándornak, mire ő, Juli munkáját elismerőleg simogatva, így válaszolt: „Évikém! Vagy hímezünk, vagy síetünk!”

Sárospatakon látta meg a napvilágot, 1960. március 29-én, de Bodrogolaszi a szülőfaluja, ahonnan édesanyja 1970-ben települt át Siklóra. Itt végezte el iskoláit: a nyolc általánost, és utána megkezdte az ipari szakközépet. Ezt azonban nem fejezte be, 16 évesen jött egy nagy szerelem, amiből házasság lett, és 17 évesen már az első, egy év múlva pedig a második leánykája született. A fiatalon kötött házasság nagyon rosszul sikerült. Válás következett és a kicsiket egyedül nevelő anyát még egy csapás érte, ami örökké fájó seb maradt számára, a nagyobbik gyermeket anyósa úgy vette magához, hogy tőle teljesen elidegenítette. – Felőttkorára rendeződtek csak dolgaik. Julink pedig dolgozik a Siklósi Fátelen, majd több évig a Gyüdi Szociális Otthonban, míg végre tehetségét megillető munkához jut: a pécsi Népművészeti és Házipari Szövetkezet bedolgozója lesz. Ekkor már gyönyörűen hímez, noha senki soha nem tanította rá, teljesen autodidakta módon tesz szert ritka tudására. Timi leánya elmondása szerint már egészen kicsi leánykaként, ha valami bántotta, csak eltűnt a felnőtték szeme elől és hímezett. Anyja kereste, szidta, hiába, végül valami biztonságos zugban találtak rá, kezében tüvel, fonállal.

Amikor a Házipari megszűnt, két évig a Siklósi Polgármesteri Hivatal alkalmazta, minimálbérért hímezte a szebbnél-szebb drávaszögi terítőket, amit aztán, becses ajándékképpen, a Hivatal egy-egy illesztés vendége kapott meg. De ez a rövid, megbecsülését hozó időszak is elmúlt. Megint méltatlan munkák jöttek a megélhetésért. Élete meghatározó vágya volt, hogy leányai az övéknél könnyebb, szebb életet élhessenek, s ezért akármilyen áldozatot képes volt meghozni. Nagy-nagy öröme, boldogsága volt, hogy a lányok házassága jól sikerült. És hát a kicsi unoka, Timi leánykája volt küzdelmes-keserves életének talán egyetlen vigasza, öröme.

És aztán jött a betegség, a meggyógyíthatatlan. Halálos ágyán, már szinte magatehetetlenül, félbemaradt himzését kérte Timi leányától, – de már nem tudott dolgozni rajta. Egy ilyen istenáldotta tehetséggel, művészi himző képességgel nem tudott tartósan méltó munkát kiérdemelni. „Segítsünk valahogy, hiszen szétmosogatja Juli azt a drága, megismételhetetlen kezét!” jajdult fel –, de hányszor – munkatársam. Hiába. Nem tudtunk segíteni. Pedig hány semmi ember él megérdemeletlen beosztásban..., neki nem jutott. Nekünk pedig sosem voltak erre való kapcsolataink.

Elment. És nincs helyette más. És nem hozza vissza kicsi unokája, szerető leánya, vője, édesanyja fájó könnye sem.

Drávaszögi asszonyok, leányok! Álljatok be az örökébe!

Simor Ferencné Bokody Éva

Emlékművek, katonatemetők, kegyeleti helyek az I. világháborúról

„Aludjatok hát, Isten katonái
aludjatok csak, boldog pihenők,
ringassanak szelíden, mint az álom,
idegen földek, távol temető!”

Az első világháborút végigharcoló Somogyváry Gyula 1928-ban írt költeményének záró versszakát egy nagyon szép kiállítású könyv címlapján olvassuk. Bedécs Gyula és Trukáné Katona Zsuzsa – a honismereti mozgalom évtizedek óta köztiszteletben álló tagjai – állították össze az 52 tanulmányt, forrásközlést magában foglaló kötetet.

Témaválasztásuk egyedi: mondhatni, teljes körképet rajzolnak a Nagy Háború ma fellelhető emlékeztetőiről, az 1920-ban négy országra szabdalta egykori nyugat-magyarországi régió területeiről. Felfogásuk szerint emlékeztető mindaz, ami kőből, bronzból, fából, üvegből állít látható emléket elesett katonáinknak, de – és ebben is példaadó ez a kötet – a nálunk elhunyt hadifoglyoknak is, emlékeztető a könyv, a napló, a költemény, a népdal, a szájhagyomány is.

Ez a kötet a legisztább civil kezdeményezésre, települések összefogásával született meg. Öröndetes, hogy nagyon sokan megérezték a könyv szükségességét. A neves alkotógárda pedig nem hagyta cserben a támogatókat. A kezdetben mintegy 20 tanulmányra tervezett kötet az alkotók lelkesedéséből sokkal teljesebbre kerekedett ki. Ez a gárda ráhangolódott a kitűzött célra: függetlenül attól, hogy történész, muzeológus, mérnök, tanár írta a fejezeteket, a kötet egységesen magas színvonalú, olvasmányos, hiteles. A tanulmányok megfelelnek a tudományosság és az ismeretterjesztés igényének egyaránt.

Anélkül, hogy kiterhetnénk valamennyi tanulmányra, csak érzékeltetjük a sokrétű témaválasztást. Olvashatunk az 1893. évi nagy hadgyakorlatról, amit Kőszeg és Felsőpulya (Oberpullendorf) között rendeztek. Szintén a háborúhoz vezető út emlékeztetői a kötetben ismertettek győri Frigyes és szombathelyi 11. huszárezred laktánya. A hadtörténeti leírások, emlékirat részletek bemutatják mind a galíciát, mind a doberdói, mind a piavei hadszínteret, a Lővérekben látható Ojtozi emlékmű kapcsán pedig az Erdély védelméért vívott harcokról is szó esik. Az egyszerű katonák mindennapjait, szenvedéseit, hősiességét középpontba állító kötet megkapó életutakat mutat be. Ellenpontozza az ő sorsukat néhány közismert személyiség bemutatása, ilyen Somogyváry Gyula, Gyóni Géza, Somlyó Zoltán, Finta Sándor. A magyar hadtörténelem legtöbb véráldozatát megkínáló Nagy Háború ma látható emlékműveit részletesen, a Csallóközben regisztrálva veszük számba a szerzők. Megismerhetjük múzeumi gyűjtemények anyagát, csakúgy, mint a rábaközi katonák között gyűjtött katonadalokat. Tiszteletre méltó vállalkozás a térség nagy hadifogoly táborainak,

temetőinek, kegykápolnáinak bemutatása, legteljesebben az Ostffyasszonyfa és Nagysimonyi községek által gondozott ostffyasszonyfai temető. Itt több mint tízezer román, orosz, ukrán, olasz, szerb hadifogoly és a tábor több magyar beosztottja nyugszik.

A témaválasztás és feldolgozás jól érzékelteti a kötet összeállítóinak célját: a Nagy Háború után szétarabolt térséget összefűző szálak még élnek, a háború emlékeztetői a magyarsághoz való tartozás jelképei, amelyek ki-fejezik az összetartozás gondolatát.

A kötet összeállítóinak és kiadóinak célja, hogy elkerüljön a térség minden iskolájába és könyvtárába. Ez nagyon indokolt: a tanulmányok sora szolgálja a tanári munkát. Naplók, levelek, versek, katonadalok segítik a háború rettenetének feltárását, és a méltó emlékezést. Külön érték, habár természetes, hogy a szerzők csak azoknak a verseiből válogattak, akik valamiképpen kötődnek a térséghez. Ezért ez a kötet a honismereti mozgalom kézikönyve is, amely fémjelzi a mozgalom, az összefogás nemzettudat formáló erejét.

Nagyon indokolt lenne a megkezdett munka folytatása további régiókra kiterjedően.

(Az I. világháború emlékeztetői Pozsony vármegyétől a Mura vidékig. Összeállították: Bedécs Gyula-Trukáné Katona Zsuzsa. UNIVERSITAS-Győr Nonprofit Kft. Győr 2010. 382 old. képpel.)

Marossy Endre

Képes albumok Erdélyről

Az elmúlt években öröndetesen megsaporodtak az Erdélyről, ezen belül elsősorban Székelyföldről kiadott képes honismereti albumok, sorozatok. A modern fotó- és nyomdatechnika eszközeinek felhasználásával kiváló minőségű fotóalbumok megjelentetésére van lehetőség. Öröm nézegetni ezeket a szemet gyönyörködtető képeskönyveket. A minőségi fejlődés különösen szembetűnő a legkorábban indult sorozatnál. E kötetek lapozgatása kapcsán érdemes megvizsgálni, hogy meddig tart a Székelyföld, hol húzódik a történeti székely székek vagy más erdélyi történeti, földrajzi, néprajzi tájegységek határa. Ezt a kérdéskört vizsgáljuk meg néhány képes könyvsorozat kapcsán.

I.) Immár több mint másfél évtizede indult el az Erdély – Székelyföld honismereti album-sorozat, mely célul tűzte ki a teljes Székelyföld részletes bemutatását. Az első kötetek zövegét még Gaál Anikó néprajzkutató [Korond és vidéke (1994)], Gaál Anikó és Zsigmond Enikő csíkszeredai geológus [Alcsik és Kászón (1995)], illetve Löwey Lilla és Zsigmond Enikő [Kőcép és Felcsik (1996)] jegyezte. Az 1997-es Gyergyó és vidéke kötetből kezdve Löwey Lilla tanár, irodalmi szerkesztő szövegével és Várady Péter Pál fotóművész fényképeivel jelennek meg a kötetek, s kialakult a megjelenés rend-

szeressége is. A csíkszéki kötetek után 2000-ig Udvarhelyszéket mutatták be [*Fehér-Nyikó és Keresztúr vidéke* (1998), *Nagy-Küküllő és Udvarhely vidéke* (1999), *Homoródi dombság* (2000)]. A Gyimesek vidéke kötet 2001-ben jelent meg, majd 2002-től Háromszék bejárása következett [*Erdővidék* (2002), *Felső-Háromszék* (2003), *Kovácsna vidéke* (2004), *Sepsiszentgyörgy és vidéke* (2005)]. 2006-tól Marosszék tájegységei kerültek sorra [*Szováta és vidéke* (2006), *Kis-Küküllő vidéke* (2007), *Felső-Nyárad vidéke* (2008), *Marosvásárhely* (2009)]. Lassan a végéhez közeledik a hatalmas vállalkozás, Székelyföld részletes, képes ismertetése. A honismereti köteteket a székely hegyvidéki táj ihlette verses albumokkal is gazdagították [*Tél a havason* (1995, átdolgozva 2003), *Ősz a havason* (2001)]. A sorozatba illeszkve néhány Székelyföldre kötődő jeles személy emlékét is megidézték [*Wass Albert havasai* (2007), *A legnagyobb székely – Orbán Balázs* (2008), *A nagy székely mesemondó – Benedek Elek* (2009), *Törzsében székely volt – Tamási Áron* (2010)]. Egy háromnyelvű fotóalbum is készült Erdély – Siebenbürgen – Transylvaniam címen, ami a 16 erdélyi megyét mutatja be, így immár a 24. kötetnél tart a kiadott nagyalakú albumok száma. S ehhez még hozzászámíthatjuk a korábban kiadott négy kalotaszegi kötetet, mindez hatalmas munka.

Az albumok szerkezete a negyedik kötettől változatlan, először a természeti viszonyokat, a kistáj földrajzi képét mutatják be (Térképvázlat természeti háttérrel), majd a terület helytörténeti, művelődéstörténeti leírása következik (Térképvázlat történelmi háttérrel). Ezt követően minden egyes székely települést részletesen bemutatnak (Történelmi tükör, települések, templomok). A szerzők fontosnak tartják a tájegység néprajzának, népművészetének bemutatását is (Népelet: gazdálkodás, háziipar, népviselet). Az albumokat pillanatképek, életképek zárják, felidézve a hétköznapiakat és ünnepeket, a jeles eseményeket. A Veszprémben élő, de erdélyi gyökere szerzőpáros kiadott hozott létre a fotóalbum sorozat megjelentetésére. Minden évben hosszabb időt töltenek Erdélyben, s Orbán Balázs-i szorgalommal és alapos-sággal járják végig az albumba kerülő falvakat, városokat, műveikből árad a szülőföld, Erdély szeretete. Bár a kötetek alcímében a székely székek történelmi elnevezését is közlik, az egyes települések bemutatása már a mai megyerendszer alapján történik.

A romániai megyerendszer 1968-as kialakítása során az 1876–1914 közötti történelmi székely vármegyékhez képest több módosulás is történt. Az egykori Udvarhely vármegye északnyugati részén az új Maros megyéhez csatolták Szolokma, Bözöd, Bözödújfalú, Székelyvécke és Szentdemeter vidékét, délen Bardóc-fiúszék (Bardóc, Vargyas, Olasztelek, Kisbacon környéke) pedig teljes egészében Kovácsna megyéhez került. Néhány délnyugati peremvidéki falu viszont kikerült a székely megyék köréből, így Székelyszombor, Homoródjánosfalva, Homoróddaróc Brassó megyéhez, Ermed és környéke Maros megyéhez került. Székelyföld keleti részén Gyimesbükki leválasztása a legfájdalmasabb, hiszen ez a falu Csíkból a moldvai Bákó megyéhez került, elszakítva azt a többi gyimesi településtől. Ugyancsak Moldvához csatolták a Békás-szorost és környékét, több lakott települést is érintve.

A szerzőpáros nem feledkezik meg a Brassó megyéhez csatolt magyar lakosságú Székelyszomborról és Homoródjánosfalváról, és természetesen Gyimesbükki is szerepel a gyimesi kötetben. Az egykor szász, ma viszont magyar többségű Homoróddaróc, valamint a ma román többségű Erked viszont nem került be a sorozatba. Erdővidék, ami természetföldrajzi, nem közigazgatási elnevezés, és az egykori udvarhelyszéki Bardóc-fiúszék és a háromszéki Miklósvár-fiúszék területét foglalja magába, külön kötetet kapott. Az Olt balpartján fekvő, ma Brassó megyei Apáca, Ürmös, Ágostonfalva és Alsórákos szintén helyet kapott ebben a kötetben. Ebben a kérdésben a szerzők évekkal megelőzték a közelmúltban kinyilvánított majdani autonóm Székelyföld tartomány határai kialakításának gondolatmenetét.

2009 őszén mutatták be a reményeink szerint mielőbb megvalósuló autonóm Székelyföld térképét, területi beosztását és határait. Ennek kiterjedése valamivel kisebb, mint a történelmi Székelyföldé. A szakemberek véleménye is megoszlik Székelyföld kiterjedéséről. Györfly György 13 500 km²-re, Orbán Balázs 12 800 km²-re becsülte, Vofkori László 10 880 km²-t számolt. Ez az autonóm székely terület mindössze 9980 km². Az eltérés elsősorban abból adódik, hogy területéből kimaradt Aranyosszék és Háromszék déli, románok lakta Bodza-vidéki területe. Érdemes azonban közelebbről is megvizsgálni az autonóm Székelyföld területének határait. Sajnos nem került bele a magyar többségű Gyimesbükki és környéke, amiről kár lenne véglegesen lemondanunk. Érdekes módon viszont hozzávették a korábban nem Székelyföldre tartozó, és román többségű Maroshévíz környékét. Üdvözlendő, hogy a nyugati, délnyugati határvidék néhány magyarlakta községe is bekerült az autonóm Székelyföld területébe, többek között a Szászrégen alatti Petele, Vajdaszentivány, Gernyeszeg, Marosvásárhelytől délre Nagyteremi, Nagykend környéke, az egykori Nagy Küküllő megyei Alsórákos, Ágostonfalva, Ürmös és a Brassó megyei Apáca. Az autonóm Székelyföld nyolc egységre oszlanak, melyek a következők: Marosszék, Udvarhelyszék, Gyergyószék, Csíkszék, Bardóc- és Miklósvárszék, Sepsiszek, Kézdiszék és Orbaiszék.

II.) Szemet gyönyörködtető képeskönyvet állított össze Székelyföldről Pataki János, mely terjedelméből következően nem törekedhetett teljességre [*Székelyföld – A legendák világa* (2005)]. Székelyföld legjava került bele, azok a fő látnivalók, melyek kedvet ébreszthetnek egy székelyföldi utazáshoz, kiránduláshoz. A szerző a könyvet elsősorban vizuális kedvcsinálónak szánta, nem részletes útikönyvnek. Mint az előszóban megfogalmazza: „egyetlen célom, hogy könyvem hatására nagyon sokan döntsenek egy életre szóló székelyföldi utazás mellett, akik pedig már jártak ott, kedvet kapjanak egy hosszabb barangolásra. A többi már nem az én dolgom, minden egyebet elrendez majd Székelyföld.”

A szerző Csíksomlyó misztikumának bemutatása után a hagyományos székely székek fő fejezetcímei alatt mutatja be az egyes tájegységeket. Ez alól Sóvidék és Erdővidék jelenthet kivételt, melyek területe átnyúlik a régi székhatárokon. Sóvidék esetén jelzi ezt a tényt, Erdővidéket viszont egy az egyben Háromszékhez sorolja.

A könyv érdekessége, hogy számos helyi székely legendát is tartalmaz.

A kötet sikerét követően született meg az elhatározás, hogy a Kárpát-medence többi tájegységét, értékeit is részletesen bemutassa, s azokról *Kárpáti képek* címmel hasonló fotóalbumokat jelentessen meg. A teljes sorozat várhatóan 15 kötetes lesz. A könyvfolyam gondozására, és más hasonló kiadványok megjelentetésére könyvkiadót hozott létre. Az elmúlt években sorra jelentek meg a sorozat albumai, Erdély turisztikai, természeti látnivalóinak és építészeti, művészeti emlékeinek bemutatására. [*Szászföld – A várak világa* (2006), *Erdélyi medence – Kalotaszeg, Mezőség, Torockó* (2007), *Máramaros – Ahol megállt az idő* (2009)]. Sorozaton kívül, de tematikájában ehhez kapcsolódóan jelent meg 2008-ban a *Csángók – Az elfelejtett magyarok* című nagyalakú műve.

Pataki János nagy lelkesedéssel indult a Kárpát-hazánk újrafelfedezésére és csodálatos fotókkal mutatja be tájait, kincseit. Ehhez hasonló, összefoglaló képes útikalauz eddig még nem jelent meg. Remélhetőleg segítségével sokak indulnak el felfedezni a csodás látnivalókat, a még meglévő hagyományörző vidékeket, maradandó élményeket szerezve. Az egyes tájegységek bemutatása mellett mindenhol saját véleményét is hozzáteszi, a könyvek turisztikai információkat, ajánlásokat is tartalmaznak. A sorozat könyvcímeit ne tekintsük nagyon mereven, mert az adott tájegységen túl is tekint, a Szászföld kötet bemutatja a dél-erdélyi román vidéket is, és a Máramaros kötet is túlnyúlul annak történelmi területén. Az Erdélyi-medence című kiadványba pedig minden olyan fontosabb erdélyi látnivaló belekerült, amit a többi kötet nem érintett, Kalotaszegtől Mezőcsávásig, a Borgói-hágótól Gyulaférvárig. Érdeklődéssel várjuk a Kárpáti képek újabb kötetét.

III.) 2009-ben indult el egy újabb képes székelyföldi (erdélyi) sorozat *Székelyföld csodái* címmel, szerzői Fucskár Ágnes és Fucskár József Attila. Alcímében (Izes utazások Székelyföldön és környékén) utal specialitására, a képes honismereti bemutatás mellett a székely ízekkel, jellegzetes ételekkel is megismerteti. A hat kötetre tervezett sorozat első három darabja jelent meg eddig. (1. *Udvarhelyszék*, 2. *Aranyosszék*, *Marosszék és az Erdélyi-érchegység*, 3. *Kalotaszeg, a Bihar-hegység és a Gyalui-havasok*). Mivel ez utóbbi kötet anyaga már semmiképpen sem sorolható Székelyföldre, a Székelyföld kapujában alcímet kapta. A tervezett kötetcímek (Csík és a moldvai csángók, Háromszék és a Barcaság, Szászföld) sem csak Székelyföldet érintik, ezért talán érdemesebb lett volna más sorozatcímet választani. A szerzők a régi, hagyományos székely közigazgatási szervezeti egységeknél kívánják bemutatni Székelyföldet, s közlik azok térképét is.

A sorozat első kötete az egykori anyaszékként emlegetett Udvarhelyszékkal ismerteti meg, gyönyörű, színpompás képekkel. Ezen a vidéken maradt meg a legtöbb hagyományörző falu, itt látható a legtöbb régi fatornácsos székely ház és faragott székelykapu. Csodálatos freskós templomok (Felsőboldogfalva, Bögöz, Székelyderzs, Székelydány, Homoródkarácsonyfalva), festett kazettás mennyezetek, faragások, a székely emberek és mesterségek életképei, valamint a festői székely táj képei mind

megtalálhatók az albumban. A mű értéke, hogy kevésbé ismert falvakat is bemutat, mint például Kecsed, Kisfalud, Firtosvár, Abásfalva, Szederjes, Ége vagy Erked. A kötetben természetesen helyet kapott a történeti Udvarhelyszékhez tartozó Bözödújfalva, Vargyas, Olasztelek, Kisbacon. Viszont ebbe a kötetbe sorolták a Miklósvárszékhez tartozó Köpec, Nagyajta és Miklósvár településeket is, amelyek Háromszékhez tartoztak régen is és ma is. Néhány esetben más irányban is túllépték a régi Udvarhelyszék területét. Így szó esik az egykori Nagy-Küküllő megyei szász erődtemplomáról, a híres Homoródról, Alsórákosról vagy a Brassó megyei Szászmagyarósról is. Hiányolhatjuk viszont a kötetből Székelykeresztúr vidékét. Sajnos a térképen tévedésből két helyen is szerepel Homoródfürdő.

A második kötetben már Aranyosszék térképe is kisse túlmutat annak történelmi területén, Torda vagy Aranyosgerend például nem tartozott hozzá. Marosszék térképének keleti határait pedig a mai megyehatár alapján rajzolták meg, így nem tudjuk hozzáilleszteni Udvarhely térségét. Aranyosszéknek mindössze négy települése került be az albumba, sajnos egykori központja, Felvinc kimaradt. A könyv első része Tordától Aranyosszéken és Torockón keresztül Nagyenyed környékéig mutatja be az összefoglalóan Aranyos-vidéknek nevezhető tájegység csodálatos természeti és történelmi értékeit. A következő fejezetben az Erdélyi-érchegység csodálatos látnivalóiról, köztük a végső pusztulás előtt álló Verespatakról láthatunk képeket. Aranyosgerend, Radnót, Kerelőszentpál romladozó kastélyai mellett halad utunk Marosszék felé. Marosszék látnivalóinak bemutatása alaposabb, talán csak Mikházát, Nyárádszeredát hiányolhatjuk. A Maros völgyében is túlhaladunk a történelmi Marosszék határain, Szászrégenen keresztül Marosvácsig, de a beszercei szász vidéket (Beszterce, Harina, Teke) már semmiképpen nem kellene Marosszékhez sorolni.

A harmadik kötet igen nagy területet ölel magába, a címben megadott Kalotaszegen, Bihar-hegységen és Gyalui-havasokon kívül Kolozsvártól Bonchidán és Széken keresztül Szamosújvárig is eljutnak a szerzők. A Bihar-hegység déli részén lévő mőcvidéki Patrahaitesti hegyi falu, az Aranyos folyótól is délebbre esik, a szerzők által közölt térképi határokon jóval túl, tehát némileg kilóg a kötet témaköréből. Ugyancsak távolabb esik innen észak felé Almásfalvi vidéke. Kalotaszeg és Kolozsvár környéke ismertetésénél viszont hiába keressük például Gyalut, Magyarlónát, Tordaszentlászlót, Szászfenest. A sorozat eddigi kötetibe tehát a címükben jelzett vidéknél jóval nagyobb területről került be képanyag, ugyanakkor az adott tájegység kapcsán itt-ott némi hiányérzetünk maradhat.

Mindhárom képes album sorozat értékeket őriz, eltűnőben lévő kincseket, műemlékeket, hagyományokat mutat be, s kedvet ébreszthet a csodálatos erdélyi táj, és a főtaktól távolabbi, eldugott völgyekben fekvő falvak felkeresésére.

Udvarhelyi Nándor

Csángómagyar falvak Moldvai magyar vonatkozású települések történeti tára I. A-G.

Gazda László (1933–2007) a felső-háromszéki Zágón született, ott, ahol néhány évszázaddal korábban világra jött Mikes Kelemen. Iskoláit Sepsiszentgyörgyön és Kolozsváron végezte. A földrajztudomány és a népességstatistika iránti érdeklődése korán megmutatkozott, földrajz-geológia szakos egyetemi diplomáját 1956-ban szerezte. Általános iskolában, majd középiskolában tanított, Baróton és Sepsiszentgyörgyön. Szabadidejében levéltári kutatásokat végzett, Földrajzi Társaságot alapított és vezetett, és rendszeres expedíciókat szervezett Moldvába, a moldvai magyar falvakba.

A moldvai magyar közösségekre vonatkozó latin és magyar nyelvű utleírások, tudósítások, élménybeszámolók a XVII–XVIII. századtól maradtak fenn. A kezdeti idők misszionáriusi – s így leginkább vallás- és egyháztörténeti értékű adatokat tartalmazó – jelentéseket, fokrészben egészítették ki a XIX. századtól jelentősen szaporodó utazók, felfedezők, tudósok közlései. Az első, falvak szerinti lexikonszerű helyismereti kötet 1844–45. évszámmal jelent meg Pesten, Jerney János tollából, „Jerney János Keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett” címmel. Mind Jerney mind pedig Gazda – akinek első településtörténeti krónikáját pontosan másfél évtizeddel később, 2005-ben adták ki – rekonstrukciós kutatásaikban bőségesen hasznosították az előbb említett egyházi források adattárát.

A *Csángómagyar falvak I. A-G.* mind a települések számát, mind pedig az egyes helytörténetek tartalmát tekintve lényegesen bővítettébb változata a *Gazda László Codex* címet viselő kétnyelvű (román, magyar) kiadványnak. Ez utóbbi kötet Csíkszeredában, a Hargita Kiadóhivatal *Bibliotheca Moldaviensis* sorozatában jelent meg. A *Codex* a kanonizált csoportok (északi-, déli-, székeles csángók) szerint, a három kötetesre tervezett *Csángómagyar falvak* pedig alfabetikus sorrend szerint közli a falvak (hely)történetét. Mindkét kötet Gazda László kezdetben a *Csángó Újság* később a *Moldvai Magyarság* folyóiratokban publikált rövid írásainak összegyűjtött, kiegészített és átdolgozott gyűjteménye.

Csángómagyar falvak – szól a cím, ám az alcím már is helyesbíti, kitágítja a szűk kategóriát: *moldvai magyar vonatkozású települések*. Valóban, a kötet az egykori bukovinai székelő falvakat, sőt az ugyancsak önálló néprajzi tájként nyilvántartott *gyimesi* településeket is magába foglalja. Gazda László kutatói érdeklődése, úgy tűnik, valamennyi Kárpátokon túli (Bukovina, Moldva, Gyimes) magyar településre kiterjedt. Kérdés, hogy ez esetben, miért viseli a kötet a *csángó* kifejezést, illetőleg a kötet szerkesztője, miért nem oldotta fel a címben megjelenő, nem kevés (tudományos) kérdést felvető problémát. Ugyan mindhárom régió magyar népcsoportjait szokás *csángó* jelzővel (is) illetni, a tudománytörténetben eddig mégis, a történeti, kulturális sajátosságok miatt, külön egységekként jelentek meg. (Ehhez hasonlóan, az egyes csoportok [bukovinai, moldvai, gyimesi] is önálló kulturális identitással rendelkeznek). A tájegy-

ségek és népcsoportok egységes szempontok szerinti vizsgálata valóban időszerű feladat, ám a módszer koncepciójának ismerete hiányában számos kérdés merül fel. A címben rejlő terminológiai ellenmondásosság további problémát szül: a *csángómagyar falvak* helytörténeti tára városok (Aknávasár, Bákó, Berlád stb.) történetét is tartalmazza.

A fényképekkel illusztrált Gazda-sorozat első kötete kilencvennégy magyar vagy magyar vonatkozású település helytörténetét, irodalomjegyzéket, szómagyarázatot, a települések jelenlegi állapotát (miszerint: elpusztult, nyelvéleg vagy vallásilag asszimilálódott, más településbe olvadt vagy nevet váltó falvakról van szó), valamint a szerző rövid életrajzát tartalmazza. Az egyes településtörténetek a következő, viszonylag egységes kérdések szerint épülnek fel: a település földrajzi fekvése, természeti környezete; a közösség etnikai eredete és a falu története; a lakosság száma és nevezetességei; a nép vallásossága és a templom története; a megélhetés és a gazdálkodási formák (tétéles felsorolása). A rendkívül izés és olvasmányos írásmódban írt fejezetek tartalmát és terjedelmét a szerzői érdeklődés mellett a hozzáférhető adatok típusa és mennyisége határozzák meg. Gazda László a történeti, levéltári források valamint a mélyfúrászerű vizsgálatokat nélkülöző szakmai kiadványok mellett, olykor a szóbeliségben hagyományozódó helyi történeti tudatot, mondahagyományt is feldolgozta, munkája ennyiben hiánypótló adatokat tartalmaz. Széleskörű érdeklődése minden katolikus vonatkozással bíró moldvai településre kiterjed. Indokolt ez a megközelítés, hiszen a kutatás jelenlegi állása szerint a mai katolikusok ősei között magyar, német, örmény, lengyel stb. etnikai csoportokat kell feltételezni. A kötetre így joggal tekinthetünk úgy, mint az első, vallási jegyek mögé rejtő etnikai adatokat feltáró térképre. Térképre – írom, arra a vizuális krónikára gondolva, amit talán ugyancsak hasznos lett volna a kötethez mellékelni.

A *Csángómagyar falvak* történeti tárára másfél évszázad óta vár a csángó etnográfia és az olvasó. Gazda László alapos, gazdag, az eddigi ismereteket szintetizáló krónikáját alighanem maguk a feléledni látszó moldvai magyar közösségek fogják a legnagyobb haszonnal forgatni.

(Nap Kiadó, 2009.)

Iancu Laura

VÁROSTÖRTÉNET SZÓCIKKEKBEN Keszthelyi életrajzi lexikon

Ismét gazdagodott Keszthely kulturális palettája. A helybeli Fejér György Városi Könyvtár kollektívája közel nyolcszáz személy életrajzának közreadásával kiadta a rég várt Keszthelyi életrajzi lexikont.

Ez a város gazdag művelődési hagyományokban. Fényes Elek 1851-ben megjelent Magyarország Geographiai Szótárában leírja, hogy e Balaton melletti magyar mezőváros „regényes és egészséges vidéken fekszik”, és az épületeinek felsorolása után megemlíti gazdasági és középfokú iskoláját. Ez a környék írók és költők által művészen ábrázolt táj. Színei visszaköszönnek

ismert festők színeibe álmódott vásznaín. E csodálatos tájnak egyik gyöngyszeme Keszthely.

A kiadvány címszávaiban országosan is ismert nevek szerepelnek: Fejér György, Festetics György, Vaszary Kolos, Lipp Vilmos és Nagyváthy János neve bármely általános lexikonban is megtalálható. Vannak nevek, melyek a régióban ismertek: Bontz József, Bory Imre, Horváth József, Mérei Ignác. A kiválasztás nézőpontja nyilván a keszthelyi születés és halálozás, illetve az átmeneti vagy tartós itt tartózkodás volt. Időben nagy távlatokat ölel át a lexikon. Századokkal előbb élt városi előjárók és szinte csak a kötet lezárása előtt meghalt személyek is szerepelnek a felsorolásban.

Egy-egy táj, egy-egy régió mozaikszzerűen kapcsolódik a haza egészéhez. A hazai történet régiók történetéből áll össze. Ezért köszönhetjük a Keszthelyi életrajzi lexikont a hazai művelődéstörténet részeként.

A lexikont lapozva feltűnik a tehetségek bőséges áradása. Ezt alátámasztva megemlítem Somogyi József magyar pszichológus és filozófus sajátos kísérletét. A két háború között készített egy úgynevezett tehetségképet. A Révai Nagy Lexikona alapján felmérte a tehetségek születésének térbeli eloszlását a történelmi Magyarország területén. A kapott anyag alapján megállapította, hogy igazi nagy tehetség tízezres nagyságrendből átlagosan négy. Ez Keszthelyre vonatkoztatva tizenkető. Természetesen ennek a megállapításnak nem csupán genetikai, hanem társadalmi háttere is van.

Keszthely jellegzetesen pannon táj. Kiváló természeti adottságai vannak. Am ez utóbbi Vörösmarty szerint csupán „lelketlen ajándék”, naggyá csak „fiaid szent akarata” teheti. És sorjáznak a tehetségek a keszthelyi tájban: végvári vitézek, várkapitányok, művelődéspártoló arisztokraták, tehetséges polgárok, iparosok és kereskedők, tudós papok, egyetemi tanárok, közírók, mezőgazdasági szakemberek. Szociológiailag is változatos a kép. Valamennyien a városért dolgoztak. Egyéni ambíciójuk összhangba került a város életével.

Fejér György a tudós paptanár és kiváló történész az általa fordított Hübner-féle Geográfiai Lexikont magyar vonatkozásokkal egészítette ki. A „Keszthely” szócikket ő maga írta. A tárgyilagos lexikonok hangjától szokatlan lírai hangvétellel fejezte be:

*„Engem is e kies hely szült, táplált gyenge koromban,
Általam is viszont vajha! nevelje becsét.”*

A kötet közel nyolcszáz szócikke felöleli a szereplők életrajzával és munkásságának ismertetésével a város régészeti emlékeit, néprajzát, flóráját és faunáját, vallási életét, irodalmát, történelmét, pedagógiáját, sportéletét és turisztikáját. A pusztai ismertetésen túl jelentős pedagógiai értéke is van a kiadványnak. Tanárok és tanulók együtt láthatják az eddig különböző általános és szaklexikonokban szétszóró neveket. Egyszerre tekinthetik át Keszthely szellemi örökségét. Megértik, hogy jogosan a Kultúra Magyar Városa és jellegzetesen „iskolaváros”, Berzsenyi által jogosan emlegetett „kis magyar Weimar”.

A Fejér György Városi Könyvtár munkatársi gárdája Pappné Beke Judit vezetésével nagyszerű munkát végzett. Segítségére voltak avatott szerkesztők: Kocsondiné Eisenkorn Györgyi és Márkus Rita. Társszerkesztők:

Balla Eleonóra, Borbélyné Verebélyi Judit és Szabóné Mikla Éva. A kötet precíz lektora Cséby Géza író, műfordító és szerkesztő volt. A kötet borítótervét Szántó Krisztián tervezte. A kiadvány Keszthely város jelentős támogatásával jött létre, átérzve annak fontosságát, hogy egy város elhelyezi magát az ország kulturális térképén. Erre utal Ruzsics Ferenc polgármester köszöntője a kötet elején. Ugyancsak ezt érzékelteti Cséby Géza Lectori Salutem!-je, valamint Pappné Beke Judit tájékoztatója a lexikon születésének háttér munkálatairól, megtervezésének körülményeiről és az adatgyűjtés módjairól.

Mi, olvasók és az életrajzok áttekintői csak köszönettel tartozunk e lelkes kollektívának. Köszönet érte! Köszönet, hogy időt, fáradságot nem kímélve évek óta szisztematikusan gyűjtötték a keszthelyi vonatkozású adatokat. Köszönet, hogy áttekintették azt a hatalmas anyaghalmozatot, mely eddig általános és szaklexikonokban, helybeli és megyei kiadványokban volt található.

A most megjelentetett Keszthelyi életrajzi lexikon a város történetének, művelődésének évszázados múltját tárja fel. A múltat pedig meg kell ismerni a jelen tudatos átélése és a jövő megtervezhetősége céljából. Az életrajzok adatszzerűen tényközlők, az értékelést az olvasóra és a múlt időre bízták a szerkesztők. A kötet közel nyolcszáz életrajzát Ács László egykori városvezető nyitja meg, és Zittenbarth József kőfaragó mester zárja. Az alapos kutatómunkára jellemző, hogy bizonytalanságot kifejező kérdőjeleket alig találunk a kiadványban.

Mint minden lexikonban, ebben is találunk kisebb hibákat, főként elírásokat. Meg lehetne említeni Békefi Remig műveinek felsorolásánál, hogy az első adatnál elírás történt, ugyanis „Keszthely és környékének néprajza” helyett „Kéthely és környékének a néprajza” cím a helyes. Az elírás mentesítésére szolgáljon, hogy e téves adatot az Új magyar irodalmi lexikon is átvette. Eördög Tibor halálozásának éve hiányzik, a hónapot és napot közli. Érkövi Adolf munkásságának felsorolásánál közölni lehetett volna, hogy még Ploetz Vencel néven 1837-ben a Hasznos Műlatások c. folyóiratban Keszthely topográfiai tekintetben címmel a város egyik első leírását adja. Ha szerepel a kiadványban Keszthelyről író külföldi, adott esetben Bright, akkor meg lehetett volna említeni Beudant francia geológust és Eissl nevű német gazdasági tanácsost, aki éppen Keszthelynél szállt fel a híres Phoenix gályára. Ezek az apró kifogások elenyésznek a közölt adatok bősége mellett.

A lexikon általában adattárnak szokták tekinteni, azok is, akik írják, azok is, akik olvassák. A sorjázó szócikkek mögött ott látjuk a városunkban élő és alkotó keszthelyi polgárokat: szőszéken, katedrán, laboratóriumban, színpadon, zeneteremben és könyvtárak hűs csendjében.

A Keszthelyi életrajzi lexikon jól példázza, hogy nemcsak az anyagnak, a szellemnek is megvan a maga megmaradási törvénye. Századok felhalmozott értékeit közvetíti. A Fejér György Városi Könyvtár teljesítette nemes hivatását: a lokális műveltség beépülésének segítését a nemzeti kultúra nagy áramába, s kellő honismerettel eljuttatni az olvasót a tudatos hazaszeretethez.

László József

Szalmabáb a kerékpáron Néprajzi tanulmányok

Hogy mit keres Jakab a pap kapujában, vagy az egér a padon, és ki minek is az igrige? – megtudhatjuk a *Szalmabáb a kerékpáron* elbeszéléseiből! De ki is ültette fel a bábót a kerékpárra, hogy miközben évtizednyit kezelez az időben – nyelvtörő mondókákat, vagy éppen átkokat és szitkokat, falvédőket és az egri borvidék emlékeit, meséket és a múlt filmoktatás-technikáját, a jelen SMS áramlatát, Valentinokat vagy Bálintokat (?), balladákat és holtakat hagyjon maga mögött?

Kriston Vizi József könyve a közelmúltbeli írásaihoz (*Község nyelven Ungon, Berken, 2003, Homo Ludens Hungaricus, 2005. Pont Kiadó, Budapest*) hasonlóan a kortárs etnográfia hagyományostól eltérő, különleges műfajaiba kalauzolja az olvasóját. Míg a szerző tisztelettel közelít választott témáihoz, addig felmerül a kérdés, hogy mennyire fontosak a néprajzi témájú írások a „hét-köznapi ember” életében?

A szerző a debreceni bölcsészdiploma megszerzése (1978) után Tiszaújváros, Miskolc, Eger, Kecskemét és Nyíregyháza múzeumainak néprajzos munkatársaként dolgozott. Kutatási területei a műbeli és jelenkori jártékkultúra, a társas élet megnyilvánulásai és a kortárs etnográfia különböző műfajai. Konferenciákat, emléküléseket, kiállításokat szervező tevékenysége, szakmai folyóiratokban megjelenő publikációi hazánkban és külföldön egyaránt elismertté tették, 2003-ban a salzburgi Európai Tudományos és Művészeti Akadémia tagja lett. Jelenleg a Dombóvári Helytörténeti Múzeum vezetőjeként dolgozik. Keszeg Vilmos kötetleji ajánlójában Kiss Áron és Johan Huizinga méltó utódaként emlegeti, akinek írásai, megállapításai mindig aktuálisak, élvezetesek és szórakoztatók, s melyre legújabb könyvének színes tartalma az újabb bizonyíték.

A teljesség és rangsorolás igénye nélkül ajánlok néhány írást a kedves olvasó figyelmébe! Teszem ezt azzal a hittel, hogy a néprajzi témájú tanulmányok „örök” aktualitásúak, amelyet remélem a kedves olvasó is igazolni vél majd a könyv elolvasása során! A hon- és nepismeret az emberek életének meghatározó útmutatója lehetne, de kettősség jellemzi ma a népi kultúra társadalmi elfogadottságát, presztízsét és köztudatbeli helyzetét. A néphagyományt támadók a néprajztudomány létjogosultságát kérdőjelezi meg, vitatják „a letűnt világ” műveltségének, a szegény, paraszti világ kezdetlegességeinek felidézését. Szerintük a hagyományörzés erőltetése nem vezet eredményre, a néphagyományokhoz kötött képzet-társítás múzeumba való, hiszen a mai rohanó világunkban már más szelek fújnak!

Másfelől újra divattá vált a népi kultúra. A közéletben, rendezvényeken, szertartásokon újra megtalálhatók a népi, hagyományörző jelenségek, vásárokon, lakodalmakon, vagy akár az öltözködésben, lakáskultúrában. Úgy tűnik, hogy a figyelem, az érdeklődés újra a már elfelejtettnek tűnő értékek felé fordul. A feladat tehát az, hogy egyszerűre feleljünk meg a rohanó civilizáció kihívásainak, miközben őseink hagyományaitól se búcsúzzunk el. Ezt a küldetést vállalja Kriston Vizi József

könyvében, melyből néhány, számomra legélvezetesebb tanulmányt emelnék ki.

A bevezető írás az ország számos vidékéről származó szalmabábokról, a *mörkáról, maskaráról, möröről, pacurkáról és tamáról*, a cím és a fejezet főszereplőiről szól. A szerző száz évre visszamenőleg mesél és rendszerez az 1980-tól végzett gyűjtőútjain szerzett tapasztalatairól. Áttekinti a madárijesztés körülményeit és változatos gyakorlatát, kezdve a rontás- és bajelhárítás rítusairól, melyeket a vetemény, a sarjadó növény védelmében a madarak elriasztása miatt gyakoroltak. Beszámol arról is, hogy különféle szokatlan figurákat, eszközöket készítettek a madarak távoltartására, így az állati koponyákat, a kitömött állatokat, színes textil- és műanyagszalagokat, vagy éppen antropomorf ruhába öltöztetett alakokat említi.

A hazai konyhai falvédők vizsgálata során arra kerekedett választ, hogy a falvédők himzése nyújthatta-e az önkifejezés, az önmegvalósítás illúzióját? A falvédőket olyan „folklorisztikai határesetnek” tekinti, amelyek bár a kreativitás alacsony fokán álló kézimunkák, de egyben esztétikai értékkel bíró, kiállításra teremt alkotások is. A nyárikonyhák, az országutak vagy a kertek és keresztutak népművészete – még ha megmosolyogtató is – méltó arra, hogy múzeumokban (Eger, Hatvan, Budapest, Kecskemét), önálló kötetben (*Magyarországi szöveges falvédők a 19–20. században*, Hatvan Lajos Múzeum kiadványa), vagy éppen e könyvfejezetben megmutassunk.

A szerző saját ötlete és kutatása a szilveszter-üjvi SMS-ek jellemzése és csoportosítása. Ki gondolta volna, hogy a verses üdvözlőket városi, falusi, értelmiségi, vagy kevésbé iskolázott kategóriák szerint minősíthetők? De lehetnek archaizáló, vallásos, emlékvessző jellegű, tréfás, malackodó, vagy un. új keletű stílusúak is. A mai információs társadalomban e kutatás olyan különleges lehetőség, amely a modern kommunikációs eszközöket annak érdekében használja fel, hogy a hagyományok visszapéldázását segítsük a közösségek életében, illetve példa arra is, miként lehet a korábbiak mintájára újakat teremteni éppen a technológia lehetőségeinek kihasználásával.

„Eger borát idé, jó barát!” – szólítja fel az olvasót a szimbolikus képeket, fogalmakat ütiemlék-tárgyakat felsorakoztató írás. Többek között Eger város jellemzőit megjelenítő szüvenyereket, a várat, a minaretet, a törököt, Dobó Istvánt és a Szépasszonyvölgybeli borokat idéző csecsebecskéket „gyűjtötte össze” a szerző. Segítségével az esztétikai értékelésen túl bepillantunk a „divat-jelképek” készítésének, értékesítésének korunkra jellemző „karakatok mögötti” világába is. A fejezet végén rendkívül találó a költői kérdés: „Mi a jelen hazai ütiemlék-tárgyak rendszerének valósága: a szegény emléktárgy tulajdonos gazdagsága, vagy a gazdag választékban megnyilvánuló tárgyak szegénysége?”

Tudták-e, hogy az egérpadnak is van élete, múltja, lelke? A legérdekesebb beszámoló egyike szól az „egér és pad házasságából” született számítástechnikai eszközről. Olvashatunk az egérpadok gyűjtésének történetéről, azok minőségéről, sőt a – szerző és párja, gyűjtőtársának ötletéből származó – kiállítások tapasztalatairól is. Az izesen formált gondolatokból kiderül az is, hogy

az egérszék és csoportosíthatók változatok és mintázatok szerint, lehetnek reklám, zsánerkép, magánkép, vagy éppen humorral „átítatott” témájúak.

A populáris- és népi játékokról szól a *Játék és idő* fejezet, melyben a játékok rendszerét, a játékos évszázait, a hétköznapi és hétvégi kedvelt időtöltését ismerhetjük meg. A szerző két és fél évtizedes empirikus vizsgálatai, oktatói és társadalomnéprajzi tapasztalatai alapján definiálja a játékot: „A játék olyan, az emberiség társadalmi-történeti fejlődése során létrejött sajátos tudatforma és tevékenység, amely szimbolikus formában megőrzi a korábbi kultúrfokok jelentős szellemi és tárgyi javait, egyúttal tükrözi az adott kor társadalmi, gazdasági és műveltségbeli értékrendjét, valamint előlegezi annak továbbfejlődési irányait.”

Igencsak meghökkentő a téma, de annál érdekesebb az átkok, szitkok és káromkodások alapos jellemzése. Kecskemét korabeli törvénykezési jegyzőkönyvei szolgáltattak forrást annak a 320 kis cédulának, melyeket Szabó Kálmán 1682 és 1805 között „jegyzett ki”. A korabeli szómágián alapuló átkok, egymást vagy egymás nemzettségét, Istent illető szitkok és úgynevezett cifraármások ma már csupán enyhe kifejezések, mint pl. a középiskolai tanár „ebadtasága.”

A *Fény a folklorban* című írás a fény, a világosság tisztelete. „Elődeink a korábbi évszázadok s a természet jelenségeivel a mainál jóval inkább együtt élő emberek szokás- és hitvilágában kitüntetett szerepet jutott a fénynek és a világosságnak”. A fényt megjelenítő tárgyak Nap-szimbolikájával kezdődik az írás. A világosság, felvirágzás, előrehaladás jelképsége után Herman Ottó: *A magyar pásztorok nyelvkincse* című monográfiájából szemezget, mely az elődök nappal és éjjel tett természeti megfigyeléseit tartalmazza. A mozgalmás pályájú Dékány Rafael a szabad ég alatt dolgozók népköltészeti alkotását, elbeszélését, meséit gyűjtötte össze. A Nap és színinimái 22 mesében 140-szer fordul elő... A fényt megidéző meséket, gyűjtötték körülményeit és Dékány Rafael munkásságát már egy újabb fejezet ismerteti, *A Pityke és kőbány* címmel a XIX. század végének kéziratot mesegyűjtés morzsáiról „mesél”.

A Szalmabáb a kerékpáron, olyan – képekkel és hivatkozásokkal gazdagon illusztrált – ismeretterjesztő néprajzi gyűjtemény és szórakoztató olvasmány is egyben, amelynek hangvétele, stílusa, témái, olykor humoros mondatai a szakemberek és laikusok számára egyaránt feltűnőül nyújtanak. A korábban szakmai fórumokon elhangzott írások legnagyobb értéke, hogy konkrét példák, precíz hivatkozásokon keresztül ismert meg bennünket a legszínesebb témákkal. A szerző könyvében a társadalom- és kultúrakutatás belső mechanizmusait, működésének törvényszerűségeit jellemzi, miközben arra is tanít, hogy ezek a lokális kultúrák, hagyományok a történelem folyamán gazdag tudást halmoztak fel, s ez a kincs mindig is a közösség túlélését szolgálta az adott társadalmi és természeti környezetben.

A hagyományos, múltbeli évezredek tapasztalatait és a mai, modern fejlődő témákat egyaránt érintő könyv a régi és új minőségek között megtartja az egészséges egyensúlyt, miközben a társadalom hagyománytisztelője is végigvonul. Talán a néprajz továbbélésének járható útja ez, amelyet nem a múlt feltámasztásával kísérletezik,

és nem is a változtatlanságra való törekvés a célja. Kriston Vizi József írása a távol- és közelmúltbeli néphagyományokat hozza át a mába, és megőrizve viszi tovább a jövőbe, ezáltal segíti az embertársakhoz és a természethez való mélyebb, igazabb viszony kialakításában, a teljesebb élet megteremtésében!

(Pont Kiadó, Budapest, 2009.)

Gécziné Laskai Judit

VILLA FILIP folyóirat Révfülöpön

Folyóiratunk eddig is beszámolt a Révfülöpi Honismereti Egyesület és Honismereti Gyűjtemény közlönyéről, a *Villa Filip*-ről. Ismertetőkben a XI. évfolyam 17. (2007), a XII. évfolyam 18. (2008) és a XIII. évfolyam 19. (2009) számairól adunk tájékoztatást. Érdekesség, hogy a P. Miklós Tamás egyesület elnök által igényesen szerkesztett folyóirat egyes számai értékes archiv képeslap mellékleteket is tartalmaznak.

A 17. szám bevezetőjében dr. Vértess László a tőle megszokott színes írásban köszönti a Révfülöpi Honismereti Egyesületet. Bevezető tanulmányában P. Miklós Tamás ismerteti Révfülöpöt és a káli-medencei falvak népességének alakulását a XI–XX. század között. A magyarság népességszaporulatánál megállapítja a szerző, hogy a Káli-medence népesedési folyamatai a magyarral megegyezők: elsőként a magyarok természetes szaporodása, a magyarokkal kapcsolatba került kárpát-medencei népek és utódaik magyarrá válása, valamint a különböző időszakokban az országban letelepedett „jövendősek” alkotják. A Káli-medence valószínűleg a honfoglalás-kori uraról, Kál horkáról (bíró) kapta a nevét. A mai Balatoni Nemzeti Parkhoz tartozó tájvédelmi körzet nyolc községet foglal magába. Balatonhenye, Monoszló, Köveskál, Kővágóórs, Szentbékál, Mindszentkál, Kékkút és Révfülöp mai települések történeti feldolgozásánál grafikonok teszik szemléletessé a népesség alakulását.

Kiss Ervin, a Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet egykori vezetője, szőlőnemesítő *A bor megőrzendője a lelket* címmel közli élete tapasztalatait. Cholnoky Jenő földrajztudós 1936-ban megjelent *Balaton* című könyvéből ismerteti a folyóirat a *Káli-medencei települések tájfelrajzi adottságait* eredeti helyesírással és képekkel. A lovas és huszárs hagyományörző tevékenységéről országosan is híres vitéz, Cserhalmi Pál ny. ezredes a „lovas nemzet” leszármazottainak szakmai szinten ismerteti a *lőszíneket* és a *színváltozatokat, majd az állattenyésztési elnevezéseket*. Németh István Péter tapolcai költő az Irodalmi séták Révfülöpön V. részében mutatja be a pápai *Rab Zsuzsa* (1926–1997) költőnőt, akinek a főváros után Révfülöp volt a második otthona. Laczkó András készített interjút *Tungli M. Klárával*, az ismert veszprémi költő, tanár, szerkesztővel, aki Révfülöpön járt általános iskolába. Szöllősi Máté nemesgulácsi születésű és Balatonalmádiban alkotó festőművész *A kőszívalnál* c. írásában meséli el első találkozását Keresztury Dezsővel. P. Miklós Tamás *Kékkút kincse Kékkút és a kékkúti szénsavas ásványvíz kitermelésének története*

címmel ismerteti a híres víz krónikáját. A közelmúltban megjelent Révfülöpi Életrajzok-ból kimaradt *Pattanyús József (1942-1996) iparművészről és grafikusról*, a révfülöpi hajóállomás falán lévő emlékkerámia alkotójáról jelentettek meg írást. A folyóirat képei betekintést engednek a Révfülöpi Honismereti Egyesület munkájába és a Honismereti séták helyszíneibe.

A Villa Filip 2008. évi 18-as száma számvetést készít a Révfülöpi Honismereti Egyesület 15 évéről. Feltüntetik az 1993-ban alakult egyesület közgyűléseit, tisztikarát, működésének támogatóit, segítőit, az egyesület kiadványait és szervezett programjait. A *Rólunk írták* fejezetben felsorolják az országos, megyei és helyi sajtóban megjelent írásokat. Ezekből világosan kitűnik, hogy miért az egyik legszínvonalasabb közhasznú honismereti egyesület a révfülöpi!

Németh István Péter *Irodalmi séták Révfülöpön és környékén VI.* részében *Bertha Bulcsu Balatonja* cikkében emlékezik az íróra. P. Miklós Tamás írásában adalékokat ad a *Balaton Révhajózás és az 1796-os révhajó szerencsétlenség történetéhez* a dokumentumok ismertetésével. Ebben a Honismereti Közleményekben jelentették meg azt a felhívást, amelyben a „Tüzes ízü Fülöpi” című, a révfülöpi szőlőművelés és borkészítés történetével és emlékeivel foglalkozó pincekiállítás berendezéséhez kérték a helyiek segítségét. (A látványos kiállítás 2009 óta várja a vendégeket.) A pápai H. Szabó Lajos nemcsak előadást vállalt a révfülöpi honismeretiseknek, hanem cikkben emlékezett meg arról is, hogy Hunyadi Mátyást 550 évvel ezelőtt választották Magyarország királyává. *A lőszőr a lőszinek és színváltozatok meghatározója* címmel folytatta vitéz Cserhalmi Pál a lovak bemutatását. Dr. Cholnoky Jenő 1942-es előadását idézi a Villa Filip e száma *Turistáskodás a Balaton mellett* című írásában. Horváth Zita levéltáros tette lehetővé a Mária Terézia-kori úrbírendezés 9 kérdőpontos vizsgálatának a Révfülöp térségében adott paraszti válaszok közlését az 1770-es évekből. Fónay Tibor (1911–1999) Révfülöp községbírója, a helyi általános iskola alapítója, a Balaton szerelme és Egry József ismerője volt. Itt olvashatjuk

Németh István Péter utolsó beszélgetését a mindenki Tibor bácsijával. Ismét jelentkezik írással dr. Vértés László főorvos, a zeneterápia ismerője. Képen is látható, amikor a Tóparti Galériában dr. Tölgyesi József főiskolai docens, író-szerkesztő bemutatta a Révfülöpi Honismereti Füzetek sorozatának új kötetét, *Süle Sándor Révfülöp földrajzi nevei* címmel.

A XIII. évfolyamú Villa Filip Honismereti Közlemények 2009 fontos révfülöpi eseményeit rögzíti változatos tartalommal. Címeképpen a 100 éves Észak-Balaton Vasút révfülöpi vasútállomását (1909-es kép) láthatjuk. A centenárium kapcsán P. Miklós Tamás írásában részletesen elemzi a Balaton környéki vasút kiépülését és működését napjainkig. Kardos Ferenc állomásfőnök *Útközben Tapolca felé (1994)* című írásában avat be bennünket a révfülöpi állomás napi életébe.

A folyóirat szerkesztője terjedelmesebb tanulmányban ír *Balaton Rév és fürdőélet anno. A rév és fürdőélet településfejlesztési hatásai Révfülöpön*. Révfülöp önálló településsé 1943. január 1-jén, 67 éve vált. Révfülöp történetéhez szorosan kötődik *Kővágóórs és környéke (1939)*, melyet dr. Barcsai Tibor dolgozata ismertet. Dr. Polgárdy Géza *Földrajztudós és geológus-kalapáccsal járó turista* cikkében emlékezik a 160 éve született Lőczy Lajosra, majd a közlemény ismerteti Papp Károly osztálytitkár 1920-ban, a Szent István Akadémián felolvasott emlékbeszédét, melyben bemutatja Lőczy Lajos munkásságát. Érdekes olvasmány a Révfülöpön élő ifjú iparművész tudományos dolgozata *A nemzeti pohár*. A további írásokban dr. Vértés László tiszteleg Fónay Tibor előtt halála 10. évfordulóján, Téglássy Sándor emlékezik a 100 éve született Szűcs István szobrászművészre, valamint Vitális György méltatja Molnár József (1918–2008) geológusmérnök életútját. Fényképeken mutatja be a folyóirat új honismereti kiadványait, így a *Süle Sándor (1908–1996) pedagógiai és közéleti munkásságát*, a „... Tüzes ízü Fülöpi” *A szőlőművelés és borkészítés története és emlékei Révfülöpön* című Pincekiállítás ismertetőt és *A kulturkincsek milliommosa Benke László emlékkötetét*.

Bándi László

Honismereti évfordulónaptár, 2011.

Adattárunkban az egyes évfordulók a hónapok és napok sorrendjében s azon belül időrendben találhatók az alábbiak szerint: nap, születés (x) vagy halálozás (†) egyezményes jele, év. A csak évhez köthető események összeállításunk elén, a napra nem datálhatóak az adott hónap elején olvashatóak.

- † 1461. Szilágyi Mihály (Konstantinápoly) erdélyi vajda, hadvezér, kormányzó (?)
- x 1536. Frangepán Ferenc (Szluin) horvát-szlavón-dalmát bán (1567/72) († Varasd, 1572. december 2.)
- x 1536. Melius Juhász Péter (Horhi) ref.püspök († Debrecen, 1572. december 15.)
- x 1561. Vásárhelyi Gergely (Marosvásárhely) jezsuita szerzetes, misszionárius († Kolozsvár, 1623. október 18.)
- † 1586. Hoffhalter Rudolf (Debrecen) nyomdász (x Zürich, 1550. december 7.)
- † 1636. Prágai András (Tarcál) író, költő, műfordító, ref.lelkész (x Nemeskér, 1590 kör.)
- † 1661. Árkosi Gelei Benedek (Kolozsvár) író, orvos, unit.lelkész (x Árkos, 1614)
- x 1661. Bánffy György (Nagyszeben) nagybirtokos, Erdély kormányzója (1691–1708) († Nagyszeben, 1708. november 1.)
- x 1661. Debreceni Ember Pál (Debrecen) egyháztörténész, ref.lelkész († Liszka, 1710. június 15. kör.)
- x 1711. Czinka Panna (Sajógömör) cigányprímás († Tornalja, 1772. február ?)
- † 1711. Kocsi Csergő János (Debrecen) ref.püspök (x Kocs, 1648)
- 861. Jedlik Ányos – hat évvel Siemens előtt – elkészítette a világ első dinamóját.
- 1861. Preysz Móric vegyész-mérnök feltalálta a bor hevítéssel való csírátlantását. Találma-nya Pasteur eredménye alapján „pasztörö-zés” néven lett közismert.

JANUÁR

- 1. x 1636. Schnitzler Jakab (Nagyszeben) csillagász, ev.lelkész, filozófus, teológus († Nagyszeben, 1684. június 16.)
- 1. x 1811. Albert Ferenc (Klagenfurt) csillagász, ma-tematikus († Eger, 1883. augusztus 9.)
- 1. † 1861. Kállay Ferenc (Buda) etnográfus, hadbíró honvéd őrnagy (1848/49), jogász, nyelvész, történész, MTA r.tagja (x Debrecen, 1790. december 2.)
- 1. † 1886. Nyáry Albert (Bp.) heraldikus, történész, MTA lev.tagja (x Hontbagonya, 1828. január 3.)
- 1. x 1911. Csapodiné Gárdonyi Klára (Bp.) irodalom-történész, könyvtáros, művelődéstörténész, irod.tud.dokt. († Bp., 1993. december 4.)
- 4. x 1836. Chyzer Kornél (Bártfa) főorvos, higiénikus, zoológus, MTA lev.tagja († Bp., 1909. szeptember 21.)
- 5. † 1886. Beöthy Leó (Bp.) etnográfus, író, közgaz-dász, műfordító, statisztikus, szociológus, MTA lev.tagja (x Nagyvárád, 1839)
- 6. † 1961. Pettkő-Szandner Tibor (München) fogat-hajtó, őrnagy, arab lovak világhírű tenyésztője (x Bazin, 1886. június 20.)
- 7. † 1936. Angyal Dezső (Bp.) kertészmérnök, pomológus (x Pest, 1852. augusztus 30.)
- 7. † 1936. Lambrecht Kálmán (Pécs) etnográfus, orni-tológus, paleontológus, egy.tanár (x Pan-csova, 1889. május 1.)
- 7. † 1961. Róth Gyula (Sopron) erdőmérnök, egy.ta-nár, mezg.tud.dokt. (x Sopron, 1873. szept-ember 26.)
- 8. † 1911. Dudás Gyula (Homonna) régész, történész (x Zenta, 1861. november 19.)
- 10. † 1986. Krassó Miklós (London) filozófus, politoló-gus (x Bp., 1930. november 29.)
- 11. x 1911. Varjas Béla (Esztergom) irodalomtörténész, könyvtáros, c.egy.tanár, irod.tud.dokt., Orsz. Széchényi Könyvtár főig.(1949/57) († Bp., 1985. április 5.)
- 12. † 1961. Hatvany Lajos (Bp.) író, irodalomtörténész, kritikus, mecénás, MTA lev.tagja (x Bp., 1880. október 28.)
- 15. † 1986. Dömötör Sándor (Bp.) etnográfus, muzeo-lógus (x Bp., 1908. február 24.)
- 16. † 1586. Félegyházi Tamás (Debrecen) bibliafordító, ref.predikátor (x Debrecen, 1540 kör.)
- 18. † 1911. Ambrózy Béla (Temesvár) földbirtokos, méhészt, országgyűlési képviselő, m.méhészt egyik megalapítója (x Temesgyarmat, 1838)
- 18. x 1911. Darvas Gábor (Szatmárnémeti) zeneszerző, zenetörténész († Bp., 1985. február 18.)
- 20. † 1936. Alapi Gyula (Komárom) etnográfus, író, jo-gász, levéltáros, országgyűlési képviselő, történész (x Komárom, 1872. október 20.)
- 22. † 1786. Agh István (Kolozsvár) unit.püspök (x Sep-siszentkirály, 1709)
- 24. x 1811. Zichy Ferenc (Pozsony) diplomata, fölo-vaszmester (1830/47), tárnokmester (1888–1900) († Káloz, 1900. július 17.)
- 26. † 1986. Hincz Gyula (Bp.) festőművész, grafikus, iparművész, főisk.tanár (x Bp., 1904. április 17.)

27. † 1986. Szondi Lipót (Küsnacht) endokrinológus, pszichológus, a sorsanalízis és a Szondi-teszt megalkotója (x Nyitra, 1893. március 11.)
28. † 1936. Feszty Árpád (Bp.) emlékiratíró, festőművész, grafikus (x Pest, 1861. február 19.)
31. x 1886. Issekutz Béla (Köhalom) gyógyszerész, kémikus, orvos, egy.tanár, orvostud.dokt., MTA r.tagja († Bp., 1979. július 31.)
31. † 1986. Szarvas Pál (Debrecen) kémikus, egy.tanár, kémiai tud.dokt. (x Vác, 1910. augusztus 11.)

FEBRUÁR

1. † 1961. Csók István (Bp.) festőművész, főisk.tanár (x Sáregres, 1865. február 13.)
4. † 1586. Radéczy István (Pozsony) kir.helytartó, kamaraelnök, kat.püspök, költő, numizmatikus (x Nagyszében, ?)
4. † 1886. Ladányi Gedeon (Kolozsvar) történész, egy.tanár, MTA lev.tagja (x Hirip, 1824. május 24.)
4. x 1911. Püski Sándor (Békés) könyvkereskedő, könyvkiadó († Bp., 2009. augusztus 2.)
4. x 1911. Takáts Gyula (Tab) író, költő, kritikus, műfordító († Kaposvár, 2008. november 20.)
4. † 1986. Elek Margit (Bp.) 5-szörös világ bajnok, 3-szoros Európa-bajnok törvívó (x Bp., 1910. május 5.)
6. † 1711. Béri Balogh Ádám (Buda) kuruc brigadéros (x Muraszombat, 1665 kör.)
7. † 1936. Alexics György (Bp.) irodalomtörténész, nyelvész, egy.magántanár (x Arad, 1864. szeptember 14.)
10. x 1786. Ruzitska György (Bécs) zenepedagógus, zeneszerző († Kolozsvar, 1869. december 2.)
10. x 1886. Balanyi György (Kecskemét) piarista szerzetes, történész, egy.tanár, MTA lev. és t.tagja († Bp., 1963. május 4.)
10. † 1986. Házi Jenő (Sopron) levéltáros, történész, MTA lev.tagja (x Vásárhely, 1892. április 16.)
11. x 1261. Ottó (?) magyar király (1305/07) († ?, 1312. szeptember 9.)
11. x 1811. Teleki László (Pest) író, országgyűlési képviselő, politikus, publicista, MTA lev. és t.tagja († Pest, 1861. május 8.)
12. x 1886. Surányi János (Győr) agrármérnök, egy.tanár, MTA r.tagja († Bp., 1965. november 8.)
13. x 1886. Csűrű Bálint (Egri) nyelvész, szótárszerkesztő, egy.tanár, MTA lev.tagja († Debrecen, 1941. február 13.)
14. x 1886. Papp Simon (Kapnikbánya) geológus, egy.tanár, földtud.dokt., MTA r.tagja († Bp., 1970. július 27.)
14. † 1986. Halász Ottó (Bp.) építőmérnök, gépészmérnök, egy.tanár, műsz.tud.dokt., MTA lev.tagja (x Bp., 1927. október 24.)

15. x 1736. Horányi Elek (Buda) irodalomtörténész, piarista szerzetes († Pest, 1809. szeptember 11.)
15. † 1911. Kisfaludy Atala (Kaposvár) író, költő (x Kötöcs, 1836. február 18.)
16. x 1811. Wenckheim Béla (Pest) főispán, belügymin.(1867/69), kir.szem.kör.min.(1871/79), min.eln.(1875.03.02.–10.20.), belügymin.(1878.10.11–12.05.) († Bp., 1879. július 7.)
24. † 1386. II.Károly (Visegrád) m.király (1385/86) (x Nápoly, 1354)
24. † 1811. Bessenyei György (Pusztakovácsi) filozófus, író, költő, műfordító, testőrtiszt (x Tiszabercel, 1747)
24. † 1836. Berzsenyi Dániel (Nikla) költő, MTA r.tagja (x Egyházashetye, 1776. május 7.)
25. x 1861. Payr Sándor (Pápa) egyháztörténész, ev.lelkész, egy.tanár († Sopron, 1938. január 30.)
26. x 1811. Ferenczy Jakab Zsigmond (Pér) bencés szerzetes, irodalomtörténész († Esztergom, 1884. május 22.)
26. x 1861. Székely István (Nagyvárad) kanonok, teológus, egy.tanár, MTA lev.tagja († Bp., 1927. február 27.)
28. x 1886. Rácz Aladár (Jászapáti) cimbalomművész, főisk.tanár († Bp., 1958. március 28.)
29. x 1836. Nyáry Jenő (Hontbagonya) régész, MTA lev. és t.tagja († Bp., 1914. június 29.)
29. † 1936. Réz Géza (Bp.) bányamérnök, főisk.tanár (x Selmecbánya, 1865. április 7.)

MÁRCIUS

1936. „Szép szó” címmel Ignótus Pál és József Attila szerkesztésében irodalmi folyóirat indult
6. x 1886. Pávai Vajna Ferenc (Csongva) geológus, földtud.kand., a m.hévízkutatás úttörője († Szekszárd, 1964. január 13.)
6. † 1986. Bodrogi Tibor (Bp.) etnológus, művészettörténész, c. egy.docens, törttud.dokt., Indonézia-Oceánia feltárója (x Újpest, 1924. szeptember 20.)
9. 1861. A pesti Nemzeti Színházban bemutatott Erkel Ferenc „Bánk bán” című operáját
9. † 1961. Horváth János (Bp.) irodalomtörténész, egy. tanár, MTA r.tagja (x Margitta, 1878. június 24.)
12. † 1636. Rákóczi Pál (?) főajtónálló, főispán, országbíró (1631/36) (x ?, 1595)
12. x 1836. Paulay Ede (Tokaj) dramaturg, műfordító, rendező, színész, színháztörténész, színigazgató († Bp., 1894. március 12.)
13. x 1711. Fekete György (Pápa) kir. személynök (1748/62), főudvarmester (1766/73), országbíró (1773/83) († Pest, 1788. október 18.)
14. † 1861. Szemere Pál (Pécel) esztéta, író, költő, kritikus, MTA r.tagja (x Pécel, 1785. február 19.)

16. † 1936. Gróh István (Bp.) festőművész, iparművész, művészettörténész, restaurátor (x Nagybereszna, 1867. június 2.)
20. x 1886. Pais Dezső (Zalaegerszeg) filológus, nyelvész, egy.tanár, MTA r.tagja († Bp., 1973. április 6.)
22. † 1811. Hild János (Pest) építőmester (x Salesl, 1766)
22. x 1886. Darányi Kálmán (Bp.) főispán, országgyűlési képviselő, min.eln.(1936/38), Országgyűlés eln.(1938/39) († Bp., 1939. november 1.)
22. † 1936. Berzeviczy Albert (Bp.) esztéta, író, művelődéspolitikus, történész, MTA ig. és t.tagja, vallás/közokt.min.(1903/05), MTA eln.(1905/36) (x Berzevice, 1853. június 7.)
25. 1336. I. Károly új, állandó értékű dénárokat kezdett el veretni
27. x 1861. Koszta József (Brassó) festőművész († Bp., 1949. július 29.)
27. x 1911. Mikó Imre (Bánffyhunyad) író, irodalomtörténész, jogász, műfordító, politikus († Kolozsvár, 1977. március 21.)

ÁPRILIS

2. † 1986. Andics Erzsébet (Bp.) történész, egy.tanár, MTA r.tagja, M.Tört.Társ.eln.(1949/56) (x Bp., 1902. június 22.)
3. † 1886. Peregriny Elek (Bp.) író, pedagógus, egy.tanár, MTA lev.tagja (x Gálszécs, 1812. február 12.)
4. † 1986. Kaszab Zoltán (Bp.) entomológus, zoológus, biol.tud.dokt., MTA r.tagja (x Farnos, 1915. szeptember 23.)
6. x 1886. Chalupetzky Ferenc (Magyaróvár) nemzetközi sakknagymester († Győr, 1951. augusztus 19.)
7. † 1736. Timon Sámuel (Kassa) jezsuita szerzetes, történész (x Tornócs, 1675. július 20.)
7. x 1786. Guzmics Izidor László (Jánosfa) apát, bencés szerzetes, író, költő, műfordító, MTA r. és t.tagja, Pannonhalma névadója († Bakonybél, 1839. szeptember 1.)
7. x 1911. Gerevich László (Bp.) művészettörténész, régész, c.egy.tanár, műv.tört.dokt., MTA r.tagja († Bp., 1997. június 20.)
9. † 1861. Vachott Sándor (Buda) író, költő, ügyvéd, MTA lev.tagja (x Gyöngyös, 1818. november 17.)
10. † 1686. Gubasóczy János (Nagyszombat) érsek, kancellár (1679/86) (x Nagyszombat, 1620 kör.)
10. † 1986. Martyn Ferenc (Pécs) festőművész, grafikus, keramikus, szobrász (x Kaposvár, 1899. június 10.)
13. † 1986. Örsi Pál Zoltán (Bp.) entomológus, méhésztud., egy.tanár, biol.tud.dokt. (x Székelyudvarhely, 1904. január 14.)

14. x 1886. Tóth Árpád (Arad) költő, műfordító, újságíró († Bp., 1928. november 7.)
14. † 1986. Farkas Gábor (Bp.) biokémikus, biológus, botanikus, c.egy.tanár, biol.tud.dokt., MTA r.tagja (x Bp., 1925. június 15.)
14. † 1986. Major Máté (Bp.) építészettörténész, építésmérnök, egy. tanár, műsz. tud. dokt., MTA r.tagja (x Baja, 1904. augusztus 3.)
15. † 1836. Dukai Takách Judit (Sopron) költő (x Duka, 1795. augusztus 9.)
22. † 1586. Telegdi Miklós (Nagyszombat) alkancellár, hitvitázó, kat.püspök (x Mezőtelegd, 1535)
22. x 1786. Mailáth György (Zavar) főispán, kirszemélynök (1825/31), országbíró(1839/48), MTA ig.tagja († Bécs, 1861. április 11.)
22. x 1861. Tisza István (Pest) nagybirtokos, MTA t.tagja, min.eln.(1903/05; 1913/17) († Bp., 1918. október 31.)
30. † 1986. Grandpierre Lajos (Debrecen) író, szerkesztő, újságíró (x Debrecen, 1905. január 8.)

MÁJUS

1. 1711. A majtényi síkon a kuruc csapatok Károlyi Sándor vezetésével letették a fegyvert a királyi megbízottak előtt
1. 1761. Esterházy Pál Antal herceg szerződést kötött Joseph Haydnal udvari zenészi állásra
2. † 1911. Karácson Imre (Konstantinápoly) kat.plébános, műfordító, orientalista, teológus, történész (x Apácatorna, 1863. február 19.)
4. x 1911. Bozók László (Nagyvárad) fizikus, radiológus, c.egy.tanár, fiz.tud.dokt., MTA r.tagja, első m.izotóptemető létrehozója († Bp., 1995. december 13.)
5. † 1936. Erdélyi Pál (Bp.) irodalomtörténész, könyvtáros, egy.tanár (x Sárospatak, 1864. február 12.)
5. x 1936. Lázár Ervin (Alsórácegrespuszta) író († Bp., 2006. december 22.)
8. † 1861. Teleki László (Pest) író, országgyűlési képviselő, politikus, publicista, MTA lev. és t.tagja (x Pest, 1811. február 11.)
8. † 1986. Fülepp Ferenc (Páty) régész, tört.tud.dokt., M.Nemzeti Múz.főig.(1956/86) (x Szerencs, 1919. augusztus 5.)
10. † 1736. Erdődy László Ádám (Nyitra) alkancellár (1720/25), diplomata, kat.püspök, könyvtáros (x Pozsony, 1677. szeptember 30.)
12. † 1961. Huzella Ödön (Bp.) festőművész, költő, kritikus, művészettörténész, újságíró (x Nagyváradi, 1891. március 14.)
14. † 1911. Áchim L. András (Békéscsaba) országgyűlési képviselő, politikus (x Békéscsaba, 1871. március 15.)
16. † 1911. Dóczy Gedeon (Debrecen) pedagógus, m. nevelés egyik úttörője (x Miskolc, 1832. november 17.)

23. † 1786. Benyovszky Mór Ágost (Agoncy) emlékiratíró, tábornok, utazó, Madagaszkár király (x Verbó, 1741. szeptember 20.)
23. x 1786. Reviczky Ádám (Debrecen) főispán, főkanclár (1828/36), főudvarmester (1827/47), MTA ig.tagja († Heiligenkreutz, 1862. április 21.)
23. x 1861. Rippl-Rónai József (Kaposvár) festőművész, grafikus, gyógyszerész, iparművész († Kaposvár, 1927. november 25.)
24. † 1911. Bánffy Dezső (Bp.) Országgyűlés eln. (1892/95), min.eln. (1895/99) (x Kolozsvár, 1843. október 28.9)
26. x 1711. Deményi László (Trencsén) író, pedagógus, piarista szerzetes († Korpona, 1761. október 28.)
29. † 1761. Gyalogi János (Buda) hitszónok, jezsuita, szerzetes, költő (x Gyöngyös, 1686. január 6.)
30. x 1786. Fáy András (Kohány) író, politikus, MTA ig. és t.tagja, a „nemzet mindenese” († Pest, 1864. július 26.)

JÚNIUS

2. † 1861. Márkfy Sámuel (Pest) bencés szerzetes, teológus, egy.tanár, MTA lev.tagja (x Cserföld, 1811. március 29.)
5. † 1886. Kalchbrenner Károly (Szepesolaszi) botanikus, ev.lélkész, grafikus, mikológus, MTA r.tagja (x Petőfalva, 1807. május 5.)
6. x 1886. Bajcsy-Zsilinszky Endre (Szarvas) jogász, országgyűlési képviselő, politikus, publicista († Sopronköhida, 1944. december 24.)
8. x 1861. Neogrády Antal (Galsa) festőművész, főisk. tanár († Alag, 1942. december 19.)
10. † 1511. Laskai Osvát (Pest) ferences szerzetes, hitszónok (x Laskó, 1450 kör.)
10. x 1886. Huzella Tivadar (Bp.) anatómus, biológus, hisztológus, egy.tanár († Alsógöd, 1951. július 11.)
11. x 1911. Zemplén Jolán (Bp.) fizikátörténész, fizikus, egy.tanár, fiz.tud.dokt., első m.női fizikaprofesszor († Bp., 1974. június 6.)
13. x 1836. Budenz József (Rasdorf) nyelvész, egy.tanár, MTA r.tagja († Bp., 1892. április 15.)
18. † 1886. Danielik József (Pozsony) lexikográfus, szerkesztő, újságíró, Szent István Társ.ig. (1858/86) (x Murány, 1821. április 5.)
20. x 1886. Pettkő-Szandtner Tibor (Bazin) fogathajtó, őrnagy, arab lovak világhírű tenyésztője († München, 1961. január 6.)
22. x 1811. Cornidesz Lajos (Igló) borász, erdőmérnök, festőművész, honvéd őrnagy (1848/49) († Mád, 1883. április 3.)
23. † 1811. Korabinszky János Mátyás (Pozsony) könyvkereskedő, szerkesztő, térképész (x Eperjes, 1740. február 23.)

23. x 1836. Matolay Elek (Sátoraljaújhely) ügyvéd, torna és isk.testnev.m.úttörője († Bp., 1883. április 9.)
24. x 1386. Kapisztrán János (Capestrano) ferences szerzetes, hitszónok, teológus († Illok, 1456. október 23.)
28. x 1811. Kriza János (Nagyajta) költő, népdalgyűjtő, unit.püspök, MTA lev.tagja († Kolozsvár, 1875. március 26.)
29. † 1911. Emich Gusztáv (Bp.) kertész, könyvkiadó, országgyűlési képviselő, zoológus (x Pest, 1843. március 5.)
29. x 1911. Kertész Sándor (Debrecen) rendező, színész, színháztörténész, színiigazgató († Toronto, 1990. június 14.)
30. † 1986. Lékai László József (Esztergom) biborosztergomi érsek-hercegeprímás (1976/86) (x Zalalövő, 1910. március 12.)

JÚLIUS

- † 1661. Barcsay Ákos (Kozmatelke) erdélyi fejedelem (1658/60) (x ?, 1610)
5. x 1886. Hankó Béla (Poprád) biológus, halbiológus, zoológus, egy.tanár, biol.tud.dokt. († Toronto, 1959. november 16.)
5. 1936. Az erdélyi Csomakörösön megtalálták Kőrösi Csoma Sándor hazaküldött eredeti beszámolóit
7. x 1911. Szendy Károly (Bp.) gépészmérnök, villamosmérnök, c.egy.tanár, műsz.tud.dokt., MTA lev.tagja († Bp., 1981. november 20.)
12. † 1911. Hirschler Ágoston (Kaltwald) belgyógyász, diétetikus, c.egy.tanár (x Pest, 1861. március 18.)
15. † 1986. Donáth Ferenc (Bp.) agrártörténész, jogász, politikus, történész, újságíró, mezg. tud. kand., földműv. pol. államtitk. (1945/48) (x Jászárokszállás, 1913. szeptember 5.)
16. † 1961. Roska Márton (Bp.) etnográfus, régész, egy.tanár, tört.tud.kand. (x Magyarköblös, 1880. június 15.)
17. x 1886. Belák Sándor (Enying) bakteriológus, gyógyszerész, egy.tanár, MTA lev.tagja († Bp., 1947. március 12.)
19. x 1911. Mérei Gyula (Bp.) történész, egy. tanár, tört.tud.dokt., MTA r.tagja († Szeged, 2002. június 28.)
20. † 1836. Hesz János Mihály (Mauer) festőművész, grafikus, rézmetsző (x Eger, 1768. szeptember 18.)
22. † 1911. Jekelfalussy Lajos (Lontó) tábornok, honv.min. (1906/10) (x Szacsúr, 1848. október 1.)
22. † 1986. Illés Endre (Bp.) író, könyvkiadó, kritikus, műfordító, szerkesztő (x Csütörtökhely, 1902. június 4.)
25. † 1386. Garai Miklós (Gara mellett) nádor (1375/85), horvát-dalmát bán (1385/86) (? , 1325 kör.)

25. x 1936. Dán Róbert (Bp.) irodalomtörténész, könyvtáros, könyvtörténész, művelődéstörténész, egy.tanár, irod.tud.dokt. († Bp., 1986. március 27.)
29. x 1861. Gyomlay Gyula (Nagyvárad) bizantinológus, gyorsírászakértő, klasszika-filológus, műfordító, ókortörténész, egy.tanár, MTA lev. és t.tagja († Bp., 1942. október 20.)
29. † 1886. Müller Adolf (Bécs) karmester, zeneszerző (x Tolna, 1801. október 7.)
31. † 1886. Liszt Ferenc (Bayreuth) karmester, zeneszerző, zongoraművész (x Doborján, 1811. október 22.)

AUGUSZTUS

1. † 1986. Montagh Imre (Bp.) logopédus, nyelvész, főisk.tanár (x Bp., 1935. július 29.)
3. † 1961. Tildy Zoltán (Bp.) ref. lelkész, min. eln. (1945/46), közt. eln. (1946/48), állammin. (1956.10.26.–11.04.) (x Losonc, 1889. november 18.)
4. † 1736. Szegedinác Péro (Buda) parasztfelkelés vez.(1735) (x Pécska, 1655 kör.)
5. x 1786. Bresztyenszky Béla Adalbert Antal (Németpróna) apát, bencés szerzetes, festőművész, matematikus, MTA lev.tagja († Tihany, 1850. február 15.)
7. x 1911. Bibó István (Bp.) filozófus, jogász, politológus, szociológus, egy.tanár, MTA lev. és t.tagja, állammin.(1956.11.02.-04.) († Bp., 1979. május 10.)
7. x 1911. Nagy Lajos (Marosvásárhely) bibliográfus, büntetőjogász, könyvtáros, c.egy.tanár, állam- és jogtud.dokt. († Bp., 1986. április 2.)
8. 1861. A képviselőház egyhangúlag elfogadta Deák Ferenc második felirati javaslatát
11. x 1911. Tóth Zoltán (Versec) történész, egy.tanár, törttud.dokt., MTA lev.tagja, forr.és szabadságharc áldozata (1956) († Bp., 1956. október 25.)
12. 1936. Rotter Lajos „Nemere” nevű vitorlázó-repülőgéppel 336 km-es világesőcsot állított fel céltávreptetésben.
4. x 1811. Clark Ádám (Edinburgh) hidép.mérnök, a Lánchíd építésének irányítója († Buda, 1866. június 23.)
15. † 1911. Jánosi Gusztáv (Veszprém) kat.püspök, költő, műfordító (x Veszprém, 1841. szeptember 15.)
18. x 1861. Bolza Pál (Tiszakürt) főrend, a szavasi arborétum megalkotója († Somogyhárság, 1947. június 8.)
19. † 1811. Katona István (Kaloosa) jezsuita szerzetes, kanonok, történész, egy.tanár (x Bolyk, 1732. december 13.)
20. † 1986. Ladányi Mihály (Csemő) költő, műfordító (x Dévaványa, 1934. február 12.)
25. † 1936. Baltazár Dezső (Debrecen) jogász, ref.püspök (x Hajdúböszörmény, 1871. november 15.)

28. x 1886. Pável Ágoston (Vashidegkút) etnográfus, költő, műfordító, nyelvész, szerkesztő, egy.magántanár († Szombathely, 1946. január 2.)

SZEPTEMBER

2. 1686. Buda török uralom alóli felszabadítása
2. x 1761. Czínke Ferenc (Fényeslitke) költő, műfordító, nyelvész, egy.tanár († Buda, 1835. július 13.)
2. x 1811. Heckenast Gusztáv (Kassa) könyvkereskedő, könyvkiadó, nyomdász († Pozsony, 1878. április 10.)
5. † 1311. Aba Amadé (Kassa) nádor, országbíró (x ?)
6. † 1886. Petrás Ince János (Klézse) etnográfus, minorita szerzetes, misszionárius, nyelvész, újságíró (x Forrófalva, 1813)
7. † 1961. Balázs Gyula (Bp.) toxikológus, egy. magántanár, orvostud. dokt., korszerű mérgeztan eur-i híró úttörője (x Arad, 1895. június 24.)
8. † 1911. Pór Antal (Esztergom) egyháztörténész, kanonok, országgyűlési képviselő, történész, MTA r.tagja (x Esztergom, 1834. október 18.)
12. † 1986. Hermann István (Bp.) esztéta, filozófus, irodalomtörténész, kritikus, egy. tanár, filoz. tud. dokt., MTA r.tagja (x Bp., 1925. október 10.)
17. † 1886. Berzsenyi Lénárd (Nemesmagasi) honvéd ezredes (1848/49), az olmtúti rabok rajzolója (x Nemesmagasi, 1805. november 6.)
18. x 1911. Somos András (Mezőberény) kertészmérnök, egy.tanár, MTA r.tagja, MTA aleln. (1977/85) († Bp., 1996. március 15.)
20. † 1936. Tornyai János (Hódmezővásárhely) festőművész (x Hódmezővásárhely, 1869. január 18.)
21. † 1986. Bárdos László (Bp.) dramaturg, író, szerkesztő, újságíró (x Szalárd, 1897. május 30.)
23. † 1861. Brunszvik Teréz (Pest) első m.óvoda megalapítója, mo-i óvodaügy és nevelés úttörője (x Pozsony, 1775. július 27.)
25. x 1811. Madarász László (Nemesgulács) országgyűlési képviselő, ügyvéd, „Gyémántos miniszter” († Goodhopen, 1909. november 6.)
27. † 1486. Veronai Gábor (Róma) diplomata, bíboros (1477/86), kancellár (1476/80) (x Verona, 1426. december 31.)
28. † 1961. Jávorka Sándor (Bp.) botanikus, muzeológus, c.egy.tanár, MTA r.tagja (x Hegybánya, 1883. március 12.)

OKTÓBER

1. † 1686. Miles Mátyás (Nagyszeben) diplomata, jogász, krónikairó (x Medgyes, 1639. február 21.)

2. † 1761. Mikes Kelemen (Rodostó) író, műfordító (x Zágón, 1690. augusztus 15.)
2. x 1886. Ámí Lajos (Vásárosnamény) mesemondó († Apagy, 1963. augusztus 8.)
5. x 1786. Mailáth János (Pest) író, költő, műfordító, publicista, történész († Stahremberg, 1855. január 3.)
5. † 1886. Korizmic László (Kistétény) mérnök, mezőgazdász, országgyűlési képviselő (x Aggszentpéterpuszta, 1816. március 29.)
7. x 1911. Horváth János (Bp.) filológus, irodalomtörténész, egy. tanár, irod. tud. dokt. († Bp., 1977. február 3.)
12. x 1911. Baróti Dezső (Torda) irodalomtörténész, egy. tanár, irod. tud. dokt. († Bp., 1994. szeptember 5.)
14. x 1836. Haller Károly (Nagyszeben) jogász, egy. tanár († Bp., 1911. február 7.)
16. x 1711. Hadik András (Esztergom) emlékiratíró, Erdély kormányzója (1764/68), tábornagy († Bécs, 1790. március 12.)
16. x 1911. Zórád Ernő (Balassagyarmat) grafikus, illusztrátor, karikaturista († Bp., 2004. április 8.)
17. † 1936. Baros Gyula (Bp.) irodalomtörténész, szerkesztő, MTA lev. tagja (x Bp., 1876. január 22.)
22. x 1811. Liszt Ferenc (Doborján) karmester, zeneszerző, zongoraművész († Bayreuth, 1886. július 31.)
22. † 1986. Szent-Györgyi Albert (Woods Hole) Nobel-díjas biokémikus, egy. tanár, MTA r. és t. tagja, a C-vitamin felfedezője (x Bp., 1893. szeptember 16.)
23. x 1886. Varga Béla (Torda) filozófus, teológus, unit. püspök, egy. tanár, MTA t. tagja († Kolozsvár, 1942. éprilis 10.)
24. † 1986. Bíró László József (Buenos Aires) újságíró, a golyóstoll feltalálója (x Bp., 1899. szeptember 29.)
25. † 1861. Ötvös Ágoston (Gyulafehérvár) orvos, történész, MTA lev. tagja (x Gyulafehérvár, 1811. április 27.)
28. † 1761. Deményi László (Korpona) író, pedagógus, piarista szerzetes (x Trencsén, 1711. május 26.)
28. x 1861. Acsay Antal (Felsőalpár) művelődéstörténész, neveléstörténész, piarista szerzetes, egy. magántanár († Bp., 1918. szeptember 10.)
29. x 1911. Pulitzer József (Charleston) jogász, újságíró, a Pulitzer-díj névadója (x Makó, 1847. április 10.)
6. x 1886. Bányai János (Kézdivásárhely) geológus, mineralógus, muzeológus († Székelyudvarhely, 1971. május 13.)
9. x 1936. Engel Tevan István (Bp.) grafikus, illusztrátor († Bp., 1996. október 12.)
9. † 1986. Sárándi Imre (Bp.) jogász, egy. tanár, állam- és jogtud. dokt. (x Kapuvár, 1930. november 12.)
10. † 1861. Móga János (Szászkerked) honvéd altábornagy (1848/49) (x Gázlós, 1785)
11. x 1811. Perczel Mór (Bonyhád) honvéd tábornok (1848/49), országgyűlési képviselő († Bonyhád, 1899. május 23.)
14. x 1886. Telegdi-Róth Károly (Bp.) geológus, paleontológus, egy. tanár, földtud. dokt., MTA lev. tagja († Bp., 1955. szeptember 28.)
16. † 1786. Hatvani István (Debrecen) matematikus, orvos, pedagógus, ref. lelkész, „magyar Faust” (x Rimaszombat, 1718. november 21.)
16. x 1886. Riesz Marcell (Győr) matematikus, egy. tanár († Lund, 1969. szeptember 4.)
18. x 1861. Komáromy András (Tiszapéterfalva) genealogus, irodalomtörténész, levéltáros, történész, egy. magántanár, MTA lev. tagja († Bp., 1931. december 5.)
19. x 1861. Dudás Gyula (Zenta) régész, történész († Homonna, 1911. január 8.)
20. † 1886. Laborfalvi Róza (Bp.) színész (x Miskolc, 1817. április 8.)
22. † 1961. Mező Ferenc (Bp.) klasszika-filológus, sporttörténész, sportvezető (x Pölöskefő, 1885. március 13.)
26. x 1736. Bercsényi Miklós Ferenc (Luzancy) katonatiszt, kormányzó († Milhouse, 1762. február 9.)
29. † 1911. Vízaknai Antal (Rácváros) demográfus, statisztikus, MTA lev. tagja (x Rácváros, 1863. december 3.)
29. † 1986. Koczogh Ákos (Bp.) grafikus, irodalomtörténész, kritikus, művészettörténész, egy. docens (x Bp., 1915. december 2.)

DECEMBER

- † 1636. Csanaki Máté (Kolozsvár) író, orvos (x Sárospatak, 1595)
1. † 1686. Serpilius János Quendel (Sopron) naplóíró, ügyvéd (x Leibic, 1623. január 20.)
2. 1786. Szacsavay Sándor szerkesztésében „Magyar Kurir” címmel hetente kétszer megjelenő újság indult Bécsben
2. † 1886. Ipolyi Arnold (Nagyvárad) etnográfus, kat. püspök, műgyűjtő, művészettörténész, régész, történész, tudományszervező, MTA ig. és r. tagja (x Ipolykeszi, 1823. október 18.)
4. † 1986. Szegedi Sándor (Kecskemét) kertész-mérnök, növénynevelő, mezg. tud. dokt. (x Izsák, 1921. december 6.)

NOVEMBER

3. † 1936. Kosztolányi Dezső (Bp.) író, költő, műfordító, publicista (x Szabadka, 1885. március 29.)

5. † 1636. Csanádi Pál (Kolozsvar) orvos, unit.püspök (x Kolozsvar, 1572)
7. x 1736. Kollonics László (Bécs) kalocsai érsek (1788–1817) († Kalocsa, 1817. április 23.)
812. † 1586. Báthori István (Grodno) erdélyi fejedelem (1571/86), lengyel király (1576/86) (x Szilágyosmlyó, 1533. szeptember 27.)
15. x 1886. Dóczyiné Berde Amál (Kackó) festőművész, néprajzi író († Kolozsvar, 1976. december 12.)
19. x 1886. Edvi Illés Jenő (Arad) festőművész, grafikus († Bp., 1962. július 4.)
20. † 1986. Kádár László Gábor (Eger) ciszterci szerzetes, egri érsek (1978/86) (x Eger, 1927. szeptember 2.)
24. † 1911. Zichy Nándor (Adony) jogász, közgazdász, országgyűlési képviselő, tárnokmester (1906/11) (x Pozsony, 1829. november 17.)
25. x 1861. Thirring Gusztáv (Sopron) demográfus, geográfus, statisztikus, egy. tanár, MTA r.tagja († Bp., 1941. március 31.)
25. x 1861. Thury József (Makád) nyelvész, történész, turkológus, egy.tanár, MTA lev.tagja († Kiskunhalas, 1906. május 22.)
25. x 1886. Trócsányi Zoltán (Sárospatak) irodalomtörténész, könyvtáros, könyvtörténész, műfordító, nyelvész, egy.tanár, nyelvtud.kand. († Bp., 1971. február 17.)
25. x 1911. Gunda Béla (Temesfüves) etnográfus, egy.tanár, törttud.dokt., MTA r.tagja († Debrecen, 1994. július 30.)
25. † 1986. Bardón Alfréd (Bp.) építész, festőművész, grafikus, egy.tanár (x Érsekújvár, 1904. május 22.)
26. x 1861. Kardos Albert (Récekeresztúr) irodalomtörténész († Göstling an der Ybbs, 1945. január 9.)
27. 1236. Julianus domonkos szerzetes beszámolt Magna Hungaria, a keleti magyarok hazája megtalálásáról
28. † 1911. Mednyánszky Dénes (Bécs) geológus, országgyűlési képviselő, MTA lev.tagja (x Vigvár, 1830. november 19.)
30. † 1986. Kerényi György (Bp.) karnagy, népzene kutató, zeneszerző (x Csorna, 1902. március 9.)
31. x 1811. Nendtvich Károly (Pécs) kémikus, országgyűlési képviselő, orvos, egy.tanár, MTA r.tagja († Bp., 1892. július 5.)

© Magyar Biográfiai Index Bt., 2010.

Összeállította: *Németh Tibor*, a celldömölki Kemenesaljai Művelődési Központ és Könyvtár Kresznerics Ferenc Könyvtárának vezetője a „Magyar Életrajzi Kalauz” adatbázis alapján.

A teljes, több mint 3000 tételes anyag az Interneten alábbi címen érhető el

2010. november 1-től: <http://www.cellbibl.hu>

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.

Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1980,- Ft, fél évre: 990,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:

1370 Budapest, Pf. 364. Tel./fax: 327-77-61

Dátum:

.....

aláírás

MAGYAR KULTÚRA NAPJA 2011.

– Pályázat –

A *Palóc Társaság* másfél évtizeddel ezelőtt hirdette meg első alkalommal azt a pályázatot, amelynek célja a magyarságtudat elmélyítése, a szülőföld iránti hűség erősítése, az anyanyelvi képességek fejlesztése és magyar fiataljaink tehetségének kibontakoztatása. 2011-ben tehát 15. alkalommal hirdetjük meg pályázatunkat.

Kérjük a Felvidéken, Magyarországon és az egész Kárpát-medencében élő magyar fiataljainkat, hogy dolgozataikkal vegyenek részt a pályázaton, gondolataikkal járuljanak hozzá a nemzeti összetartozás eszméjének terjesztéséhez és megszilárdításához.

2011-ben az alábbi témák közül válogathatnak a pályázók:

1. „Itt születtem én...” – Bölcsőhelyem
2. Amiről a kövek mesélnek – Helyhez kötődő monda, történet
3. Határokkal szabdalts magyarság – Nemzetegyesítő gondolatok
4. Gyökereink – Mitől magyar az ember?
5. Mit üzennek nekünk a magyar rovásírásos emlékek?
6. Sorsfordulók – Visszaemlékezések
7. Régi mesterségek – új kihívások
8. Lélek üzenete: édes anyanyelv – Az anyanyelv védelmében
9. Barangolás elődeink nyomában – Táj- és útleírás

A pályázattal kapcsolatos tudnivalók:

– a pályázaton az alap (általános) iskolák felső tagozatosai (I. kategória) és a középiskolások (II. kategória) vehetnek részt akár több dolgozattal is;

– a dolgozatok terjedelme: az I. kategóriában legkevesebb egy, a II. kategóriában legkevesebb *három oldal* (mindkettő 12 pontos, Times New Roman betűtípusú, másfeles sorközü legyen);

– a szépen kivitelezett pályamunkák előnyben részesülnek;

– a pályamunkákon fel kell tüntetni a *dolgozatról* nevét, életkorát, a kategóriát, lakcímét, továbbá a települést, ahol az iskola működik és az iskola nevét, valamint a felkészítő tanár nevét;

– a dolgozatokat a z.urban@paloctarsasag.real-net.sk villámlevélcímre kérjük eljuttatni egyszerű doc formátumban, illetve egy példányban hagyományos postai úton (főleg a színes rajzokkal és képekkel illusztrált dolgozatokat) az alábbi címre is:

Palóc Társaság, 991 11 Ipolybalog (Balog nad Ipľom), Kör u. 194.

– a mindkét módon történő küldés beérkezési határideje: **2010. december 20.**

Eredményhirdetés 2011. január 23-án, vasárnap lesz Budapesten a Magyar Kultúra Alapítvány Szentháromság tér 6. szám alatti székházában.

Mindkét kategória győztesei jutalomban részesülnek. A legjobb pályamunkák megjelentetéséről gondoskodik és a színvonalas dolgozatok megírásához jó felkészülést kíván a

Palóc Társaság

Magyar Emlékekért a Világban Egyesület rendezvényei

Előadások a Magyar Kultúra Alapítvány Székházában
(Budapest I. Szentháromság tér 6. Deák terem)

SEPTEMBER

2. (csütörtök) 18.00 óra: **Európa katonái Buda felszabadításában (II.)** Spanyol és katalán katonák emlékezete. Gondolatok a spanyol-magyar, katalán-magyar történelmi kapcsolatokról. *Dr. Kalmár János* egyetemi tanár vetített előadása. Meghívott vendégeink: a *Spanyol Királyság katonai attaséja* és a *Cervantes Intézet igazgatója* (Corvin-terem).

7. (kedd) 18.00 óra: **Az itáliai magyar tájképfestéstől a historikus romantikáig** Jeles „évfordulós” festőink – id. Markó Károly, Barabás Miklós, Székely Bertalan – emlékei nyomában. *Herczeg Renáta* művészettörténész, egyesületi tag vetített előadása.

21. (kedd) 18.00 óra: **Széchenyi-emlékek nyomában (III.)** Utazások Franciaországban, Angliában és hazai tájakon. Az Egyesület tagjainak vetített előadása.

OKTÓBER

5. (kedd) 18.00 óra: **Magyar emlékek Törökországban (II.) Széchenyi-emlékek nyomában (IV.)** A Boszporusznál és az anatóliai tájakon. Az Egyesület tagjainak vetített előadása. A **Kossuth-emigráció emlékeinél Törökországban** *Csorba György* történész előadása. Köszöntőt mond: *dr. Vásáry István* volt ankarai nagykövet, egyetemi tanár, a Magyar–Török Baráti Társaság elnöke. Az est végén a Szózáttal emlékezünk az Aradi Vértanúkra!

12. (kedd) 18.00 óra: **Balassi Bálint és a régi magyar költészet emlékezete (II.)** *Dr. Prokopp Mária* egyetemi tanár és az Egyesület vendégeinek előadása. Fellépnek: a *Tinódi-lant-tal* kitűnietett művészek és az *Ars Renata Szólóének Együttes* tagjai, valamint a *Balassi-szavaloverseny* győztesei.

19. (kedd) 18.00 óra: **Neves magyar kollégiumok és híres diákjaik (IV.)** Pápa, Sárospatak és Nagyenyed bemutatkozása után vendégünk: a 450 éve alapított miskolci *Lévay József Református Gimnázium*. A patinás iskola múltját és jelenét bemutatja *Dr. Ábrám Tibor* igazgató úr, valamint az iskola Öregdiákjainak Baráti Köre és a Középiskola közreműködő diákjai.

NOVEMBER

3. (szerda) 18.00 óra: **Erkel Ferenc emlékest**, az operaszerző születésének 200. évfordulója tiszteletére. *Dr. Czeizel Endre* genetikus, kutató vetített előadása: „*A zeneszerzői zsenialitás gyökerei az Erkel-családfa elemzés tükrében*” címmel, valamint az Egyesület kisfilmjének és kiállításának bemutatása „*Erkel emlékek nyomában – a gyulai tanító házából az operaházi báborkoszorúig*” címmel (Corvin-terem).

16. (kedd) 18.00 óra: **Királylányok messze földön (II.) Skóciai és magyarországi Szent Margit emlékei nyomában. Magyarok Britanniában (I.)** A középkori skót-magyar és angol-magyar kapcsolatokról *dr. Messik Miklós* vetített előadása. Meghívott vendégünk: *Aaron C. Stevens*, a Budapesti Református Skót Misszió vezetője.

30. (kedd) 18.00 óra: **Széchenyi-emlékek nyomában (V.)** Bécs, Pozsony, itáliai városok. Az Egyesület tagjainak vetített előadása.

DECEMBER

14. (kedd) 18.00 óra: **Messzire szakadt magyarok karácsonya (VI.) Széchenyi-emlékek nyomában (VI.)** **A Széchenyiek karácsonya** *Széchenyi Ferenc, Széchenyi István és fiai, valamint Széchenyi Zsigmond karácsonyi és újévi üti jegyzetei* alapján az egyesületi tagok közös vetített előadása a „*Széchenyi-emlékek nyomában itthon és a nagyvilágban*” c. könyv bemutatása alkalmából (szerk. Messik Miklós).

Munkács vára a XIX. században

A csernekhegyi monostor Munkács közelében

(A metszetek Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monográfiája, 1882. III. kötetéből (520. és 356. old.) származnak.

TRIANONI SZEMLE

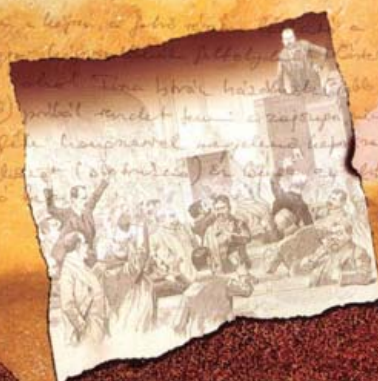
A Trianon Kutatóintézet folyóirata
I. évfolyam 1. szám 2009. január-március

Budapest
2009

TRIANONI SZEMLE

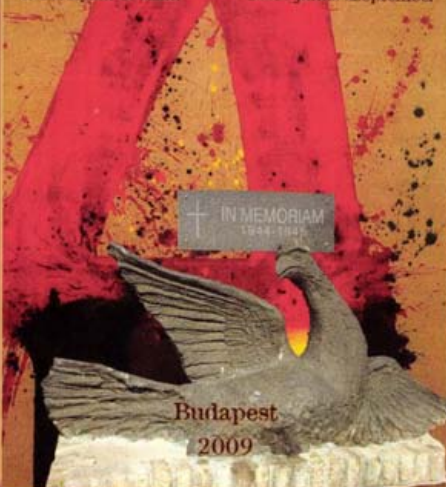
A Trianon Kutatóintézet folyóirata
I. évfolyam 2. szám 2009. április-június

Budapest
2009

TRIANONI SZEMLE

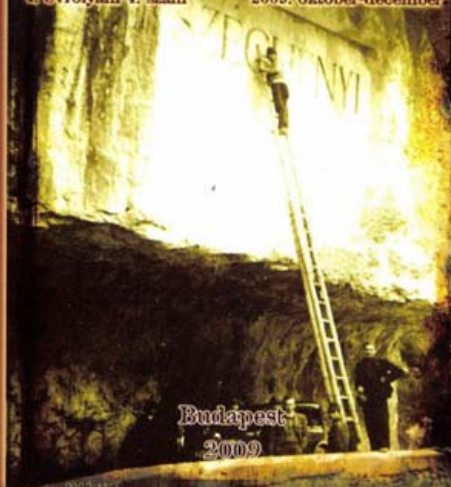
A Trianon Kutatóintézet folyóirata
I. évfolyam 3. szám 2009. július-szeptember

Budapest
2009

TRIANONI SZEMLE

A Trianon Kutatóintézet folyóirata
I. évfolyam 4. szám 2009. október-december

Budapest
2009